

HADİSLERDE TEŞEBBÜH YASAĞI

Doç. Dr. Necmi Sarı

Editör: Dr. Öğretim Üyesi Abdullah Çelik

**HADİSLERDE
TEŞEBBÜH
YASAĞI**

Doç. Dr. Necmi SARI

Editör: Dr. Öğretim Üyesi Abdullah Çelik

Hadislerde Teşebbüh Yasağı

Doç. Dr. Necmi SARI

Genel Yayın Yönetmeni: Berkan Balpetek

Editör: Dr. Öğretim Üyesi Abdullah Çelik

Yayın Tarihi: Aralık 2024

Yayıncı Sertifika No: 49837

ISBN:978-625-5530-82-0

© Duvar Yayınları

853 Sokak No:13 P.10 Kemeraltı-Konak/İzmir

Tel: 0 232 484 88 68

www.duvar yayinlari.com

duvarkitabevi@gmail.com

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	viii
ÖNSÖZ.....	ix
GİRİŞ	
KONU, METOT ve KAYNAKLAR	1
I. KONU ve METOT	2
II. KAYNAKLAR.....	4
A. KLASİK KAYNAKLAR	4
B. MÜSTAKİL ESERLER	6
BİRİNCİ BÖLÜM	10
TEŞEBBÜH, MUHALEFET ve İLGİLİ DİĞER KAVRAMLAR	10
I. TEŞEBBÜH, MUHALEFET ve İLGİLİ DİĞER KAVRAMLAR	10
A. TEŞEBBÜH KAVRAMI.....	11
1. Sözlük Anlamı	11
2. İstilah Anlamı	12
B. MUHALEFET KAVRAMI	13
1. Sözlük Anlamı.....	14
2. İstilah Anlamı	14
C. DİĞER KAVRAMLAR.....	15
II. TEŞEBBÜH YASAĞI ve MUHALEFET EMRİNİN KAPSAMINA GİREN MİLLETLER	17
III. KÂFİRLERE BENZEMENİN MAHZURLARI	18
İKİNCİ BÖLÜM	21
MÜSLÜMAN OLMAYANLARA BENZEMENİN MAHİYETİ, KAPSAMI ve HÜKMÜ	21
I. MÜSLÜMAN OLMAYANLARA BENZEMENİN MAHİYETİ	22
A. KUR'ÂN-I KERÎM'DE MÜSLÜMAN OLMAYANLARA BENZEME	35
B. HADİSLERDE MÜSLÜMAN OLMAYANLARA BENZEME	38
1. Müslüman Olmayanlara Benzemeye Çalışmaktan Sakındırmak	39
2. Müslüman Olmayanlarla Birlikte Yaşamaktan Sakındırmak	40
3. Müslüman Olmayanların Hayat Tarzlarının Yerilmesi	41
4. Müslümanlarla Kâfirler Arasındaki Farklılık	42
5. Kâfirlerin Hz. Peygamber'in Kendi Dinlerine Uyması Doğrultusundaki Aşırı İstekleri	45

6. Ümmetin Kâfirlere Tabi Olacağına Dair Allah Rasûlünün Haber Vermesi.....	45
II. MÜSLÜMAN OLMAYANLARA BENZEMENİN KAPSAMI	46
A. TEVHİD İNANCI ve AHLÂKTA BENZEME	47
1. Tevhid İnancı.....	47
a. Yüce Allah'a şirk koşmaları hususunda kâfirlere muhalefet.....	47
b. Tazimde aşırılık/Aşırı Tazim	48
c. Kaderi yalanlamak.....	48
d. Kâhinlere gitmek.....	49
e. Yıldızların hayata tesir ettiklerine inanmak.....	50
f. Uğursuzluğa inanmak	51
g. İdareciye bey'at ve cemaate bağlılık	52
2. Ahlâk	52
a. Dinde tereddüt ve şüphe etmekten sakınmak	52
b. Allah'ın haram kıldığı bir şeyi helal kılmak amacıyla birtakım hilelere başvurmak	53
c. Kadın fitnesine düşmek	53
d. Emir bi'l-ma'ruf ve nehiy ani'l-münkeri terketmek.....	54
e. Dinde işi sıkı tutup zorlaştırmak, aşırıya kaçmak ve bid'atler ortaya çıkarmak	55
f. Dinde ayrılığa düşmek ve bölük pörçük olmak	57
g. Allah'ın buyruklarına uygun amel etmeyi terk etmek ve peygamberlerine isyan etmek.....	58
h. Cimrilik ve mala düşkünlük	59
1. Atalarla övünmek/Soy sople övünmek	60
i. Lakaplarla çağırarak.....	62
B. İBADETLER ve MUÂMELÂTTA BENZEME.....	63
1. Tahâret	63
a. Özel günlerinde eşlerle mübaşeretle bulunmak.....	63
b. Çocukların sünnet yaşı	64
2. Namaz	66
a. Namaz vakitleri	66
(1) Güneşin doğuşu ve batışı esnasında namaz kılmak.....	66
(2) Akşam ve sabah namazını tehir etmek.....	68
b. Ezan.....	69
c. Namazda kıble	70
(1) Kiblenin Beytü'l-Makdis'ten Mescid-i Harâm'a çevrilmesi..	70
(2) Beytü'l-Makdis'in neresinde namaz kılınacağı.....	71
d. Namaz kılma şekli.....	72

(1) Hükümdarları otururken halkın ayakta namaz kılması	72
(2) Namazda oturuş şeklinde kâfirlere muhalefet.....	73
(3) Namazdan sonra dua etmek üzere ayağa kalkmak.....	73
(4) Namazda mushaftan yüzünden okuyan kimsenin imamlık yapması	74
(5) Namazlar arasında fasıla bırakmak	75
(6) Namazda elleri böğre koymak	75
(7) Namazda gözleri kapatmak	75
(8) Namazda parmakları birbirlerine kenetlemek	76
e. Mescitler ve namaz kılınacak yerler	76
(1) Kabirleri mescit ve namazgâh edinmek	77
(2) Peygamberlerin ve sâlihlerin namaz kıldıkları yerleri özellikle takip etmek.....	77
(3) Mescitleri süslemek.....	78
(4) Mescitlerde balkon benzeri özel yüksek yerler yapmak	79
(5) Mabetlerde özel bölmeler edinmek	81
f. Namazda kılık kıyafet.....	83
(1) Ayakkabı ve mestlerle namaz kılmak	83
(2) Namazda elbiseye bürünmek	84
(3) Namazda elbiseyi sarkıtmak	84
(4) Namazda izârı belin üstüne bağlamak.....	84
(5) Kadınların süslenerek mabetlere çıkması.....	85
3. Oruç	86
a. Sahur yemeği.....	86
b. Visâl orucu	86
c. İftar açmakta acele etmek.....	87
d. Âşûre gününün öncesinde ve sonrasında birer gün oruç tutmak..	89
e. Âşûre günü oruç tutmak	89
f. Cumartesi ve pazar günleri oruç tutmak	90
g. Receb ayını oruçla geçirmek.....	91
h. Nevruz/Neyruz günü oruç tutmak	92
4. Hac.....	93
a. Arafat'ta vakfe.....	93
b. Beytullah görününce ellerin kaldırılması	94
c. Hacda konuşma yasağı	95
d. Hac aylarında umre	95
e. Evlere kapılarından girmek	96
f. Güneşin doğuşundan önce Müzdelife'den ayrılmak.....	96
g. Muhassir Vadisinde hızlı yürümek	97

5. Cenazeler	98
a. Ölünün mezara defni	98
b. Ölünün ardından ağıt yakmak	100
c. Vefat haberinin ilan edilmesi.....	101
d. Ev halkının vefat eden birisi için yemek yapması.....	102
e. Cenazenin arkasından tütsü yakmak	103
f. Cenazenin götürülmesi.....	103
g. Ölünün yüzünün örtülmesi	103
h. Cenaze geçirilirken oturmak	104
6. Nikah	105
a. Yasaklanmış bazı nikahlar.....	105
b. Evliliği teşvik	106
c. Kadınlarla mübaşeret.....	108
d. Vefat iddeti.....	108
7. Hayvan Kesimi ve Kurban	109
a. Akîka kurbanı	109
b. Akîka kanı ile ilgili uygulamalar.....	109
c. Fera' ve Atîra ile ilgili uygulamalar	110
d. Tırnak ile hayvan kesmek	111
8. Yeminler	112
9. Alışveriş.....	113
a. Riskli (garar) alışveriş	113
b. Faiz/ribâ yasağı	114
c. Haram kılınan şeylerin satışı için hileli yollara başvurmak.....	114
10. Hadler	115
11. Diyetler	116
C. ÂDÂB ve ÂDETLERDE BENZEME	117
1. Selamlaşma.....	117
a. Selamlaşma şekli	117
b. Hükümdarları otururken halkın ayakta durması.....	119
c. Hükümdarlar ve din adamlarını secde ederek selamlama	120
d. Tazim kastı ile el öpmek	121
2. Bayramlaşma ve Merasimler	122
3. Dil.....	124
4. Temizlik.....	126
5. Yeme İçme.....	127
a. Etin bıçak ile kesilmesi.....	127
b. Tek elle içmek	128
c. Yasaklanmadığı halde bir şeyi yemekten kaçınmak.....	129

6. Oyun ve Eğlence	130
a. Zar, Tavla/Nerd ile oynamak.....	130
b. Satranç oynamak	131
7. Oturuş Şekli	132
8. Okuma Yazma.....	133
9. Belli Günlerde Çalışmama Yasağı	135
D. GİYİM KUŞAM ve ZİNETTE BENZEME	135
1. Giyim Kuşam	135
a. Kılık kıyafette müşriklere benzemek	135
b. Rahip elbisesi giymek	136
c. Sarıkların sarılış şekli	137
d. Yahudilerin elbiseye büründükleri gibi giyinmek.....	138
e. Erkeklerin ipek giyinmesi	139
f. Ufur/Aspur ile boyanmış elbiseler giyinmek	139
g. Belden aşağısını örten peştamal/izar ve ayakkabı giyinmek.....	140
2. Zinet/Süslenmek.....	141
a. Sakalları uzatmak ve bıyıkları kesmek.....	141
b. Saçları ortadan ayırmak.....	143
c. Saçla ilgili tasarruflar	144
d. Kafanın sadece arka kısmını traş etmek.....	145
e. Saçın iki örük halinde örülmesi.....	145
f. Erkeklerin altın yerine gümüş yüzük takması.....	146
g. Saçları boyamak	146
h. Dövme yaptırmak.....	150
III. MÜSLÜMAN OLMAYANLARA BENZEMENİN HÜKMÜ	150
A. KÂFİRLERE MUHALEFET ETME HUSUSUNDA NEBEVÎ ÜSLÛP	152
B. MÜSLÜMAN OLMAYANLARA BENZEMENİN ve ONLARA MUHALEFET ETMEMENİN HÜKMÜ	155
SONUÇ	162
KAYNAKÇA	164

KISALTMALAR

<i>a.g.e.</i>	: Adı geçen eser
<i>a.y</i>	: Aynı eser
<i>b.</i>	: bin, ibn (oğlu)
<i>bint.</i>	: binti (kızı)
<i>bk.</i>	: Bakınız
<i>DİA</i>	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul
<i>H.z.</i>	: Hazreti
<i>İA</i>	: Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi, I-XIII, İstanbul 1940-88
<i>nşr.</i>	: Neşreden (Tahkik eden)
<i>no</i>	: Numarası
<i>ö.</i>	: Ölümü, ölüm tarihi
<i>sy.</i>	: Sayı
<i>trc.</i>	: Tercüme, tercüme eden
<i>ts.</i>	: Tarihsiz
<i>vb.</i>	: ve benzeri

ÖNSÖZ

En ilkel toplumlardan en gelişmiş toplumlara kadar her toplumun bir kültürü vardır. Kültür, başta din, örf ve âdetler olmak üzere bünyesinde birçok öğeyi birden barındırmaktadır. Kültür bir ulus veya toplumun tarih boyunca geçirdiği yaşantılar sonucunda oluşturduğu maddî ve manevî birikimi demektir. Daha kısa bir ifadeyle kültür bir toplumun yaşam biçimidir. Kültür, toplumlara birlik ve beraberlik bilinci kazandırır. Kültür ve din arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Din, kültürün ayrılmaz bir ögesidir. Dini, kültürü oluşturan öğelerden ayrı düşünmek mümkün değildir. Din, diğer kültür öğeleri üstünde de etkiye sahiptir. Ait olduğu toplumun dili, ahlâk kuralları, sanat ve edebiyatı, tarihi, bayram ve özel günleri gibi bütün kültür öğeleri dinden etkilenmektedir. Bu da dinin basit bir kültür ögesi olmadığını açık bir kanıttır.

Ayrıca kültürün en etkili öğeleri arasında yer alan örf ve âdetlerin oluşmasında da dinin etkileri görülmektedir. Büyüklere saygı, küçüklere sevgi, hastayı ziyaret etmek, bayramlaşmak, misafire ikrâmda bulunmak vb. örf ve âdetler bunun en güzel örnekleridir. Görüldüğü gibi dini davranışlarla ile geleneksel davranışlar birbirinden ayıramaz hale gelmiştir.

Din, insanın olduğu her yerde vardır. Kültürün şekillenmesinde en temel etken dindir. Bir tür paradigma işlevi de görür. Din, kaynağını insanın varlık yapısında bulur. Din-kültür ve din-toplum arasındaki çift yönlü ilişki, sosyal bir varlık olan insanı doğrudan etkilemektedir. İnsanın dine karşı tutum ve tavırları, bu etkinin sadece düzeyini ve niteliğini değiştirmektedir. Bu bakımdan şahsiyet ve kimliğin inşa edilmesinde en etkili olan öğe dindir. Elbette ki din, tek başına kimlik inşa etmeye yetmez. Ancak, bütünüyle dinden uzak bir kimlikten söz etmek de mümkün değildir. Bir kültür evreninin içine doğan her insan, o toplumdaki yaygın din anlayışının etki çemberinin içinde bulur kendisini. Zaten kişilik denilen olgu da bu din kültür etkileşimi sonucunda şekillenir. Fakat kişilik olgusunun tarifi öyle sanıldığı kadar kolay değildir. Kişilik denildiği zaman hemen herkes ne denilmek istenildiğini anlar, ama formel bir tanıma gelince iş zorlaşır. Psikologların üzerinde aynı fikirde olduğu tek bir kişilik tanımı yoktur. Kişilik; bireyin iç ve dış çevresiyle kurduğu, diğer bireylerden ayırt edici, tutarlı ve yapılaşmış bir ilişki biçimidir. Başka bir tanım da “İnsanları birbirinden ayıran bedenî ve ruhî özelliklerin tümüdür.” şeklindedir.

Kişinin inancı, ister istemez onun duygu, düşünce ve mantığını etkiler ve bu inanç ilkeleri etrafında bir kişiliği oluşturur. Bu açıdan bakıldığı zaman din ile kişilik arasında karşılıklı bir ilişkinin varlığı müşahede edilmektedir. Dini inancın kişi tarafından benimsenmesindeki kuvvet derecesi ile o ferdin kişiliğinin genel yapısı üzerindeki etkisi dikkate değer bir olgudur. İlkçağ insanından günümüz insanına baktığımız zaman din kadar insanın kişiliğine etki eden başka bir unsur

gözükmemektedir. Çoğu davranışın kökenine inildiği zaman bir şekilde din ile bağlantılı olduğu görülecektir. Bir toplum için anlamsız gelen bir davranış, dinin etkisiyle başka bir toplumun kültürü haline gelebilmekte, o toplum tarafından gayet mantıklı ve olağan kabul edilebilmektedir.

Burada dinler ve toplumlararası benzeşmenin, kültürel ve dinsel etkilenmelerin başlamasında, kişilik ve kimliklerin şekillenmesinde hatta oluşmasında çok önemli yer tuttuğunu özellikle hatırlatmak gerekmektedir. Bu da görünüşle ilgili konularda/maddi kültür daha kolay gerçekleşmektedir. Söz konusu hususu dikkate alan İslâm Peygamberi, Müslüman toplumu başka dinlerin mensubu olan toplumlara karşı koyucu bazı tedbirler almış ve aynı doğrultuda onları yönlendirmeye çalışmıştır. Bu davranışlarla ilgili esaslardan olmak üzere Hz. Peygamber'in Müslümanların, Müslüman olmayan toplumlara benzemelerini yasakladığını ve onlardan farklı olmalarını emrettiğini görmekteyiz. Hz. Peygamber'in bu konudaki yasaklamaları, kendine özel kültürü ve kimliği olan bir İslâm toplumu, bir diğer ifadeyle bağımsız bir İslâm kültür ve kimliği oluşturma çabası anlamını taşımaktadır.

Öte yandan Hz. Peygamber'in bu doğrultudaki yönlendirmelerini ihtiva eden hadisler, aynı zamanda birer kültür kaynağıdır. Kültürel bağımsızlığın siyasi bağımsızlıktan önce geldiğinin, yaşanan son olaylarla daha iyi anlaşıldığı günümüzde, araştırma konusu olarak seçtiğimiz metinlerin doğru anlaşılması ve yorumlanması büyük önem arz etmektedir.

Bu düşünceler doğrultusunda üzücü bir kaza sonucu kaybettiğimiz kıymetli hocam merhum Prof. Dr. İbrahim CANAN'ın teşvik ve tavsiyeleriyle kaynaklarımızda bulunan Müslüman olmayanlara benzeme yasağı ile onlara muhalefet etme emrini konu edinen bütün merfû', mevkûf ve maktû' hadisleri isnâd ve metin tenkidi çerçevesinde tez konusu olarak incelemeye karar verdik. Değerli hocamın vefatından sonra bu görevin kendisine tevdi edildiği değerli hocam Prof. Dr. Hasan CİRİT ile araştırmanın kalan bölümüne devam edilmiştir.

Araştırma, bir giriş ve iki bölüm'den oluşmaktadır:

Giriş kısmında, konu, metot ve kaynaklara temas edilmiştir.

Birinci Bölümde, teşebbüh, muhalefet ve ilgili diğer kavramların sözlük ve ıstılah anlamları incelenmiş, daha sonra teşebbüh yasağı ve muhalefet emrinin kapsamına giren milletler ile Müslüman olmayanlara benzemenin mahzurlarına yer verilmiştir.

İkinci Bölümde ise, Müslüman olmayanlara benzemenin mahiyeti, kapsamı ve hükmü başlığı altında bu konudaki sahih zayıf bütün hadisler sened ve metin kritikleri yapılarak değerlendirilmiştir.

Araştırmada pratiklik sağlamak amacıyla kitap ve şahıs isimlerinde transkripsiyon işaretleri kullanılmamış, yine okumayı kolaylaştırmak için imlâda

kelimelerin Türkçe kullanışları esas alınmıştır. Dipnotlar müelliflerin isim ve soyadlarına veya meşhur isimlerine göre düzenlenmiş, kitap ve makale adlarında anlaşılabilir bir kısaltma yoluna gidilmiştir. Eserlerin tam isimleri, baskı yeri ve tarihleri müelliflerin vefat tarihleriyle birlikte bibliyografya listesinde verilmiştir.

Çalışmalarım süresince engin hoşgörüsü, yol gösterici tavsiye ve tenkitleriyle kıymetli yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Hasan CİRİT'e en içten teşekkürlerimi arz ederim. Tenkit ve tavsiyelerini gerek sözlü gerekse yazılı olarak lütfeden jüri üyesi hocalarım Prof. Dr. Ahmet YÜCEL ve Prof. Dr. Ali COŞKUN'a da teşekkür ederim.

Ayrıca tezin hazırlanması esnasında bana destek olan, çalışmamı baştan sona okuyarak önemli eleştiri ve katkıda bulunan sevgili eşim ve meslektaşım Reyhan SARI'ya minnettarım. Yine ilim tahsili hayatım boyunca desteğini benden hiçbir zaman esirgemeyen merhum anacığımıza bu vesile ile Yüce Allah'tan bağışlanma diler, çalışmanın yoğunluğu sebebiyle kendilerine yeterince zaman ayıramadığım sevgili yavrularım Muhammed ve Ahmed Akif'e Yüce Mevlâ'dan hayırlı ve uzun ömürler dilerim.

Necmi SARI

GİRİŞ

KONU, METOT ve KAYNAKLAR

I. KONU ve METOT

Dinler ve toplumlararası benzeşme, dinsel ve kültürel etkilenmelerin başlamasında çok önemli yer tutar. Söz konusu hususu dikkate alan İslâm Peygamberi, Müslüman toplumu başka dinlerin mensubu olan toplumlara karşı koyucu birtakım tedbirler almış ve aynı doğrultuda onları yönlendirmeye çalışmıştır. Bu davranışlarla ilgili esaslardan olmak üzere Hz. Peygamber'in Müslümanların, Müslüman olmayan toplumlara benzemelerini yasakladığını ve onlardan farklı olmalarını emrettiğini görmekteyiz. Yasaklamaların doğru anlaşılmaları, hem İslâm toplumunu oluşturma ve onun kültürünü korumaya yönelik olmaları, hem de başka dinlerin mensupları ve daha da önemlisi, müsteşrikler tarafından ileri sürülen, İslâm'ın müstakil bir din olmadığı yönündeki iddiaları geçersiz kılmaları nedeniyle, hayatî önem arz etmektedir.

Bu nedenle kaynaklarımızda bulunan Müslüman olmayanlara benzeme yasağı ile onlara muhalefet etme emrini konu edinen tespit edebildiğimiz bütün merfû', mevkûf ve maktû' hadislerin incelenmesi gerektiğini düşündük. İncelediğimiz bu hadislerin genelinde Hz. Peygamber, adı geçen toplumlara karşı Müslümanları açık lafızlarla uyarmakta ve bazı direktifler vermektedir. Dikkatle bakılacak olursa bu hadislerin genellikle "Lâ teşebbühû.../onlara benzemeyiniz...", "Men teşebbêhe bi kavmin.../kim bir kavme benzemeye çalışırsa..." veya "Hâlifûhum.../onlara muhalefet ediniz/uymayınız..." ifadelerini taşıdığı görülmektedir. Ayrıca hadisler incelenirken Kur'ân-ı Kerîm'in bu konuya bakışı da özetlenmiştir.

Araştırmaya konu edilen hadisler, muhalefet ve teşebbüh olgularının ortak bir genel anlamda birleştirilmesi sonucunda "*Hadislerde Teşebbüh Yasağı*" adı ile ifade edilmiştir. Çünkü kâfirlere muhalefet etmeyi emreden her hadis, aynı zamanda onlara benzememe anlamına gelmektedir. Ayrıca farklı olma anlamını da içeren bu hadisler hakkında yukarıdaki başlık biraz da, maksadı kısaca ifade etme arzusundan kaynaklanmıştır.

Toplumların varlıklarını sürdürmelerinde, geleceğe güvenle bakmalarını ve başarı kazanmalarını sağlamada önemli belirleyici öğelerin başında, sahip oldukları dünya görüşü, olayları değerlendirme tarzları ve yaşam üslupları gelmektedir. Toplumların hayatlarını şekillendirip yön veren bu tutum ve davranışların oluşmalarında ise pek çok âmil vardır. Bunların bir kısmı temel etkenler, bir kısmı da dolaylı olarak toplumu yönlendiren etkenler şeklinde ortaya çıkmaktadır. Eğer bunların her ikisi de doğru değerlendirilip doğru kullanılırsa toplum hayatı olumlu bir şekilde etkilenmekte, aksi takdirde toplumsal hayatın bozulması, nefret ve düşmanlığa dayalı ilişkilerin kurulması durumu ile karşı karşıya kalınmaktadır. İslâm toplumuna, kendine özel bir dünya görüşü kazandıran ve bu doğrultuda toplumu yönlendiren, dünyanın ve olayların

değerlendirilmesinde doğru veya yanlış bir çeşit olan etkenlerin en önemlisi ise, şüphesiz yaşanan dini gelenek ve dindeki adıyla sünnet ve onun sözlü ifadeleri olan hadislerdir.

Kur'ân-ı Kerîm'in ifadesiyle Müslümanlara örnek olan Hz. Peygamber,¹ ilâhî vahyi tebliğ ederken aynı zamanda söz ve davranışlarıyla Müslümanca yaşamanın biçimlerini de göstermiştir. Bu yaşayışla ilgili bilgileri sonra gelen dönemlere taşıyan sünnet ve hadis, tabiatları gereği tarihsel ve gelenekseldir. İlerleyen zaman içinde sünnetin özüne bağlı kalınarak yaşanan dönemin şartlarına uyarlanması tartışmaları bir yana belki de, bu konularla ilgili en önemli ve öncelikli sorun, hadislerin doğru anlaşılması ve sağlıklı bir sünnet anlayışının oluşturulmasıdır. Aynı zamanda hadisin, sünnetin önemli kaynaklarından biri, daha doğru bir ifadeyle birincisi olarak asırlar boyunca Müslümanların hayatlarına yön verip etkisini hem dinî, hem de sosyal alanda gösterdiği de dikkate alınacak olursa, bunların doğru anlaşılmasının ve yorumlanmalarının önemi kat kat artmaktadır. İşte bu gerçekler ışığında konuyla ilgili hadisler araştırma konusu olarak seçilmiş, bunların doğru anlaşılmalarıyla İslâm Toplumunun sağlıklı şekillenebileceği ümit edilmiştir.

Öte yandan Hz. Peygamber'in bu doğrultudaki yönlendirmelerini ihtiva eden hadisler, aynı zamanda birer kültür kaynağıdır. Kültürel bağımsızlığın siyasi bağımsızlıktan önce geldiğinin, yaşanan son olaylarla daha iyi anlaşıldığı günümüzde, araştırma konusu olarak seçtiğimiz metinlerin doğru anlaşılması ve yorumlanması büyük önem arz etmektedir.

Araştırmada öncelikle teşebbüh, muhalefet ve ilgili diğer kavramların sözlük ve ıstılah anlamları ele alınmış, daha sonra teşebbüh yasağı ve muhalefet emrinin kapsamına giren milletler ile Müslüman olmayanlara benzemenin mahzurlarından söz edilmiş, son olarak da Müslüman olmayanlara benzemenin mahiyeti, kapsamı ve hükmü başlığı altında bu konudaki sahih zayıf bütün hadisler sened ve metin kritikleri yapılarak değerlendirilmiştir.

Bu inceleme hem isnâd, hem de metin tenkidi çerçevesinde yapılmıştır. Belli bir belge üzerinden bir konuyu araştırmayı ifade eden dökümantasyon metodunun kullanıldığı bu çalışmada,² isnâddaki inkıtâ' ve ittisâl, râvîler hakkında kaynaklarımızda nakledilen ortak kanaatler, râvîlerin cerh ve ta'dîl yönünden durumları ve ele alınan metinlerden isnadı zâyif olanların durumu tespit edilmiştir. Eğer söz konusu olan isnâd hakkında münekkittler, sahih olduğunu belirtmişler ve bizim de râvîler hakkında topladığımız bilgiler bizi aynı sonuca götürmüşse, araştırmada bu husus kısaca belirtilerek gereksiz uzatmadan

¹ Ahzâb 33/21.

² Dökümantasyon metodu için bk. Zeki Arslantürk, *Sosyal Bilimler İçin Araştırma Metod ve Teknikleri*, s. 80-91.

kaçınılmıştır. Şayet münekkitler sened hakkında ihtilaf etmişler ve râvîler içinde tenkide uğramış olanlar da tespit edilmişse, bu durumda isnad ve râvîler hakkında açıklama yapılmış, râvîler tek tek ele alınmış ve böylece isnâd hakkında bir hükme varılmaya çalışılmıştır.

Metinlerde ise, önce metinlerin doğru anlamının belirlenmesine çalışılmış; bu da, elde edilen verilerin doğru kullanılması, metinlerin bağlamlarının tespiti, İslâm'ın genel esasları çerçevesinde ele alınmaları, tarihî ve sosyolojik unsurların anlaşılması ve doğru değerlendirilmesi şeklinde yürütülmüş, bu konuda âlimlerin açıklayıcı bilgilerinden de istifade edilmiştir.

II. KAYNAKLAR

Hadislerde Teşebbüh Yasağının konu edildiği bu çalışmada Kur'ân-ı Kerîm başta olmak üzere pek çok kaynaktan yararlanılmıştır. Bunları klasik kaynaklar ve müstakil eserler olmak üzere iki ana grupta değerlendirmek mümkündür.

A. KLASİK KAYNAKLAR

Araştırmanın temel kaynaklarını, klasik hadis kitaplarının yanında tarih, tabakât ve ricâl kitapları oluşturmaktadır.

Hadis alanında başta *Kütüb-i Sitte* olmak üzere, Dârimî (ö.255/868) ve Dârekutnî'nin (ö.385/995) *Sünen*'leri, Mâlik'in (ö.179/795) *Muvatta*'ı ve Ahmed b. Hanbel'in (ö.241/855) *Müsned*'i çalışmanın temel kaynaklarını oluşturmaktadır. Ayrıca İmâm Şâfiî'nin (ö.204/819) *Müsned*'i ile *Ümm*'ü, Sa'îd b. Mansûr'un (ö.227/842) *Sünen*'i, Abdürrezzâk es-San'ânî (ö.211/826) ve İbn Ebî Şeybe'nin (ö.235/849) *Musannef*'leri, el-Humeydî (ö.219/834), İshâk b. Râhûye (ö.238/852), 'Abd b. Humeyd (ö.249/863), Bezzâr (ö.292/904), Ebû Ya'lâ el-Mevsilî (ö.307/919), İbn Hibbân (ö.354/965) ve el-Kudâ'î'nin (ö.454/1062) *Müsnedler*'i, İbnu'l-Cârûd'un (ö.307/919) *Müntekâ*'sı, İbn Huzeyme'nin (ö.311/923) *Sahih*'i, Tahâvî'nin (ö.321/933) *Şerhu me'âni'l-âsâr*'ı ile *Şerhu müşkili'l-âsâr*'ı, İbnu'l-A'râbî'nin (ö.340/951) *Mu'cem*'i, Taberânî'nin (ö.360/970) *Mu'cemler*'i, Hâkim'in (ö.405/1014) *Müstedrek*'i, Beyhakî'nin (ö.458/1066) *es-Sünenü'l-kübrâ*'sı ile *Şu'abu'l-îmân*'ı ve Beğavî'nin (ö.516/1222) *Şerhu's-sünne*'sinden de yararlanılmıştır. *Kütüb-i Sitte*'nin dışındaki eserlerde bulunan hadislere ulaşmak için Heysemî'nin (ö.807/1404) *Mecma'u'z-zevâid*'i, İbn Hacer'in (ö.852/1448) *el-Metâlibu'l-âliye*'si, Suyûtî'nin (ö.911/1505), *el-Câmi'u's-sağîr*'i ve Ali el-Hindî'nin (ö.975/1567) *Kenzu'l-'ummâl*'i ile son dönem hadis araştırmacılarından el-Elbânî (ö.1420/1999) ve Şuayb el-Arnâvût'un muhtelif hadis çalışmalarından istifade edilmiştir. Ayrıca yeri geldiğinde *el-Mektebetü's-Şâmile* isimli bilgisayar

programından yararlanılmış, ulaşılan bilgiler matbû kaynaklardan kontrol edilerek araştırmaya alınmıştır.

Hadislerin tetkikinde Buhârî'nin (ö.256/870) *Sahîh*'inin şerhlerinden Kirmânî'nin (ö.786/1384) *el-Kevâkibu'd-derârî*'si ile özellikle İbn Hacer'in (ö.852/1448) *Fethu'l-bârî*'si ve 'Aynî'nin (ö.855/1451) '*Umdetu'l-kârî*'si, yine Müslim'in (ö.261/875) *Sahîh*'inin şerhlerinden Nevevî'nin (ö.676/1277) *el-Minhâc*'ı sık sık başvurulan kaynaklardır.

Yine *Kütüb-i Sitte*'nin diğer eserlerinin şerhlerinden de çokça istifade edilmiştir: İbnü'l-Kayyim'in (ö.751/1350) *Tehzîbu's-sünen*, Subkî'nin (ö.1352/1933) *el-Menhelu'l-'azbi'l-mevrûd* ve Şemsu'l-Hakk el-'Azîm Âbâdî'nin '*Avnu'l-ma'bûd* adlı Ebû Dâvûd (ö.275/888) şerhleri, el-Mübârekfûrî'nin (ö.1353/1934) *Tuhfetü'l-ahvezî* adlı Tirmizî (ö.279/892) şerhi, Suyûtî'nin (ö.911/1505) *Zehru'r-Rubâ* adındaki Nesâî (ö.303/ 915) şerhi ve Sindî'nin (ö.1138/1725) *Şerhu süneni İbn Mâce* adlı İbn Mâce şerhi.

Bu şerhlere ilave olarak araştırmamızda Münâvî'nin (ö.1032/1622), Suyûtî'nin (ö.911/1505) *el-Câmi'u's-sağîr*'ine yazdığı *Feyzu'l-kadîr* ve *et-Teysîr* adlı iki şerhine de müracaat edilmiştir.

Râvilerin araştırılması konusunda ise, Mizzî (ö.742/1341)'nin *Tehzîbu'l-kemâl*'inden Zehebî'nin (ö.748/1347) *el-Kâşif*'i ile *Mizânü'l-i'tidâl*'inden, İbn Hacer'in *Tehzîbu't-tehzîb*, *Takrîbu't-tehzîb* ve *Lisânü'l-mizân*'ından yararlanılmış, ayrıca, Ahmed b. Hanbel'in (ö.241/855) *el-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl*, Buhârî'nin (ö.256/870) *et-Târîhu'l-kebîr*, İbn Ebî Hâtim'in (ö.327/938) *Kitâbu'l-Cerhi ve't-ta'dîl*'i ile *İlelü'l-hadîs*, İbn Adî'nin (ö.365/976) *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, el-Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö.463/1070) *Târîhu Bağdâd* ve İbn Hibbân'nın (ö.354/965) *es-Sikât* ve *Kitâbu'l-Mecrûhîn*'ine müracaat edilmiştir.

Yukarıdaki kaynaklara ilaveten İbn Teymiyye'nin (ö.728/1327) *İktidâu's-sırâtı'l-mustakîm*, Zeyla'î'nin (ö.762/1360) *Nasbu'r-râye*, 'Irakî'nin (ö.806/1403) *el-Muğni'an hamli'l-esfâr*, Heysemî'nin (ö.807/1404) *Mecma'u'z-zevâid*, el-Bûsîrî'nin (ö.840/1436) *İthâfu'l-hıyarati'l-mehera* ile *Misbâhu'z-zücâce*, İbn Hacer'n (ö.852/1448) *ed-Dirâye* ve *İthâfu'l-mehara*, Suyûtî'nin (ö.911/1505) *el-Câmi'u's-sağîr*, İbn 'Arrâk'ın (ö.963/1555) *Tenzihu's-şerî'a*, Şevkânî'nin (ö.1250/1834) *el-Fevâidu'l-mecmû'a* ile *Neylü'l-evtâr* adlı eserlerindeki görüşlerine, ayrıca son dönem hadis araştırmacılarından el-Elbânî (ö.1420/1999) ve Şuayb el-Arnâvût'un muhtelif kitaplarında hadisler için yaptıkları değerlendirmelere sıkça müracaat edilmiştir.

Bu kaynakların yanında bazı tarih, tefsîr ve lugat kitapları da sıkça başvurduğumuz eserler arasındadır. Bunların dışında kullanılan diğer kaynaklar, bibliyografyada müelliflerinin soyadlarına göre tertip edilen alfabetik listede gösterilmiştir.

B. MÜSTAKİL ESERLER

Başlangıçtan itibaren ilim adamları kâfirlere benzememe ve onlara muhalefet etme konusuna özel bir önem vermişler, bu konuyla ilgili birçok açıklamada bulunmuşlardır. Ancak bu konuyla ilgili bilgiler, fıkıh kitaplarında çeşitli fikhî meseleler arasında veya hadis şerhi ile ilgili eserlerde dağınık bir şekilde bulunmaktadır. Bununla birlikte konu ile ilgili değişik çapta müstakil eserler de te'lif edilmiştir: Bunlardan tespit edilenler şunlardır:

1. *İktidâu's-sırâtı'l-mustakîm li muhâlefeti ashâbi'l-cahîm*: Hanbelî bir âlim olan İbn Teymiyye'ye ait bu kitabın kâfirlere muhalefet konusuyla ilgili olarak yazılan ilk müstakil eser olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle kendisinden sonra bu konu hakkında yazılmış bütün eserlerin temel kaynağı olmuştur. İbn Teymiyye bu kitapta kâfirlere muhalefet konusuyla ilgili kaideleri Kitap ve Sünnet nasları yanında Selef'ten varid olan sözlerle ortaya koymuş ve uzun açıklamalarda bulunmuştur. Ancak kendisinin de belirttiği gibi kitabı bu husustaki hadislerin tümünü kapsamamaktadır. Eser pek çok kez neşredilmiş olup³ Salih Uçan tarafından *Sırat-ı Mustakim –Dosdoğru Yol–* adıyla Türkçe'ye de çevrilmiştir.⁴

2. *Teşebbuhu'l-hasîs bi ehli'l-hamîs*: İmâm Zehebî'ye ait olan bu eser, bayramlarında kâfirlere benzeme ile ilgili bazı hususları ele almıştır. Eser küçük bir risâleden ibaret olup birçok kez yayımlanmıştır.⁵ *Hristiyanlara Benzemeye Reddiye* adıyla Mehmet Emin Akın tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.⁶

3. *el-Kavlu's-sebt fi hükmi siyâmi yevmi's-sebt*: İbn Hacer bu eserinde Ehl-i kitaba muhalefet konusundaki hadislerle ilgili otuzdan fazla meseleyi derleyip topladığını kaydetmektedir.⁷

4. *Mecma'u'z-zevâid ve menba'u'l-fevâid*: Heysemî'ye ait olan bu eser her ne kar bu konuya has bir eser değilse de müellifi açmış olduğu “Muhâlefetu Ehli'l-Kitâb fi'l-Libâsi ve Gayrih/Elbise ve Başka Hususlarda Ehl-i Kitaba Muhalefet” adlı özel bir başlık altında bu konuyla ilgili bazı hadisler zikretmektedir.⁸

5. *Hüsni't-tenebbüh limâ verede fi't-teşebbüh*: Necmeddîn el-Gazzî'ye (ö. 1061/1651) ait olan bu eser, alanındaki en geniş çalışmadır. Eserin, Nureddîn

³ Bunlardan Muhammed Hâmid el-Fikî (Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.) ve Nâsir b. 'Abdülkerîm el-'Akl (I-II, Dâru'l-Âsime, Riyâd 1419/1998) neşirleri, en yaygın ve meşhur olanlardır.

⁴ Pınar Yayınları, İstanbul 2000.

⁵ Bunlardan Alî b. Hasen el-Halebî (Dâru Ammâr, Ammân (Ürdün) 1408/1988), Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâil (Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1424/2003) ve Meşhûr Hasen Selmân (Mecelletü'l-Hikme, Londra, 1414, IV, 183-214) neşirleri, en yaygın ve meşhur olanlardır.

⁶ Medarik Yayınları, Ankara 2006.

⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, X, 375'te bu eserden söz etmektedir. Eserin günümüze ulaşmış olmadığı bilinmemektedir. Bk. Meşhûr b. Hasen b. Selmân-Râid b. Sabrî, *Mu'cemu'l-musannefâti'l-vâride fi Fethi'l-bârî*, s. 332.

⁸ Bk. V, 131.

Tâlib'in başkanlığındaki bir komisyon tarafından 12 cilt halinde tahkikli neşri yapılmıştır.⁹

6. *Mesâilu ehli'l-câhiliyye* veya *Mesâilu'l-câhiliyyeti'lleti hâlefe fihâ Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve selleme ehle'l-câhiliyye*: Muhammed b. Abdülvehhâb'a (ö. 1206/1792) ait olan bu küçük hacimli risale, câhiliye ehlinin bazı hallerinden söz etmektedir. Mahmûd Şükrî Alûsî (ö. 1342/1923) bu risâleyi şerh etmiştir. Risâlenin muhtelif neşirleri vardır.¹⁰

7. *el-İstinfâr li gazvi't-teşebbuhî bi'l-küffâr*: Ahmed b. es-Sıddîk el-Ğımarî'ye ait olan bu eserde müellif kâfirlere benzeme konusundaki hadisleri bir araya getirmeyi amaçlamış, ancak bunların çok az bir kısmını bir araya getirebilmiştir. Eser neşredilmiştir.¹¹

8. *el-Îzâh ve't-tebyîn fi mâ vaka'a bihi Kesîrun mine'l-muslimîn mine't-teşebbuhî bi'l-kâfirin*: Hammûd et-Tüveycrî'ye aittir. Müellif kitabını kâfirlere benzeme olarak gördüğü fikhî birtakım meseleler halinde çeşitli kısımlara ayırmıştır. Eser neşredilmiştir.¹²

9. *Hicâbu'l-mer'eti'l-müslime fi'l-kitâbi ve's-sünne* ile *Cilbâbu'l-mer'eti'l-müslime fi'l-kitâbi ve's-sünne* adlı eserler: Her iki eser de son dönem hadis âlimlerinden Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî'ye (ö. 1420/1999) aittir. Eserlerin konusu her ne kadar Müslüman kadının tesettür şartlarıyla ilgiliyse de müellif yedinci şart olarak zikrettiği Müslüman kadının kıyafetinin kâfir kadınların kıyafetine benzememesi şartı altında kâfirlere benzeme hususundaki birtakım hadisleri bazı âlimlerin yorumlarıyla birlikte sened ve metin kritikleri yaparak zikretmiştir. Her iki eser de neşredilmiştir.¹³ Eserlerin ilki olan *Hicâbu'l-mer'eti'l-müslime*'nin iki ayrı Türkçe çevirisi bulunmaktadır.¹⁴

10. *Men teşebbehe bi kavmin fe huve minhum* adlı eser: Nâsir el-'Akl'in küçük hacimli, ancak oldukça faydalı bu risâlesinde kâfirlere benzeme meselesi ile ilgili temel esas ve kurallar ayrıntılı bir şekilde ortaya konulmuştur.¹⁵

11. *el-Ehâdisu'l-vâride fi'n-nasârâ ve'n-nasrâniyye* adlı yüksek lisans tezi. Nâsir 'Avde'ye ait olan bu eserde genel olarak Hristiyanlar ile Hristiyanlık

⁹ Dârtü'n-Nevâdir, Beyrut 1432/2011.

¹⁰ el-Mataba'atü's-Selefiyye, Kâhire 1376/1956; Müessesetü Mekke, Mekke, 1396/1976; (thk. Ebü Muhammed Eşref b. Abdülmaksûd b. Abdürrahîm), Mektebetü Taberiyye, ys., 1412/1991.

¹¹ Eser eş-Şeyh Abdullah et-Telidî (Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1384/1409) tarafından neşredilmiştir.

¹² Matba'atü'l-'Ubeykân, Riyâd 1405/1984.

¹³ *Hicâbu'l-mer'eti'l-müslime fi'l-kitâb ve's-sünne*, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1407/1987; *Cilbâbu'l-mer'eti'l-müslime fi'l-kitâb ve's-sünne*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Ammân (Ürdün) 1413/1993.

¹⁴ *Hicab Müslüman Kadının Örtüsü* (trc. Akif Nuri Karcioğlu), Huzur Yayın-Dağıtım, İstanbul 1991; *Kur'an ve Sünnete Göre Müslüman Kadının Örtüsü* (trc. Vahdettin İnce), İnkılâb Basım Yayım, İstanbul 2008.

¹⁵ Dâru'l-Vatan, Riyâd 1411/1990.

hakkında gelen hadisler incelenmiş Ehl-i kitaba benzemeye ilgili olarak da ayrıca özel bir bölüm açılmıştır.¹⁶

12. *et-Tedâbîru'l-vâkiye mine't-teşebbüh bi'l-küffâr*: Osmân Dükûrî'ye ait olan iki ciltlik bu eserde kâfirlere benzemekten korunabilmek için alınması gereken tedbirlerden ayrıntılı bir şekilde bahsedilmiştir.¹⁷

13. *Mazâhiru't-teşebbüh bi'l-küffâr fi'l-'asri'l-hadîs ve eseruhâ 'ale'l-müslimîn*: Eşref b. Abdülhamîd b. Muhammed Bârka'ân'a ait olan bu eserde günümüzde kâfirlere benzemenin alametleri ve ortaya çıktığı alanlar incelenmiştir.¹⁸

14. *Mühâlefetü'l-küffâr fi's-sünneti'n-nebeviyye cem'an ve tebvîben ve tahrîcen ve ta'lîkan* adlı yüksek lisans tezi: Ali b. İbrâhîm b. Suûd 'Acîn tarafından kaleme alınan bu eser, hayatın muhtelif alanlarında kâfirlere muhalefet etmeyi öngören ikiyüz dört rivâyeti konu edinmiştir.¹⁹

15. *es-Sünen ve'l-âsâr fi'n-nehyi 'ani't-teşebbüh bi'l-küffâr* adlı yüksek lisans tezi: Süheyl Hasen Abdülgaffâr'a ait olan bu eser, sadece kâfirlere benzeme yasağını içeren yüz kadar rivâyeti incelemiştir.²⁰

16. *et-Teşebbühü'l-menhî anhu fi'l-fikhi'l-islâmî* adlı yüksek lisans tezi: Cemîl b. Habîb el-Lüveyhik tarafından yazılan bu eser, kâfirlere benzeme yasağını İslam fihhi açıdan ele almaktadır.²¹

17. *el-A'yâd ve eseruhâ 'ale'l-müslimîn* adlı eser: Süleymân b. Sâlim es-Sühaymî'ye ait olan bu eserde kâfirlerin bayramlarından ve bu bayramların Müslümanlar üzerindeki olumsuz etkilerinden söz edilmiştir.²²

18. *el-Bida'u'l-havalliyye* adlı yüksek lisans tezi: Abdullah b. Abdülazîz Ahmed et-Tüveycrî'ye ait olan bu eser, hicrî aylar ve günlerle ilgili bid'atler ile kâfirlerin bayramlarından ve bu bayramlara muhalefet etmeye âmir âyet ve hadislerden bahsetmektedir.²³

Diğer taraftan çalışma konumuzla ilgili Türkiye'de ilk ikisi bizim çalışmamızdan önce, diğer üçü çalışmamızdan sonra yapılan beş müstakil çalışma tespit edilmiştir. İlki *İslâm'da Batıla Benzemenin Hükmü* adıyla Ali Rıza

¹⁶ Tez Ürdün Üniversitesinde 1990 yılında kabul edilmiş olup daha sonraki yıllarda aynı üniversite tarafından neşredilmiştir.

¹⁷ I-II, Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd 1421/2000.

¹⁸ Dâru İbni'l-Cevzî, Riyâd 1426/2005.

¹⁹ Tez Ürdün Üniversitesinde 1996 yılında kabul edilmiştir. Eser daha sonra ayrıca neşredilmiştir. Dâru'l-Meâli, Ammân (Ürdün) 1419/1998.

²⁰ Tez Suudi Arabistan Medine İslâm Üniversitesinde 1400-1401/1979-1980 eğitim ve öğretim yılında kabul edilmiştir. Eser daha sonra ayrıca neşredilmiştir. Dâru's-Selef, Riyâd 1416/1995.

²¹ Tez Suudi Arabistan Ümmülkura Üniversitesinde 1418/1997 eğitim ve öğretim yılında kabul edilmiştir. Eser daha sonra ayrıca neşredilmiştir. Dâru'l-Endelüs el-Hadrâ', Cidde 1420/1999.

²² el-Câmi'atü'l-İslâmiyye, Medine-i Münevvere 1422/2002.

²³ Tez Suudi Arabistan İmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye Üniversitesinde 1406/1985 yılında kabul edilmiştir. Eser daha sonra ayrıca neşredilmiştir. Dâru'l-Fadîle, Riyâd 1421/2000.

Demircan tarafından kaleme alınmıştır. Yazar eserini daha çok konuyla ilgili fikhî birtakım meseleler üzerinden anlatma yolunu seçmiş, kitabın sonunu soru ve cevaplara ayırmıştır.²⁴ İkinci çalışma, Mirza Tokpınar'ın *Yahudi ve Hristiyanlara Uymayı Yasaklayan Hadislerin Tahlil ve Tenkidi* adıyla 1992 yılında İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yaptığı yüksek lisans tezidir. Tez daha sonra bazı ilavelerle birlikte *Hadislere Göre Yahudi ve Hristiyanlara Uymak* adıyla neşredilmiştir.²⁵ Eser konuyla ilgili örnek mahiyetinde bazı rivâyetlere yer vermiş, daha çok başka toplumlara benzeme yasağının nedenleri ve sosyolojik yönleri üzerinde durmuştur. Yazar bu kitabında, İslâm dininin, diğer bütün dinler gibi, mensuplarına başka toplumlarla ilişkilerini sınırlayıcı birtakım ilkeler koyduğundan bahsetmiş, ancak bu ilkelerin dinî nitelikli sembol davranışlarla sınırlı olup hayatın bütün alanlarını kapsamadığı sonucuna varmıştır. Yazar aynı sonucu “Men teşebbehe bi-kavmin fe-hüve minhüm’ Hadisi Üzerine Bir İnceleme” başlığı altında yayınladığı makalesinde de tekrarlamaktadır.²⁶ Üçüncü çalışma *Temel Hadis Kaynaklarında Gayrimüslimlere Benzeme İle İlgili Rivayetlerin Tahlili* adıyla Nejdet Aydoğdu tarafından yüksek lisans tezi olarak yazılmıştır.²⁷ Yazar çalışmasında *Kütüb-i Sitte*'yi merkeze alarak temel hadis kaynaklarında geçen gayrimüslimlere benzemeyle ilgili hadisleri, ilgili konu başlıkları altında sened, metin ve fikhü'l-hadîs açısından incelemiş, hadislerin sıhhat ve za'fiyetine yönelik değerlendirmelerde bulunmuştur. Tezini bizim çalışmamızdan üç yıl sonra bitirmiş olmasına rağmen yazarın bizim çalışmamıza hiçbir atıf yapmamış olmasını, akademik açıdan eksik ve gayr-i ahlakî bulduğumu özellikle ifade etmek isterim. Dördüncü çalışma *Gayrimüslimlere Benzeme İlkesinin İbadet Ahkâmına Yansımaları* adıyla Emine Büşra Nur Dereli tarafından makale olarak yayımlanmıştır.²⁸ Yazar makalesinde hadis kaynaklarında geçen gayrimüslimlere benzemeyle ilgili ibadet ahkâmına dair hadisleri, ilgili konu başlıkları altında hüküm ve hikmet açısından ele almış ve değerlendirmelerde bulunmuştur. Beşinci çalışma *İslam Hukukunda Karşı Cinse Benzeme Yasağının Kılık Kıyafetle İlgili Sınırları* İsmail Yalçın adıyla tarafından makale olarak yayımlanmıştır.²⁹ Yazar makalesinde İslam hukuku açısından karşı cinse benzemeyle ilgili meselelere değinmiş, bu konuyla ilgili hadislerin metinlerine yer vererek bazı değerlendirmelerde bulunmuştur.

²⁴ Eserin birkaç kez baskısı yapılmıştır. Eymen Yayınları, İstanbul, ts.

²⁵ İnsan Yayınları, İstanbul 2003.

²⁶ *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, III/2, 2005, s. 85-109.

²⁷ Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2013.

²⁸ *İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Samsun 2016, sy. 1, s. 107-123.

²⁹ *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)*, II/1 (Özel Sayı), August 2016, s. 371-377.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEŞEBBÜH, MUHALEFET ve

İLGİLİ DİĞER KAVRAMLAR

I. TEŞEBBÜH, MUHALEFET ve İLGİLİ DİĞER KAVRAMLAR

Hz. Peygamber'in müslüman olmayanlara benzeme/teşebbüh yasağı ve onlara muhalefet emri konusundaki tutumunu belirleyen ve tez konumuzu teşkil eden hadisler başlıca iki guptan oluşmaktadır. Bu hadislerde yasaklamanın açık bir şekilde:

“Lâteşebbehû.../onlara benzemeyiniz...”, “Men teşebbehe bi kavmin.../kim bir kavme benzemeye çalışırsa...” veya “Hâlifûhum.../onlara muhalefet ediniz/uymayınız...” lafızlarıyla ifade edilmiştir. Rasûlullah'ın bu konudaki emir ve tavsiyelerine geçmeden önce teşebbüh ve muhalefet terimleri üzerinde durmak yerinde olacaktır.

A. TEŞEBBÜH KAVRAMI

Kâfirleri kâfir yapan, hür iradeleriyle tercih ettikleri, kalp ve davranış kalıplarına egemen kıldıkları küfürdür. Kalbî ve fiilî olarak kâfirlere benzemeye çalışmak, onlar gibi olmaya gayret göstermek Allah ve Rasûlü'nün önemli yasakları arasında yer alır. Bu yasaklara girmeden önce teşebbüh kelimesinin sözlük ve ıstılah anlamlarına ayrıntılı bir şekilde işaret etmek yerinde olacaktır.

1. Sözlük Anlamı

Teşebbühün kökünü teşkil eden “şebeh” sözlükte iki anlama gelir: Bir şeyin bir şeye benzemesi ve onun gibi olması. Birbirine benzer yanlarından dolayı bir şeyin bir şeyle karışması, karışık ve sorunlu bir hal arzemesi. İbn Fâris (ö.395/1005) şebeh kelimesini “Şebeh bir asıl olup renk ve nitelik itibariyle bir şeyin bir şeye benzemesi veya şekil itibariyle ona uygun olması anlamındadır. Şebih, şebeh ve şebîh şeklinde telaffuz edilir. Şebeh altına benzer cevherlerdendir (sarı bakır). İşlerin benzer olanları, karışık ve sorunlu olanlarıdır. Öyle ki iki iş birbiriyle karışık sorunlu bir hal arzeden birbiri benzemiş olur.”³⁰ şeklinde açıklarken İbn Manzûr (ö.711/1311) “Filanca kimse filanca kimseye benzedi. Teşbîh, temsîl yani benzer ve misli olmak demektir.”³¹ şeklinde tarif etmektedir. Aynı anda hem dilci hem de hadisçi kişiliğiyle bilinen Münâvî (ö.1032/1622) şebeh kelimesini bu kelimenin başka bir türevi olan teşbîh kelimesi üzerinden “Teşbîh, aralarındaki birleştirici ve benzer zâtî veya manevî bir sıfattan dolayı bir şeyi bir şeyin yerine ikâme etmek demektir. Zâtî sığata, bu dirhem in şu dirhem gibi, bu kalabalığın da şu kalabalık gibi olması örneği verilebilir. Manevî sığata ise Zeyd'in güç ve kuvvetinde arslan gibi, akılsızlık ve ahmaklığında da eşek gibi olması örneği verilebilir.”³² şeklinde açıklamaktadır. Zebîdî (ö.1205/1791) şebeh

³⁰ *Mu'cemu makâyisi'l-luğa*, III, 243. Ay. bk. İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, XIII, 505-506; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, s. 1610.

³¹ *Lisânü'l-'Arab*, XIII, 503.

³² *et-Tevkîf 'alâ mühimmâti't-te'ârîf*, I, 176.

kelimesini şöyle açıklamaktadır: “Benzer ve benzeşik işler, sorunlu ve karışık işler olup bunların bir kısmı (diğer) bir kısmına benzer.³³ Lugat manasından da anlaşılacağı üzere teşebbüh yasağının ifade edildiği hadislerde teşebbüh, tefe’ul çekim kalıbındandır ki, bu kalıp tekellüf içindir. Buna göre teşebbüh, benzemeye çalışma, bu hususta özel gayret sarf etme ve bir iş hakkında muvafakat etmek manasındadır.³⁴

2. İstilah Anlamı

Teşebbüh konusunda müstakil bir eseri olan Necmeddîn el-Gazzî (ö.1061/1651) teşebbühü “Teşebbüh, insanın; benzemek istediği kimse gibi onun şekli-şemali, heyeti, süslenip püslenmesi, sahip olduğu sıfat ve özellikleri üzere olmaya çalışmasından ibarettir. Ya da bu işi kendi kendine zorla külfet etmesinden, hedefine bu işi yerleştirmesinden ve bu işi öğrenmeye çalışmasından ibarettir. Bazen teşebbüh kelimesi yerine, şekil itibariyle benzemek, misli ve benzeri olmak, kılık kıyafetine bürünmek, süslenip püslenmek ve ahlâk edinmek tabirleri kullanılır.”³⁵ şeklinde açıklamaktadır.

Münâvî (ö.1032/1622) “Bir kavme (topluma) benzemeye çalışan onlardandır.” hadisini şerh ederken teşebbühü şöyle tanımlamıştır: “Yani ‘her kim dış görünüşü itibariyle onların kendilerine özel kılık kıyafetlerine bürünürse, onların ahlâklarını huy edinirse, onların yaşayış tarzına ve giyimlerinde, bazı fiillerinde onlar gibi davranırsa’ demektir. Eğer kişi iç dünyası ve dış görünüşüyle bir kavme uyarak gerçekten onlara benzemeye çalışırsa onlardan olur.” Münâvî sözünün devamında bazı âlimlerden naklen şöyle der: “Sâlihler benzemeye çalışan onların tâbilerinden olur, sâlihler ikram edildiği gibi ona da ikram edilir. Fasıklara benzemeye çalışan ise fasıkların tahkir ve tezlil edildiği gibi tahkir ve tezlil edilir. [...] Benzemeye çalışmak bazen irade ve inançlar gibi (iç dünya) ile ilgili kalbî işlerde, bazen fiiller ve sözler gibi (dış görünüşe) ait hâricî işlerde, bazen ibadetlerde bazen de yeme içe, giyim kuşam, mesken, nikah, ictima, iftirak, yolculuk, ikamet, bineğe binme ve diğerler örneklerde olduğu gibi âdetlerde olur.”³⁶

Ünlü hadis ve Hanefî fıkıh âlimi Molla Aliyyu’l-Kârî (ö.1014/1605) ise teşebbüh kelimesini ilgili hadisi şerh ederken “Mesela giyim ve başka şeylerde kâfirlere yahut fasıklara, günahkâr fâcirlere ya da tasavvuf ehli ile salihlere ve

³³ *Tâcu’l-’arîs*, IX, 393. Ay. bk. Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhît*, s. 1610.

³⁴ İbn Manzûr, *Lisânü’l-’Arab*, XIII, 503.

³⁵ *Hüsnü’l-tenebbüh limâ verede fi’l-teşebbüh*, I, 15-16. Bk. Os mân Dükûrî, *et-Tedâbirü’l-vâkıye mine’l-teşebbüh bi’l-küffâr*, I, 49.

³⁶ *Feyzu’l-kadîr*, VI, 135. Ay. bk. *et-Teysîr*, VI, 155.

iyilere kendisini benzetmeye çalışan kişi günahta da, hayırda da onlardandır.”³⁷ diyerek açıklamaktadır.

Ebû Dâvûd şârihlerinden Şemsu'l-Hakk el-'Azîm Âbâdî bazı âlimlerden naklen teşebbühü “Kim sâlihler benzemeye çalışırsa sâlihler ikram edildiği gibi ona da ikram edilir. Kim de fasıklara benzemeye çalışırsa kendisine ikram edilmez. Kimin de üzerine şerefli insanların alameti konursa şerefi tahakkuk etmese bile o kimse ikrama uğrar.”³⁸ şeklinde açıklamaktadır.

Muasır araştırmacılarından Osmân Dûkûrî “Müslümanın, kâfirlere akidelerinde veya ibadetlerinde veya ahlâklarında veyahut da onlara özgü âdetlerde uyması onlar gibi olması ya da kâfirlere herhangi bir şekilde uyup boyun eğmesidir.”³⁹ şeklinde teşebbüh kavramını açıklarken bir başka muasır araştırmacı Nâsır el-'Akl “Çeşitli türleriyle kâfirlere akidelerinde, ibadetlerinde, geleneklerinde yahutta onlara özel olan yaşayış şekillerinde benzemektir.”⁴⁰ şeklinde tanımlamıştır.

Başka bir çağdaş araştırmacı Eşref b. Abdülhamîd b. Muhammed Bârka'ân ise bu kavramı “Müslümanın dinî (şer'î) bakımdan muteber bir maslahat olmadan kâfirlere benzemesi, onlar gibi olmaya çalışmasıdır.”⁴¹ şeklinde izah etmiştir.

Kısaca teşebbüh, içeriği ve sonucu itibarıyla dinî hususlarda müslümanların İslamî kurallara aykırı bir şekilde kâfirlere uyması, onlara özenmesi ve onlar gibi olmaya çalışmasıdır. Teşebbüh kelimesi bu haliyle Kur'ân'da yer almamakla beraber, ş-b-h kökünden türetilmiş şubbihe, teşâbehe, müteşâbih, müteşâbihât ve müştâbih sigalarıyla muhtelif yerlerde geçmektedir.⁴² Kur'ân'da sadece “*Bilmeyenler dediler ki: Allah bizimle konuşmalı ya da bize bir âyet (mucize) gelmeli değil miydi? Onlardan öncekiler de işte tıpkı onların dediklerini demişlerdi. Kalpleri (akılları) nasıl da birbirine benzedi? Gerçekleri iyice bilmek isteyenlere âyetleri apaçık gösterdik.*”⁴³ buyruğunda hadislerde ifade edilen teşebbüh yasağına benzer bir manada kullanılmıştır.

B. MUHALEFET KAVRAMI

Hz. Peygamber'in gayri müslimlere benzeme/teşebbüh yasağı, içerik olarak onlara muhalefet emrini de içermektedir. Bu nedenle kâfirlere muhalefet emri Allah ve Rasûlü'nün önemli emirleri arasında yer almıştır. Bu bakımdan

³⁷ *Mirkâtü'l-mefââtih*, VIII, 222. Ay. bk. *'Avnu'l-ma'bûd*, XI, 51.

³⁸ *'Avnu'l-ma'bûd*, XI, 51.

³⁹ *et-Tedâbirü'l-vâkiye mine't-teşebbüh bi'l-küffâr*, I, 50.

⁴⁰ *Men teşebbehe bi kavmin fe hüve minhum*, s. 7.

⁴¹ *Mazâhirü't-teşebbüh bi'l-küffâr*, s. 26.

⁴² Bk. Muhammed Fuâd Abdülbakî, *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 375; Mahmut Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lugatı*, s. 260-261.

⁴³ Bakara 2/118.

muhalefet kelimesinin sözlük ve ıstılah anlamlarına ayrıntılı bir şekilde işaret edilecektir.

1. Sözlük Anlamı

Muhalefetin kökünü teşkil eden “hilâf” zıtlık demektir. Bir hususta bir kimsenin kendisine yasak getirmesinden sonra ona karşı çıkmaya ya da maksadını reddetmeye de muhalefet denir. İki husus arasında muhalefet bulunması demek, onların birbirleriyle ittifak etmemesi, uyum arzetmemesi demektir. “el-Hilfe” diye hı harfinin kesreli söylenişi ihtilafın adıdır. Yani ittifakın zıttı bir anlam ifade eder.⁴⁴

İlim adamlarının: “İnsanlar bu hususta ihtilâf etmişlerdir” demelerine gelince, her bir kimsenin diğerinin sözünü bir kenara bırakarak kendisini sözünü bir kenara ittiğinin yerine ikame etmesinden dolayıdır.⁴⁵

Muhalefet etmenin emredildiği hadislerde muhalefet, mufâale çekim kalıbında ve birisinin yerine geçmek, muvafakat etmemek, iki kişi ayrı yollara gitmek anlamındadır.⁴⁶

Yapılan bu açıklamalardan sonra muhalefetin, zıtlık, ittifak halinde olmayış ve karşı gelip isyan etmek gibi birden çok anlama geldiği anlaşılmaktadır.

2. İstılah Anlamı

İslam âlimleri, başka din mensuplarının çeşitli işlerinde, hallerinde, onlara özel, onlar için birer ayırıcı vasıf ve dinî sembol olan kılık kıyafetlerinde, dış görünüşlerinde, gelenek ve göreneklerinde onlara muhalefet etmenin, Rasûlullah’ın getirmiş olduğu şeriatin açıkladığı en önemli esas ve dayanaklardan olduğunu açıklamışlardır.⁴⁷

Subkî (ö.1352/1933) hadislerde geçen kâfirlere muhalef etme emrini, onlara benzemenin yasaklanması şeklinde açıklarken⁴⁸ Münâvî (ö.1032/1622) hadislerde geçen kâfirlere benzemenin yasaklanmasını, onlara muhalefet etmenin emredilmesi şeklinde yorumlamaktadır.⁴⁹ Bu anlamlandırmalarda her iki grup hadisin, aynı anlamda birleştirildikleri görülmektedir. Nitekim Münâvî bunu açıkça bir şekilde ifade etmiş ve bu hadislerle “farklı olma”nın kastedildiğini belirtmiştir.⁵⁰

⁴⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, IX, 90-97; İbn Fâris, *Mu'cemu Makâyisi'l-luğa*, II, 213; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, VI, 96; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, s. 1042-1045.

⁴⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, IX, 90-97; İbn Fâris, *Mu'cemu Makâyisi'l-luğa*, II, 213; Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, VI, 96; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, s. 1042-1045.

⁴⁶ Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, VI, 96; Âsım Efendi, *Kamus tercümesi*, III, 576.

⁴⁷ el-Ğımarî, *el-İstınfâr li gazvi't-teşebbühi bi'l-küffâr*, s. 15.

⁴⁸ *el-Menhelu'l-'azbi'l-mevrûd*, V, 42-43.

⁴⁹ *Feyzu'l-kadîr*, VI, 135-136. Ay. bk. *et-Teysîr*, VI, 155-156.

⁵⁰ *Feyzu'l-kadîr*, VI, 135-136. Ay. bk. *et-Teysîr*, VI, 155-156.

Muasır âlimlerden Nâsır el-‘Akl de muhalefet kavramını teşebbüh kavramıyla olan yakın ilişkisi nedeniyle teşebbüh (benzemeye çalışmak) kavramıyla tanımlamaya çalışarak şöyle demiştir: “Çeşitli türleriyle kâfirlere akidelerinde, ibadetlerinde, geleneklerinde yahutta onlara özel olan yaşayış şekillerinde benzemektir.”⁵¹

Netice olarak muhalefeti şöyle tanımlamak mümkündür: Mensup oldukları toplumlar itibarıyla bütün kâfirlere, onlara ait özelliklerden olduğu kabul edilen akide, ibadet, âdet, ahlâk ya da onlara özel, onlar için birer ayırıcı vasıf ve dinî sembol olan kılık kıyafet bakımlarından muhalefet etmek, onlara aykırı davranmaktır. Muhalefet kelimesi bu anlamda Kur’ân’da “*Dedi ki: Ey kavmim! Eğer benim, Rabbim tarafından (verilmiş) apaçık bir delilim varsa ve O bana tarafından güzel bir rızık vermişse buna ne dersiniz? Size yasak ettiğim şeylerin aksini yaparak size muhalefet etmek istemiyorum. Ben sadece gücümün yettiği kadar ıslah etmek istiyorum. Fakat başarmam ancak Allah’ın yardımı ile. Yalnız O’na dayandım ve yalnız O’na döneceğim.*”⁵² buyruğuyla “(Ey müminler!) Peygamber’i, kendi aranızda birbirinizi çağırır gibi çağırmayın. İçinizden, birini siper edinerek sıvışıp gidenleri muhakkak ki Allah bilmektedir. Bu sebeple, onun emrine muhalefet edenler, başlarına bir belâ gelmesinden veya kendilerine çok elemli bir azap isabet etmesinden sakınsınlar.”⁵³ buyruğunda geçmektedir. Buna mukabil h-l-f kökünden türemiş birçok türevi Kur’ân’da muhtelif yerlerde geçmektedir.⁵⁴

C. DİĞER KAVRAMLAR

Teşebbüh ve muhalefet kavramlarının yanı sıra bu konuyla ilgili olarak kullanılan diğer bazı kavramlar da şunlardır:

1. İttibâ’: “Bir şeye tabi oldum” ifadesi onun izinden gittim, yürüdüm demektir. Arkasından gitmek, onu takip etmek, onu arayıp bulmak ve istemek anlamına da gelir.⁵⁵ Bu lafız Kur’ân-ı Kerîm’de bu anlamıyla birçok âyette geçmektedir.⁵⁶ Hz. Peygamber de bazı hadislerinde bu lafzı kullanmıştır: “Sizden öncekilerin yollarını karış karış, arşın arşın izleyeceksiniz. Hatta onlar bir kertenkele deliğine girecek dahi olsalar arkalarından gideceksiniz.” Biz: Ay Allah’ın Rasûlü, bunlar Yahudilerle, hristiyanlar mıdır, diye sorduk. O: “Başka

⁵¹ Men teşebbehe bi kavmin fe hüve minhum, s. 7.

⁵² Hüd 11/88.

⁵³ Nür 24/63.

⁵⁴ Bk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, s. 238-241; Çanga, *Kur’an-ı Kerim Lugatı*, s. 172-173.

⁵⁵ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, VIII, 27, 28; Cevherî, *es-Sihâh*, III, 1190. Ay. bk. Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muhîd*, s. 911, 912.

⁵⁶ Bk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, s. 149-152; Çanga, *Kur’an-ı Kerim Lugatı*, s. 104-105.

kim olabilir ki?” diye cevap verdi.”⁵⁷ “Hristiyanlarla Yahudilerin şaşırıp kaldıkları gibi sizde mi şaşırıp kalıyorsunuz? Andolsun ben size bunu bembeyaz ve arı duru olarak getirdim. Eğer Musa hayatta olsaydı, o dahi bana tabi olmaktan başka bir şey yapamazdı.”⁵⁸ “Zengin kişinin borcunu ödemeyi uzatması bir zulümdür. Kim bir zengine tabi kılınırsa, artık o, ona ittiba etsin (uysun).”⁵⁹

2. Taklîd: Gerdanlık manasına olan kılâde'den türüyen taklîd lugatta bir kimseye gerdanlık (madalya, nişan) takmak demektir.⁶⁰ Usulcülerin ıstılahında taklîd, delilini bilmeksizin başkasının görüş, fikir ve icihadını kabullenip onunla amel etmektir.⁶¹ Usulcülerin bir kısmı delilini bilip bilmeme yönünden taklîd ile ittibâ arasında ayırım yapmışlardır. Zira onlar ittibâ'yı başkasının delilini bildiği halde, onun görüş, fikir ve icihadını kabullenip onunla amel etmek olarak açıklamışlardır. Ancak usulcülerin geneli iki kelime arasında anlam itibarıyla bir fark görmemektedirler.⁶² Tespit edebildiğim kadarıyla taklîd lafzı, ıstılah anlamıyla Kur'ân⁶³ ve hadislerde geçmemektedir.⁶⁴ Kaynaklarda sadece Abdullah b. Mes'ûd'a (ö.32/652)⁶⁵ ait şu söz kaydedilmektedir: “Sizden biriniz dini hakkında sakın bir başkasını taklid etmesin. Çünkü o kimse iman ederse o da iman eder, yine o kimse küfrederse o da küfreder. İlla da birini taklit edip ona uyacaksa ölüye uysun. Çünkü dirinin fitnesinden emin olunmaz.”⁶⁶

⁵⁷ Buhârî, Enbiyâ, 50, İ'tisâm, 14, No: 3456, 7320; Müslim, 'İlm, 6, No: 2669; Ahmed, III, 84, 89, 94 ve diğerleri Ebû Sa'îd el-Hudrî'den.

⁵⁸ Dârimî, Mukaddime, 39, No: 449; Ahmed, III, 338, 387; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, V, 313-314, No: 26412; Bezzâr, *el-Müsned, Kesfu'l-Estâr*, I, 78, No: 124; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, IV, 102, No: 2135 Câbir b. Abdullah'dan. Hadisin ayrıntılı tahriri için bk. 213 nolu dipnot.

⁵⁹ Yani Sizin biriniz(in isteğinin ödenmesi) bir zengine havâle edildiğinde (havâleyi kabul ile ona) mürâcaat etsin.” Bk. *Fethu'l-bârî*, IV, 543-544. Buhârî, Havâlât, I, 2, No: 2287, 2288, İstikrâz, 12, No: 2400; Müslim, Müsâkât, 33, No: 1564; Ebû Dâvûd, Buyû', 10, No: 3345; Tirmizî, Buyû', 68, No: 1308; Nesâî, Buyû', 100, No: 4692; İbn Mâce, Sadakât, 8, No: 2403; Ahmed, II, 260, 463.

⁶⁰ Cevherî, *es-Sihâh*, II, 527; İbn Fâris, *Mu'cemu Makâyisi'l-luğa*, V, 19; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, III, 365-367; Firûzâbâdi, *el-Kâmûsu'l-muhît*, s. 398-399.

⁶¹ Nâsır b. Abdurrahmân b. Muhammed el-Cüdey', *et-Taklîd fî bâbi'l-'akâid ve ahkâmuh*, s. 18-19; Sa'd b. Nâsır b. Abdülazîz eş-Şisrî, *et-Taklîd ve ahkâmuh*, s. 16-30; Abdülkerim Zeydan, *Fıkah Usûlü*, s. 383; Fahrettin Atar, *Fıkah Usûlü*, s. 319.

⁶² el-Cüdey', *a.g.e.*, 20-28; eş-Şisrî, *a.g.e.*, s. 31-33; Zeydan, *a.g.e.*, s. 383; Atar, *a.g.e.*, s. 319.

⁶³ Kur'ân'da taklîd lafzıyla geçmemekle beraber taklid olgusuna işaret eden birçok âyet bulunmaktadır. Bazıları için bk. Enbiyâ 21/52-53; Ahzâb 33/67; Zuhruf 43/23-24.

⁶⁴ Bk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemu'l-müfehres*, s. 551; Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lugatı*, s. 399; Wensinck, *el-Mu'cemu'l-müfehres li-elfâzi'l-hadîsi'n-nebevî*, V, 461-463.

⁶⁵ (ö.32 veya 33/652 veya 653).

⁶⁶ Ebû Dâvûd, *ez-Zühûd*, No: 140; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, IX, 152, No: 8764; el-Lâlekâî, *Şerhu usûli'l-tikâdi ehli's-sünneti ve'l-cemâ'a*, I, 93, No: 130; Ebû Nu'aym, *Hilyeti'l-evliyâ*, I, 136; İbnu'l-Cevzî, *Sfatü's-safve*, I, 221. Heysemî eser hakkında “Bunu *el-Kebîr*'de Taberânî rivâyet etmiş olup, ricâli *Sahîh*'in ricâlidir” demiştir. *Mecma'u'z-Zevâid*, I, 180. İbnü'l-Kayyim ise eseri zikretmekle yetinmiştir. Bk. *Fevâidu'l-fevâid*, s. 478. Eseri ayrıca “(Dikkat edin!) Sizden biriniz dini hakkında sakın bir başkasını taklid etmesin. Çünkü o kimse iman ederse o da iman eder, yine o kimse küfrederse o da küfreder. Zira şerde örnek olmaz.” lafzıyla İbn Abdilberri, *Câmi'u beyâni'l-'ilmi ve'fadlih*, II, 988, No: 1882; İbnü'l-Kayyim, *I'lâmu'l-muvakk'în*, II, 186; Zerkeşi, *el-Bahrü'l-muhît*, VI, 282 ve Şevkânî, *es-Seylü'l-cerrâr*, I, 14; İrşâdu'l-fihûl, s. 872; *el-Kavlu'l-mufid*, s. 73 zikretmişlerdir.

3. Mudahât: Bir şeyin bir şeye şekil itibariyle benzemesi demektir.⁶⁷ Bu lafız Kur'ân'da sadece bir yerde geçmektedir. “Yahudiler, Uzeyr Allah'ın oğludur, dediler. Hristiyanlar da, Mesîh (İsa) Allah'ın oğludur dediler. Bu onların ağızlarıyla geveledikleri sözlerdir. (Sözlerini) daha önce kâfir olmuş kimselerin sözlerine benzetiyorlar. Allah onları kahretsin! Nasıl da (haktan bâtıla) döndürülüyorlar!”⁶⁸ Hz. Peygamber de şu iki hadisinde bu lafızı kullanmıştır: “Ümmetim şu üç işi yapmadığı sürece sebat ve hayra sahip olmaya devam edecektir: Yahudilere benzeyerek karanlığın basmasını bekleyip, akşam namazını geciktirmedikleri sürece, hristiyanlığa benzeyerek yıldızların kaybolmaya yüz tuttuğu vakte kadar sabah namazını geciktirmedikleri sürece ve cenazeleri (kaldırma ve diğer işlerini) sadece o cenazenin yakınlarına terk etmedikleri sürece.”⁶⁹ “Kıyâmet günü insanların en şiddetli azaba uğrayacak olanları, Allah'ın yaratmasına benzetmeye çalışanlarıdır.”⁷⁰

4. Frenkleşmek ve teğarrub: Bunlar bu çağımızda ortaya çıkmış iki terim olup, bunlarla Frenkler ile batılılarda bulunanları alıp kabul etmek kastedilir.⁷¹

II. TEŞEBBÜH YASAĞI ve MUHALEFET EMRİNİN KAPSAMINA GİREN MİLLETLER

Hz. Peygamber'in söz ve uygulamalarında bütün türleriyle, kesimleriyle, dinleriyle, cinsleriyle Müslüman olmayanlara muhalefeti öngören buyruklar varid olmuştur. Nitekim Hz. Peygamber “Gücünüzün yettiği her şey ile şeytanın velilerine (dostlarına) muhalefet ediniz.”⁷² diye buyurmuştur.

Diğer taraftan hadisler birtakım kâfir türlerini özellikle belirleyerek onlara benzemeyi ve onların peşinden gitmeyi (onlara tabi olmayı) yasaklamıştır. Nitekim bir hadiste Rasûlullah: “Sizden öncekilerin sünnetlerini karış karış, arşın arşın izleyeceksinizdir. Hatta bir kertenkele deliğine girecek dahi olsalar siz de onların peşinden gideceksiniz.” Biz: Ey Allah'ın Rasûlü, Yahudilerle Hristiyanları mı kastediyorsunuz, diye sorduk. O: “Başka kim olabilir ki?” diye buyurmuş, başka bir hadiste de: “Farslar ve Rumlar” demiştir.⁷³

Kendilerine benzemekten sakındırmak amacıyla hadislerde söz edilen başlıca toplumlar şunlardır:

⁶⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XIV, 487; Cevherî, *es-Sihâh*, VI, 2410. Ay. bk. Firûzâbâdi, *el-Kâmûsu'l-muhît*, s. 1684.

⁶⁸ Tevbe 9/30.

⁶⁹ Ahmed, IV, 349; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, VIII, 80, No: 7418 bu lafızla el-Hâris b. Vehb yoluyla Ebû Abdurrahmân es-Sunâbihî'den mürsel olarak rivâyet etmişlerdir. Hadisin tahriri için bk. 271 nolu dipnot.

⁷⁰ Buhârî, Libâs, 91, No: 5954; Müslim, Libâs, 92, No: 2107; Nesâî, Zinet, 112, No: 5358; Ahmed, VI, 36, 83, 219 ve diğerleri Âişe'den.

⁷¹ Bu kullanım için bk. İskilipli Âtîf Efendi, *Frenk Mukallidliği ve Şapka*, (İstanbul 1340; nşr. Ömer Faruk, İstanbul 1994).

⁷² Hadisin tahriri için bk. 621 dipnot.

⁷³ Buhârî, Enbiyâ, 50, 1'tisâm, 14, No: 3456, 7320; Müslim, 'İlm, 6, No: 2669; Ahmed, III, 84, 89, 94 ve diğerleri Ebû Sa'îd el-Hudrî'den merfû' olarak.

1. Câhiliye Ehli: Câhiliye İslamdan önce Arapların Allah, onun Rasulü ve dinin şer'î hükümleri hakkındaki bilgisiz halleridir. Bu, Kur'ân ve hadislerde sıkça görüldüğü üzere o hallerinin adıdır. Bazen o hale sahip olan kişinin adı olarak da kullanılmaktadır.⁷⁴

2. Ehl-i Kitap/Kitap Ehli: Bunlar Tevrat ve İncil ehli kimselerdir. Tevrat ehli, Yahudilerle Sâmirîlerdir. İncil ehli ise Nasranîlerle dinlerinin esasî itibariyle onlara muvafakat eden Frenkler, Ermeniler ve başkalarıdır.⁷⁵

3. Mecusiler: Bu kelime Arapçalaştırılmış bir lafızdır. Bunun aslı Menc Kûş'dur. Bu da Mecûsîlik dinini ilk ortaya koyan ve insanları kendisine davet eden kişinin adıdır. Adam Mecûsîleşti, onlar Mecûsîleştiler tabiri Mecûsî oldular demektir.⁷⁶

Bunların dinlerinde çalgıcılık, yemeklerinde meyte, içkilerinde şarap, mabutlarının ateş, velilerinin (dostlarının) şeytan olması, en belirgin özellikleridir. Din itibariyle Âdemoğullarının en berbatı, gidiş itibariyle en bayağaları, inanç itibariyle de en kötüleridir onlardır.⁷⁷

4. Acemler: Arap olmayanlar demektir. Farslar, Rumlar, Türkler, Berberler, Habeşler ve başkaları bu kapsama girer.⁷⁸ İbn Teymiyye (ö.728/1328) Acemlerle kastedilenlerin şunlar olduğunu söylemektedir: "Eğer şeriat Acemlere benzemeyi yasaklamış ise, bunun kapsamına kâfir Acemlerin eski ve yeni üzerinde bulunduğu haller ile müslüman olan Acemlerin İslama girerken sahip buldukları fakat ilk müslümanların izlemedikleri halleri kapsar."⁷⁹

III. KÂFİRLERE BENZEMENİN MAHZURLARI

Sünnetin kâfirlere muhalefet konusunu önemsemesi ümmetin kişiliğini, kimliğini, yapısını korumak amacına yönelik tutkusundan ve bu sebeple etrafını çeviren tehlikenin açıklanmasından, düşmanlara benzemek ve onlara tabi olmaktan dolayı söz konusu olan büyük zararı fark etmekten kaynaklanmaktadır. Bu işin ehemmiyeti şu noktalarda kendini göstermektedir:

1. Dış görünüş itibariyle sergilenen ortak yönler, birbirine benzeyenler arasında bir münasebet ve bir şekle benzeyiş ortaya çıkarır. Bu ise ahlâk, davranış gibi hususlarda da muvafakate/tafırlar arasında uyuma götürür. Bu da görünen bir husustur. İlim ehlinin elbisesini giyen bir kimse, içten içe onlara katılma duygusu hisseder.⁸⁰ Bu husus ise sahâbeden İbn Mes'ûd'dan (ö.32/652)

⁷⁴ Aynı şekilde Rasûllere muhalif hallerin ifadesi olan Yahudilik ve Nasranîlik de bir câhiliyedir. Bu ise genel anlamıyla câhiliyeti ifade eder. Bk. İbn Teymiyye, *İktidâu's-sırâtü'l-mustakîm*, X, 254-260.

⁷⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IX, 546.

⁷⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, VI, 214, 215.

⁷⁷ İbnü'l-Kayyim, *Hidâyetü'l-hayârâ*, s. 29.

⁷⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XII, 385, 386; İbn Teymiyye, *İktidâu's-sırâtü'l-mustakîm*, I, 411.

⁷⁹ İbn Teymiyye, *a.g.e.*, I, 449.

⁸⁰ İbn Teymiyye, *a.g.e.*, I, 93.

nakledilen şu rivâyette dile getirilmektedir: “Huy huya benzemedikçe, kılık kılığa benzemez.”⁸¹

2. Şüphesiz kâfirlere benzemek psikolojik (ruhen) yenilgi hissinden kaynaklanmaktadır. Bu ise askerî yenilgiden daha tehlikelidir. Çünkü bu durum ümmetin vakıasına karşı durmak hususunda tembelliğe, yenilgi psikolojisine götürür ve müslüman düşmanlarının dayattıklarını kabul etmeye, kişiliği kâfirlerin belirlediği bir kalıp içerisinde eritmeye razı eder. Nitekim İbn Haldûn (ö.808/1406) bu konuda: “Yenilenler daima belirgin hallerinde, kılık kıyafetlerinde, inançlarında, diğer durumlarında, gelenek ve göreneklerinde galip olanlara uymaya meftundurlar. Bunun sebebi ise kişi nefsinin her zaman için kendisini yenik düşürenlerin ve boyun eğdiği kimselerin mükemmel olduğuna dair kanaatidir.”⁸² demektedir.

3. Kâfirlere benzemek ümmetin tarihinin ve uygarlığının öngördüğü kişiliğini tehdit eder, toplumsal hareketlerdeki dengesini bozup şaşkınlığa götürür ve onu yükseğe iten ve uygarlık yarışında ileriye götüren gücü çalışmaz hale getirir.⁸³

4. Kâfirlere benzemek, müslümanları onlara tabi olma seviyesine düşürür. Bu ise onların üstünlüklerini itiraf etmek, onların daha yüksek olduklarını kabul etmek anlamını zımnen ihtiva eder.⁸⁴

5. Kur’ân’ın çizdiği, Sünnetin beyan ettiği en büyük kurallardan birisi olan velâ ve berâ/İslama göre dost ve düşman edinme kâidesinin gereklerinden birisi de kâfirlere muhalefet etmek, onlardan ayırt edilmektir. Onlara benzemek ise bu temel esasa aykırıdır. Çünkü benzemeye çalışmak sevgiyi, muhabbeti ve arkasından veli/dost edinmeyi getirir. Benzemeye çalışmak, dünyevî meselelerde olduğu takdirde bu sonuçları doğuruyor ise, ya dini hususlarda benzemeye çalışılırsa durum ne olur?

Dış görünüş itibariyle muhalefet, farklı olmayı ve ayrı olmayı gerektirir. Bu da Allah’ın gazabına uğramayı gerektiren ve dalâlette olmanın sebeplerini uzaklaştıran bir haldir. Diğer taraftan hidayet bulanlar ile Allah’ın rızasına mazhar olanların bulunduğu tarafa yönelmek demektir. Yüce Allah’ın kurtuluşa eren ordusu ile hüsrândaki düşmanları arasında bulunan dostluk bağının Allah tarafından koparılmasının fiilen gerçekleştirilmesidir. İnsan kalbi ne kadar mükemmel çapta diri ve İslamı ne kadar iyi biliyor ise batınen ve zahiren kâfirlerden farklı olma hissi de o kadar mükemmel ve eksiksiz olur. Ayrıca

⁸¹ Hadisin tahriri için bk. 578 nolu dipnot.

⁸² İbn Haldûn, *el-Mukaddime*, s. 176, (trc. Süleyman Uludağ), I, 361.

⁸³ Cemâl Sultân, *Meşrû’üne l-hadârî*, s. 50.

⁸⁴ Nasr el-’Akl, *Men teşebbehe bi kavmin fe hüve minhum*, s. 9; Cemâl Sultân, *Cuzûru l-inhirâf*, s. 83.

birtakım müslümanlarda var olan kâfirlerin iyi olmayan huylarından uzaklaşması da daha ileri derecede ortaya çıkar.⁸⁵

6- Kâfirlere kendisini benzeten bir kimse Rasûlullah'ın: “Bir kavime (topluluğa) benzemeye çalışan kimse onlardandır.”⁸⁶ hadisinde yer alan ağır tehdidin kapsamına girer. Bu hadis bu durumda en azından –her ne kadar zahiri itibariyle onlara benzemeye çalışan kimsenin kâfir olmasını gerektiriyor ise de– onlara benzemeye çalışmanın haram olmasını gerektirmektedir.⁸⁷

7- Şüphesiz Müslüman olmayan toplumlara tabi olmak özellikle de kültürel, sosyal ve hayat tarzı alanlarında onlara uymak, aynı nesil evlatlarının fikrî ve vicdanî âidiyetlerinin birden çok olması sonucunu doğurmuştur. Aynı neslin evlatları çeşitli ekol ve yönelişlerin peşinden gidebilmektedir. Bu ise ümmetin eski ile yeni, doğu ile batı arasındaki ikili çatışmalar karşısında büyük sıkıntılara düşmesine sebep olmuştur. Bu da İslamî kişiliğin en belirgin özelliklerini yitirmesi sonucunu vermiştir. Çünkü artık ümmet muhafazakârlık ile gericiliği, köke bağlılık ile donukluğu birbirinden ayırt edememektedir.⁸⁸

⁸⁵ İbn Teymiyye, *İktidâu's-sırâtü'l-mustakîm*, I, 93-94; Muhammed b. Sa'îd el-Kahtânî, *el-Velâ ve'l-Berâ fi'l-İslâm*, s. 330.

⁸⁶ Hadisin tahriri için bk. 162 nolu dipnot.

⁸⁷ İbn Teymiyye, *İktidâu's-sırâtü'l-mustakîm*, I, 270.

⁸⁸ Fuâd Haydar, *eş-Şahsiyyetü fi'l-İslâm ve fi'l-fikri'l-ğarbî*, Mukaddime. Kâfirlere benzemenin tehlikeleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. Nâsır el-'Akl, *Men teşebbehe bi kavmin fe hüve minhum*, s. 13; Ahmed es-Siddîk el-Gimârî, *el-İstinfâr li gazvi't-teşebbuhî bi'l-küffâr*, s. 15-22.

İKİNCİ BÖLÜM

MÜSLÜMAN OLMAYANLARA BENZEMENİN MAHİYETİ, KAPSAMI ve HÜKMÜ

I. MÜSLÜMAN OLMAYANLARA BENZEMENİN MAHİYETİ

Müslümanlar, Kur’ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber tarafından çeşitli vesilelerle, Müslüman olmayan toplumlara benzememeleri ve onları taklit etmemeleri konusunda uyarılmışlardır. Benzeşme, kültürel etkilenmelerin başlamasında önemli yer tutar ve bu dış görünüşle ilgili konularda daha kolay gerçekleşir.⁸⁹ Hz. Peygamber’in bu konudaki yasaklamaları, kendine özel kültürü ve kimliği olan bir İslâm toplumu oluşturma çabası anlamını taşımaktadır. Nitekim bu türden hadisler genellikle şu üslupla ifade edilmektedirler:

“Ölülerinizin yüzlerini örtünüz ve Yahudilere benzemeyiniz.”⁹⁰

“Bizden başkalarına benzemeye çalışan kimse bizden değildir. Yahudilere de, Hristiyanlara da benzemeyiniz. Şüphesiz Yahudilerin selamlaşmaları parmaklarla işaret ileidir. Hristiyanların selamlaşmaları ise eller ileidir.”⁹¹

“Şüphesiz Allah hoştur, hoş olanı sever. Temizdir, temizliği sever. Kerimdir, keremi (lütüfkârlığı) sever. Cömerttir, cömertliği sever. Bu sebeple avlularınızı, alanlarınızı temiz tutunuz, Yahudilere benzemeyiniz. Onlar çöpleri evlerinde bir arada bulundururlar.”⁹²

“Ağaran saçların rengini değiştiriniz, Yahudilerle Hristiyanlara benzemeyiniz.”⁹³

“Ağaran saçların rengini değiştiriniz. Siyah renge yanaşmayınız. Düşmanlarınız müşriklere benzemeyiniz. Kendisi ile ağaran saçların rengini değiştirdiğiniz en hayırlı şey ise kına ve ketemdir.”⁹⁴

Bu ve benzeri hadislerden ileride de ele alacağımız ve belli konularla ilgili olan benzeme yasağının, genel anlamı hakkında, Hz. Peygamber’in başka toplumlara benzemeyi yasakladığı “Bir kavme (topluma) benzemeye çalışan onlardandır.” hadisinin şerhi esnasında İbn Teymiyye (ö.728/1328) ve Münâvî’nin (ö.1032/1622) verdikleri bilgiler önemli ve yerindedir. Toplumsal kimlik ve kültürün önemine dikkat çektiği için ve bizim ele aldığımız hadislerle kastedilen benzemenin anlamına ışık tutacağından, her ikisinin de sözlerini buraya almak yararlı olacaktır. İbn Teymiyye şunları söylemektedir: “Bilmek gerekir ki dosdoğru yolun/sırât-ı mustakîm’in bazı inançlar ve tercihler gibi kalpte beliren içe dönük (bâtîni) özellikleri olduğu gibi birtakım sözler, davranışlar ve ibadetler gibi dışa dönük (zahirî) göstergeleri vardır. Ayrıca bu dosdoğru yolun yeme içme, giyim kuşam, evlenme, barınma, bir araya gelme, ayrılma, yolculuk, ikâmet, binicilik ve benzeri gibi gündelik hayat olaylarını

⁸⁹ Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri*, s. 124; Erol Güngör, *Dünden Bugünden*, s. 166-167.

⁹⁰ Hadisin tahriri için bk. 429 nolu dipnot.

⁹¹ Hadisin tahriri için bk. 499 nolu dipnot.

⁹² Hadisin tahriri için bk. 533 nolu dipnot.

⁹³ Hadisin tahriri için bk. 652 nolu dipnot.

⁹⁴ Hadisin tahriri için bk. 659 nolu dipnot.

içeren gelenek ve âdet biçiminde göstergeleri vardır. Bu içe dönük ve dışa dönük göstergeler birbirinden kopuk değildir, tersine aralarında kesinlikle bağlantı ve uyum vardır. Şöyle ki, bu göstergelerin sonucu olarak kalpte beliren duygu ve heyecan dışa dönük belirtiler doğurduğu gibi, dışa dönük davranışlar bütünü de kalpte belirli duygu ve heyecanlar meydana getirir. Yüce Allah Hz. Muhammed’i sünnetin ta kendisi olan hikmet ile gönderdi. Bu sünnet bizzat Allah tarafından Peygamber’i için konmuş bir düzen, bir yaşam tarzıdır. Bu yolun başlıca özelliklerinden biri, gerek “gazaba uğramışlar”ın ve gerekse “sapıtılmışlar”ın yaşam biçimlerine ters düşen, onlarla bağdaşmayan davranış ve sözleri içermesidir. Buna bağlı olarak Allah, dışa dönük gidişatta ve görüntüde de bu iki guruba benzememeyi emretmiştir. Her ne kadar sıradan halkın çoğunluğu dış görünüşteki benzerliğin zararlarını kavrayamaz ise de, bu prensip vardır ve başlıca gerekçeleri şunlardır:

1. Dışa dönük gidişatta ve görüntüdeki ortaklık, ortaklar arasında zamanla ahlâk ve davranış uyumuuna yol açacak bir benzerlik ve uyum meydana getirir. Gündelik hayatta bunun örneklerine sık sık rastlanır. Meselâ ilim adamlarının özel kılığına giren onlar gibi giyinen bir kimsenin içinde zamanla bu zümreye katıldığı gibi bir duygu uyanır. Yine meselâ askeri üniforma giyen kimsenin huy ve karakteri yavaş yavaş askerlerin huy ve karakterlerine benzemeye başlar. Tabii ki, eğer adamın böyle bir eğilim göstermesini önleyen bir sebep yoksa bu böyle olur.

2. Dışa dönük gidişatta ve görüntüdeki muhalefet ve aykırılık Yahudi ve Hristiyanlarla Müslümanlar arasında kesin bir farklılığa ve bağdaşmazlığa yol açar. Bu farklılık ve bağdaşmazlık sayesinde Müslüman, Allah’ın gazabına uğratan gerekçelerle sapıklık sebeplerinden uzak kalacağı gibi, Allah’ın hidayet ve hoşnutluğunu kazananla kaynaşır ve bunların sonucu olarak Allah’ın kendi kurtulmuş askerleri ile hüsrana uğramaya mahkûm düşmanları arasında asla olmamasını emrettiği ilişki ve bağlılığın tamamen kesilmesi gerçekleşmiş olur. Kalp ne derece diri olur ve İslamiyeti ne oranda gerçek anlamı ile tanırsa Yahudi ve Hristiyanlara karşı beslediği ayrılık ve farklılık duygusu gerek içe ve gerekse dışa dönük olarak daha güçlü ve bazı Müslümanlara bulaşmış huyları ile kendi arasına koyduğu mesafe daha uzak olur. Tabii ki, ben burada sırf çevreyi taklit etmekten kaynaklanan kuru bir inanca dayalı Müslümanlığı ve onun getireceği iğreti içe dönük ve dışa dönük özelliklere bürünmüş olmayı kastetmiyorum.

3. Bu iki kesimin dışa dönük gidişattaki ortaklıkları görünüm benzerliğine yol açar. Bunun sonucu olarak da “hidayete ermiş” ve “Allah’ın hoşnutluğuna mazhar olmuşlar” zümresi ile “gazaba uğramışlar” ve “sapıtılmışlar” zümreleri arasındaki zâhirî farklılık ortadan kalkar. Tabii bu prensibin daha başka gerekçeleri ve hikmetleri de vardır.

Bütün bu söylediklerimiz söz konusu dışa dönük gidişatın aslında kesinlikle mübah olduğu, Yahudi ve Hristiyanlara benzemenin dışında hiç bir sakınca taşımadığı durumlar içindir. Eğer söz konusu gidişat unsuru onların kâfir olmalarına yol açan özelliklerinden biri ise, o zaman kâfirliğin bir unsuru ile karşı karşıyayız demektir. Böyle bir şeyde onlarla ortak olmak, onların kâfirlik ve isyanlarına belli bir oranda katılmak demek olur. Bu prensibi hiçbir zaman akıldan çıkarmamak gerekir. Doğruyu sadece Allah bilir.⁹⁵ [...] Burada önemle belirtmemiz gereken bir incelik var ki o da şudur. Herhangi bir guruba uymak veya muhalefet etmekle/karşı çıkmakla ilgili olan emir, sırf o guruba uymaya niyetlenmenin veya sırf uymanın yararlı olmasından ileri gelebilir. Buna karşılık uymama yasağı da sırf karşı çıkmaya niyetlenmenin veya sırf karşı çıkma tutumunun yararlı oluşuna dayanabilir. Şu anlamda ki, söz konusu uyma ve karşı çıkma tutumu, uyma ve karşı çıkma konusu davranıştan bağımsız olarak insana fayda ya da zarar vericidir. Öyle ki, eğer uyma veya karşı çıkmaya konu olan davranış, uyma veya karşı çıkma tutumundan bağımsız olarak ele alınsa, söz konusu fayda ve zararı taşımayabilir. İşte bu gerekçe ile bizler gerek Rasûlullah'ın gerekse ilk Müslümanların öylesine davranışlarını örnek edinip uygulamaktan fayda sağlarız ki, eğer bu davranışlar onlar tarafından yapılmamış olsaydı, söz konusu faydayı bize sağlayamayabilirdi. Yani bu davranışları sırf onlar yaptılar diye yaptığımız için bize yarar sağlamaktadırlar. Çünkü bu tutumumuz Peygamberimizle ilk Müslümanlara karşı duyduğumuz sevgiyi pekiştirir ve kalplerimizle onların kalpleri arasında kaynaşma meydana getirir. Bu da bizlere onlara diğer davranışlarında da uyma arzusu uyandırır. Bu sevgi ve kaynaşmanın şüphesiz başka yararları vardır. Tıpkı bunun gibi kâfirlerin öyle bazı davranışlarına uymak bize zararlı olur ki, eğer bu hareketleri onlar yapmamış olsalar, onları işlemek bize zarar dokundurmayabilirdi. Buna karşılık öyle davranışlar var ki, bunlarla ilgili uyma veya muhalefet etme/karşı çıkma emri, söz konusu davranışın faydalı veya zararlı olma gerekçesine dayanır. Yani o davranışın bizzat kendisi, uyulması veya muhalefet edilemesi/karşı çıkılması emredilen guruplar tarafından işlenmemiş olsa bile özünde ya faydalı veya zararlı olma karakteri taşımaktadır. Bazen belirli bir davranışta bu iki gerekçe de bir araya gelebilir. Yani uyma veya muhalefet etme/karşı çıkma emri hem söz konusu davranışın özü itibari ile faydalı ya da zararlı olmasına ve hem de bu davranışı işleyen guruba uymuş veya karşı çıkmış olmamıza dayanabilir. Bizden uyulması veya karşı çıkılması istenen davranışların çoğu bu karakterdedir. Yani hem belirli bir guruba uymayı veya karşı çıkmayı ifade etmeleri açısından hem de aslında faydalı veya zararlı olmaları bakımından anlamlıdırlar. Bu ince noktayı

⁹⁵ *İktidâu's-sırâtü'l-mustakîm*, I, 92-94.

mutlaka kavramak ve kavradıktan sonra hiçbir zaman akıldan çıkarmamak gerekir. Çünkü Yüce Allah'ın gerek mutlak ve gerekse kayıtlı olarak kâfirlere benzememizi yasaklayan emirlerinin anlamı ancak bu incelik sayesinde anlaşılabilir.”⁹⁶ “Bu hadisin en toleranslı yorumu Müslüman olmayanlara özenmenin yasak oluşunu gerektirdiği şeklindedir. Oysa zâhirî ve kabaca anlam, bu özenmenin kâfirlik olacağı yolundadır. Tıpkı Allah'ın “*İçinizden kim onları (Yahudi ve Hristiyanları) dost edinirse onlardan olur.*”⁹⁷ âyetindeki buyruğu gibi. Abdullah b. Amr'ın şu sözü de bu hadisin ana fikrini pekiştirir. O diyor ki: “Kim müşriklerin semtinde ev yaparsa (oturursa), onların Nevruz ve Mihrican⁹⁸ bayramlarını benimseyip kutlarsa ve ölünceye kadar onlara özenir, onları taklit ederse kıyâmet günü onlarla birlikte haşrolur.”⁹⁹ Bu sözler mutlak benzemeye ve kesin özenmeye hamledilebilir. Çünkü böyle bir şey bazı durumlarda küfrü gerektirebilir. Yahut özenenin yabancılara benzediği kadar onlardan olduğu ileri sürülebilir. Bu durumda özentî konusu şey kâfirlik, günah veya küfür ve günah sembolü olduğu takdirde özenmenin hükmü öyle olur. Durum ne olursa olsun bu ilke Müslüman olmayanlara özenmenin özenme olması gerekçesi ile haram olmasını gerektirir. Öte yandan benzeme ve özenme terimi hem bir işi onu başkaları yapıyor diye yapmayı kapsamına alır -ki böylesi çok az görülür- ve hem de başkalarından iktibas edilmiş bir işi şahsî bir amaç gözeterek yapmayı ifade eder. Bunun yanında herhangi bir kimsenin bir işi yaparken tesadüf sonucu başkası ile aynı eylemde buluşması ve bu eylem ortaklarından hiç birinin diğerine bakarak söz konusu işi yapmamış olması durumunda benzeme ve özenmenin söz konusu olması tartışmalı bir noktadır. Yalnız özentîye açık kapı bırakılmaması ve yabancılara karşı çıkmanın yararlılığı gerekçesi ile böylesine tesadüfî benzeşmelerden de kaçınmamız istenmiştir. Tıpkı sakalı boyatıp uzatmanın ve bıyıkları kesmenin emredilmesi gibi. Ayrıca Peygamberimizin “Ağaran saçların rengini değiştiriniz, Yahudilerle Hristiyanlara benzemeyiniz”¹⁰⁰ şeklindeki direktifi, hiçbir kastımız ve eylemimiz olmaksızın, sırf yaratılıştan taşıdığımız bazı görüntüleri değiştirmemekle bile yabancılara benzeyebileceğimizi ispatlamaktadır. Bu da tesadüfen meydana gelen davranış beraberliğinden daha anlamlıdır. Bu kategoriden olarak Abdullah b. Ömer, Peygamber Efendimizin “Acemlere (Perslere) benzemeyi yasaklayarak “Kim bir kavme benzerse, özenirse onlardan olur”¹⁰¹ diye buyurduğunu bildirmiştir. Epeyce sayıda âlim bu hadise dayanarak Müslüman olmayanların modalarına uymanın mekruh

⁹⁶ *İktidâu 's-surâti 'l-mustakîm*, I, 95-97.

⁹⁷ Mâide 5/51.

⁹⁸ Fârislerin bayramı.

⁹⁹ Beyhâkî, *es-Sünenü 'l-kübrâ*, IX, 234.

¹⁰⁰ Hadisin tahriri için bk. 652 nolu dipnot.

¹⁰¹ Hadisin tahriri için bk. 162 nolu dipnot.

olduğunu söylemişlerdir. Mesela Muhammed b. Harb'in (ö.105/714) anlattığına göre Ahmed b. Hanbel'e (ö.241/855) Hind işi nalinlar giymenin doğru olup olmadığı sorulunca İmam, hem erkeklerin hem kadınların bunları giymelerinin mekruh olduğunu belirttiikten sonra "Fakat eğer helâda veya abdest alırken giyerlerse bunun mahzuru yoktur" dedi. Arkasından göğüslük takmayı mekruh saydığını belirterek şunları söyledi: "Bu bir acem modasıdır. Sa'îd b. 'Âmir'e (ö.208/823) onun hakkında ne düşündüğünü sordular, o bu soruya "Hz. Peygamber'in sünneti Bâkhan'ın¹⁰² sünnetinden bize daha sevimlidir" diyerek karşılık verdi."¹⁰³ "Şimdiye kadar naklettiğimiz deliller açıkça gösterir ki, Yahudilere, Hristiyanlara ve genel olarak yabancılara benzemenin hoş karşılanamayacağı ilkesi üzerinde bu ümmetin ileri gelenleri arasında fikir birliği (icma-ı ümmet) vardır. Yalnız bu ileri gelenler arasında bazı ayrıntılarda görüş farklılıkları olduğu görülür. Bunun sebebi ya söz konusu belirli davranışın yabancı kaynaklı olmadığı kanaati veya bu davranışın benimsenmesini haklı gösterecek daha baskın bir gerekçenin varlığıdır. Aynı şekilde bütün bu yetkililer ve ileri gelenler arasında Müslümanların Kur'ân'a ve Sünnet'e sıkı sıkıya bağlı olmaları gerektiği ilkesi üzerinde de görüş birliği vardır. Yalnız bu yetkililerin bazıları ara sıra birtakım inandırıcı yorumlara dayanarak belirli meselelerde diğerlerinden farklı görüşler ileri sürmüşlerdir."¹⁰⁴ "Görünüşteki benzerlik insanlar arasında sevgi, sempati ve dostluk doğurur. Ayrıca kalpler arasındaki sevgi de dış görünüşlerde benzeşmeyi sağlar. Görgü ve tecrübelerimiz bunu kesinlikle kanıtlar. Öyle ki, yabancı bir diyarda buluşan iki hemşehrinin birbirlerine karşı güçlü bir dostluk, sempati ve yakınlık duydukları görülür. Oysa bu hemşehriler kendi şehirlerinde birbirlerini tanımayan veya birbirleri ile kavgalı kimseler olabilirler. Bunun sebebi de bu iki kimsenin aynı şehirden oluşunun şimdi buldukları gurbet diyarında onları birbirlerine yaklaştıran ortak bir nitelik oluşturmalarıdır. Hatta iki yolcu veya gurbetçinin başlarına doladıkları sarıklar, üzerlerindeki elbiseler, saç renkleri veya binek hayvanları arasında benzerlik olduğu görülse, bu kadarlık bir ortak özellik bile, onlar arasından, hiçbir ortak yönleri bulunmayan başka kimselerde bulunmayan bir yakınlık meydana getirir. Nitekim aynı dünyalık mesleğe mensup kimseler arasında, böyle bir ortak yönleri bulunmayanlara göre daha yakın bir dayanışma olduğunu görürüz. Üstelik bu dayanışma bazen çatışmaya bile yol açan menfaat ve düşünce bağdaşmazlıklarına rağmen varolabilmektedir. Yine aynı sebepten dolayı birbirlerinden uzak ülkelerin bile kralları ve devlet başkanları arasında yakınlık, yaşama tarzı ortaklığı ve sonuç olarak bir çeşit dayanışma olduğunu müşahede

¹⁰² O günün Hindistan meliki.

¹⁰³ *İktidâu 's-sırâtu 'l-mustakîm*, I, 270-273.

¹⁰⁴ *İktidâu 's-sırâtu 'l-mustakîm*, I, 406.

ediyoruz. Bunların hepsi insan tabiatının doğal sonuçlarıdır. Bu sonuçların doğmasını ancak kuvvetli bir din duygusu veya özel bir engel önleyebilir. Dünyalık nitelikler arasındaki benzerlik insanlar arasında sevgi ve sempati doğurduğuna göre bu benzerlik din alanında meydana gelirse sonuç nice olur acaba? Hiç şüphesiz bu alandaki benzerlik, benzeşen kimseler arasında sempati meydana getirme bakımından daha güçlü ve daha etkili bir faktördür. Oysa Yahudi ve Hristiyanları sevmek, onlara karşı sempati duymak imanla bağdaşmaz. Nitekim Yüce Allah bu konuda şöyle buyuruyor: *“Ey iman edenler! Yahudileri ve Hristiyanları dost edinmeyin. Zira onlar birbirinin dostudurlar (birbirinin tarafını tutarlar). İçinizden onları dost tutanlar, onlardandır. Şüphesiz Allah, zalimler topluluğuna yol göstermez. Kalblerinde hastalık bulunanların: “Başımıza bir felâketin gelmesinden korkuyoruz” diyerek onların arasına koşuştuklarını görürsün. Umulur ki Allah bir fetih, yahut katından bir emir getirecek de onlar, içlerinde gizledikleri şeyden dolayı pişman olacaklardır. (O zaman) iman edenler: “Bunlar mıdır sizinle beraber olduklarına bütün güçleriyle yemin edenler?” diyeceklerdir. Onların bütün yaptıkları boşa gitmiştir de kaybedenlerden olmuşlardır.”*¹⁰⁵ Öte yandan yine Yüce Allah Ehl-i kitabı umursamazlıkları yüzünden kınayan bir dizi Kur’ân âyetinde şöyle buyuruyor: *“İsrailoğullarından kâfir olanlar, Davud ve Meryem oğlu İsa diliyle lânetlenmişlerdir. Bunun sebebi, söz dinlememeleri ve sınırı aşmalarıdır. Onlar, işledikleri kötülükten, birbirini vazgeçirmeye çalışmazlardı. Andolsun yaptıkları ne kötüdür! Onlardan çoğunun, inkâr edenlerle dostluk ettiklerini görürsün. Nefislerinin onlar için (âhiret hayatları için) önceden hazırladığı şey ne kötüdür: Allah onlara gazabetmiştir ve onlar azap içinde devamlı kalıcıdır! Eğer onlar Allah’a, Peygamber’e ve ona indirilene iman etmiş olsalardı onları (müşrikleri) dost edinmezlerdi; fakat onların çoğu yoldan çıkmışlardır.”*¹⁰⁶ Görüldüğü gibi bu âyetlerde Allah’a, Hz. Peygambere ve Peygambere gelen gerçeklere iman etmenin kâfirleri dost edinmemeyi gerektirdiği ve kâfirleri dost edinmenin imanın yokluğu anlamına geldiği belirtiliyor. Öte yandan Allah aynı gerçeği vurgulamak üzere Kur’ân’ın başka bir yerinde de şöyle buyuruyor: *“Allah’a ve âhiret gününe inanan bir toplumun -babaları, oğulları, kardeşleri, yahut akrabaları da olsa- Allah’a ve Resûlüne düşman olanlarla dostluk ettiğini göremezsin. İşte onların kalbine Allah, iman yazmış ve katından bir ruh ile onları desteklemiştir.”*¹⁰⁷ Görülüyor ki, bu âyette Yüce Allah kâfiri seven hiç bir müminin bulunamayacağını ve buna bağlı olarak kâfiri seven kimsenin mümin olamayacağını çok açık bir ifade ile belirtmektedir. Buna göre kâfirleri sevme

¹⁰⁵ Mâide 5/51-53.

¹⁰⁶ Mâide 5/78-81.

¹⁰⁷ Mûcâdele 58/22.

anlamına gelebilecek olan onlara dış görünüş ve geleneklerinde benzeme tutumu haramdır. Bilinmelidir ki, kâfirlere benzemek, onların davranış ve zihniyetlerine özenmek daha birçok bakımdan sakıncalı ve zararlıdır. Biz bu sakınca ve zararların saydığımız kadarı ile yetinelim. Doğruyu bilen Allah'tır.¹⁰⁸ Aynı hususu Münâvî (ö.1032/1622) şöyle ifade etmektedir: “Yani ‘her kim dış görünüşü itibariyle onların kendilerine özel kılık kıyafetlerine bürünürse, onların ahlâklarını huy edinirse, onların yaşayış tarzına ve giyimlerinde, bazı fiillerinde onlar gibi davranırsa’ demektir. Eğer kişi iç dünyası ve dış görünüşüyle bir kavme uyarak gerçekten onlara benzemeye çalışırsa onlardan olur.” Münâvî sözüne bazı âlimlerden naklen şöyle devam etmektedir: “Sâlihler benzemeye çalışan onların tâbilerinden olur, sâlihler ikram edildiği gibi ona da ikram edilir. Fasıklara benzemeye çalışan ise fasıkların tahkir ve tezlil edildiği gibi tahkir ve tezlil edilir. [...] Benzemeye çalışmak bazen irade ve inançlar gibi (iç dünya) ile ilgili kalbî işlerde, bazen fiiller ve sözler gibi (dış görünüşe) ait hâricî işlerde, bazen ibadetlerde bazen de yeme içe, giyim kuşam, mesken, nikah, ictima, iftirak, yolculuk, ikamet, bineğe binme ve diğerler örneklerde olduğu gibi âdetlerde olur. İnsanların dış görünüşleri ile içleri arasında bağlantı vardır. Allah, Hz. Peygamber'i hikmetli sünnet ve İslâm şeriatı ile göndermiştir. Onun emrettiği şeyler içinde fiil ve sözlerde Yahudi ve Hristiyanlardan farklı olma da vardır. Nitekim muhalefet edilecek durumlarda, muhalefet etmeyince bir zarar endişesi olmasa bile, bu hadise göre, dış görünüşte onlara muhalefet edilmesi emri bulunmaktadır. Zira davranışlarda, dış görünüşte benzer hareket, benzeyenler arasında ameller ve ahlâkta bağımlı harekete sebep olan taklit ve kendini diğerinde görme duygusunu doğurur ki bu, psikolojik bir durumdur. Meselâ bir insan bilginlere mahsus bir elbise giyse, kendinde onlara karşı bir çeşit yakınlık duyar, savaşılan asker elbisesi giyse, gene kendinde onların huyundan bir çeşit huy oluşur; bir engel olmadıkça da tabiatı buna boyun eğer. Dış görünüşte Yahudi ve Hristiyanlara muhalefet, onlardan farklı olmaya sebep olur. Kişiyi, Müslümanlara kızmaktan onlara karşı kibirlenip onlardan uzaklaşmaktan alıkor. Dış görünüşte benzeşme ve karışıklık ise, hidayet ehli ile dalâlet ehli arasındaki, mevcut görünüş farkını ortadan kaldırır.”¹⁰⁹

Hz. Peygamber'in, araştırma konumuz olan hadislerine geçmeden önce, onun, bağımsız bir İslâm kültür ve kimliği oluşturmak için çalıştığını gösteren ve bu doğrultuda kâfirlere muhalefet etmeyi emrettiği bazı hadislerine de işaret etmek istiyoruz. Bunlar şöyledir:

¹⁰⁸ *İktidâu 's-sırâtu 'l-mustakim*, I, 549-551.

¹⁰⁹ *Feyzu 'l-kadir*, VI, 135.

“Yahudilere muhalefet ediniz. Çünkü onlar ayakkabıları ile ve mestleriyle namaz kılmazlar.”¹¹⁰

“Yahudiler Âşûre gününü bayram ediniyorlardı. Bunun üzerine Rasûlullah: “Onlara muhalefet ediniz, siz oruç tutunuz” diye buyurdu.”¹¹¹

“Sarık sararak sizden önceki ümmetlere muhalefet ediniz.”¹¹²

“Sizler sirvâl da giyinin, izâr da bağlayın, Ehl-i kitaba muhalefet edin.”¹¹³

“Sizler ayakkabı da giyinin, mest de giyinin ve Ehl-i kitaba muhalefet edin.”¹¹⁴

“Sizler ise çıplak ayakla da yürüyebilirsiniz, ayakkabı da giyinebilirsiniz. Gücünüz yettiği her şeyle şeytanın dostlarına muhalefet ediniz.”¹¹⁵

“Mecusiler bıyıklarını salıveriyorlar, sakallarını ise traş ediyorlar. Siz de onlara muhalefet ediniz.”¹¹⁶

“Siz bıyıklarınızı kesiniz, sakallarınızı salıveriniz, Ehl-i kitaba muhalefet ediniz.”¹¹⁷

“Ey Ensâr topluluğu! Saçlarınızı kırmızıya ve sarıya boyayınız ve Ehl-i kitaba muhalefet ediniz...”¹¹⁸

“Yahudilere muhalefet ediniz. Şüphesiz kendisiyle ağaran saçların rengini değiştirdiğiniz en uygun şey, kına ve ketemdir.”¹¹⁹

Hız. Peygamber’in bu hadislerle, genel olarak kâfirlere benzemeyi yasakladığını ve onlara muhalefet etmeyi emrettiğini görmekteyiz. Bu konuyla ilgili hadisler insanın iç dünyasıyla ilgili olduğu kadar onun dış dünyasıyla da ilgilidir. Başka bir deyişle onun iç güzelliğiyle ilgi olduğu kadar dış güzelliğiyle de ilgilidir. İbn Teymiyye bu hususu şöyle ifade etmektedir: “Fakat şunu da belirtelim ki, bu hadisler kâfirlere muhalefet etmenin şeriatin amacı olduğunu ispatlıyorsa da, bu durum onlara muhalefet edilen davranışın aynı zamanda yararlı olmasına engel değildir. Burada iki önemli nokta vardır. Biri şu ki, dış görünüş bakımından onlara muhalefet etmekte, Allah’ın mümin kulları hesabına doğrudan doğruya fayda vardır. Çünkü onlara muhalefet etmek, onlardan ayrı ve onlara zıt olmayı, bu da cehennemliklerin davranışlarından uzak kalmayı sağlar. Bu faydayı kalbinde nur bulunanlar kısmen de olsa görebilirler. Çünkü böyleleri “gazaba uğramışlar” ile “sapıklar”ın tutkunu oldukları manevî kalp hastalığının bütün organik hastalıklardan daha ağır bir illet olduğunun farkındadırlar. İkinci

¹¹⁰ Hadisin tahriri için bk. 336 nolu dipnot.

¹¹¹ Hadisin tahriri için bk. 368 nolu dipnot.

¹¹² Hadisin tahriri için bk. 600 nolu dipnot.

¹¹³ Hadisin tahriri için bk. 618 nolu dipnot.

¹¹⁴ Hadisin tahriri için bk. 618 nolu dipnot.

¹¹⁵ Hadisin tahriri için bk. 621 nolu dipnot.

¹¹⁶ Hadisin tahriri için bk. 624 ve 625 nolu dipnotlar.

¹¹⁷ Hadisin tahriri için bk. 626 nolu dipnot.

¹¹⁸ Hadisin tahriri için bk. 658 nolu dipnot.

¹¹⁹ Hadisin tahriri için bk. 660 nolu dipnot.

noktaya gelince onların kimi âdet ve gelenekleri ya zararlı veya yetersiz oldukları için yasaklanmış ve yararlılıkla kemâle ulaşılsın diye zıtları emrolunmuştur. Sebebine gelince onların âdet, gelenek ve görüşleri içinde bir tanesi bile yoktur ki, ya zararlı veya yetersiz olmasın. Çünkü onların yürürlükten kalkmış olan gelenek, görenek ve davranışları zaten zararlıdır. Bunların içinde asılları yürürlükten kaldırılmamış (neshedilmemiş) olanlar ise, ya eksiltilmiş veya fazlalaştırılmış durumdadır. Sözü'nün kısası onların görüş, davranış ve geleneklerinde kâmil hiçbir şey bulunması düşünülemez. Böyle olunca, her konuda onlara muhalefet etmek bizim için yararlı ve uygundur. Hatta dünya işlerinde bazı titizlikleri bile ya âhiretimizi veya onların üzerinde titizlikle durduklarının dışında kalan daha önemli dünya işlerimizde bize zararlı olabilir. Demek ki, onlara muhalefet etmeyi/ters olmayı prensip edinmek bizim yararımızdır. Bu konuyu biraz irdelersek anlarınız ki, kâfirlik kalp hastalığına benzer, hatta daha ağır bir iltettir. Kalp hasta olunca vücudun hiçbir azası tam anlamı ile sağlıklı olamaz. Buna göre kalbi hasta olana hiçbir davranışı bakımından benzememelisin. Eğer organlardan herhangi birisindeki hastalığı fark edemiyorsan, kökteki bozukluğun mutlaka dallarda da etkisini göstereceğini bilmen yeterlidir. Bu gerçeğin farkına varan kimse, Allah'ın bu konudaki emirlerinin bazı hikmetlerini, bazı inceliklerini anlayabilir. Buna karşılık kalbinde hastalık olanlar sırf kâfirlere muhalefet etmek için gelen emirleri kuşku ile karşılarlar. Ya bunların faydasını kavrayamadığı için kuşkuya kapılır veya bu emirleri, yeryüzündeki egemenliğini pekiştirmek isteyen kralların ve hükümdarların buyruklarının benzeri sanır. Oysa nübüvvet (peygamberlik) egemenliği, gerçi Allah'ın "kimilerine verip kimilerinden geri aldığı" egemenliğin doruk noktasıdır, ama aynı zamanda Peygamberlerin gerek dünya ve gerekse âhiret ile ilgili direktiflerine uyan kullar için yararlılığın da doruk noktasıdır. Gerçekten kâfirlerin bütün davranış ve düşüncelerinde mutlaka sahiplerine yarar sağlamalarını engelleyen bir bozukluk vardır. Zaten onun herhangi bir davranışı tam anlamı ile sağlıklı olsa bu yüzden âhirette sevap elde etmeyi hak ederdi. Oysa onların tüm davranış ve düşünceleri ya bozuk veya yetersizdir. Bu böyle olduğu için bize bağısladığı İslam nimetinden dolayı Allah'a hamd ediyoruz. O ki, nimetlerin en büyüğü ve hayırların anasıdır."¹²⁰ Hâfız İbn Hacer de (ö.852/1448) insanın iç güzelliğiyle dış güzelliği arasındaki ilişkiyi şöyle dile getirmektedir: "Fıtrattan olduğu belirtilen bu hasletlerin, iyice tetkik edilmesi suretiyle idrâk edilecek dinî ve dünyevî pek çok maslahat ile ilgisi vardır. Bunların bazıları şunlardır: Görünüşün güzelleştirilmesi, genel olarak ve detaylarıyla bedeninin temizlenmesi, her iki temizlik (hadesten ve

¹²⁰ *İktidâu's-sırâtu'l-mustakîm*, I, 197-199.

necasetten taharet) için gerekli ihtiyatın yapılması, hoş olmayan kokular dolayısı ile rahatsızlık verecek şeyleri önlemek suretiyle kendisiyle oturup kalktığı hanımına ve arakadaşına iyilikte bulunması, Mecusi, Yahudi, Hristiyan ve puta tapıcı kâfirlerin şiarlarına muhalefet etmesi, şeriat koyucunun emrine uyması, Yüce Allah'ın “Allah size şekil verdi ve şeklinizi ne güzel yaptı.”¹²¹ buyruğunun işaret ettiği gerçeği koruması. Çünkü bu özellikleri korumaya çalışıp devam etmek buna uygun bir iştir. Yüce Allah: Ben sizin suretlerinizi güzelleştirmiş bulunuyorum. Sizler onu çirkinleştirecek hallerle güzelliğini bozmayınız yahut onun güzelliğini devam ettirecek şeylere dikkat ediniz, demiş gibidir. Çünkü bunları korumak ve bunlara gereken dikkati göstermek aynı zamanda insanî özelliklere ve istenen şekilde kaynaşmaya gereken dikkati göstermek demektir. Çünkü insan güzel bir görünüm ile ortaya çıktığı taktirde, diğerlerinin onunla daha güzel bir şekilde geçinip ona açılmalarını sağlar. Söylediği söz kabul edilir, görüşü benimsenir. Aksi olursa aksi sonuçlar ortaya çıkar.”¹²²

Hz. Peygamber'in başka toplumlara benzememe ve muhalefet etme konularında genel olarak yukarıdaki hadisleri bulunmaktadır. Bu hadislerin, hedefleri bakımından ve toplumda etkilerinin ne olacağı, nasıl bir toplumsal yönlendirme içerdikleri sosyoloji ve sosyal psikoloji açısından alan uzmanlarınca incelenmesi gerekmektedir. Ancak her ne kadar bizim alanımız olmasa da, genel kabul görmüş bazı esaslar çerçevesinde, muhalefet etme emrini de yukarıda belirttiğimiz gibi farklı olma anlamında alarak, önemli gördüğümüz birkaç noktaya işaret etmekte yarar görüyoruz.

Her şeyden önce belirtmeliyiz ki, Hz. Peygamber'in, kâfirlere benzemeyi yasakladığı ve muhalefet etmeyi emrettiği sözlerindeki temel özellik bilimsel ifadesiyle “bağımsız uymama”¹²³ değil, kanaatimizce sosyal psikolojideki “ters tepki ile uymama”dır.¹²⁴ Çünkü İbn Teymiyye'nin de söylediği gibi açıkça anlaşılmaktadır ki, sırf Yahudi ve Hristiyanlara muhalefet etmek, şeriat koyucunun genel anlamda amacıdır. Bu yüzdendir ki, Ahmed b. Hanbel ve başka bazı imamlar saç boyama emrini muhalefet etme gerekçesine bağlıyorlar. Nitekim Hanbel b. İshâk (ö.273/886) şöyle diyor: “Ebû Abdullah'dan işittiğime göre insan için en yerinde hareket ihtiyarlık görüntüsü olan beyaz saçın rengini değiştirip Ehl-i kitaba benzememektir. Çünkü Peygamberimiz “Ağaran saçların rengini değiştiriniz, Yahudilerle Hristiyanlara benzemeyiniz.”¹²⁵ buyurmuştur.

¹²¹ Mü'min 40/64.

¹²² *Fethu'l-bârî*, X, 351.

¹²³ “Bağımsız uymama” hakkında bilgi için bkz. Çiğdem Kağıtçıbaşı, *İnsan ve İnsanlar*, s. 69-75.

¹²⁴ *Hadislerle Göre Yahudi ve Hristiyanlara Uymak* adlı eseri s. 60'da Mirza Tokpınar bizim kanaatimizin tersine Hz. Peygamber'in, kâfirlere benzemeyi yasakladığı ve muhalefet etmeyi emrettiği sözlerindeki temel özelliğin “bağımsız uymama” olduğu görüşündedir.

¹²⁵ Hadisin tahriri için bk. 652 nolu dipnot.

Aynı konuda İshâk b. İbrâhîm de (ö.275/888) “Ebû Abdillâh’ın babama şöyle dediğini işitmişim. Ey Ebû Haşîm! Ömründe bir kere bile olsa saçlarını boya senin saçlarını boyayıp Yahudilere benzemekten uzak kalmanı isterim.” demiştir. Bu hadisin ifadesi, Ehl-i kitâba muhalefet etme gereğini, onlara benzemenin yasak olduğunu daha kesin bir şekilde belirtmektedir. Çünkü bizim hiçbir rolümüz olmaksızın meydana gelmiş bir örüntüde (ak saçlılıkta) Ehl-i kitâba benzemek yasak olunca kendi irademizin ürünü olan davranışlarda onlara benzemek haydi haydi yasak olacak, hatta benzerliğin bu çeşidi birinci kategorinin tersine haram olacaktır.¹²⁶

Bir de Müslim’de yer alan şu olayı gözden geçirelim: Enes b. Mâlik’in anlattığına göre Yahudiler, aralarında bir kadın ay hali oldu mu onunla birlikte yemek yemez, evlerde onlarla birlikte bir arada bulunmazlardı. Sahâbîler hayırlı kadınlara karşı nasıl davranacaklarını Rasûlullah’a sorunca Yüce Allah “*Sana kadınların ay halini sorarlar. De ki: O, bir rahatsızlıktır. Bu sebeple ay halinde olan kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, Allah’ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın.*”¹²⁷ buyruğunu indirdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber de şöyle buyurdu: “Cinsi münasebet dışında onlarla birlikte her şeyi yapınız.” Bu husus Yahudilere ulaşıncâ şöyle dediler: “Bu adam bizim yaptıklarımız arasında muhalefet etmedik hiçbir şey bırakmak istemiyor. Her yaptığımıza karşı çıkıyor.” O sırada sahâbîlerden Useyd b. Hudayr ve ‘Abbâd b. Bîşr Peygamberimize gelerek “Ey Allah’ın Rasûlü! Yahudiler şöyle şöyle diyorlar. Acaba hayırlı kadınlarla hiç bir araya gelmesek olmaz mı?” diye sordular. Bu soru üzerine Peygamberimizin yüzünün rengi değişti. Biz de O’nun soru soran o iki sahâbîye darıldığını sandık. Bunun üzerine o iki kişi çıkıp gitti, yolda Rasûlullah’a hediye gelen bir tas sütle karşılaştılar. Peygamberimiz hemen onları geri çağırarak kendilerine o süttten ikram etti. Bunun üzerine onlara gücenmediğini anladık.”¹²⁸ Bu hadis, Allah’ın Peygamberimize birçok konuda Yahudilere karşı çıkmayı emrettiğini, hatta onun bütün Yahudi geleneklerine muhalefet etmeyi ilke edindiğini ve bu yüzden Yahudilerin O’nun hakkında “Bu adam bizim yaptıklarımız arasında muhalefet etmedik hiçbir şey bırakmak istemiyor. Her yaptığımıza karşı çıkıyor.” dediklerini belgelemektedir. Ayrıca hadiste zikredilen bu muhalefet, bazen hükmün aslında ve bazen sadece şeklinde, biçiminde olur. Allah’ın aybaşıllı kadınlara rahatsızlığın kaynağı dışında yaklaşmayı meşrû ve serbest bırakması gibi. Nitekim bazı sahâbîler bu konuda Yahudilere muhalefet etmeyi meşrû sınırların dışında kalan başka alanlara taşımak isteyince Peygamberimizin

¹²⁶ Bk. İbn Teymiyye, *İktidâu’s-sırâtu’l-mustakîm*, I, 199-203.

¹²⁷ Bakara 2/222.

¹²⁸ Hadisin tahriri için bk. 255 nolu dipnot.

yüzünün renginin değiştiğini görüyoruz. Aslında bu konu yani temizlik konusu Yahudilerin kendi kendilerine ağır yükler yükledikleri, dar sınırlamalar getirdikleri bir konudur. Buna karşılık Hristiyanlar Allah'ın hiçbir iznine dayanmaksızın bu sınırlamaların tümünü ortadan kaldırdılar. Gerçi Yahudilerin koymuş oldukları sınırlamalar ve kısıtlamalar da meşrû değildi. Buna göre bu konuda Allah'ın emretmediği kısıtlamalar tanıyıp, onlardan kaçınmak Yahudilere ve Allah'ın kaçınılmasını emrettiği yasakları çiğnemek de Hristiyanlara yaklaşmak olur.¹²⁹

Sonuç olarak Hz. Peygamber'in bu hadislerle ortaya koymaya çalıştığı anlayış hedefine ulaşmak isterken, inananlarını başka etkilerden koruyup sosyal kişilik kazandırma, ilan ettiği evrensel ve dinî değerlerin başka yanlış ve kabul edilemez geleneklerle karışmamasını sağlama; bunların, ilk saflığı ve doğruluğu ile insanlar tarafından anlaşılıp yaşanmasına çalışma düşüncesinden kaynaklanmaktadır. O, muhalefeti emredip benzemeyi yasaklarken, Müslümanları “biz şuuru” ulaştırmayı,¹³⁰ kâfirlerden dinî farklılıklar kadar, sosyal farklılıkların da bulunmasını sağlamayı ve “benzeşme”¹³¹ sonucunda doğacak kültür ve toplumsal kişilik kaybını engellemeyi, Müslümanlar arasında bir “bütünleşme/integration”¹³² temin etmeyi amaçlamıştır. Nitekim pek çok hadiste karşılaştığımız “Leyse minnâ.../ ...bizden değildir”¹³³ ifadeleri bu amacı açık bir şekilde göstermektedir.

Ayrıca bu konudaki emir ve yasakların bir çeşit “sosyal norm”¹³⁴ oluşturduklarını da görmekteyiz. Dinin manevî kültüre temel teşkil ettiği, müşterek bir kültür olmadan uyumlu bir cemiyetin olamayacağı da açık olduğuna göre,¹³⁵ Hz. Peygamber'in bu uyarılarının ne kadar yerinde olduğu, özellikle zamanımızda daha iyi anlaşılmaktadır. Âmiran Kurtkan, sözünü ettiğimiz hususları şöyle ifade etmektedir: “Her cemiyet, terbiye, taklit ve telkin vetireleri ile kendi taleplerine, kendi doğru ve yanlış standartlarına, örflerine, müesseselerine ve kıymet hükümlerine uygun düşen davranışları benimsetmek suretiyle alâka ve tutumlarını belirli tarzda geliştirdiği bir âza tipi yaratır.”¹³⁶

İşte başka dinlerin mensuplarına benzemeyi yasaklarken Hz. Peygamber, bu açıklamada belirtildiği gibi, oluşturmakta olduğu toplumun, üyelerini yetiştirme gayreti içinde olmuştur. Ayrıca benzeşme, kültürel etkilenmelerin başlamasında önemli yer tutmaktadır. Bu da görünüşle ilgili konularda/maddi kültür daha kolay

¹²⁹ Bkz. İbn Teymiyye, *İktidâu's-sırâtu'l-mustakim*, I, 213-216.

¹³⁰ “Biz şuuru” hakkında bilgi için bkz. Sulhi Dönmezer, *Sosyoloji*, s. 197.

¹³¹ “Benzeşme” hakkında bilgi için bkz. Dönmezer, *a.g.e.*, s. 198-200.

¹³² “Bütünleşme” hakkında bilgi için bkz. Âmiran Kurtkan, *Genel Sosyoloji*, s. 285-295; Dönmezer, *a.g.e.*, s.183.

¹³³ Bk. 409, 492, 606 nolu dipnotlar. Ay. bk. Nebhâni, *Fethu'l-kebir*, III, 67-68.

¹³⁴ “Sosyal Norm” hakkında bilgi için bkz. Kurtkan, *Genel Sosyoloji*, s. 223.

¹³⁵ Ziya Gökalp, *Makaleler*, IX, 28; Mümtaz Turhan, *Garplışmanın Neresindeyiz*, s. 408-409; Kurtkan, *a.g.e.*, s.33.

¹³⁶ Kurtkan, *a.g.e.*, s.136.

gerçekleşmektedir.¹³⁷ Hz. Peygamber'in konuyla ilgili yasaklamaları, İslâm kültürünü oluşturmaya ve korumaya, o dönem söz konusu olduğuna göre daha doğru bir ifadeyle, kendine özel kültürü olan bir İslâm toplumu oluşturmaya ve korumaya yöneliktir.

İbn Haldûn (808/1406), bir toplumda benzeme ve taklidin nasıl başladığını ve ne gibi sonuçlar doğurduğunu şöyle açıklar: “Hatta yekdiğerine komşu olan iki milletten biri diğeri galip olasa, derhal bu benzeme ve tabi olma hali, büyük ölçüde mağluplara sirayet eder. Nitekim çağımızda Celâlîka (Galician, Galler) milletleri karşısındaki Endülüs'ün durumu budur. Görüyorsun ki, Endülüslüler kılık-kıyafet, alâmet, işaret, birçok âdet ve ahvâl itibariyle kendilerini Galilerle benzetmekte, Hatta evlerde, yapılarda, işyerlerinde ve duvarlarda çizilen resim ve heykeller bakımından bile onlar gibi olmaya çalışmaktadırlar. O derecede ki, hikmet gözüyle bakan, onun istilâya uğramanın alâmetleri (belgeleri) olduğunu bundan his ve fark eder. ...”¹³⁸

Her ne kadar Hz. Peygamber'in yasaklamaları İbn Haldun'un burada dikkat çektiği Endülüslü Müslümanların Galileri taklit ettikleri hususlarla ilgili değil ise de, başka kültürü taklit konusundaki bu tespitler, özellikle benzeme sonucu alınan kültürel taklitlerin İbn Haldûn tarafından “istilâ belgesi” olarak nitelenmesi, oldukça dikkat çekicidir. Bu tespite göre Hz. Peygamber'in, söz konusu edilen yönlendirmeleriyle Müslümanları kültürel istilâdan korumaya çalışması çok yerinde ve önemlidir. Bu bakımdan Hz. Peygamber'in konu ile ilgili yasaklamalarını yerinde yasaklamalar olarak görmek ve kültürel bağımsızlığı sağlamaya yönelik gayretler olarak görmek, en doğru değerlendirme olacaktır.

¹³⁷ Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri*, s.124; Güngör, *Dünden Bugünden*, s.166-167.

¹³⁸ İbn Haldûn, *el-Mukaddime*, s. 176-177, (trc. Süleyman Uludağ), I, 361-362.

A. KUR'ÂN-I KERİM'DE MÜSLÜMAN OLMAYANLARA BENZEME

Konumuzu oluşturan hadislere geçmeden önce bu başlık altında, Kur'ân-ı Kerim'de genel olarak kâfirlere benzemeyi yasaklayan ve onlara muhalefet etmeyi emreden bazı âyetlere değinmek isabetli olacaktır.

“Ey iman edenler! “Râinâ” demeyin, “unzurnâ” deyin. (Söylenenleri) dinleyin. Kâfirler için elem verici bir azap vardır.”¹³⁹

Bu âyette Yüce Allah müminlerin sözleri ve fiilleriyle kâfirlere benzemelerini yasaklamaktadır.¹⁴⁰

“Dinlerine uymadıkça yahudiler de hristiyanlar da asla senden razı olmayacaklardır. De ki: Doğru yol, ancak Allah'ın yoludur. Sana gelen ilimden sonra onların arzularına uyacak olursan, andolsun ki, Allah'tan sana ne bir dost ne de bir yardımcı vardır.”¹⁴¹

Allah bu âyette Peygamberine şöyle demektedir: Ey Muhammed! Ne Yahûdîler, ne de Hristiyanlar senden ebediyen razı olmazlar. Öyleyse sen onları razı edecek isteklerden vazgeç. Onları sana uygun kılacak davranışları bırak. Onlar hakkında dua ederken seni hak olarak gönderen Allah'ın rızasını talep etmeye yönel. “De ki: Doğru yol, ancak Allah'ın yoludur.” Ey Muhammed, de ki, Allah'ın benimle gönderdiği hidâyet, asıl hidâyetin kendisidir. Bu dosdoğru din, sağlam, mükemmel ve şümüllü sistemdir. “Sana gelen ilimden sonra onların arzularına uyacak olursan, andolsun ki, Allah'tan sana ne bir dost ne de bir yardımcı vardır.” Bu âyette tehdit ve şiddetli bir azap korkusu vardır. İslâm ümmetini Kur'ân ve Sünnet'i öğrendikten sonra, Yahûdî ve Hristiyanların yoluna tâbi olmaktan nehyetmektedir. Hitap her ne kadar Hz. Peygamber'e ise de emir, onunla beraber ümmetindedir. Özetle bu âyetle Kur'ân'ın, Müslümanlara, Yahudi ve Hristiyanların dinlerine uymayı yasakladığını ve Allah'ın hidayetinin en doğru hidayet olduğunu açık bir şekilde ortaya koyduğunu, onların dinlerine uymadıkça onları memnun edemeyeceğimize göre, taşıdığımız inanç bakımından onları memnun etmeye uğraşmayıp gerçeklerden yana olmamız ve bunları yüceltmemiz gerektiğini ifade ettiğini görmekteyiz.¹⁴²

“Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte bunlar için büyük bir azap vardır.”¹⁴³

¹³⁹ Bakara 2/104.

¹⁴⁰ İlgili âyetin daha geniş tefsiri için bk. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, I, 153-154. (*Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsîri*, II, 481).

¹⁴¹ Bakara 2/120.

¹⁴² İlgili âyetin daha geniş tefsiri için bk. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, I, 168-169. (*Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsîri*, II, 523-524).

¹⁴³ Âl-i İmrân 3/105.

Allah böyle buyurarak kendilerine apaçık deliller geldiği halde iyilikleri emir ve kötülükleri yasaklamayı terkeden, parçalanıp ihtilâfa düşen geçmiş ümmetler gibi olmayı, bu ümmete yasaklamaktadır.¹⁴⁴

“Kendisi için doğru yol belli olduktan sonra, kim Peygamber'e karşı çıkar ve müminlerin yolundan başka bir yola giderse, onu o yönde bırakırız ve cehenneme sokarız; o ne kötü bir yerdir.”¹⁴⁵

Âyetin ifadesiyle kim Allah Rasûlü'nün getirmiş olduğu şeriat yolundan başkasına girerse o bir tarafta, şeriat bir tarafta olur. Zira bu, kendisine hak ve gerçek açıkça belli olmuş ve ortaya çıkmış olduktan sonra kendisindeki bir kasıttan meydana gelmiştir. Ayrıca âyetin sonunda Allah “ve müminlerin yolundan başka bir yola giderse...” buyuruyor ki bu, birinci sıfatın ayrılmaz bir parçasıdır. Fakat bazen kanun koyucunun açık emrine muhalefet olabileceği gibi, bazen da Ümmet-i Muhammed'in ittifakını kesin olarak bildiği konularda, onların icmâ ettikleri, birleştikleri bir konuda da olabilir. Zira Ümmet-i Muhammed bir konuda birleştiklerinde hatadan korunmuşlardır. Bu, onlara verilen bir şereften ve peygamberlerine bahşedilen tazîmdendir.¹⁴⁶

“Sana da, daha önceki kitabı doğrulamak ve onu korumak üzere hak olarak Kitab'ı (Kur'an'ı) gönderdik. Artık aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet; sana gelen gerçeği bırakıp da onların arzularına uyma. (Ey ümmetler!) Her birinize bir şeriat ve bir yol verdik. Allah dileseydi sizleri bir tek ümmet yapardı; fakat size verdiği (yol ve şeriatlerde) sizi denemek için (böyle yaptı). Öyleyse iyi işlerde birbirinizle yarışın. Hepinizin dönüşü Allah'adır. Artık size, üzerinde ayrılığa düştüğünüz şeyleri (n gerçek tarafını) O haber verecektir. Ve aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet. Onların heveslerine uyma. Seni Allah'ın sana indirdiğinden vazgeçirmelerinden sakın. Eğer yüz çevirirlerse bil ki; bir kısım günâhları yüzünden Allah onları cezalandırmak istiyor. Gerçekten insanların bir çoğu fâsıklardır.”¹⁴⁷

Yüce Allah “Artık aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet” buyurarak şöyle diyor: Ey Muhammed! İster Arap olsun ister Acem, ister okur yazar olsun ister bilgisiz, ister Ehl-i kitaptan olsun, ister diğerlerinden bütün insanlar arasında hükmettiğin zaman; Allah'ın bu yüce kitabı ile hükmet. Senden önceki peygamberlere verilmiş olup da senin şeriatinde neshedilmemiş olan hükümleri uygula. “Sana gelen gerçeği bırakıp da onların arzularına uyma” Kendiliklerinden çıkardıkları ve bu sebeple Allah'ın Rasûlüne indirdiği hükmü ter-kettikleri sun'î

¹⁴⁴ İlgili âyetin daha geniş tefsiri için bk. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, I, 398. (*Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsîri*, IV, 1328).

¹⁴⁵ Nisâ 4/115.

¹⁴⁶ İlgili âyetin daha geniş tefsiri için bk. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, I, 567-568. (*Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsîri*, V, 1927-1928).

¹⁴⁷ Mâide 5/48-49.

görüşlerine ve heveslerine tâbi olma. Bu câhil ve eşkıya grubunun heveslerine tâbi olup da Allah'ın emrettiği haktan uzaklaşma. “Ve aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet. Onların heveslerine uyma” Bu da yukarıda geçen emri te'kid ve emre aykırı davranışı yasaklama içindir. “Seni Allah'ın sana indirdiğinden vazgeçirmelerinden sakın” Düşmanların Yahudilerin, seni aldatıp da haktan çevirmelerinden kaçın. Çünkü onlar bazı hususlarda seni engelleyebilirler. Onlara aldanma. Çünkü onlar hâinler topluluğu, kâfirler güruhu ve yalancılardır.¹⁴⁸

“Ve böylece biz onu Arapça bir hüküm (hikmetli bir söz) olarak indirdik. Eğer sana gelen bu ilimden sonra, onların arzularına uyarsan, (işte o zaman) Allah tarafından senin ne bir dostun ne de koruyucun vardır.”¹⁴⁹

İbn Kesîr'in ifadesiyle bu âyet, Muhammedî yola, Sünnet-i Nebeviye'ye sülük edip girdikten sonra sapıkların yoluna tâbi olmamaları için ilim ehline bir tehdittir.¹⁵⁰

“Sonra da seni din konusunda bir şeriat sahibi kıldık. Öyleyse sen ona uy; sakın bilmeyenlerin isteklerine uyma. Çünkü onlar, Allah'a karşı sana hiçbir fayda veremezler.”¹⁵¹

Zâtından başka hiç bir ilâh olmayan Rabbinden sana vahyedilenlere tâbi ol ve müşriklerden yüz çevir. Sakın bilmeyenlerin isteklerine uyma. Çünkü onlar, Allah'a karşı sana hiç bir fayda veremezler.¹⁵²

“İman edenlerin Allah'ı anma ve O'ndan inen Kur'an sebebiyle kalplerinin ürpermesi zamanı daha gelmedi mi? Onlar daha önce kendilerine kitap verilenler gibi olmasınlar. Onların üzerinden uzun zaman geçti de kalpleri katılaştı. Onlardan bir çoğu yoldan çıkmış kimselerdir.”¹⁵³

Yüce Allah müminleri, kendilerinden önce kitab verilen Yahudi ve Hristiyanlara benzemekten nehyediyor. Onlara kitabın inmesinin üzerinden uzun bir süre geçince, onlar Allah'ın kitabını elleriyle tahrif edip onu çok az bir pahaya sattılar ve sırtlarının arkasına attılar. Dağınık görüşlere, tutarsız fikirlere yöneldiler. Allah'ın dininde birtakım insanları taklid ederek hahamlarını, râhiblerini Allah'tan başka rabler edindiler. Böylece kalpleri karardı. Artık bir öğüt kabul etmez oldular. Hiç bir vaad ve tehdid ile kalpleri yumuşamaz oldu. “Onlardan bir çoğu yoldan çıkmış kimselerdir” Yaptıkları birçok işte kalpleri bozuk ve amelleri boşa gitmiştir. Nitekim Mâide Sûresinde onlar için şöyle

¹⁴⁸ İlgili âyetin daha geniş tefsiri için bk. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, II, 68-70. (*Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsîri*, V, 2361-2363).

¹⁴⁹ Ra'd 13/37.

¹⁵⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, II, 537. (*Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsîri*, VIII, 4256).

¹⁵¹ Câsiye 45/18-19.

¹⁵² İlgili âyetin daha geniş tefsiri için bk. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, IV, 161. (*Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsîri*, XIII, 7212-7213).

¹⁵³ Hadîd 57/16.

buyurulur: “Sözlerini bozmaları sebebiyle onları lânetledik ve kalplerini katılaştırdık. Onlar kelimelerin yerlerini değiştirirler (kitaplarını tahrif ederler). Kendilerine öğretilen ahkâmın önemli bir bölümünü de unuttular. İçlerinden pek azı hariç, onlardan daima bir hainlik görürsün.”¹⁵⁴ Kalbleri bozuldu da katılaştı. Sözlerin yerlerini değiştirmek onlarda seciyye halini aldı. Emredilen amelleri terkettiler. Yasaklananları işlediler. Bu sebeple Allah, müminlerin fer’î ve aslî hiç bir konuda onlara benzememelerini emretmiştir.¹⁵⁵

B. HADİSLERDE MÜSLÜMAN OLMAYANLARA BENZEME

Hız. Peygamber’in kâfirlere benzeme/teşebbüh yasağı ve onlara muhalefet emri konusundaki tutumunu belirleyen ve tez konumuzu teşkil eden hadisler genel olarak iki guptan oluşmaktadır. Bu hadislerde yasaklamanın açık bir şekilde:

“Lâteşebbehû.../onlara benzemeyiniz...”, “Men teşebbehe bi kavmin.../kim bir kavme benzemeye çalışırsa...” veya “Hâlifühüm.../ onlara muhalefet ediniz/uymayınız...” lafızlarıyla ifade edildiği görülmektedir. Teşebbüh, tefe’ul çekim kalıbında, benzemek ve bir iş hakkında muvâfakat etmek manasınadır.¹⁵⁶ Muhalefet etmenin emredildiği hadislerde muhalefet ise, mufâale çekim kalıbında ve birisinin yerine geçmek, muvafakat etmemek, iki kişi ayrı ayrı yollara gitmek anlamındadır.¹⁵⁷

Bu hadisleri açıklayan bilginlerden Münâvî (1031/1622) benzemenin yasaklanmasını, muhalefet etmenin emredilmesi,¹⁵⁸ Subkî (1352/1933) de, muhalefet etmenin emredilmesini, benzemenin yasaklanması,¹⁵⁹ şeklinde anlamlandırmaktadır. Bu anlamlandırmalarda her iki grup hadisin, aynı anlamda birleştirildikleri görülmektedir. Nitekim Münâvî bunu açık bir şekilde ifade etmiş ve bu hadislerle “farklı olma”nın kastedildiğini söylemiştir.¹⁶⁰ Bizce de bu isabetli bir anlamlandırmadır.

Yukarıda zikredilen âyetler ışığında hadislere baktığımızda Hız. Peygamber’in kâfirlere karşı Müslümanları uyarmasının temelinde Kur’ân’da açıklanan ilkelerin bulunduğunu görmekteyiz. Kur’ân ve Hız. Peygamber’in bu yönlendirmeleriyle Müslümanlar, ilk günlerden itibaren kendileri dışındaki dinî grupların davranışlarına karşı özel bir tutum sahibi olmuşlar, İslâm açısından

¹⁵⁴ Mâide 5/13.

¹⁵⁵ İlgili âyetin daha geniş tefsiri için bk. İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur’âni'l-‘azim*, IV, 332. (*Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsîri*, XIV, 7748.

¹⁵⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, XIII, 503.

¹⁵⁷ Zebîdî, *Tâcu'l-‘arûs*, VI, 96; Âsım Efendi, *Kamus tercümesi*, III, 576.

¹⁵⁸ Münâvî, *Feyzu'l-kadir*, VI, 135-136. Ay. bk. *et-Teysîr*, VI, 155-156. Tayyip Okiç, “hâlifühüm” emrini, “onlara uymayınız” şeklinde tercüme etmektedir. Bkz. *Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler*, s. 167.

¹⁵⁹ Subkî, *el-Menhelu'l-‘azbi'l-mevrûd*, V, 42-43.

¹⁶⁰ Münâvî, *Feyzu'l-kadir*, VI, 135-136. Ay. bk. *et-Teysîr*, VI, 155-156.

kabul edilebilir tarihî tutum da bu doğrultuda belirlenmiş ve gerçekleştirilmiştir.¹⁶¹ Bu bilgilerden sonra Hz. Peygamber'in hadislerinde umumi anlamda kâfirlere benzeme yaşağı ve onlara muhalefet etme emrini içeren sözlerine geçebiliriz.

1. Müslüman Olmayanlara Benzemeye Çalışmaktan Sakındırmak

Hadis kaynaklarında umumi anlamda müslüman olmayanlara benzemeyi yasaklayan ve sıkça tekrar edilen en önemli hadis hiç şüphesiz “Bir kavme (topluma) benzemeye çalışan onlardandır.”¹⁶² hadisidir. Hz. Peygamber bu hadisinde içeriğı ve sonucu itibarıyla dini ilgilendiren hususlarda müslümanların İslamî kurallara aykırı bir şekilde kâfirlere uyması, onlara özenmesi ve onlar gibi olmaya çalışmasını yasaklamaktadır.

Münâvî (ö.1032/1622) bu hadisi şerh ederken benzeme konusunda özetle şöyle der: “Yani ‘her kim dış görünüşü itibarıyla onların kendilerine özel kılık kıyafetlerine bürünürse, onların ahlâklarını huy edinirse, onların yaşayış tarzına ve giyimlerinde, bazı fiillerinde onlar gibi davranırsa’ demektir. Eğer kişi iç dünyası ve dış görünüşüyle bir kavme uyararak gerçekten onlara benzemeye çalışırsa onlardan olur. Şöyle de denilmiştir: Sâlihlere benzemeye çalışan onların tâbilerinden olur, sâlihlere ikram edildiğı gibi ona da ikram edilir. Fasıklara benzemeye çalışan ise fasıkların tahkir ve tezlil edildiğı gibi tahkir ve tezlil edilir. ... Bazıları da şöyle demiştir: Benzemeye çalışmak bazen irade ve inançlar gibi (iç dünya) ile ilgili kalbî işlerde, bazen fiiller ve sözler gibi (dış görünüşe) ait hâricî işlerde, bazen ibadetlerde bazen de yeme içe, giyim kuşam, mesken, nikah,

¹⁶¹ Geniş bilgi için bk. Yusuf el-Kardâvî, *Müslümanlar Gayri Müslimlere Nasıl Davrandı*, trc. Beşir Eryarsoy, İhya Yayınları, İstanbul 1985.

¹⁶² Ebü Dâvûd, Libâs, 5, No: 4031; Ahmed, II, 50, 92 ; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 218, No: 19394; ‘Abd b. Humeyd, *el-Müsne'd*, (*el-Müntehab*), II, 51 , No: 848 İbn Ömer’den merfû’ olarak. Hadisi ayrıca İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, IV, 222, No: 19430 Tâvûs b. Keysân’dan, Sa’id b. Mansûr, *es-Sünen*, II, 143, No: 2370 Hasenü'l-Basrî'den mürsel olarak Peygamber Efendimizden rivâyet etmişlerdir. Hâfız Münzirî hadisin zayıf olduğunu söylemişse de hadis birden çok tarikten rivâyet edildiğı için onun bu kanaatine katılmak mümkün değildir. Bk. *Muhtasarı Süneni Ebî Dâvûd*, VI, 25. Hadisin ayrıca İbn Ömer dışında sahâbeden Enes b. Mâlik, Huzeyfe b. el-Yemân ve Ebü Hureyre'den gelen merfû' şahidleri de vardır Bütün rivâyet yollarıyla birlikte değerlendirildiğinde hadisin hasen bir hadis olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Ebü Hâtim er-Râzî, İbn Teymiyye, Zehebî, İrâkî, Heysemî, İbn Hacer, Suyûtî ve Münâvî ile son dönem hadis âlimlerinden Kevserî, el-Elbânî ve Şuayb el-Amavût da bu kanaattedirler. Bk. İbn Ebî Hâtim, *'İlelü'l-hadis*, II, 146, No: 956; *İktidâu's-sırâtü'l-mustakîm*, I, 269; *Mecmû'u'l-fetâvâ*, XXV, 331; *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ'*, XV, 509; *el-Muğni 'an hamli'l-esfâr* [bk. Mahmûd b. Muhammed el-Haddâd, *Tahrîcu ehâdisi ihyâi 'ulümi'd-dîn*, II, 676, No: 797; V, 2292-2293, No: 3639]; *Mecma'u'z-zevâid*, VI, 49; V, 267; *Fethu'l-bârî*, VI, 116; X, 282; *Tağlîku't-ta'lik*, III, 446; *Bulûğü'l-merâm*, s. 368-369, No: 1500; *el-Câmi'u's-sağîr*, s. 522, No: 8593; *Feyzu'l-kadir*, III, 266, No: 3152; VI, 135-136, No: 8593; *et-Teysir*, III, 95, No: 3152; VI, 155-156, No: 8593; “Hadîsu ‘Men teşebbêbe bi kavmin fe hüve minhum’”, *Makâlâtü'l-Kevserî*, s. 64-65; *İrvâu'l-galil*, V, 109-111, No: 1269; *Sahîhu'l-câmi'i's-sağîr*, I, 545-546, No: 2831; II, 1059, No: 6149; *Müşkâtü'l-mesâbîh tahkiki*, II, 1246, No: 4347, 2 nolu dipnot; *Sahîhu't-terğîb ve't-terhîb*, II, 479-480, No: 2089; *Sahîhu Süneni Ebî Dâvûd*, II, 503-504, No: 4031; *Cilbâbu'l-mer'eti'l-müslime*, s. 203-206, 3 nolu dipnot; *Hicâbu'l-mer'eti'l-müslime*, s. 104-105, 3 nolu dipnot; *Âdâbu'z-zifâf*, s. 205, 2 nolu dipnot; *Gâyetü'l-merâm*, s. 72, 110, No: 109, 198; *Müşkiletü'l-fakr tahrîci*, s. 25, No: 24; *Müsne'd tahkiki*, IX, 126-127, No: 5115, 1 nolu dipnot; IX, 478-479, No: 5667, 4 nolu dipnot; *Şerhu müşkili'l-âsâr Tahkiki*, I, 213, No: 231, 1 nolu dipnot.

ictimia, iftirak, yolculuk, ikamet, bineğe binme ve diğerler örneklerde olduğu gibi âdetlerde olur.”¹⁶³ Nitekim ünlü hadis ve Hanefî fıkıh âlimi Molla Aliyyu'l-Kârî de (ö.1014/1605) hadisi “Yani mesela giyim ve başka şeylerde kâfirlere yahut fasıklara, günahkâr fâcirler ya da tasavvuf ehli ile salihlere ve iyilere kendisini benzetmeye çalışan kişi günahta da, hayırda da onlardandır.”¹⁶⁴ şeklinde yorumlamıştır. Ebû Dâvûd şârihlerinden Şemsu'l-Hakk el-'Azîm Âbâdî ise bazı âlimlerin bu hadisi şöyle açıkladıklarını aktarmaktadır: “Kim sâlihler benzemeye çalışırsa sâlihler ikram edildiği gibi ona da ikram edilir. Kim de fasıklara benzemeye çalışırsa kendisine ikram edilmez. Kimin de üzerine şerefli insanların alameti konursa şerefi tahakkuk etmese bile o kimse ikrama uğrar.”¹⁶⁵

2. Müslüman Olmayanlarla Birlikte Yaşamaktan Sakındırmak

Hız. Peygamber bu konuda şöyle buyurmuştur: “Ben müşrikler arasında ikâmet eden her bir müslümandan beriyim.” Ey Allah'ın Rasûlü, niye diye sordular. Allah Rasûlü: “Çünkü onların ateşleri birbirini görmez” diye buyurdu.¹⁶⁶

¹⁶³ Feyzu'l-kadîr, VI, 135. Ay. bk. *et-Teyyîr*, VI, 155.

¹⁶⁴ *Mirkâtü'l-mefâtiḥ*, VIII, 222. Ay. bk. *'Avnu'l-ma'bûd*, XI, 51.

¹⁶⁵ *'Avnu'l-ma'bûd*, XI, 51.

¹⁶⁶ Ebû Dâvûd, Cihâd, No: 2645; Tirmizî, Siyer, 42, No: 1604; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, II, 302, 303, 303-304, No: 2261, 2262, 2264, 2265; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VIII, 131; IX, 142 Cerîr b. Abdullah el-Becelî'den merfû' olarak. Hadisi ayrıca Tirmizî, Siyer, 42, No: 1605; Nesâî, Kasâme, 26, 27, No: 4784; *es-Sünenü'l-kübrâ*, VI, 347-348, No: 6956; Sa'îd b. Mansûr, *es-Sünen*, II, 249, No: 2663; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VI, 472, No: 32987; VII, 348, No: 36619 ve Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VIII, 130-131; Kays b. Ebî Hâzîm'den mürsel olarak Peygamber Efendimizden rivâyet etmişlerdir. Hadis 'Irâkî, İbn Hacer ve el-Elbânî'nin de belirttikleri gibi mecmûu turukuyula (şevâhidyle) hasendir. Bk. *el-Muğni 'an hamli'l-esfâr* [bk. Mahmûd b. Muhammed el-Haddâd, *Tahrîcu ehâdisi ihyâi 'ulûmi'd-dîn*, III, 1118, No: 1627]; *el-Kâfi 'ş-şâfi tahrîci ehâdisi'l-keşâf*, IV, 55, No: 457; *Telhisu'l-habîr*, IV, 218, No: 2285; *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahiha*, II, 228-230, No: 636; VI/2, 848, No: 2857; *İrvâu'l-galîl*, V, 29-33, No: 1207; *Sahihi'l-câmi'i's-sağîr*, I, 306, No: 1461; *Mişkatü'l-mesâbih tahkiki*, II, 1053, No: 3547; *Sahihi Süneni Ebî Dâvûd*, II, 135, No: 2645; *Sahihi Süneni't-Tirmizî*, II, 211-212, No: 1604, 1605; *Sahihi Süneni'n-Nesâî*, III, 292, No: 4794. Hadisin buna benzer bir lafızla yine Cerîr b. Abdullah'dan gelen bir şâhidi bulunmaktadır. Bunu Nesâî, Bey'at, 17, No: 4180-4182; Ahmed, IV, 365; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, II, 317, No: 2318; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IX, 13 “Rasûlullah ile şunlar üzerine bey'atleştim. ... Müşrikten de ayrı olacaksınız” lafızıyla rivâyet etmiştir. el-Elbânî senedinin sahih olduğunu söylüyor. Bk. *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahiha*, II, 227-230, No: 636; *İrvâu'l-galîl*, V, 32; *Sahihi Süneni'n-Nesâî*, III, 125-126, No: 4186, 4188. Ayrıca bu konuda gelen başka hadisler de vardır: Behz b. Hakîm'in babasından, onun da dedesi Muâviye b. Hayde el-Kuşeyrî'den rivâyet ettiği hadis: Bunu “Allah müslüman olduktan sonra şirk koşan herhangi bir müşrikten müşriklerden ayrılıp tekrar müslümanlara dönünceye kadar hiçbir ameli kabul etmez.” lafızıyla Nesâî, Zekat, 73, No: 2569; İbn Mâce, Hüdûd, 2, No: 2536 –lafız ona aittir–rivâyet etmişlerdir. el-Elbânî senedinin hasen olduğunu söylemektedir. Bk. *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahiha*, I/2, 712, No: 369; II, 230; *İrvâu'l-galîl*, V, 32; *Sahihi Süneni'n-Nesâî*, II, 217-218, No: 2567; *Sahihi Süneni İbn Mâce*, II, 316, No: 2071/2584. Semura b. Cündüb hadisi: Bunu da “Kim müşrikle bir arada bulunur, onunla birlikte yaşarsa onun gibidir” lafızıyla Ebû Dâvûd, Cihâd, 170, No: 2787; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, VII, 217, No: 6905; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 141-142; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IX, 142 rivâyet etmişlerdir. Suyûtî ve el-Elbânî isnâdının hasen olduğunu belirtmişlerdir. Bk. *el-Câmi'u's-sağîr*, s. 523, No: 8613; *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahiha*, V, 434-436, No: 2330; *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahiha*, II, 229; *İrvâu'l-galîl*, V, 32; *Sahihi'l-câmi'i's-sağîr*, II, 1064, No: 6186; *Sahihi Süneni Ebî Dâvûd*, II, 182, No: 2787. Hâlid b. el-Velîd hadisi: *Tahâvî, Şerhu müşkili'l-âsar*, VIII, 274, No: 3233; *Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebir*, IV, 114, No: 3836 “Ben müşriklerle ikamet eden her müslümandan beriyim. Onların ateşleri birbirini görmez.” lafızıyla rivâyet etmişlerdir. Heysemî bu rivâyet hakkında: “Râvileri sikadırlar.” demektedir. *Mecma'u'z-zevâid*, V, 253. el-Elbânî ve Şuayb el-Arnâvût da hadisin sahih olduğunu söylemektedirler. Bk. *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahiha*, II, 229; *Şerhu müşkili'l-âsar tahkiki*, VIII, 274, No: 3233, 1 nolu dipnot. Ka'b b. Amr hadisi: Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 505 Hz.

Hattâbî (ö.388/998), Allah Rasûlünün “onların ateşleri birbirlerini görmez” buyruğunun anlamını açıklarken üç ihtimalden söz etmektedir:

a. Mümin ile kâfirin hükümleri eşit değildir.

b. Allah Dâr-ı İslâm ile Dâr-ı Küfür arasında fark gözetmiştir. Dolayısıyla müslümanın kâfirlerle birlikte, onların ülkelerinde kalması, yaşaması caiz olamaz.

c. Müslüman, müşriğin belirgin özelliğini üzerinde taşıyamaz, yaşayış tarzında, şeklinde ona benzemeye çalışamaz.¹⁶⁷

Muasır araştırmacı âlimlerden Yûsuf el-Karadâvî'nin (1926-2022) bu hadis hakkındaki şu yorumu, neredeyse büyük bir şehir haline gelen günümüz dünyası ve insanları açısından oldukça yerindedir: “Halbuki hadis –Allâme Reşid Rıza'nın de dediği gibi– Rasûlullah'a yardım etmeleri için Mekke'deki Müslümanların müşriklerin yanından hicret etmelerinin vacipliği hakkında varid olmuştur. Bunu *Sünen* sahipleri rivâyet etmişlerdir. [...] Görüldüğü gibi burada Yüce Allah, hicret vacip olduktan sonra, hicret etmeyenlerle dostluğu ve yönetim sorumluluklarını ortadan kaldırmıştır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in “Ben müşrikler arasında ikâmet eden her bir müslümandan beriyim.” sözünün manası, öldürüldüğü zaman kanından beriyim (sorumlu değilim) demektir. Çünkü böyle birisi İslâm devletine karşı savaşanlar arasında ikâmet etmekle kendisini buna arzetmiş demektir.”¹⁶⁸

3. Müslüman Olmayanların Hayat Tarzlarının Yerilmesi

Adî b. Hâtim'in (ö.68/687) anlattığına göre kendisi bir gün, Rasûlullah mescitte iken onun yanına gitmiş ve o esanada Rasûlullah'ın şöyle dediğini duymuştu: “Şüphesiz Yahudiler gazaba uğramış olanlardır, muhakkak Hristiyanlar da dalâlette olanlardır...”¹⁶⁹

Peygamber insanlarla bey'atleşirken yanına vardım. ... Şunlar üzerine benle bey'atleşti: ... ve müşriklerden ayrılacaksınız.” lafızıyla rivâyet etmiştir. el-Elbânî senedinde zayıflık olduğunu ifade etmektedir. Bk. *İrvâu'l-galil*, V, 33.

¹⁶⁷ Hattâbî, *Me'âlimu's-sünen*, II, 235.

¹⁶⁸ Yûsuf el-Karadâvî, *Keyfe nete 'amel ma'a's-sünneti'n-nebeviyye me'âlim ve davâbu*, s. 130; *el-Medhal li dirâseti's-sünneti'n-nebeviyye*, s. 152-153.

¹⁶⁹ Tirmizî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, I, No: 2953, 2954; Ahmed, IV, 378-379; Tayâlisî, *el-Müsned*, s. 140, No: 1040; Taberî, *Câmiu'l-beyân an (fi) te'vili âyi'l-Kur'ân*, I, 110, No: 193-195 (Hristiyanlar zikredilmeksizin); I, 113-114, No: 209 (Yahudiler zikredilmeksizin); İbn Ebî Hâtim, *et-Tefsîr*, I, 23, No: 40, 41; İbn Hibbân, *el-Müsnedü's-sahîh*, (*el-İhsân*), XIV, 139-140, No: 6246; XVI, 183-184, No: 7206; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XVII, 98-99, 99-100, No: 236, 237; Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ'*, VII, 170; Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, V, 339-341. Hadisin ayrıca sahâbeden Abdullah b. Şakîk ve Ebû Zerr el-Gıfârî'den gelen iki şahidi bulunmaktadır. Hadis Tirmizî, İbn Teymiyye, İbn Kesîr, İbn Ebî'l-İzz el-Hanefî, Heysemî ve İbn Hacer'in de söyledikleri gibi bütün bu rivâyet yolları itibarıyla hasendir. Bk. *el-Câmi'u's-sahîh*, V, 187; *Mecmû'u'l-fetâvâ*, I, 64; III, 127; *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, I, 31-32 (Bakara Sûresi 7 nolu âyetin tefsiri); *Şerhu'l-'akideti't-tahâviyye*, s. 526. *Mecma'u'z-zevâid*, I, 48-49; V, 335; VI, 208; *el-Metâlibu'l-âliye*, II, 185, No: 2010, 2011; *Fethu'l-bârî*, VIII, 9. Asrımızın yetiştirdiği hadis âlimlerinden Ahmed Şakîr, el-Elbânî, Şuayb el-Arnâvût ve Hüseyin Selîm Esed de aynı kanaati paylaşmaktadırlar. Bk. *Tefsîru'l-Taberî tahkiki*, I, 186; *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahîha*, VIII/2, 781-785, No: 3263; *Sahîhu'l-câmi'i's-sağîr*, II, 1363, No: 8202; *Şerhu'l-'akideti't-tahâviyye tahkiki*, s. 526, 811 nolu dipnot; *Sahîhu*

Hadisten anlaşıldığına göre Yahudiler gazaba uğramış olanlar, Hristiyanlar da dalalette olanlardır. Bu durum hem onların yollarının yerilmiş olmasını hem de onlara uymanın sakındırılmış olmasını gerektirmektedir.

Bir başka hadisinde Rasûl-i Ekrem şöyle buyurmaktadır: “Allah’ın insanlar arasında en çok buğzettiği kimseler şu üç şahıstır: Harem bölgesinde ilhada sapan (yoldan sapan), İslam geldikten sonra câhiliye uygulamalarını isteyen ve kanını dökmek üzere hak olmayan bir yolla bir müslümanın kanının akıtılmasını isteyen.”¹⁷⁰

Harem’de ilhada sapmak, haksızlık etmek, haddi aşmak, saldırmak demektir.¹⁷¹

Câhiliye sünneti ise câhiliye müntesiplerinin izlediği yol demektir. Öyle bir sünneti uygulamayı istemek ise sadece onu yapmak demek değildir. Aksine böyle bir kuralın kalıcılığını, yaygınlık kazanmasını ve uygulama alanına geçmesini de istemeyi kapsar.¹⁷²

Hz. Peygamber’in veda haccını anlatan uzunca bir hadiste şu ifadeler yer almaktadır: “Dikkat edin câhiliye işlerinden olan her bir şey, ayaklarımın altındadır, kaldırılmıştır. Câhiliye döneminin kan davaları kaldırılmıştır. Bize ait olup ilk kaldırdığım kan davası da Rabî’a b. el-Hâris’in oğlunun kanıdır. – Rabî’a’nın oğlu Sa’d oğullarının yanına süt emzirilmek üzere verilmişti. Huzeyl’liler onu öldürdüler– Câhiliye döneminin faizleri de kaldırılmıştır. Bize ait kaldırdığım ilk faiz de Abbâs b. Abdulmuttalib’in alacağı olan faizdir. O tamamıyla kaldırılmıştır.”¹⁷³

Nevevî’nin de (ö.676/1277) kısaca belirttiği gibi hadisin anlamı câhiliye dönemi uygulamalarının iptal edilmesi suretiyle câhiliye toplumlarına muhalefet edilmesidir. Câhiliye döneminde henüz kabzedilmemiş gayri meşru birtakım alışveriş akitlerinin ve henüz kısası uygulanmamış öldürmelerin iptal edilmesi anlamını taşımaktadır.¹⁷⁴

4. Müslümanlarla Kâfirler Arasındaki Farklılık

Abdurrahmân b. Ganm (ö.78/697), Şam halkı ile barış yapıldığında kendisinin Hz. Ömer’e (ö.23/643) şu mektubu yazdığını söylemektedir: “Rahmân ve Rahîm

süneni’-Tirmizî, III, 181-183, No: 2953, 2954; *Müsned tahkiki*, XXXII, 123-126, No: 19381, 1 nolu dipnot; XXXIII, 460-461, No: 20351, 4 nolu dipnot; XXXIV, 339, No: 20736, 1 nolu dipnot; *el-İhsân tahkiki*, XIV, 139-140, No: 6246, 1 nolu dipnot; XVI, 183-184, No: 7206, 2 nolu dipnot; Ebû Ya’lâ’nın *Müsned tahkiki*, XIII, 131-132, No: 7179, 1 nolu dipnot.

¹⁷⁰ Buhârî, Diyât, 9, No: 6882; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebir*, X, 308, No: 10749; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, VIII, 27 ve diğerleri İbn Abbâs’dan merfû’ olarak.

¹⁷¹ Bk. İbnu’l-Esîr, *en-Nihâye*, IV, 236.

¹⁷² Bk. Kirmânî, *el-Kevâkibu’d-derârî*, XXIV, 14.

¹⁷³ Müslim, Hac, 147, No: 1218; Ebû Dâvûd, Menâsik, 56, No: 1905; İbn Mâce, Menâsik, 84, No: 3074; Dârimî, Menâsik, 34, No: 1892 ve diğerleri Câbir b. Abdullah’dan merfû’ olarak.

¹⁷⁴ Nevevî, *el-Minhâc*, VIII, 182; Şemsu’l-Hakk ‘Azîm Âbâdî, *‘Avnu’l-ma’bûd*, V, 262.

Olan Allah'ın adıyla. Bu Allah'ın kulu, müminlerin emiri Ömer b. el-Hattâb'a şu şü beldedeki hristiyanların mektubudur... Bu mektupta şu ifadeler de yer almaktadır: Giyimlerinde onlara –yani müslümanlara– başlık, sarık, ayakkabıda ya da saçları ortadan ayırmakta benzemeyeceğimizi, onların konuştuıkları şekilde konuşmayacağımızı, onların kullandıkları künyeleri kullanmayacağımızı, eğerli bineklere binmeyeceğimizi, kılıç kuşanmayacağımızı, hiçbir silah edinmeyeceğimizi ve beraberimizde silah taşımayacağımızı, yüzüklerimize Arapça nakış yapamayacağımızı, şarap satmayacağımızı, saçlarımızı ortadan ayırmayacağımızı, başlarımızın ön tarafındaki saçlarımızı keseceğimizi, nerede olursak olalım kendi kılık kıyafetimize bürüneceğimizi... taahhüt ederiz.”¹⁷⁵

¹⁷⁵ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IX, 202; İbn Asâkir, *Târihu (medîneti) Dımaşk*, II, 175-176, 177, 178. Bu rivâyetin bir kısmını da Ebû 'Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm, *Kitâbu'l-Emvâl*, 103, No: 260, 261'de zikretmiştir. İbnü'l-Kayyim de bu eseri *Şerhu'ş-şurûti'l-umeriyye*, s. 7'de ve *Ahkâmu ehli'z-zimme*, III, 1159-1165'de değişik senedlerle rivâyet etmiştir. eş-Şurûtu'l-Umeriyye olarak bilinen bu şartların hükmü hakkında ilim adamlarının değişik görüşleri vardır. Hâfiz İbn Teymiyye bu şartları içeren haberlerin senedlerinin ceyyid olduğunu ifade ettikten sonra şöyle demiştir: “Bu şartlar, fıkıh ve ilim kitaplarının em meşhur konuları arasında yer almış (geneli) itibarıyla da imam ve kendilerine tabi olunan âlimler ile onların arkadaşları ve diğer imamlar tarafından icma ile kabul edilmiştir.” *İktidâu's-sırâtü'l-mustakîm*, I, 365. Hâfiz İbn Kesîr de şöyle demektedir: “İşte bundan dolayıdır ki müminlerin emiri Ömer b. el-Hattâb onların zelim kılınması, küçültülmesi ve tahkiri için bilinen şartları koşturmuş. Bu ise hafız imamların Abdurrahmân b. Ganm el-Eş'arî'den rivâyet ettikleri şu habere dayanmaktadır.” *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, II, 361 (Tevbe Süresi 29 nolu âyetin tefsiri). İbnü'l-Kayyim de şöyle demektedir: “Bu şartların şöhret dereceleri onların senedine ihtiyaç bırakmamaktadır; çünkü imamlar bunları kabul ile karşılaşmış ve kitaplarında zikretmiş, bunları delil olarak göstermişlerdir. Bu Ömerî Şartlar hâlâ âlimlerin dillerinde zikredilmeye, kitaplarında da yer almaya devam etmektedir. Bu şartlar Hz. Ömer'den sonra gelen halifeler de uygulamış ve gerekleriyle amel etmişlerdir.” *Şerhu'ş-şurûti'l-umeriyye*, s. 7; *Ahkâmu ehli'z-zimme*, III, 1164-1165. İbn Hacer esere Beyhakî'nin rivâyetiyle yer verdikten sonra şöyle demiştir: “İsnâdında zayıflık vardır. Bu rivâyeti yine Ebû Ali Muhammed b. Sa'îd el-Hâfiz el-Harânî *Târihu'r-Rikka* adlı eserinde bu vecihten rivâyet etmiştir. İbn 'Adî de Hz. Ömer'den merfû' olarak “İslâm beldelerinde ne (yeni) kilise inşa edilsin ne de eskiyip tahrip olanlar yenilensin.” hadisini rivâyet etmiştir. *el-Kâmil*, III, 1199. [İbnü'l-Kayyim bu merfû' rivâyet hakkında şöyle diyor: “Bu hadis sahih olsaydı bu meselede bağlayıcı bir nas gibi olurdu. Ancak bu isnâd sâbit değildir. Lâkin Ömer'in Hristiyanlara koştığı şartlar arasında ‘kiliselerimizden eskiyip tahrip olanların yenilenmeceği’ hususu yer almaktadır.” *Ahkâmu ehli'z-zimme*, III, 1216]. İbn Abbâs'ın eserini ise Beyhakî ondan şu lafızla rivâyet etmiştir: “Müslümanların kurup inşa etmiş oldukları şehirlerin hiç birinde havra (sinagog) ve kilise inşa edilmesin, çan çalınmasın ve domuz et satılmasın.” Ebû 'Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm, *Kitâbu'l-Emvâl*, 106, No: 269; *es-Sünenü'l-kübrâ*, IX, 201, 202. Bu rivâyetin isnâdında Haneş vardır ki o zayıftır.” *Telhîsu'l-habîr*, IV, 234-235, No: 2328/29. el-Elbânî de İbn Abbâs rivâyetini “Ben derim ki: Ve bu Haneş, ismi el-Hüseyn b. b. Kays olup metrukür” diyerek İbn Hacer gibi zayıf görmektedir. *İrvâu'l-galîl*, V, 105, No: 1266. el-Elbânî Ömer rivâyetine İbn Hacer gibi Beyhakî'nin rivâyetiyle yer verdikten sonra şöyle demiştir: “İsnâdı Yahyâ b. 'Ukbe nedeniyle çok zayıftır. Hakkında İbn Ma'in bir rivâyette “leyse bi şey'in”, diğer bir rivâyette ise “yalancı, pistlik, Allah düşmanı” demiş, Buhârî “münkerü'l-hadis”, Ebû Hâtim ise “hadis uydurur” demiştir. Beyhakî IX, 202'de daha sonra Eslem'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: “Hz. Ömer kumandanlarına mektuplar yazarak cizye ehlinin (zimmîlerin) boyunlarına mühür takılmasını emretti.” [Ebû 'Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm, *Kitâbu'l-Emvâl*, 57, No: 136. İbn Hacer, *Telhîsu'l-habîr*, IV, 235, No: 2330/31'de esere yer vermekle yetinmiş isnâdı hakkında herhangi bir görüş beyan etmemiştir.] Ben derim ki (el-Elbânî) bu rivâyetin isnâdı sahihtir. Beyhakî yine IX, 201'de Harâm b. Muâviye'nin şöyle dediğini rivâyet etmiştir: “Ömer b. el-Hattâb bize şu mektubu yazdı: Atları tımar edin, aranızda haç kaldırılmasın ve domuzlar komşunuz olmasın.” Ben derim ki: Bu rivâyetin isnâdının Harâm b. Muâviye dışında ricâli güvenilirdir. İbn Hibbân, Harâm'ı *es-Sikât* I, 21'de zikretmiş, İbn Ebî Hâtim de *Kitâbu'l-Cerh ve't-ta'dil* I, 2, 282'de hal tercemesine yer vermiş ve hakkında herhangi bir cerh veya ta'dil lafzı zikretmemiştir.” *İrvâu'l-galîl*, V, 104-105. el-Elbânî'nin zikrettiği Harâm b. Muâviye dedi ki: “Ömer b. el-Hattâb bize şu mektubu yazdı: Atları tımar edin, aranızda haç kaldırılmasın ve domuzlar komşunuz olmasın.” rivâyetini Beyhakî ayrıca *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*, VII, 129, No: 5536'de, el-Hatib el-Bagdâdî de *Muvazzahu evhâmi'l-cem'* ve *t-tefrîk*, I, 113'de tahric etmiştir. İbn Hacer esere Beyhakî'nin rivâyetiyle yer verdikten sonra “Bunu Beyhakî IX, 202'de uzun bir şekilde Abdurrahmân b. Ganm yoluyla Ömer hadisinden rivâyet etmiştir ki, isnâdında zayıflık vardır.” demiştir. *Telhîsu'l-habîr*, IV, 234, No: 2328/29. Buhârî *et-Târihu'l-kebir*, VII, 43, No: 188'de aynı rivâyeti Harâm

eş-Şurûtu'l-'Umeriyye olarak bilinen bu şartlar Hâfız İbn Kesîr'in de (ö.774/1372) belirttiği gibi zelil kılınmaları, küçültülmeleri ve tahkîr edilmeleri için bizzat müminlerin emiri Ömer b. el-Hattâb tarafından kâfirlere koşulmuş şartlardır.¹⁷⁶

b. Muâviye dedi ki: "Ömer b. el-Hattâb bize şu mektubu yazdı: Atları tumar edin ve domuzlar komşunuz olmasın." lafzıyla rivâyet etmiştir. Abdürrezzâk ve *Şu'abu'l-imân*'da Beyhakî ise Harâm b. Muâviye dedi ki: "Ömer b. el-Hattâb bize şu mektubu yazdı: Domuzlar komşunuz olmasın, aranızda haç kaldırılmasın, içki içilen sofrada yemek yemeyin, atları tumar edin ve iki hedef arasında yürüyün yani atıcılığı öğrenin" lafzıyla rivâyet etmişlerdir. *el-Musannef*, VI, 61, No: 10003; IX, 248, No: 17088; XI, 462, No: 21012; *Şu'abu'l-imân*, nşr. Zağlûl, IV, 45, No: 4302. Bu eseri Ebû 'Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm, *Kitâbu'l-Emvâl*, s. 104, No: 264'de Ebû Umâme el-Bâhîlî'den Ömer dedi ki: "Atları tumar edin. Acemlerin (yabancıların) ahlâkından, domuzlarla komşu olmaktan ve aranızda haçın kaldırılmasından sakınlım." lafzıyla rivâyet ederken Ebû Nu'aym, *Ma'rîfetü's-sahâbe*, VI, 3211, No: 7386'da yine Ebû Umâme el-Bâhîlî'den Ömer dedi ki: "Atları tumar edin. Atıcılıkta yarışın, ayakkabı giyin ve misvak kullanın. Acemlerin (yabancıların) ahlâkından ve içki içilen sofrada oturmaktan kaçınalım. Mümin bir erkeğe hamama izarsız (peştamalsiz) girmesi helal olmayacağı gibi mümin bir kadına da hastalık hali dışında hamama girmesi helal olmaz." lafzıyla rivâyet etmiştir. Buhârî *et-Târîhu'l-kebir*, VII, 43, No: 188'de aynı rivâyeti 'Alkame b. Yezid dedi ki: "Ömer b. el-Hattâb bize şu mektubu yazdı: Atları tumar edin ve domuzlar komşunuz olmasın." lafzıyla rivâyet etmiştir. Sa'îd b. Mansûr *es-Sünen*, II, 330, No: 2925'de aynı rivâyeti Hakîm b. 'Umeyr'den Ömer b. el-Hattâb şöyle yazdı: Kimle bir akit üzerinde anlaşmışsanız bu akdi yerine getirerek tamamlayın ve onların zulmünden korkun. Kaftan elbisesinden ve mestlerin incesinden kaçın. İzar (peştamal) bağlayın, ayakkabı giyin, atları tumar edin ve atıcılıkta yarışın." lafzıyla rivâyet etmiştir. Ebû 'Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm'ın Eslem'ın rivâyetine göre Ömer zimmet ehli (zimmîler) hakkında şöyle emretti: "Saçları önden traş edilsin, semerlere binsinler, müslümanların bindiği tarzda değil, yan olarak binsinler ve bellerine geniş kemer (zünnar) bağlasınlar." Ebû 'Ubeyd dedi ki: Geniş kemerlerden maksat, zünnardır. *Kitâbu'l-Emvâl*, s. 57-58, No: 137; İbn Teymiyye, *el-Cevâbu's-sahîh*, I, 311. Hâfız İbn Hacer bu esere *Telhisü'l-habîr*, IV, 235, No: 2329/30'da yer vermekle yetinirken, el-Elbânî şöyle demiştir: "Ben derim ki: Eserin isnâdındaki Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Ömer el-Ömerî el-Mükebbir'dir ki, hafız kötüdür." *İrvâu'l-galil*, V, 105, No: 1267. Yine Ebû 'Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm'ın başka bir rivâyetine göre Halife b. Kays, Hz. Ömer'in şöyle dediğini söylemiştir: "Ey Yerfe! Şehirlerin valilerine, Ehl-i kitap hakkında şöyle yaz: Saçları önden traş edilsin ve kılık kıyafet bakımından müslümanlardan ayırdelebilmeleri için, bellerine kalın bir ip bağlasınlar." *Kitâbu'l-Emvâl*, s. 58, No: 138; İbn Teymiyye, *el-Cevâbu's-sahîh*, I, 310. el-Elbânî bu rivâyetin isnâdı hakkında şöyle der: "Ben derim ki: Bu zayıf bir isnâddır. Halife b. Kays, Hâlid b. Arfeta'nın azatlı kölesidir. İbn Ebî Hâtîm *Kitâbu'l-Cerh ve't-ta'dîl* I, 2, No: 376'da babasından Halife b. Kays'ın "maruf değil" dediğini söylemiştir. Abdurrahmân b. İshâk ise Ebû Şeybe el-Vâsîti olup çok zayıftır." *İrvâu'l-galil*, V, 105-106, No: 1267. Aynı rivâyeti İbn Zenceveyh *Kitâbu'l-Emvâl*, No: 179'da Mekhûl'den şöyle rivâyet etmiştir: "Ömer b. el-Hattâb zimmet ehlinin (zimmîlerin) saçlarını ön taraftan traş etmelerini, bellerine kalın bir ip bağlamalarını ve işlerinden herhangi birinde müslümanlara benzememelerini emrederdi." Bk. Alî el-Muttakî, *Kenzu'l-'ummâl*, IV, 211, No: 11458. İbn Teymiyye ve talebesi İbnü'l-Kayyim buna benzer bir rivâyeti Hâlid b. Arfeta'dan şu lafızla rivâyet etmiştir: "Hz. Ömer şehir valilerine gönderdiği yazıda şöyle demiştir: Hristiyanlar saçlarını ön taraftan traş etsinler ve müslümanların elbiseslerini giymesinler ki, kolayca belli olup tanınabilsinler." *İktidâu's-svâtü'l-mustakîm*, I, 366; *Ahkâmü ehli'z-zimme*, I, 491. Ebû 'Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm buna benzer bir rivâyeti Hâlid b. Ebî Osmân el-Eydi kanalıyla Ömer b. Abdülazîz'den şu lafızla rivâyet etmiştir: "Ömer b. Abdülazîz zimmet ehli (zimmîler) hakkında şöyle emretti: Semerler üzerinde taşınınsınlar ve saçları ön taraftan traş edilsin." *Kitâbu'l-Emvâl*, s. 58, No: 139. Hâfız İbn Hacer bu esere *Telhisü'l-habîr*, IV, 235, No: 2329/30'da yer vermekle yetinmiş isnâdı hakkında herhangi bir görüş beyan etmemiştir. İbn Hacer'in İbn Ebî Ömer'den aktardığına göre el-Bâhîlî şöyle demiştir: "Hz. Ömer Şâm girişinde Câbiye'de ayağa kalkarak insanlara şöyle hitab etti: ... Atları tumar edin, atıcılıkta yarışın, ayakkabı giyin, misvak kullanın ve gösterişsiz olun. Acemlerin ahlâkından, domuzlarla komşu olmaktan, aranızda haçın görülmesinden, içki içilen sofrada oturmaktan, hamamlara izarsız (peştamalsiz) girmekten ve kadınların hamamlara girmesine müsaade etmekten sakının. Zira kadınların böyle bir şey yapması helal değildir. Sakın Acemlerle ülkelerine girdikten sonra sizi orada tutacak bir ticaret anlaşması yapmayın. Zira kendi ülkenize dönmeniz pek yakındır. Sakın kendinizi alçatmayın. Siz Arapların hayvan sürülerinden ayrılmayın. Her nereye giderseniz, onları da götürürsünüz. ..." *el-Metâlibü'l-âliye*, III, 144-146, No: 3107. el-Bûsîrî bu rivâyet hakkında şöyle der: "Bunu İbn Ebî Ömer zayıf bir senedle rivâyet etmiştir. Zira İbn Lehi'â zayıftır. *İthâfu'l-hiyara*, III, 92; *el-Metâlibü'l-âliye*, III, 146, 1 nolu dipnot. Sonuç olarak eş-Şurûtu'l-'Umeriyye olarak bilinen bu şartlar bütün bu rivâyet yolları dikkate alındığında hasen derecesine yükselmektedir.

¹⁷⁶ *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, II, 361 (Tevbe Süresi 29 nolu âyetin tefsiri).

5. Kâfirlerin Hz. Peygamber'in Kendi Dinlerine Uyması Doğrultusundaki Aşırı İstekleri

Abdurrahmân b. Ebî Leylâ'nın (ö.83/702) rivâyetine göre Cebrail, Hz. Peygamber'e Burak'ı getirip geldi, onu önüne bindirdi ve onunla birlikte yol almaya başladı... Hadiste şu ifadeler de yer almaktadır: “Daha sonra yolun sağında bir adam gördü. Ona ey Muhammed yola gel, diye iki defa seslendi. Cibril ona: Yoluna devam et ve konuşma, dedi. Daha sonra yolun sol tarafında bir adam gördü. Ona: Ey Muhammed bu yola gel, diye iki defa seslendi. Cebrail ona: Yoluna devam et ve kimseyle konuşma dedi... Yine bu hadiste şu ifadeler yer almaktadır: Cebrail ona dedi ki: Yolun sağ tarafında gördüğün adamın kim olduğunu biliyor musun? Allah Rasûlü: Hayır deyince, dedi ki: Onlar Yahudilerdi, seni kendi dinlerine davet ettiler. Sonra yine sordu: Yolun sol tarafından seni çağıran adamın kim olduğunu biliyor musun, diye sordu. Allah Rasûlü yine: Hayır deyince, Cebrail: Onlar da Hristiyanlardı, seni kendi dinlerine davet ettiler, diye cevap verdi...”¹⁷⁷

Hadis isnâdı açısından zayıf olmakla beraber kâfirlerin Rasûlullah'ın kendi dinlerine uyması doğrultusundaki aşırı isteklerine işaret etmektedir ki, bu durum Rasûlullah'ın vefatından sonra Müslümanlar için daha tehlikeli bir hale gelmiştir.

6. Ümmetin Kâfirlere Tabi Olacağına Dair Allah Rasûlünün Haber Vermesi

Bu konuda Hz. Peygamber'den şu meşhur hadis gelmiştir: “Sizden öncekilerin yollarını karış karış, arşın arşın izleyeceksiniz. Hatta onlar bir kertenkele deliğine girecek dahi olsalar arkalarından gideceksiniz.” Biz: Ay Allah'ın Rasûlü, bunlar Yahudilerle, hristiyanlar mıdır, diye sorduk. O: “Başka kim olabilir ki?” diye buyurdu.¹⁷⁸

“Karış, arşın ve kertenkele deliği” tabirleri onlara ileri derecede uygun hareket etmenin temsili ifadeleridir.¹⁷⁹

İbn Abdilberr'in de (ö.463/1071) önemle vurguladığı gibi Allah Rasûlünün kâfirlere uymaya dair verdiği bu haber, bu işin yapılmasını ayıplamak ve bundan dolayı azarlamak anlamını taşır.¹⁸⁰

¹⁷⁷ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, IV, 165-167, No: 3879. İsnâdı zayıftır. Taberânî hadisin ardından şöyle demiştir: “Bu hadis, İbn Ebî Leylâ'dan bu isnâd dışında başka bir isnâdla rivâyet edilmemiştir. Bu hadisin rivâyetinde Hârûn b. el-Muğîre teferrüd etmiştir. *el-Mu'cemu'l-evsat*, IV, 167. Heysemî de şöyle der: “Hadisi Taberânî el-Evsat'ta böyle mürsel olarak rivâyet etmiş ve İbn Ebî Leylâ'dan bu isnâd dışında başka bir isnâdla rivâyet edilmemiştir, demiştir. Hadis mürsel olmakla birlikte senesinde Muhammed b. Abdurrahmân b. Ebî Leylâ vardır ki zayıf bir râvidir.” *Mecma'u'z-zevâid*, I, 77-78. Yine senesinde ricâl âlimlerinin zayıf olarak kabul ettiği Ali b. Sa'îd b. Beşîr er-Râzî bulunmaktadır. Bk. Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl*, III, 131, No: 5850; İbn Hacer, *Lisânu'l-mizân*, IV, 231-232, No: 717.

¹⁷⁸ Buhârî, *Enbiyâ*, 50, İ'tisâm, 14, No: 3456, 7320; Müslim, 'İlm, 6, No: 2669; Ahmed, III, 84, 89, 94 ve diğerleri Ebû Sa'îd el-Hudrî'den merfû' olarak.

¹⁷⁹ Nevevî, *el-Minhâc*, XVI, 219-220.

¹⁸⁰ İbn Abdilberr, *et-Temhid*, II, 472.

II. MÜSLÜMAN OLMAYANLARA BENZEMENİN KAPSAMI

İbn Teymiyye kâfirlere ait işlerden bahsederken bunları üç kısma ayırmıştır:

1. Onlar için de meşrû olmakla birlikte ya da onlar için meşrû olduğu bilinmemekle birlikte kendilerinin yaptıkları ve bununla birlikte dinimizde de meşrû olan işler. Bu Âşûre günü oruç tutmak yahut asıl itibariyle namaz ve oruç gibidir. Bu gibi işlerde muhalefet o amelin niteliklerinde söz konusudur. İbadetlerde ve âdetlerde bu çokça görülür.

2. Daha önce meşrû olmakla birlikte Kur'ân'ın getirdiği şeriat tarafından neshedilenler: Cumartesi yasağı yahut bir namaz ya da bir oruç adama şeklinde olduğu gibi. Bu gibi hususlarda onlara muvafakat etmenin yasak olduğu, gizli-saklı bir husus değildir, açıktır.

3. Hiçbir halde meşrû olmamakla birlikte kendilerinin ortaya attıkları ibadetler yahut âdetler. Bunlar daha da çirkindir. Çünkü böyle bir şeyi müslümanların kendileri sonradan ortaya çıkartacak olsalar dahi çirkin olurdu. Hiç bir nebının asla teşri etmediği bir iş olursa durum ne olur? O halde bunu kâfirler ortaya çıkarmıştır. Böyle bir halde muvafakat etmek açıkça çirkin bir şeydir.¹⁸¹ Onların dinlerinin esaslarında da meşrû olmayan birtakım bayramları sonradan ortaya koymaları da bu kabildendir.

Kâfirlere benzeme yasağı ve onlara muhalefet etme emri hakkında varid olmuş hadislerin incelenmesi neticesinde okuyucu kendisini, Sünneti ayrıcalıklı bir konuma getiren ve ona pek büyük bir değer katan kapsamlı bir ansiklopedi karşısında görür. Çünkü Sünnet kapsamlılığı ve kuşatıcılığı ile ayırt edici bir özelliğe sahiptir. O sadece beşerî hayatın bütün yönlerini ele almasıyla değil, aksine ele aldığı ve incelediği her bir konuyu kapsamlı şekliyle ele alıp, o konuyu bütünüyle kuşatması özelliği ile de ön plana çıkar.

İşte bundan dolayı kâfirlere benzemenin yasaklanması ve onlara muhalefet etme konusunun ele alınışının kapsamlı olması da ortaya çıkmaktadır. İbadetlerde: Tahâret, namaz, oruç, hac... Muâmelâtta: Alışveriş, diyetler, hadler... Âdâb ve âdetlerde: Bayramlar ve merasimler, dil... Giyim kuşamda, kılık kıyafette, tevhid inancı ve ahlâkta.

İşte bundan dolayı Yahudilerden Allah düşmanı olanlar Sünnetin kapsamlı bir şekilde kendilerine muhalefet ettiğini fark etmişler ve nihayet: “Bu adam işimizde bize muhalefet etmedik tek bir husus bırakmak istemiyor” diyecek hale gelmişlerdir.¹⁸²

¹⁸¹ İbn Teymiyye, *İktidâu's-sırâtı'l-mustakim*, I, 474-477.

¹⁸² Tahrici için bk. 249 nolu dipnot.

A. TEVHİD İNANCI ve AHLÂKTA BENZEME

1. Tevhid İnancı

a. Yüce Allah'a şirk koşmaları hususunda kâfirlere muhalefet

Birtakım mekânlarla, bazı kimselerin eserini taşıyan şeylerle, taşlarla, ağaçlarla, diri ya da ölü olsun şahıslarla teberrük (bereket ummak) caiz değildir. Çünkü böyle bir şey, eğer, o varlığın bereketi bağışladığına inanılırsa şirkdir; eğer o şeyi ziyaret etmek, ona dokunmak, ona el sürmek bereketin Allah'tan gelmesine bir sebep olduğuna inanılır ise şirke giden bir vesîledir.¹⁸³ Nitekim bu hususu Ebû Vâkid el-Leysî (el-Hâris b. 'Avf) (68/687) merfû' olarak aktardığı şu hâdisede açıkça görmekteyiz: Rasûlullah Huneyn'e¹⁸⁴ gitmek üzere yola çıkınca müşriklere ait ve silahlarını üzerine astıkları Zât-u Envât¹⁸⁵ diye anılan bir ağacın yanından geçti. Ashâb: Ey Allah'ın Rasulü dediler. Onların Zât-u Envâtları olduğu gibi sen de bizim için bir Zât-u Envât yap. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Allah-u Ekber! Yine aynı yol; nefsim elinde olana yemin ederim ki; Musa'ya, 'Ey Musa, bunların ilâhları gibi bize de bir ilâh yap' diyen; ve Musa'nın 'Siz hakikaten câhil bir toplumsunuz' (A'râf, 7/138) şeklindeki cevabına muhatab olan İsrailoğulları'nın dediklerinin, aynısını dediniz. Sizden öncekilerin izledikleri yolu izleyeceksiniz!"¹⁸⁶

Başka bir hadiste de şöyle buyurulmaktadır: "Andolsun sizden önceki Ehl-i kitabın sünnetini (izledikleri yolu) tıpkı bir ayakkabının diğerine benzemesi gibi takip edeceksiniz. Ne siz onlardan, ne onlar sizden farklı olacaklardır." Orada bulunanlardan bir kişi: Ey Allah'ın Rasulü, İsrailoğullarının buzağısına dahi tapacaklar mı? diye sordu. Şöyle buyurdu: "Evet, benim ümmetimin buzağısı da filândır."¹⁸⁷

¹⁸³ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Faysal b. Kazâr el-Câsim, *Teveşşül Teberrük ve İstiğâse Komularında Tevhid İncancına Aykırı İddialar ve Cevapları*, s. 47-48, 50-52, 103-112.

¹⁸⁴ Tirmizî'nin bazı nüshalarında ve Ebû Ya'lâ'nın *Müsned*'inde Hayber olarak geçmektedir. Bu hadisin rivâyetten zikredildiği diğer bütün kaynaklarda ise Huneyn olarak geçmektedir ki, doğrusu da budur. Bk. Şuayb el-Arnâvût, *el-İhsân*, XV, 95, dipnot.

¹⁸⁵ Bk. İbnü'l-Esir, *en-Nihâye fî garîbi'l-hadis*, V, 128.

¹⁸⁶ Tirmizî, *Fiten*, 18, No: 2180; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X, 100, No: 11121; Ahmed, V, 218; Tayâlisî, *el-Müsned*, s. 191, No: 1346; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, XI, 369, No: 20763; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VII, 479, No: 37364; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, III, 30, No: 1441; İbn Hibbân, *el-Müsnedü's-sahîh*, (*el-İhsân*), XV, 94, No: 6702; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, III, 243-245, No: 3290-3294. Hadis sahihtir. Bk. Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahîh*, IV, 413; İbn Teymiyye, *İktidâu's-sırâtü'l-mustakim*, I, 168-169; II, 157; İbn Kesîr, *Tefsîrül-Kur'ânü'l-'azim*, II, 253, (A'râf Süresi 138 nolu âyetin tefsiri); Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid*, III, 160; VII, 24; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 371; el-Elbânî, *Mişkâtü'l-mesâbih tahkiki*, III, 1488-1489, No: 5408; *Zilâlu'l-cenne*, I, 37-38, No: 76; *Cilbâbu'l-mer'eti'l-müslime*, s. 202-203, 2 nolu dipnot; *Sahîhu mevâridi'z-zam'ân*, II, 215-216, No: 1540; *Sahîhu süneni'l-Tirmizî*, II, 465, No: 2180. Hadisin daha ayrıntılı tahriri için bk. Necmi Sarı, *Kitâbu't-Tevhid Tahkiki*, s. 64-65, 26 nolu dipnot.

¹⁸⁷ Taberânî, *Müsnedü's-şâmiyyîn*, II, 100, No: 987 Râşid b. Sa'd yoluyla Huzeyfe b. el-Yemân'dan. Hadis, isnâdındaki iki illet nedeniyle zayıftır. İlk olarak hadisin isnâdı munkatıdır. Çünkü Râşid b. Sa'd el-Makraî'nin biyografisine yer veren ilim adamları, onun Huzeyfe'den bir rivâyetinin bulunduğundan söz etmemektedirler. Onun Sa'd b. Ebî Vakkâs ve Sevbân gibi bazı sahâbeden rivâyetinin mürsel olduğunu belirtmişlerdir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *el-Merâsil*, s. 59. Hâfiz İbn Hacer'in belirttiği üzere Râşid b. Sa'd çokça mürsel rivâyet nakleden birisidir. Bk. *Takrîbu't-tehzîb*, s. 315, No: 1864. Muhtemelen bunu Huzeyfe'den mürsel olarak rivâyet etmiştir. İkinci olarak da senedinde

b. Tazimde aşırılık/Aşırı Tazim

Şüphesiz peygamber sevgisinin Rasûlullah'ın sınırlarını belirlemiş olduğu sağlıklı bir şekilde olması gerekir. Bu sevgide ifrat ve tefritten kaçınmalıdır. Nitekim sahih bir hadiste “Hristiyanların Meryem oğlunu aşırı tazim ettikleri gibi siz de beni tazim etmeyiniz. Çünkü ben ancak O'nun kuluyum. O halde Allah'ın kulu ve Rasûlü deyiniz.”¹⁸⁸ buyurulmaktadır.

İbn Hacer (ö.852/1448) hadisi “Hristiyanlar, İsa hakkında ulûhiyet ve benzeri iddialarda bulunurken aşırıya gittikleri gibi, siz de beni övmekte aşırıya kaçmayınız.” şeklinde açıklamaktadır.¹⁸⁹

c. Kaderi yalanlamak

Yüce Allah'ın kâinattaki olayları, ezeli ilmiyle daha önceden bilmesi ve hikmetinin gereği olarak her şeyi takdir etmesi şeklinde tanımlanan kadere iman, imanın altı rûknünden biridir. Dolayısıyla kaderi yalanlayıp inkâr etmek küfrü gerektirir ki, bu haslet Hristiyan ve Mecusilerin bir özelliğidir. Nitekim zayıf bir hadiste “Şu kader(i yalanlayıp inkâr etmek)ten sakınınız. Çünkü bu (anlayış) Nasranilikten bir şubedir.”¹⁹⁰ buyurulmuştur.

Münâvî (1031/1622) bu hadisle Kaderiyye fırkasının kastedildiğini belirtmektedir. Çünkü Kaderiyye şöyle der: Küfür de, iman da Rabbin değil, kulun yaptığı bir iştir. Böyle bir inanış Hristiyanların benimsediği şekilde Allah'a ortak kabul etmektir.¹⁹¹

Başka bir hadiste bu fırkanın Kaderiyye fırkası olduğu ismen ifade edilmiştir: “Kaderiyye bu ümmetin Mecusileridir. Onlar hastalanırlarsa hasta ziyaretlerine gitmeyin, ölürlerse cenazelerine katılmayın.”¹⁹²

Abbâd b. Yûsuf el-Kindî vardır ki, bu hususta ona mutabaat olunmamıştır. O, hadisi leyyin biridir. Bk. *Takribu't-tehzib*, s. 484, No: 3171.

¹⁸⁸ Buhârî, *Ehâdisü'l-Enbiyâ*, 48, No: 3445. Ay. bk. Hudûd, 31, No: 6830; Dârimî, *Rikâk*, 68, No: 2826; Ahmed; I, 55; Tayâlisî, *el-Müsned*, s. 6; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, V, 439-445, No: 9758; el-Humeydî, *el-Müsned*, I, 162, No: 27; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, I, 142-143, No: 153; İbn Hibbân, *el-Müsnedü's-sahih*, (*el-İhsân*), II, 145-152, 152-158, No: 413, 414; XIV, 133, No: 6239 İbn Abbâs yoluyla Ömer b. el-Hattâb'dan.

¹⁸⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, VI, 565.

¹⁹⁰ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, XI, 209, No: 11680 İkrime yoluyla İbn Abbâs'dan. Senedi Nizâr b. Hayyân nedeniyle zayıftır. Bk. İbn Hacer, *Takribu't-tehzib*, s. 998, No: 7154. İbn Hibbân, Nizâr b. Hayyân'ın hal tercemesinde şunları söylemektedir: “Hadis rivâyetleri oldukça münkerdir. O 'İkrime'den diye 'İkrime'nin rivâyetleri arasında bulunmayan rivâyetler nakletmiştir.” Daha sonra da örnek olmak üzere bu hadisi zikretmiştir. *Kitâbu'l-Mecrühîn*, III, 57. İbnu'l-Cevzî şöyle demektedir: “Bu, Rasûlullah'dan sahih olarak gelmemiş bir hadistir. İbn Hibbân: Hiçbir şekilde Nizâr b. Hayyân ile ihticâc etmek caiz olmaz, demiştir.” *el-İlletü'l-mütenâhiye*, I, 159, No: 242. Heysemî de: “Taberânî rivâyet etmiş olup senedinde Nizâr b. Hayyân vardır ki zayıf bir râvidir” demektedir. *Mecma'u'z-zevâid*, VII, 202; Münâvî de hadisi zayıf görmektedir. Bk. *Feyzu'l-kadir*, I, 176, No: 137; *et-Teysir*, I, 89, No: 137. Elbani ise: “Senedi çok zayıftır” demiştir. *Silsiletü'l-ehâdisi'd-da'ife*, IV, 270, No: 1786; *Zilâlu'l-cenne*, I, 146-147; No: 332; *Da'ifu'l-câmi'i's-sağir*, s. 18-19, No: 117.

¹⁹¹ Münâvî, *Feyzu'l-kadir*, I, 176, No: 137; *et-Teysir*, I, 89, No: 137.

¹⁹² Ebû Dâvûd, *Sünnet*, 16, No: 4691; Ahmed, II, 86, 125; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, III, 65, No: 2494; V, 276, No: 5303; VII, 36, No: 6778; *el-Mu'cemu's-sağir*, (*nşr. er-Ravdu'd-dâni*), II, 71, No: 800; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 85; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X, 203 İbn Ömer'den merfû' olarak. Hadis hakkında Hâfiz Münzîr: “Bu munkatî' bir rivâyetdir; çünkü Ebû Hazim Seleme b. Dînâr, İbn Ömer'den hadis dinlememiştir. Bu hadis ayrıca

Hattâbî (ö.388/998) bu hadis hakkında şu değerlendirmede bulunur: “Hz. Peygamber’in onları Mecusî diye değerlendirmesi, onların mezheplerinin, iki esas olan nur ve aydınlığı kabul eden Mecusilerin görüşlerine benzemesinden dolayıdır. Onların kanaatine göre hayrı nur yapar, şer de zulmetin yaptığı bir şeydir. Böylelikle onlar iki tanrı kabul etmiş oldular. Kaderiyye mensupları da hayrı Yüce Allah’a, şerri ise ondan başkasına nispet ederler. Oysa ki hayrı da şerri de yaratan Allah’tır ve bu ikisi tamamen O’nun meşietiyile/dilemesiyle olur.”¹⁹³

d. Kâhinlere gitmek

Dinî literatürde kâhin, gelecekte meydana gelecek olayları bildiğini iddia eden, gizli ve görünmeyen âlemden haberdâr olduğunu söyleyen kişilerin genel adıdır.¹⁹⁴ Câhiliye Araçları derin bir araştırmaya dayanan bilgilere sahip olan kişilere de kâhin derlerdi. İslâm dini Allah’tan başka varlıkların gaybı bileceği¹⁹⁵ ve insanın kaderini etkileyeceği inancını içeren, neticede tevhid esasını zedeleyen her türlü bâtil inanış ve yönelişe karşı sert bir tavır almış, bunun için de falcılığı ve kehaneti yasaklamıştır. Kur’ân-ı Kerîm¹⁹⁶ ve hadislerde kehanet yasak edilmekte, kâhinler yerilmekte, onları tasdik edenin Hz. Muhammed’e indirileni inkâr etmiş olacağı,¹⁹⁷ cennete giremeyeceği¹⁹⁸ ve kırk gün namazının kabul edilmeyeceği¹⁹⁹ ifade edilmektedir. Bu ağır tehdit, fal ve kehânet inancının, falcı ve kâhinlerden yardım istemenin İslâm’ın özüne ve inanç sistemine temelden aykırı olması ve câhiliye dönemi insanların âdetlerine benzemesi sebebiyledir. Nitekim Muâviye b. el-Hakem es-Sülemî namaz ile ilgili naklettiği bir olayda sunları zikretmektedir: “Ey Allah’ın Rasûlü dedim, ben câhiliye döneminden henüz yeni kurtuldum. Allah İslâm’ı göndermiş bulunuyor. Bizden kâhinlere giden bazı adamlar var. Allah Rasûlü: “Sen onlara gitme!” diye buyurdu...”²⁰⁰

İbn Ömer’den çeşitli yollardan rivâyet edilmiş olmakla birlikte bunlardan sabit olan bir rivâyet yolu da yoktur.” demiştir. *Muhtasarı süneni Ebî Dâvûd*, VIII, 58. Zehebî de: “Râvileri sikadrlar, ancak sened munkatıdır.” demektedir. *el-Kebâir*, s. 86, No: 229. el-Elbânî ise hadisün Huzeýfe b. el-Yemân, Câbir b. Abdullah, Ebû Hureyre, Âişe ve Enes b. Mâlik’den gelen şâhidleri olduğunu belirttikten sonra mecmûu turuyla sahih değerlendirmesinde bulunmuştur. Bk. *Zilâlu’l-cenne*, I, 144, 145, 146, 149-150, 151, No: 328, 329, 331, 338, 339, 342; *Silsiletü’l-ehâdisi’s-sahiha*, VI/1, 564; *Sahîhu’l-câmi’i’s-sağîr*, II, 818, No: 4442; *Şerhu’l-’akîdeti’l-tahâviyye tahkiki*, s. 273, 284 nolu dipnot; s. 524, 809 nolu dipnot; *Tahrîcu’l-’akîdeti’l-tahâviyye*, s. 32; *Mişkâtü’l-mesâbih tahkiki*, I, 38, No: 107, 3 nolu dipnot; *Sahîhu süneni Ebî Dâvûd*, III, 143, No: 4691; *Sahîhu süneni İbn Mâce*, I, 49, No: 75/91; *Silsiletü’l-ehâdisi’d-da’ife*, XII/1, 481-482, No: 5714; *Da’ifu süneni Ebî Dâvûd*, s. 385, No: 4692.

¹⁹³ *Me’âlimu’s-sünen*, IV, 293. Bk. Şemsu’l-Hakk el-’Azîm Âbâdî, *Avnu’l-ma’bûd*, XII, 295-296.

¹⁹⁴ Bk. İbnu’l-Esîr, *en-Nihâye fi garîbi’l-hadis*, IV, 214.

¹⁹⁵ En’âm 6/59; A’râf 7/188; Tevbe 9/105; Ra’d 13/9; Neml 27/65.

¹⁹⁶ Şuarâ 26/221-223.

¹⁹⁷ Ebû Dâvûd, Tıb, 2, No: 3904; Tirmizî, Tahâret, 102, No: 135; İbn Mâce, Tahâret, 122, No: 639; Ahmed, II, 408, 429 ve diğerleri Ebû Hureyre’den merfû’ olarak. Hadisin daha ayrıntılı tahrîci için bk. Sarı, *Kitâbu’l-Tevhîd Tahkiki*, s. 135-137, 79 ve 80 nolu dipnotlar.

¹⁹⁸ Ahmed, III, 14 Ebû Sa’îd el-Hudrî’den merfû’ olarak.

¹⁹⁹ Müslim, Selâm, 125, No: 2230; Ahmed, IV, 68, V, 380 Hz. Peygamber’in bazı hanımlarından. Hadisin daha ayrıntılı tahrîci için bk. Sarı, *Kitâbu’l-Tevhîd Tahkiki*, s. 135, 78 nolu dipnot.

²⁰⁰ Müslim, Mesâcid, 33, No: 537; Ebû Dâvûd, Salât, 166, 167, No: 930; Nesâî, Sehv, 20, No: 1219; Ahmed, V, 447. Ay. bk. Abdürrezzâk, *el-Musannef*, X, 403, No: 19501; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, V, 41, No: 23514; İbn

e. Yıldızların hayata tesir ettiklerine inanmak

İslâm'ın özünü teşkil eden tevhid inancı, geleceğin mutlak gayb olup Allah'tan başka kimsenin gaybı bilemeyeceği, insanın kendi geleceğini kazâ ve kader çerçevesinde kendisinin çizeceği ilkesi de, yıldızların hayata tesir ettikleri inancına itibar etmeyi, yıldızlara bir anlam ve ümit yüklemeyi reddeder. Bu nedenle İslâm âlimleri, Peygamberimiz'in ilm-i nücûmu yasaklayan hadislerinden²⁰¹ ve bu işin kaynak olarak câhiliye dönemi insanların inançlarından beslenmiş olmasındab dolayı güneş, ay ve yıldızların hareketlerine bakarak bunlardan dünyadaki olayların ve insanların geleceğine ilişkin sonuç çıkarmanın aldatmaca olduğunu, dinî bilgi ve inançla çeliştiğini, bu işle uğraşanların da şirke düştüklerini söylemişlerdir. Nitekim ensârdan bir adam şöyle bir olay anlatır: “Bir gece Rasûlullah ile birlikte oturuyorlarken bir yıldız kaydı ve ortalık aydınlandı. Rasûlullah kendilerine sordu: “Câhiliye döneminde bunun gibi yıldız kaydığı zaman ne diyordunuz?” Ashâb: Allah ve Rasûlü daha iyi bilir, dediler. Biz diyorduk ki: Bu gece büyük bir adam doğdu, bu gece büyük bir adam öldü. Allah Rasûlü şöyle buyurdu: “Hayır, bu yıldızlar bir kimse öldü yahut bir kimse doğdu diye kaymaz; fakat şanı yüce ve mübarek olan Rabbimiz bir emri hükme bağladığı zaman Arş'ın taşıyıcıları olan melekler tesbih ederler...” diye hadisi zikretti. Hadiste ayrıca şu ifadeler de yer almaktadır: “Nihayet bu haber dünya semasına kadar ulaşır. Cinler oradan işittiklerini kaparak hemen onu kendi dostlarına ulaştırıverirler. Bunun üzerine bunlar da bu gördüğünüz kayan yıldızlarla taşlanırlar...”²⁰²

Başka bir hadiste de Hz. Peygamber “Câhiliye işlerinden dört husus ümmetim arasında görülecektir ki bunlar: Soy ve nesepl ile böbürlenmek. Soy ve nesebi yüzünden insanları ayıplayıp küçümsemek. Yıldızlar vasıtası ile yağmur istemek ve ölünün ardından ağıt yakmak.”²⁰³

Günümüz toplumlarında bu tür uğraşların bir hayli revaçta olması, bir yönüyle İslâm'ın bu ilkelerinin iyi hazmedilememiş, dinin eğitim ve öğretiminde boşlukların medana gelmiş olmasıyla, bir yönüyle insanların bilgisizliğini, merak ve zaaf içinde oluşunu fırsat bilenler için ekonomik bir sektör teşkil etmesiyle açıklanabilir.

Huzejme, *es-Sahîh*, II, 35-36; No: 859; İbn Hibbân, *el-Müsnedü's-sahîh*, (*el-İhsân*), VI, 22-25, No: 2247, 2248; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, IXX, 400-401, No: 944; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 249-250 Atâ' b. Yesâr yoluyla Muâviye b. el-Hakem es-Sülemî'den merfû' olarak.

²⁰¹ Bu konu ve ilgili sahih hadisler için bk. Necmi Sarı, *Kitâbu't-Tevhid Tahkiki*, s. 150-155; *Pratik Akâid Derstleri Tahkiki*, s. 172.

²⁰² Müslim, Selâm, 124, No: 2229; Tirmizî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 34, No: 3224; Ahmed, I, 218. Ay. bk. Abdürrezzâk, *et-Tefsîr*, II, 331; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, IV, 476-477, No: 2609; İbn Hibbân, *el-Müsnedü's-sahîh*, (*el-İhsân*), XIII, 499-500, No: 6129; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VIII, 138 Ali b. Hüseyin, o Abdullah b. Abbâs'dan, o da ensârdan bir adamdan merfû' olarak.

²⁰³ Müslim, Cenâiz, 29, No: 934; İbn Mâce, Cenâiz, 51, No: 1581; Ahmed, V, 342, 343, 344 Ebû Mâlik el-Eş'arî'den merfû' olarak.

f. Uğursuzluğa inanmak

Tıyera denilen uğursuzluk, kuşları, birtakım isimleri, lafızları, bölgeleri, kişileri uğursuz saymak demektir. Bunun da esası kuş, ceylan ve buna benzer hayvanların sağa ve sola gitmelerinden uğursuz-luğa dair anlamlar çıkarmaya dayanır. Araplar kuşları ya da bir takım hayvanları bereketli kabul eder ve onları uçururlardı. Eğer bu kuşlar sağa uçarlarsa ona “sânih (uğurlu)” derlerdi. Eğer sola doğru uçarsa buna da “bârih” (uğursuz) derlerdi. Doğru gidene de “nâtih” adını verirlerdi. Şayet arkadan gelirse buna “ka’îd” derlerdi. Bundan dolayı onların bazıları sola doğru uçanları uğursuz, sağa doğru uçanları bereketli (uğurlu) kabul ederler. Bazıları da aksini böyle değerlendiriyorlardı.

İslâm gelince bu tür inanışları iptal etti ve yasakladı. Onlara bu hallerin faydalı şeyleri sağlayıp, zararları önlemekte hiçbir etkisinin olmadığını açıkladı. Böylelikle bu gibi inanışlardaki ortak noktanın kişi şöyle ya da böyle inansın; kuşları, hayvanları, renkleri, kişileri, ayları, günleri ve benzeri şeyleri istenen bir şeyi yapmaktan alıkoyacak ya da onu yapmaya itecek şekilde uğursuz (ya da uğurlu) kabul etmek olduğu anlaşılmaktadır.

İşte bu nedenle uğursuzluğa inanmak dinen haramdır. Fiiller yahut sözler ile olması halinde ya da fiillerle sözler ve gerçekleşmesini ümit ettiği faydalı yahut zararlı şeyler arasında yakın bir ilişki olduğuna inandığı takdirde, tevhid inancının kemaline aykırı düşen küçük şirk olur. Bu şeylerin bizzat fail (etkin) olduklarına, ya da zararın var olmasında etkin bir sebep olduklarına inanırsa bu, tevhidi bozarak ortadan kaldıran büyük şirk olur. Bu nedenle Kur’ân-ı Kerîm²⁰⁴ ve hadislerde uğursuzluk yasaklanmıştır.²⁰⁵

Bir hadiste anlatıldığına göre Âmir oğullarından iki adam Âişe’nin (ö.58/677) huzuruna girdiler. Ona Ebû Hureyre’nin (ö.58/678) Hz. Peygamber’den şöyle buyurduğuna dair hadis naklettiğini bildirdiler: “Uğursuzluk evden, kadından ve attan dolayı sözkonusu olur.” Âişe öfkelenmiş, o kadar ki adeta yarısı göğe uçtu, yarısı yerde kaldı ve şunları söyledi: Furkan’ı Muhammed’e indirene yemin ederim ki, Rasûlullah asla böyle bir şey söylememiştir. O sadece şunları söyledi: “Câhiliye dönemi insanları bunlardan dolayı uğursuzluk hissine kapılıyorlardı.”²⁰⁶

²⁰⁴ A’râf 7/131; Yâsîn 36/19.

²⁰⁵ Bu konu ve ilgili sahih hadisler için bk. Sarı, *Kitâbu’t-Tevhîd Tahkiki*, s. 144-149; *Pratik Akâid Dersleri Tahkiki*, s. 163-166.

²⁰⁶ Ahmed, VI, 150, 240, 246); Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 479 Katâde, Ebû Hassân’dan, o da Âişe’den. Tayâlisi ise hadisi Muhammed b. Râşid’den, o Mekhûl’den, Âişe’ye denildi ki... şeklinde ve şu lafızla: “Allah Yahudileri kahretsin. Çünkü onlar uğursuzluk evde, kadında ve attadır, derler.” rivâyet etmiştir. s. 215, No: 1537. Senedi sahihtir. Hâkim: Senedi sahihtir demiş, Zehebî de ona muvafakat etmiştir. *el-Müstedrek*, II, 479. Heysemî der ki: Hadisi Ahmed rivâyet etmiş olup râvileri Sahîh’in râvileridirler. *Mecma’u’z-zevâid*, V, 104. Tayâlisi’nin rivâyetine gelince, eğer Mekhûl ile Âişe arasındaki inkitâ’ bulunmamış olsaydı, senedi hasen olurdu. Çünkü Mekhûl Âişe’den hadis işitmemiştir. Bk. İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, VI, 72; el-Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdisi’s-sahiha*, II, 690; Şuayb el-Amavî, *Şerhu müşkili’l-âsar tahkiki*, II, 255. Hadisi İbn Hacer, Suyûtî, Münâvî; el-Elbânî ve Şuayb el-

Zerkeşî bu hadis hakkında şöyle der: “Âişe’nin bu rivâyeti –Yüce Allah’ın izni ile– doğruya daha yakındır. Çünkü Hz. Peygamber’in genel olarak uğursuz kabul etmeyi yasaklaması ile uygunluk arz etmektedir.”²⁰⁷

g. İdareciye bey’at ve cemaate bağlılık

İslâm dini, bütün toplumsal kurumlarda olduğu gibi en geniş toplumsal kurum olan devlette de nizam fikrine ve uyuma önem verir. Bu sebeple Kur’ân-ı Kerîm²⁰⁸ ve hadisler idarecilere Allah’a itaat sınırları içerisinde ve masiyetle emretmedikleri sürece –zulmetseler dahi– itaat etmenin gereği üzerinde ısrarla durmuşlardır. Eğer masiyet ile emrecek olurlarsa yaratıcıya isyanı gerektiren hususlarda yaratılmışlara itaat söz konusu değildir.²⁰⁹ Hatta Hz. Peygamber idarecesine bey’at etmeden ölen bir kimsenin câhiliye ölümü üzere öldüğünü haber vermiştir. O şöyle buyurmuştur: “Her kim (meşru yöneticisine) itaatten el çekecek olursa kıyamet gününde Allah’ın huzuruna lehine bir delil bulunmaksızın çıkacaktır. Boynunda bey’at sorumluluğu bulunmaksızın ölen bir kimse câhiliye ölümüyle ölmüş olur.”²¹⁰

Hadisin ifade ettiğine göre idareciye bey’at etmeyip, cemaatin sınırları dışına çıkan bir kimse, idarecisiz ve anarşik bir durumda bulunmaları bakımından câhiliye dönemi insanların sahip oldukları böyle bir niteliğe sahip olarak ölmüş olur.²¹¹

2. Ahlâk

a. Dinde tereddüt ve şüphe etmekten sakınmak

Yahudi ve Hristiyanların en kötü hasletlerinden bir tanesi de dinî konularda tereddüt ve şüphe etmeleridir. Bu sebeple Hz. Peygamber diğer konularda olduğu gibi bu konuda da onlara benzememeyi, onlara muhalefet etmeyi emretmiştir. Nitekim Hz. Ömer bir gün Rasûlullah’a gelip: (Ey Allah’ın Rasûlü) bizler Yahudilerden hoşumuza giden birtakım sözler işitiyoruz. Sence bunların bazısını yazabilir miyiz? demiş Allah Rasûlü de ona cevaben: “Hristiyanlarla Yahudilerin

Arnâvût mecmûu turukuyla birlikte sahih görmektedirler. Bk. *Fethu'l-bârî*, VI, 72-73; *el-Metâlibu'l-âliye*, II, 7-8, No: 1513; *el-Câmi'u's-sağîr*, s. 330, No: 5353; *Feyzu'l-kadîr*, IV, 389, No: 5353; *et-Teyysîr*, IV, 273, No: 5353; *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahîha*, II, 689-693, No: 993; *Da'ifu'l-câmi'i's-sağîr*, s. 536, No: 3664; *Şerhu müşkili'l-âsar Tahkiki*, II, 255, 1 nolu dipnot; *Müsned tahkiki*, XXXXII, 88, No: 25168, 2 nolu dipnot; XXXXIII, 158-162, No: 26034, 1 nolu dipnot; XXXXIII, 197, No: 26088, 1 nolu dipnot.

²⁰⁷ *el-İcâbe li irâdi me's-tedrekethu Âişetü 'ale's-sahâbe*, s. 209.

²⁰⁸ Nisâ 4/59.

²⁰⁹ Bu konu ve ilgili sahih hadisler için bk. Çağrıncı, “İslâm Ahlâkı”, *İlmihal*, II, 542-544; Sarı, *Pratik Akâid Derleri Tahkiki*, s. 268-273.

²¹⁰ Müslim, İmâret, 58, No: 1851; Ahmed, II, 111 [“câhiliye ölümü” yerine “dalâlet ölümü” lafzıyla]. Ay. bk. Tayâlisî, *el-Müsned*, s. 259, , No: 1913; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, XII, 336-337, No: 13604; *el-Mu'cemu'l-evsat*, VII, 286-287, No: 7511; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VIII, 156 İbn Ömer'den merfû' olarak. Hadisi Müslim, İmâret, 54, No: 1848; Nesâî, Muhârebe, 28, No: 4119; İbn Mâce, Fiten, 7, No: 3948; Ahmed, II, 296 ve diğerleri buna yakın bir lafızla Ebû Hureyre'den de rivâyet etmişlerdir.

²¹¹ Bk. Nevevî, *el-Minhâc*, XII, 238.

şaşırp kaldıkları gibi sizde mi şaşırp kalıyorsunuz?²¹² Andolsun ben size bunu bembeyaz ve arı duru olarak getirdim. Eğer Musa hayatta olsaydı, o dahi bana tabi olmaktan başka bir şey yapamazdı.”²¹³ demiştir.

b. Allah’ın haram kıldığı bir şeyi helal kılmak amacıyla birtakım hilelere başvurmak

Yahudilerin öteden beri Allah’ın haram kıldığı bir şeyi helal kılmak amacıyla birtakım hilelere başvurdukları dinler tarihiyle ilgilenenler tarafından bilinen bir gerçektir. Nitekim İbn Batta’nın (ö.387/997) rivâyet ettiği şu hadis bu gerçeği Hz. Peygamber’in dilinden gözler önüne sermektedir: “Sizler Yahudilerin yaptıkları işleri yaparak, Allah’ın haram kılmış olduğu şeyleri en basit hilelerle helal kılma cihetine gitmeyiniz.”²¹⁴

c. Kadın fitnessine düşmek

Tarih boyunca insanoğlu hep kadın ve mala düşkün olmuş ve bu uğurda pek çok savaşı göze almıştır. İslâm dininin bu iki konu hakkındaki hassasiyeti bilinmektedir. Hz. Peygamber ümmetinin kadın fitnessine düşmemesi için birçok tavsiyelerde bulunmuş, hatta bu tavsiyelerinden birinde ümmetini bu konuda

²¹² Bk. Beğavî, *Şerhu's-sünne*, I, 271; İbnu'l-Esir, *en-Nihâye fi garîbi'l-hadis*, V, 282.

²¹³ Dârimî, *Mukaddime*, 39, No: 449; Ahmed; III, 338, 387; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, V, 313-314, No: 26412; Bezzâr, *el-Müsned, Keşfu'l-Estâr*, I, 78, No: 124; Ebü Ya'lâ, *el-Müsned*, IV, 102, No: 2135 Şa'bi yoluyla Câbir b. Abdullah'dan merfû' olarak. Senedi zayıftır. Hâfız İbn Hacer şöyle demiştir: “Râvileri sika olarak kabul edilmiş olmakla birlikte Mücâlid'de bir parça zayıflık vardır.” *Fethu'l-bârî*, XIII, 345. Bir başka yerde de şöyle der: “Senedinde Mücâlid b. Sa'îd vardır ki, o leyindir.” *Fethu'l-bârî*, XIII, 535. Ancak İbn Hacer bu illete rağmen hadisin var olan rivâyet yollarının toplamının hadisin bir aslının olmasını gerekli kıldığını söyler. Bk. *Fethu'l-bârî*, XIII, 535. Heysemî de şunları söylemektedir: “Senedinde Mücâlid b. Sa'îd vardır. Ahmed, Yahya b. Sa'îd ve başkaları onu zayıf kabul etmişlerdir.” *Mecma'u'z-zevâid*, I, 174. Ay. bk. I, 173-174; VIII, 262. el-Elbânî ise, rivâyet yollarının toplamı ile hadisi hasen kabul etmiş ve hadisin rivâyet yollarını zikrettikten sonra şunları söylemiştir: “Sözün özü şudur: Hadisin birbirinden farklı fakat birbirine yakın lafızlarla gelmiş olması ve bunun Mücâlid b. Sa'îd'in bu hadisi iyice hafız etmiş olduğuna delil teşkil etmesi dolayısıyla en azından hadis hasendir. Allah en doğrusunu bilir.” *İrvâu'l-galil*, VI, 37-38. Bk. *Mişkâtü'l-mesâbih tahkiki*, I, 63, No: 177, 2 nolu dipnot; *İrvâu'l-galil*, VI, 34-38, No: 1589; *Zilâlu'l-cenne*, I, 27, No: 50; *Tahrîmu âlâti't-tarb*, s. 158. Bu hususta ayrıca Abdullah b. Sâbit el-Ensârî'den de gelen bir hadis bulunmaktadır. Bunu Ahmed, III, 470-471; IV, 265-266; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, No: VI, 113, No: 10164; XI, 313, No: 19213 ve Bezzâr, *el-Müsned, Keşfu'l-Estâr*, I, 79, No: 125 rivâyet etmişlerdir. Heysemî hakkında şöyle söylemektedir: “Hadisi Ahmed ve Taberânî rivâyet etmiş olup râvileri Sahîh'in râvileri olmakla birlikte senedinde Câbir el-Cu'fî vardır ki zayıf bir râvidir.” *Mecma'u'z-zevâid*, I, 173. Heysemî'nin Ahmed'in yanında Taberânî de rivâyet etmiştir dediği bu hadisi Taberânî'nin *el-Mu'cemu'l-kebir* ve *el-Mu'cemu'l-evsat* adlı eserlerinin bendeki matbû nüshalarında bulamadığımı da belirtmek isterim.

²¹⁴ el-Hul' ve *İbtâlu'l-hiyel*, s. 46 senediyle Ebü Seleme kanalıyla Ebü Hureyre'den merfû' olarak. İbn Kudâme “Ashâbımız bu hadisle istidlâl etmiştir” diyerek hadisin sahih olduğu kanaatini ifade eder. *el-Muğni*, VII, 487; X, 322. İbn Teymiyye hadis hakkında şöyle der: “İbn Batta hasen bir isnâdla Ebü Hureyre'den şunu rivâyet etmiştir: ...” *Mecmû'u'l-fetâvâ*, XXIX, 29; *el-Fetâve'l-kübrâ*, IV, 20. İbnü'l-Kayyim şöyle der: “Bu hadisi İbn Batta ... senediyle rivâyet etmiş olup bu ceyyid bir isnâddır. Tirmizî böyle bir senedi sahih kabul etmektedir.” *İğâsetü'l-lehfân*, I, 513. İbn Kesir şöyle der: “Hadisin senedi ceyyid bir isnâd olup el-Hatib el-Bağdâdî, hadisin isnâdındaki Ahmed b. Muhammed b. Müslim'i Târîhu Bağdâd'ında zikrederek, güvenilir olduğunu söylemiştir. İsnâdında bulunan diğer râviler de, meşhûr ve sika râvilerdir. Benzer bir isnâd ile Tirmizî, birçok hadisin sahih olduğunu söylemiştir.” *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, II, 268 (A'râf Sûresi 163 nolu âyetin tefsiri). el-Elbânî'ye göre de hadisin isnâdı hasendir. Bk. el-Elbânî, *İrvâu'l-galil*, V, 375, No: 1535; *Gâyetü'l-merâm*, s. 26-27, No: 11; *Sifâtü'l-fetvâ ve'l-müftî ve'l-müstefî tahkiki*, s. 28; *Adâbu'z-zîfâf*, s. 192; *Silsiletü'l-ehâdisi'd-da'ife*, I, 608.

İsrâiloğullarından sakındırarak şöyle buyurmuştur: “Dünyaya karşı kendinizi koruyunuz. Kadınlara karşı kendinizi koruyunuz. Çünkü hiç şüphesiz İsrailoğullarının karşı karşıya kaldığı ilk fitne kadınlardır.”²¹⁵

d. Emir bi'l-ma'ruf ve nehiy ani'l-münkeri terketmek

Emir bi'l-ma'ruf ve nehiy ani'l-münker bir davet ve irşad terimi olarak İslâm toplumunun Kur'ân ve Sünnet hükümlerine uygun yaşaması, faziletle gelişmesini, sulh ve sükûnun hâkim kılınmasını sağlamayı amaçlayan içe dönük bir ıslah faaliyeti olması açısından terki, İsrâiloğullarına benzemek de dahil olmak üzere pek çok sorunu da beraberinde getirecektir. Bu nedenle Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “İsrâiloğullarının (dini uygulama hususunda) karşı karşıya kaldıkları ilk eksiklik şu olmuştur: Bir adam bir diğeri ile karşılaşır, ona: Ey adam! Allah'tan kork ve şu yaptığın işi bırak. Çünkü bu yaptığını yapmak sana helal değildir, derdi. Ertesi günü yine onunla karşılaşır fakat bu hali üzere devam etmesi onunla beraber oturup, yemesine içmesine, onunla oturup kalkmasına engel olmuyordu. İşte onlar bunu yapınca Allah da onların kalplerinin birini diğerine vurdu.” Daha sonra Yüce Allah'ın: “İsrailoğullarından kâfir olanlar Davud'un ve Meryem oğlu İsa'nın diliyle lanetlenmişlerdir... ve haddi aşmalarından dolayı idi...”²¹⁶ buyruğunu okudu; sonra şöyle buyurdu: “Öyle değil, Allah'a yemin ederim, ya iyiliği emreder, kötülükten alıkoyarsınız, zalimin elini (zulümden) alıkor ve onu behemehal hakkın sınırları içerisine çeker, dışarı çıkartmazsınız (ya da helâk olursunuz).”²¹⁷

²¹⁵ Müslim, Rikâk, 99, No: 2742; Ahmed, III, 22. Ay. bk. İbn Hibbân, *el-Müsnedü's-Sahîh, (el-İhsân)*, VIII, 15-16, No: 3221; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII, 91 Ebû Mesleme, o Ebû Nadra'dan, o da Ebû Sa'id el-Hudrî'den merfû' olarak.

²¹⁶ Mâide 5/78.

²¹⁷ Ebû Dâvûd, Melâhim, 17, No: 4336; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 5, No: 3047; İbn Mâce, Fiten, 20, No: 4006; Ahmed, I, 391. Ay. bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, IV, 657-658, No: 12309-12311, 12313 (Mâide Sûresi 78 nolu âyetin tefsiri); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X, 93 Ebû 'Ubeyde kanalıyla Abdullah b. Mes'ûd'dan merfû' olarak. Hadisin senedi zayıftır; çünkü isnâdında inkıtâ' (kopukluk) vardır. Çünkü Ebû 'Ubeyde babasından hadis dinlememiştir. Amr b. Mürre der ki: “Ben Ebû 'Ubeyde'ye: Babandan bir rivâyet hatırlıyor musun diye sordum, o hayır diye cevap verdi.” Bunu Ahmed, *el-İlel ve ma'rifetü'l-ricâl*, I, 284'de zikretmiştir. İbn Ebî Hâtim der ki: “Ben babama Ebû 'Ubeyde b. Mes'ûd hakkında, o babası Abdullah'tan bir şey dinledi mi, diye sordum, babam: Hayır dinlemedi, diye cevap verdi.” *el-Merâsil*, s. 256. Buna göre hadisin râvileri sika olmakla birlikte Ebû 'Ubeyde ile babası Abdullah b. Mes'ûd arasında kopukluk vardır. Allâme Ahmed Şâkir Taberî'nin 12308 nolu rivâyeti hakkında şunları söylemektedir: “O rivâyette de Ebû 'Ubeyde zannedirim Mesrûk'dan, o Abdullah'dan deyip, hadisi zikrettikten sonra şunları söylemektedir: Eğer Süfyân'ın bu zannı sahih ise elbette ki bu munkatı da olmayan, mürsel de olmayan senedi sahih bir hadistir.” *et-Tefsîr*, X, 493. Fakat Süfyân'ın rivâyetini ondan el-Müemmel b. İsmâil nakletmiştir. O ise İbn Hacer'in belirttiği üzere sadûk olup, ancak hıfzı kötü birisidir. *Takribü't-tehziib*, s. 987, No: 7078. Buna göre muhtemelen seneddeki şüphe ondadır. Süfyân es-Sevrî'den değil. Hadis hakkında Tirmizî: Hasen-garîb demiştir. el-Câmi'u's-Sahîh, V, 235. el-Elbânî de hadisin zayıf olduğunu belirtmektedir. Bk. *Silsiletü'l-ehâdisi'd-da'ife*, III, 227-231, No: 1105; *Da'ifu'l-câmi'i's-sağîr*, s. 262, No: 1822; *Mişkâtü'l-mesâbih tahkiki*, III, 1424-1425, No: 5148; *Da'ifu'süneni Ebî Dâvûd*, s. 353-354, No: 4336; *Da'ifu'süneni't-Tirmizî*, s. 318, No: 3047; *Da'ifu'süneni İbn Mâce*, s. 325, No: 799/4077; *Da'ifu't-terğîb ve't-terhib*, II, 102, No: 1388.

e. Dinde işi sıkı tutup zorlaştırmak, aşırıya kaçmak ve bid'atler ortaya çıkarmak

İslâm dini daha önceki din sahiplerinin aksine dinde işi sıkı tutup zorlaştırmayı, aşırıya kaçmayı ve bid'atler ortaya çıkarmayı yasaklamış ve bu konuda kâfirlere muhalefet etmeyi emretmiştir. Nitekim Hz. Peygamber bir hadisinde şöyle buyurmuştur: “Kendi aleyhinize işi sıkılaştırıp, ağırlaştırmayın. Sonra aleyhinize olmak üzere iş ağırlaştırılır. Birtakım kimseler kendi aleyhlerine olacak şekilde işi sıkı tutup ağırlaştırdılar, Allah da onlara ağırlaştırdı. İşte bugün onların kalıntıları manastırlarda ve dağ başlarındaki ibadehanelerde bulunmaktadır. *“Bir de bid'at olarak (dinde olmadığı halde) ortaya koydukları ruhbanlık (vardır) ki biz onu kendilerine yazmamıştık.*”^{218,219}

Başka bir hadiste İbn Abbâs (ö.68/687), Rasûlullah'ın Akabe (cemresine taş atılacağı günün) sabahı devesinin üzerinde iken kendisine şöyle dediği anlatılmaktadır: “Git, benim için küçük taş topla.” Ben de ona, cemrelere atılacak birkaç taş topladım. Onları eline koyunca Rasûlullah şöyle buyurdu: “İşte (cemrelere atacağınız taşlar) bunlar gibi olsun. Dinde aşırıya kaçmaktan sakınınız. Çünkü sizden öncekiler dinde aşırıya kaçmakla helâk oldular.”²²⁰

Diğer bir hadiste Rasûlullah şöyle demiştir: “Şüphesiz Azîz ve Celîl olan Allah size Ramazan ayı oruç tutmanızı farz kıldı. Ancak onun kıyamını (gece namaz kılmayı) size farz kılmadı. Gecelerini namazla geçirmek, sizin kendinizin

²¹⁸ Hadîd 57/27.

²¹⁹ Hadîs bu lafızla Ebû Dâvûd, Edeb, 44, No: 4904 ve Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, VI, 365-366, No: 3694 Sa'id b. Abdurrahmân b. Ebi'l-'Amyâ' dedi ki: Sehl b. Ebi Umâme bana Enes b. Mâlik'in kendisine şöyle tahdis ettiğini haber vermiştir şeklindeki isnâdla; Taberânî ise *el-Mu'cemu'l-kebir*, VI, 73, No: 5551; *el-Mu'cemu'l-evsat*, III, 258, No: 3078 Sehl b. Ebi Umâme b. Süheyl b. Huneyf'den, o babasından, o dedesinden deyip hadisi buna yakın bir lafızla rivâyet etmiştir. Hadisin isnâdı hasen li gayrihidir. Heysemî Ebû Ya'lâ rivâyeti hakkında şunu söyler: “Ricâli, Sa'id b. Abdurrahmân b. Ebi'l-'Amyâ' dışında Sahih'in ricâlidir. Sa'id b. Abdurrahmân ise sikadır.” *Mecma'u'z-zevâid*, VI, 256. Taberânî hadisi rivâyet ettikten sonra şöyle demiştir: “Bu hadîs, Sehl b. Huneyf'den bu isnâddan başka bir isnâdla rivâyet edilmemiştir.” *el-Mu'cemu'l-evsat*, III, 258. Heysemî de Taberânî rivâyeti hakkında şöyle der: Isnâdında Leys'in kâtibi Abdullah b. Sâlih vardır ki, bir cemaat onu sika görmüş diğerleri ise zayıf olduğunu söylemişlerdir.” *Mecma'u'z-zevâid*, I, 62. İbn Ebi'l-'Amyâ' bunu münferiden rivâyet ettiğinden ötürü Hafız İbnü'l-Kayyim, Ebû Dâvûd rivâyetinin senedini zayıf olarak kabul etmiştir. Bk. *Kitâbu's-Salâh ve hükmü târikihâ*, s. 160. Ancak onun münferid rivâyeti sözkonusu kıssa (olayın nakli) ile alakalıdır. Sözü geçen kaydettiğimiz nasta ise ona mutabaatta bulunulmuştur. el-Elbânî de hadisin zayıf olduğunu söylemektedir. Bk. *Silsiletü'l-ehâdisi'd-da'îfe*, VII, 467-469, No: 3468; *Da'ifu'l-câmi'i's-sağîr*, s. 900, No: 6232; *Mişkâtü'l-mesâbih tahkiki*, I,64, No: 181; Cemâlüddîn el-Kâsımî'nin *el-Mesh 'ale'l-huffeyn tahkiki*, s. 75-76, 1 nolu dipnot; *Da'ifu süneni Ebî Dâvûd*, s. 401-402, No: 4904.

²²⁰ Nesâî, *Menâsiku'l-Hac*, 217, No: 3059; İbn Mâce, *el-Menâsik*, 63, No: 3029; Ahmed, I, 215,347. Ay. bk. İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, III, 239, No: 13907; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, IV, 316, 357, No: 2427, 2472; İbn Huzeyme, *es-Sahih*, IV, 274, No: 2867; İbn Hibbân, *el-Müsnedü's-sahih*, (*el-Ihsân*), IX, 183-184, No: 3871; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, XII, 121, No: 12747; XVIII, 289, No: 742; Hâkim, *el-Müstedrek*, I/466 ve Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V, 127 Ziyâd b. Husayn, Ebu'l-'Âliye'den, o da İbn Abbâs'dan merfû' olarak. Hadis sahihtir. Bk. Nevevî, *el-Mecmû'*, IX, 198, “Müslim'in şartına göre sahih” diyor; İbn Teymiyye, *İktidâu's-svâtü'l-mustakîm*, I, 328; *Mecmû'u'l-fetâvâ*, III, 383; el-Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahîha*, III, 278, No: 1283; *Sahîhu'l-câmi'i's-sağîr*, I, 522, No: 2680; *Zilâlu'l-cenne*, I, 46-47, No: 98; *er-Reddu'l-müfihim*, s. 146; *Sahîhu mevâridi'z-zam'an*, I, 421-422, No: 840; *İbn Huzeyme'nin sahih'inin takkiki*, IV, 274, 2867 nolu hadisin dipnotu; *Sahîhu süneni'n-Nesâî*, II, 356, No: 3057; *Sahîhu süneni İbn Mâce*, III, 49, No: 2473. Hadisin daha ayrıntılı tahriri için bk. Sarı, *Kitâbu't-Tevhîd Tahkiki*, s. 103-104, 49 nolu dipnot.

ortaya çıkardığınız bir şeydir. O halde ona devam ediniz. Çünkü İsrailoğullarından birtakım kimseler bir bid'at ortaya koydular. Yüce Allah da onların ortaya çıkardıkları bid'ati terk etmeleri sebebiyle ayıpladı ve şöyle buyurdu: “Kendiliklerinden ortaya koydukları ruhbanlığı biz üzerlerine yazmadık. Ancak Allah'ın rızasını aramak için (kendileri ortaya koymuşlardı). Sonra gereği gibi ona riayet etmediler...” (Hadîd, 57/27)”²²¹

Öte yandan “Hac her sene midir? diye soran bedevî arap kıssasının anlatıldığı hadiste Allah Rasûlü'nün şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: “Şunu bilin ki, sizden öncekilerin helâk olmasına sebep olanlar, ancak zorluğun önderleri olmuştur. Allah'a yemin ederim ben sizlere yeryüzünde her ne varsa hepsini helal kılıp da sadece bir deve tabanı kadar bir yeri size haram kılsam, andolsun gider onu işlersiniz.” Bunun üzerine Yüce Allah: “... *Birtakım şeyleri sormayınız...*”²²² âyetini indirdi.²²³

Hadiste bahsi geçen zorluk çıkarıcı önderlerden maksat, insanların aleyhine işleri sıkılaştırıp daraltan âlimler ve âmirlerdir.

Bir başka hadiste Ebû Umâme el-Bâhili (ö.86/705) şöyle demiştir: Rasûlullah ile birlikte çıkmış olduğu seriyyelerden bir seriyyeye çıkmış idik... Bu hadiste şunlar da zikredilmektedir: Bir adam dedi ki: Ey Allah'ın Peygamberi! Ben içinde bana yetecek kadar su bulunan ve bir takım bakliyatın bittiği bir mağaranın yanından geçtim. Kalbimden burada kalıp dünyadan el etek çekmek geçti. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Benimle gönderilen ne Yahudilik, ne de Hristiyanlıktır. Ben müsamahakâr hanif dini ile gönderildim. Muhammed'in nefsinin elinde tutana yemin ederim ki, Allah yolunda sabahleyin yahut öğleden

²²¹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, VII, 262, No: 7450 Zekeriyâ b. Ebî Meryem kanalıyla Ebû Umâme el-Bâhili'den merfû' olarak. Senedi zayıftır. Taberânî rivâyetin ardından şöyle demiştir: “Bu hadis, Ebû Umâme'den bu isnâddan başka bir isnâdla rivâyet edilmemiştir. Hadisin rivâyetinde İsmâil b. Amr teferrüd etmiştir.” *el-Mu'cemu'l-evsat*, VII, 262. Heysemî de şöyle demiştir: “Senedinde Zekeriyâ b. Ebî Meryem vardır. Nesâî ve başkaları zayıf olduğunu belirtmişlerdir. *Mecma'u'z-zevâid*, III, 139. Yine senedinde İsmâil b. Amr vardır ki hadis rivâyetinde zayıftır. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Kitâbu'l-Cerh ve't-ta'dil*, II, 190, No: 643; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 239-240, No: 922; İbn Hacer, *Lisânu'l-mizân*, I, 425, No: 1323.

²²² Mâide 5/101.

²²³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, V, 84, No: 12811 (Mâide Sûresi 101 nolu âyetin tefsiri); Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsar*, IV, 110-111, No: 1474; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, VIII, 159, N: 7671 Süleym b. 'Âmir kanalıyla Ebû Umâme el-Bâhili'den merfû' olarak. Hadisin senedi hasendir. Heysemî: “Senedi hasendir, ceyyiddir.” demektedir. *Mecma'u'z-zevâid*, III, 204. Hadisin isnâdı Heysemî'nin de dediği gibidir; çünkü Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Ebî'l-Gamr bir topluluktan hadis rivâyet etmiştir. Ondan da bir topluluk rivâyette bulunmuştur ki Ebû Zür'a bunlardan biridir. Ebû Zür'a ancak kendisince sika kabul ettiği kimselerden rivâyette bulunur. İbn Hibbân da Ebû Zeyd'in sika olduğunu belirtmiştir. Bk. İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 380, No: 13979; İbn Hacer, *Tehzibu'l-tehzib*, VI, 224, No: 4118. Hadisi İbn Kesîr, Taberî'nin rivâyet yoluyla zikretmiş ve “senedinde zayıflık vardır” demiştir. *Tefsiru'l-Kur'âni'l-azîm*, II, 109 (Mâide Sûresi 101 nolu âyetin tefsiri). Fakat Şeyh Ahmed Şâkir, İbn Kesîr'in bu kanaati hakkında şunları söylemektedir: “Sanki ona göre zayıf oluşunun sebebi Zekeriyâ b. Yahyâ yani Taberî'nin hocasıdır. Ancak bu hadisin Taberî tarafından zikredilmiş başka şahidleri de bulunmaktadır. Bk. Ahmed Şâkir, *Taberî tahkiki*, XI, 106-112. Şuayb el-Arnâvût da hadisin isnâdının hasen olduğunu söylemektedir. Bk. *Şerhu müşkili'l-âsar Tahkiki*, IV, 111, 1 nolu dipnot.

sonra bir çıkış, dünyadan ve içindeki her şeyden hayırlıdır. Sizden birinizin safta durması, altmış yıl süreyle (kendi başına nâfile) namaz kılmasından hayırlıdır.”²²⁴

f. Dinde ayrılığa düşmek ve bölük pörçük olmak

İslâm dini Müslümanların birlik ve dirliğine azamî derecede önem göstermiş, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşen kâfirler gibi olmamalarını özellikle tavsiye etmiştir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurur: “*Hep birlikte Allah'ın ipine (İslâm'a) sımsıkı yapışın; parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşman kişileridiniz de O, gönüllerinizi birleştirmişti ve O'nun nimeti sayesinde kardeş kimseler olmuştunuz. Yine siz bir ateş çukurununun tam kenarında iken oradan da sizi O kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle açıklar ki doğru yolu bulasınız. Sizden, hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir. Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte bunlar için büyük bir azap vardır.*”²²⁵ Bu konuda Hz. Peygamber de şu tavsiyelerde bulunur: “Sizden öncekilerin helâk olmasına sebep, ancak onların soru sormaları ve peygamberlerine muhalefet etmeleridir. Bu sebeple size herhangi bir şeyi yasaklayacak olursam ondan uzak durunuz. Eğer size bir hususu emrecek olursam ondan da gücünüzün yettiği kadarını yerine getiriniz.”²²⁶

Abdullah b. Amr b. el-Âs (ö.65/684) şöyle anlatır: “Bir gün erkenden Rasûlullah'ın yanına vardım. Allah Rasûlü bir âyet hakkında anlaşmazlığa düşen iki adamın seslerini duydu. Rasûlullah yanımıza çıkıp geldi. Yüzünde öfkenin izleri vardı. Şöyle buyurdu: “Sizden öncekiler ancak Kitap hakkındaki ihtilâflarından ötürü helâk oldular.”²²⁷

Abdullah b. Mes'ûd (ö.32 /652) da şöyle anlatır: “Ben Rasûlullah'dan dinlemiş olduğum bir âyeti bir adamın farklı şekilde okuduğunu dinledim. Elinden tutup onu Rasûlullah'a götürdüm. O şöyle buyurdu: “İkiniz de güzel

²²⁴ Ahmed, V, 266; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, VIII, 216, No: 7868 Ali b. Yezîd yoluyla Ebû Umâme el-Bâhilî'den merfû' olarak. Senedi hasen li gayrihidir. Heysemî der ki: “Ahmed ve Taberânî rivâyet etmiş olup senedinde Ali b. Yezîd el-Elhânî vardır ki zayıf bir râvidir.” *Mecma'u'z-zevâid*, V, 279. Yine senedinde Mu'ân b. Rifâ'a es-Selâmî eş-Şâmî vardır ki hadisi leyin birisidir. Bk. *Takribu't-tehziib*, s. 953, No: 6795. Ancak hadisin Ebû Hureyre yoluyla gelen bir şahidi bulunmaktadır. Bk. Tirmizî, Fadâilu'l-Cihâd, 17, No: 1650; Ahmed, II, 466. Bunda da sözü geçen o adamın buna yakın bir şekilde kıssası anlatılmaktadır. Tirmizî: Bu hasen bir hadistir demiştir. *el-Câmi'u's-sahih*, IV, 156. el-Elbânî ile Şuayb el-Armavût da hadisin şahidleriyle birlikte sahih olduğunu söylemektedirler. Bk. *Silsiletü'l-ehâdîsi's-sahîha*, VI/2, 1022-1027, No: 2924; *Mişkâtü'l-mesâbih tahkiki*, II, 1130, No: 3849; *Gâyetü'l-merâm*, s. 24-25, No: 8; *Sahîhu't-terğîb ve't-terhib*, II, 103, No: 1301, 1302; *Sahîhu'süneni't-Tirmizî*, II, 234, No: 1650; *Müsned tahkiki*, XV, 474, No: 9762, 2 nolu dipnot; XXXVI, 624-625, No: 22291, 1 nolu dipnot.

²²⁵ Âl-i İmrân 3/103-105.

²²⁶ Buhârî, İ'tisâm, 3, No: 7288; Müslim, Hac, 412, No: 1337; Tirmizî, İlim, 17, No: 2679; Nesâî, Menâsiku'l-Hac, 1, No: 2620; İbn Mâce, Mukaddime, 1, No: 2; Ahmed, II, 447 Ebû Hureyre'den merfû' olarak.

²²⁷ Müslim, İlim, 2, No: 2666; İbn Mâce, Mukaddime, 10, No: 85; Ahmed, II, 185, 192 Abdullah b. Amr b. el-Âs merfû' olarak.

okuyorsunuz, anlaşmazlığa düşmeyiniz. Şüphesiz sizden öncekiler anlaşmazlığa düştüler ve helâk oldular.”²²⁸

Enes b. Mâlik (ö.93/711), Kur’ân’ın toplanması olayını anlatırken Huzeyfe’nin (ö.36/656), Hz. Osman’a (ö.35/656) şöyle dediği nakletmektedir: “Ey müminlerin emiri! Yahudilerle Hristiyanlar kitap hakkında ihtilâfa düştükleri gibi bu ümmet de kitap hakkında ihtilâfa düşmeden yetiş.”²²⁹

Meşhur iftirak hadisinde ise Rasûlullah şöyle buyurmuştur: “Yahudiler yetmişbir yahut yetmişiki fırkaya ayrıldı. Hristiyanlar da yetmişbir yahut yetmişiki fırkaya ayrıldı. Benim ümmetim ise yetmişüç fırkaya ayrılacaktır.”²³⁰

Bu hadis, iki hususu ifade etmektedir: Birincisi bu gibi şeyler hakkında ihtilafın haram olduğu, ikincisi ise bizden öncekilerin durumundan ibret alıp, onlara benzemekten sakınmak gerektiği.²³¹

g. Allah’ın buyruklarına uygun amel etmeyi terk etmek ve peygamberlerine isyan etmek

Kur’ân-ı Kerîm ve hadislerde Yahudiler ve Hristiyanlar Allah’ın buyruklarına uygun amel etmeyi terk ettiklerinden ve peygamberlerine isyan ettiklerinden bahseden birçok âyet ve hadis yer almaktadır. Bu nedenle Hz. Peygamber onların bu kötü meziyetlerinden Müslümanları sakındırmak için bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Bu tavsiyelerden birinde şöyle bir olay anlatılır: Bir gün Rasûlullah semaya baktı ve şöyle buyurdu: “İşte bu zamanlar ilmin kaldırılma zamanıdır. Ensârdan Lebîd b. Ziyâd²³² diye anılan bir adam geldi. Ey Allah’ın Rasûlü, dedi. İlim sapasağlam yerleştikten ve kalpler de onu bellemiş olduktan sonra kaldırılır

²²⁸ Buhârî, Husûmât, I, No: 2410; Ehâdisu’l-Enbiyâ, 54, No: 3476; Fadâilu’l-Kur’ân, 37, No: 5062; Ahmed, I, 393 en-Nezzâl b. Sebte el-Hilâlî yoluyla Abdullah b. Mes’ûd’ dan merfû’ olarak.

²²⁹ Buhârî, Fadâilu’l-Kur’ân, 3, No: 4987; Tirmizî, Tefsîru’l-Kur’ân, 9, No: 3104 İbn Şihâb ez-Zührî yoluyla Enes b. Mâlik’den merfû’ olarak. Hadisin daha ayrıntılı tahriri için bk. Sarı, *Pratik Akâid Dersleri Tahkiki*, s. 278, 281 nolu dipnot.

²³⁰ Ebû Dâvûd, Sünnet, I, No: 4596; Tirmizî, İman, 18, No: 2640; İbn Mâce, Fiten, 17, No: 3991; Ahmed, II, 332. Ay. bk. Ebû Ya’lâ, *el-Müsned*, X, 317, 381-382, 502, No: 5910, 5978, 6117; İbn Hibbân, *el-Müsnedü’s-sahîh*, (*el-İhsân*), XIV, 140, No: 6247; XV, 125, No: 6731; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, X, 208 Ebû Seleme kanalıyla Ebû Hureyre’den merfû’ olarak. Hadis hasendir. Bk. Tirmizî, *el-Câmi’u’s-sahîh*, V, 26; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 6; İbn Teymiyye, *İktidâu’s-sırâtü’l-mustakîm*, I, 135-136; Suyûtî, *el-Câmi’u’s-sağîr*, s. 78, No: 1223; Münâvî, *Feyzu’l-kadîr*, II, 26-27, No: 1223; *et-Teyşîr*, I, 508, No: 1223; el-Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdisi’s-sahîha*, I, 402-404, No: 203; *Zulâlu’l-cenne*, I, 33, No: 66; *Sahîhu’l-câmi’i’s-sağîr*, I, 245, No: 1083; *Sahîhu’s-süneni Ebî Dâvûd*, III, 115, No: 4596; *Sahîhu’s-süneni’-Tirmizî*, III, 53, No: 2640; *Sahîhu’s-süneni İbn Mâce*, III, 307, No: 3240. Hadisin, Muâviye b. Ebî Süfyan, Enes b. Mâlik, ‘Avf b. Mâlik el-Eşca’î, Ebû Umâme el-Bâhilî, Abdullah b. Amr, Amr b. Avf el-Müzenî, Sa’d b. Ebî Vakkâs, Abdullah b. Mes’ûd, Ebu’d-Derdâ ve Vâsıla b. el-Eska’ gibi bir çok sahâbiden gelen şâhidleri bulunmaktadır. Bu rivâyetler hakkında daha geniş bilgi için Selim *el-Hilâlî’nin Nushu’l-ümme fi fehmî ehâdisi iftirâki hâzihî’l-ümme* adlı risâlesi ile *Pratik Akâid Dersleri* adlı kitaba yaptığım tahkike (s. 277, 280 nolu dipnot) bakılabilir.

²³¹ Bk. İbn Teymiyye, *İktidâu’s-sırâtü’l-mustakîm*, I, 145.

²³² İbn Hacer der ki: Nesâî’nin rivâyetinde Lebîd b. Ziyâd şeklinde zikredilmiştir ki, bu maklûbdur. *el-İsâbe fi Temyizi’s-Sahâbe*, II, 485. Oysa asıl adı Ziyâd b. Lebîd b. Sa’lebe b. Sinân el-Ensârî el-Beyâzî olup, Hz. Peygamber’in Hadra Mevt’teki âmilî idi. Ebû Bekr de onu Ridde savaşlarında görevlendirdi. Bk. *el-İsâbe fi temyizi’s-sahâbe*, II, 484, No: 2871.

mı? Allah Rasûlü şöyle buyurdu: “Gerçekten ben seni Medineliler arasında en fakih (en anlayışlı, bilgili) bir kişi zannediyordum...” Allah Rasûlü daha sonra Yahudilerle Hristiyanların ellerinde Allah’ın kitabının bulunmasına rağmen nasıl sapıtmış olduklarını zikretti...²³³

Başka bir hadis de şöyledir: Rasûlullah’ın üzerine: “...*Dilediğine de azap eder. Allah her şeye güç yetirendir.*”²³⁴ âyeti nâzil olunca bu (içlerinden geçenlerden dahi sorgulanacaklarını belirten buyruk), Rasûlullah’ın ashâbına ağır geldi. Bu sebeple Rasûlullah’a gittiler. Dizleri üstüne kapanarak şöyle dediler: Ey Allah’ın Rasûlü! Gücümüzün yettiği amellerle mükellef kıldık. Namaz, oruç, cihad ve zekât (gibi); fakat senin üzerine şu âyet indirildi ki onun altından kalkacak takatimiz yoktur. Allah Rasûlü şöyle buyurdu: “Yoksa sizler sizden önceki iki Ehl-i kitabın dedikleri gibi, dinledik, fakat isyan ettik mi demek istiyorsunuz? Hayır, bunun yerine: ‘Dinledik, itaat ettik. Senden mağfiret dileriz, Rabbimiz, dönüş sanadır’ deyiniz.” Onlar da: Dinledik, itaat ettik, senden mağfiret dileriz. Rabbimiz dönüş yalnız sanadır, dediler...²³⁵

h. Cimrilik ve mala düşkünlük

Hz. Âdem’den bu yana cimrilik ve mala düşkünlük insanoğlunun ortak sorunu olmuş hatta Hz. Peygamber’in haber verdiğine göre geçmiş bazı toplumlar bu nedenle helak bile olmuşlardır. Nitekim Rasûlullah bir hadisinde şöyle buyurmuştur: “Zulümden sakınınız. Çünkü şüphesiz zulüm, kıyamet gününde zulumât (karanlıklar) olacaktır. Eli sıkılıktan da sakınınız. Çünkü eli sıkılık, sizden öncekileri helâk etti. Onları birbirlerinin kanlarını dökmeye itti ve birbirlerine haram olan şeyleri helâl bildiler.”²³⁶ Başka bir hadiste de şöyle buyurmuştur: “Şüphesiz bu dinar ve dirhem sizden öncekileri helâk etmiştir. Gördüğüm kadarıyla bu ikisi sizleri de helâk edecektir.”²³⁷

²³³ Ahmed, VI, 26-27; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V, 392, No: 5878; Bezzâr, *el-Müsned, Keşfu'l-estâr*, I, 123, No: 232; Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, I, 277-278, No: 301-303; İbn Hibbân, *el-Müsnedü's-sahîh, (el-İhsân)*, X, 433, No: 4572; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XVIII, 43-44, No: 75; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 98-99 Cübeyr b. Nüfeyr yoluyla 'Avf b. Mâlik el-Eşca'î'den merfû' olarak. Hadisin senedi sahihtir, râvileri sikadırlar. Hâkim sahih olduğunu belirtmiş, Zehebî de ona bu hususta muvafakat etmiştir. Bk. *el-Müstedrek*, I, 99. Heysemî şöyle demiştir: “Hadisi Bezzâr rivâyet etmiş olup isnâdında Leys'in kâtibi Abdullah b. Sâlih vardır ki hakkında Abdülmelik b. Şuayb sika me'mûndü, demiş diğerleri ise onu ayıf görmüştür. Yine hadisi Taberânî *el-Kebîr*'de ... rivâyet etmiştir.” *Mecma'u'z-zevâid*, I, 200-201. Hadisi ayrıca el-Elbânî ve Şuayb el-Arnâvût da sahih görmekte dirler. Bk. el-Elbânî, *İktidâu'l-'ilmi'l-'amel tahkiki*, s. 58, No: 89; *Sahîhu mevâridi'z-zam'an*, I, 135, No: 100/115; Şuayb el-Arnâvût, *Müsned tahkiki*, XXXIX, 418, No: 23990; 1 nolu dipnot; *Şerhu müşkili'l-âsâr Tahkiki*, I, 277, No: 301, 2 nolu dipnot; I, 278, No: 302, 303, 1 ve 2 nolu dipnotlar; *el-İhsân tahkiki*, X, 433-434, No: 4572, 1 nolu dipnot.

²³⁴ Bakara 2/284.

²³⁵ Müslim, İman, 199, No: 125; Ahmed, II, 412 el-'Alâ', babasından, o da Ebû Hureyre'den merfû' olarak.

²³⁶ Müslim, Bir, 56, No: 2578; Ahmed, III, 323 Ubeydullah b. Miksem yoluyla Câbir b. Abdullah'dan merfû' olarak.

²³⁷ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, II, 294, No: 2022 ve İbn Hibbân, *el-Müsnedü's-sahîh, (el-İhsân)*, II, 469, No: 694 Ebû Vâil yoluyla Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den merfû' olarak, İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VII, 506, No: 37583 ve Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ'*, I, 261 Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den mevkûf olarak, Ahmed, *ez-Zühed*, II, 152 Sa'id b. Ebî Bürde, o babasından, o da dedesinden mevkûf olarak. Dârekutnî hadis hakkında şöyle demiştir: “Hadisi

1. Atalarla övünmek/Soy soplâ övünmek

Atalarla, soy soplâ övünmek İslâm öncesi câhiliye toplumunun en belirgin özelliklerindendi. İslâm gelince “Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkanızdır.”²³⁸ kuralını koyarak atalarla, soyla soplâ övünmeyi kesin bir dille yasakladı. ‘Uteyy b. Damra’nın (ö.47/667) anlattığı şu olay İslâm dininin bu konudaki hassasiyetini gayet güzel anlatmaktadır: ‘Uteyy dedi ki: ‘Ubeyy b. Ka’b’in (ö.19/640)²³⁹ huzurunda bir adamın câhiliye dönemindeki gibi övündüğünü gördüm. O babasıyla övünce (‘Ubeyy) onu babasının erkeklik organına nispet etti ve bunu söylerken de kinayeli lafız kullanmadı. Onlara dedi ki: Ben sizin içinizdeki bu halleri gördüğüm için bunun dışında yapacak başka bir şey bulamıyorum. Zira ben Rasûlullah’ı şöyle buyururken dinledim: “Câhiliye döneminde olduğu gibi atalarıyla övünün kimseyi siz doğrudan babasının fercine nispet edin ve kinayeli lafız da kullanmayın.”²⁴⁰

Beğavî (ö.516/1122) “erkeklik organına nispet” deyiminin ne anlama geldiğini şöyle açıklamaktadır: “Atalarla öğünmeyi red etmek üzere bu çirkin lafzı açıktan kullanın, üstü kapalı ifade kullanmanıza gerek yoktur.”²⁴¹

Müemmel b. İhâb, Ebû Dâvûd ‘dan, o Şu’be’den diye merfû’ olarak rivâyet etmiştir. Ancak sahih olan Ebû Vâil’in, Ebû Mûsâ’dan diye naklettiği mevkûf olan rivâyettir.” *el-İlel*, V, 159. Ebû Nu’aym da şöyle demektedir: “Bu Şu’be’nin, A’meş’den diye naklettiği bir hadis olarak garibtir. Bu hadisi Şu’be’den diye Ebû Dâvûd ve Yahya b. Sa’îd’in dışında rivâyet eden kimse olduğunu bilmiyorum. Ebû Dâvûd’un rivâyet ettiği hadisi de Müemmel ondan münferiden (tek başına) rivâyet etmiştir.” *Hilyetü’l-evliyâ*, IV, 112. Fakat bu rivâyeti Müemmel’e mutabaat ederek el-Hüseyn b. Hureys, Vekî’den, o el-A’meş’den diye -İbn Hibbân’da görüldüğü gibi- rivâyet etmiş bulunmaktadır. Buna göre hadis, bu mutabaat ile merfû’ olarak sahih konumuna yükselmiş olur. Heysemî der ki: “Hadisi Taberânî *el-Kebîr* ve *el-Evsat*’ta rivâyet etmiş olup, senedi hasendir.” *Mecma’u’z-zevâid*, X, 245. el-Elbânî ve Şuayb el-Armavût da hadisin isnâdının sahih olduğu kanaatindedirler. Bk. *Silsiletü’l-ehâdisi’s-sahiha*, IV, 278-280, No: 1703; *Sahîhu’l-câmi’i’s-sağîr*, I, 447, No: 2245; *el-İhsân tahkiki*, II, 469, No: 694, 2 nolu dipnot.

²³⁸ Hucurât 49/13.

²³⁹ (ö.19 veya 32/640 veya 652).

²⁴⁰ Ahmed, V, 133, 136; Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, VIII, 136-137, No: 8813, 8814; IX, 357-358, No: 10744, 10745, 10746; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VII, 455, No: 37171, 37172; Tahâvî, *Şerhu müşkili’l-âsâr*, VIII, 231-234, 235-236, No: 3204, 3205, 3207; İbn Hibbân, *el-Müsnedü’s-Sahîh*, (*el-İhsân*), VII, 424-425, No: 3153; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebir*, I, 198-199, No: 532. Hadis sahihtir. Heysemî şöyle der: “Hadisi Taberânî *el-Kebîr*’de rivâyet etmiş olup râvileri sikadırlar.” *Mecma’u’z-zevâid*, III, 3. Suyûtî, Münâvî, el-Elbânî ve Şuayb el-Armavût da hadisin sahih olduğunu söylemektedirler. Bk. *el-Câmi’u’s-sağîr*, s. 45, 48; No: 633, 697; *Feyzu’l-kadir*, I, 458-459, 489, No: 633, 697; *et-Teyisîr*, I, 282, 305-306, No: 633, 697; *Silsiletü’l-ehâdisi’s-sahiha*, I/1, 537-539, No: 269; *Sahîhu’l-câmi’i’s-sağîr*, s. 159, 167-168, No: 567, 619; *Müşkâtü’l-mesâbih tahkiki*, III, 1373, No: 4902; *Sahîhu’l-edebi’l-müfred*, s. 368-369, No: 741/963; *Sahîhu mevâridi’z-zam’ân*, I, 327-328, No: 609/736; *Müsned tahkiki*, XXXV, 142-143, No: 21218, 1 nolu dipnot; XXXV, 157, No: 21233, 1 nolu dipnot; *el-İhsân Tahkiki*, VII, 425, No: 3153, 1 nolu dipnot; *Şerhu müşkili’l-âsâr Tahkiki*, VIII, 231-234, 235-236, No: 3204, 3205, 3207 nolu hadislerin dipnotları.

²⁴¹ Beğavî, *Şerhu’s-sünne*, XIII, 121.

Bu hadiste ifade edilen hususu destekler mâhiyette bir rivâyet de Hz. Ömer'den (ö.23/644) mevkûf yani kendi sözü olarak sahih yollardan nakledilmiştir.²⁴²

Rasûlullah ile beraber cereyan eden başka bir olayı Câbir b. Abdullah (ö.74/693) şöyle anlatmaktadır: Hz. Peygamber ile birlikte bir gazvede idik. Muhacirlerden bir adam ensârdan bir diğer adamın kaba etlerine eliyle vurdu. Ensârdan olan zât: Ey ensâr, imdada yetişin, dedi. Muhacirlerden olan zat da: Ey muhacirler yetişin, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah şöyle buyurdu: “Bu câhiliye davası da ne oluyor?” Ey Allah'ın Rasûlü dediler. Muhacirlerden birisi, ensârdan birisinin kaba etlerine vurdu. Bunun üzerine Allah Rasûlü: “O câhiliye davasını bırakınız, o kokuşmuş bir davadır.”²⁴³

Nevevî (ö.676/1277) bu hadisle ilgili olarak şöyle der: “Hz. Peygamber'in buna ‘câhiliye davası’ adını vermesinin sebebi, onun bu işi hoş görmediğinden dolayıdır. Çünkü dünya işleri ve ona ait diğer hususlar üzere kabilelerin dayanışması, câhiliye döneminin kabul ettiği geleneklerdendi. Câhiliye dönemi insanları da haklarını bu şekilde kabile taassubu ve kabilecilik gücüyle alıyorlardı. İslam gelip bütün bunları iptal etti, bunlara son verdi.”²⁴⁴

Başka bir hadiste Rasûlullah şöyle buyumuştur: “Şüphesiz Allah sizden câhiliye kibir ve övünüşünü, câhiliyenin babalar ile övünme alışkanlığını gidermiş buyuruyor. (İnsanlar) ya takvâ sahibi bir mümindir, ya günahkâr bir bedbahttır. Sizler Âdem'in çocuklarısınız, Âdem de topraktır. Birtakım kimseler ancak cehennemin kömürü olabilen başka birtakım kimselerle övünmeyi ya terk ederler yahutta Allah nezdinde onlar burnuyla pislik yuvarlayan, pislik böceğinden daha değersiz olacaklardır.”²⁴⁵

²⁴² Bk. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VII, 456, No: 37173, 37174. Bu rivâyetin isnâdı sahihtir. Bk. Suyûtî, *el-Câmi'u'l-kebir*, III, 235/2; el-Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahiha*, I/1, 539; Şuayb el-Arnâvût, *Şerhu müşkili'l-âsâr tahkiki*, VIII, 233.

²⁴³ Buhârî, Menâkıb, 8, No: 3518; Tefsîr, 63/5, No: 4905; Tefsîr, 63/7, No: 4907; Müslim, Bir, 63, 64, No: 2584; Tirmizî, Tefsîrü'l-Kur'ân, 63, No: 3315; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VIII, 135-136, No: 8812; IX, 358, No: 10747; X, 304, No: 11535; Ahmed, III, 392 Süfyân b. 'Uyeyne, o Amr b. Dînâr'dan, o da Câbir b. Abdullah'dan merfû olarak.

²⁴⁴ *el-Minhâc*, XVI, 137.

²⁴⁵ Ebû Dâvûd, Edeb, 110, 111, No: 5116; Tirmizî, Menâkıb, 74, No: 3956 “Bu hasen bir hadistir” demektedir; Ahmed, II, 361, 523-524 Hişam b. Sa'd'dan, o Sa'id b. Ebî Sa'id'den, o babasından, o Ebû Hureyre'den merfû olarak. Ay. bk. Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, IX, 80, No: 3458; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X, 232. Senedi hasendir. Bk. Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahihi*, V, 690; İbn Teymiyye, *İktidâu's-sırâtü'l-mustakim*, I, 247, 411; el-Elbânî, *Gâyetü'l-Merâm*, s. 153-154, No: 312; *Sahîhu'l-Câmi'i's-Sağîr*, I, 367-368, No: 1787; II, 963, No: 5482, *Müşkâtü'l-mesâbîh tahkiki*, III, 1373, No: 4899; *Sahîhu't-terğîb ve't-terhib*, III, 110-111, 136, No: 2965, 2922; *Sahîhu süneni Ebî Dâvûd*, III, 258, No: 5116; *Sahîhu süneni't-Tirmizî*, III, 598-599, No: 3956; *Silsiletü'l-ehâdisi'd-da'ife*, I, 299; Şuayb el-Arnâvût, *Şerhu müşkili'l-Âsâr tahkiki*, IX, 80, No: 3458, 1 nolu dipnot; *Müsned tahkiki*, XIV, 349, No: 7836, 2 nolu dipnot; XVI, 455-456, No: 10781, 1 nolu dipnot.

Bir diğerk hadiste de şöyle buyurmuştur: “Ümmetimde câhiliyeden olan dört husus vardır ki onları terk etmeyeceklerdir: Soy sople övünmek, neseplere dil uzatmak, yıldızlar aracılığıyla yağmur yağmasını dilemek ve ağıt yakmak.”²⁴⁶

Câhiliye insanlarına benzeyerek soy sople, neseple övünmenin kapsamına günümüzde İslâma müntesip olduğunu gördüğümüz bazı kimselerin içine düştükleri Arap milliyetçiliği gibi faşizme davet edip, onu İslâm kardeşliğinin yerine geçirmeye çalışmaları hatası da girmektedir.²⁴⁷

i. Lakaplarla çağırma

İslâm öncesi câhiliye döneminde Araplar birbirlerine lakap takmayı çok sever hatta çoğu zaman bu lakaplarla birbirlerine seslenirdi. İslâm gelince bunu yasakladı. Nitekim sahâbî Ebû Cebîre b. ed-Dahhâk²⁴⁸ bu durumu şöyle anlatmaktadır: Arapların câhiliye döneminde lakapları vardı. Rasûlullah bir adamı lakabıyla çağırırdı. Ey Allah’ın Rasûlü, o bu lakaptan hoşlanmıyor denilince, Yüce Allah: “Birbirinize lakap takmayın.”²⁴⁹ buyruğunu indirdi.²⁵⁰

Taberî bu âyetin tefsirinde şöyle der: “Bu âyet, câhiliye döneminde birtakım isimleri (lakapları) olan kimseler hakkında inmiştir. Bunlar müslüman olunca birbirlerini câhiliye döneminde iken kendileriyle çağırıldıkları halde hoşlarına gitmeyen isimlerle çağırma nehyedilmiş olmaktadır.”²⁵¹

Başka bir hadiste el-Ma’rûr b. Süveyd el-Esedî başından geçen şu hadiseyi anlatmaktadır: “Ben Rebeze’de Ebû Zerr el-Gifârî (ö.32/652) ile karşılaştım. Onun da üzerinde bir elbise vardı, kölesinin üzerinde de (aynısından) bir elbise vardı. Bunun sebebini sordum da şöyle dedi: Ben bir adam ile birbirimize ağır sözler söyledik ve ben onu annesi dolayısıyla ayıpladım. Bunun üzerine Hz.

²⁴⁶ Müslim, Cenâiz, 29, No: 934; İbn Mâce, Cenâiz, 51, No: 1581; Ahmed, V, 342, 343, 344 Ebû Mâlik el-Eş’arî’den merfû’ olarak.

²⁴⁷ Bk. Hammûd b. Abdullah et-Tuveycerî, *el-İzâh ve t-Tebyîn*, s. 41.

²⁴⁸ Bu isim Ebû Ya’la’nın Müsned’inde ve onun yoluyla rivâyet eden muharriclerin eserlerinde ed-Dahhâk b. Ebî Cebîre şeklindedir. Hâfız İbn Hacer şöyle demektedir: Bu isim maktûbdur. Doğrusu Ebû Cebîre b. ed-Dahhâk’tır. *el-İsâbe fi Temyizi’s-Sahâbe*, III, 383, No: 4180; VII, 54, No: 9683.

²⁴⁹ Hucurât 49/11.

²⁵⁰ Ebû Dâvûd, Edeb, 63, No: 4962; Tirmizî, Tefsîru’l-Kur’ân, 49, No: 3268; İbn Mâce, Edeb, 35, No: 3741; Ahmed, IV, 69, 260; V, 380 Şa’bî kanalıyla Ebû Cebîre b. ed-Dahhâk’dan merfû’ olarak. Ay. bk. Nesâî, es-Sünenü’l-kübrâ, X, 268, No: 11452; Ebû Ya’la, el-Müsned, XII, 252-253, No: 6853; İbn Hibbân, *el-Müsnedü’s-Sahîh*, (*el-İhsân*), XIII, 16-17, No: 1709; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebir*, XXII, 389-390, No: 968, 969; el-Mu’cemu’l-Evsat, II, 123-124, No: 1456; Hâkim, el-Müstedrek, II, 463; IV, 281-282. Hadis sahihtir. Tirmizî: “Hasen sahihtir” demiştir. *el-Câmi’u’s-Sahîh*, V, 362. Ayrıca Hâkim de sahih olduğunu belirtmiş, Zehebî de bu hususta ona muvafakat etmiştir. *el-Müstedrek*, II, 463; IV, 282. Heysemî de “Hadisi Ebû Ya’la rivâyet etmiş olup ricâli Sahîh’in ricâlidir.” demiştir. *Mecma’u’z-zevâid*, VII, 111. İbn Hacer ise Tirmizî’nin tahisinini Hâkim’in de tashihini zikretmekle yetinmiştir. *el-İsâbe fi Temyizi’s-Sahâbe*, VII, 54. el-Elbânî ve Şuayb el-Arnâvût da hadisin sahih olduğunu söylemektedirler. Bk. *Sahîhu’l-edebe’l-müfred*, s. 134, No: 251/330; *Sahîhu mevâridi’z-zamân*, II, 185, No: 1476/1761; *Sahîhu süneni Ebî Dâvûd*, III, 218-219, No: 4962; *Sahîhu süneni’t-Tirmizî*, III, 333, No: 3268; *Sahîhu süneni İbn Mâce*, III, 230, No: 3030/3809; *el-İhsân Tahkiki*, XIII, 17-18, No: 1709, 1 nolu dipnot; *Müsned Tahkiki*, XXVII, 202-203, No: 16642, 3 nolu dipnot; XXX, 221-222, No: 18288, 3 nolu dipnot; XXXVIII, 268, No: 23227, 2 nolu dipnot.

²⁵¹ *Câmiu’l-beyân*, XI, 391.

Peygamber şöyle buyurdu: “Ey Ebû Zerr! Annesi dolayısıyla mı sen onu ayıpladın? Sen, kendisinde câhiliye kalıntısı bulunan bir kimsesin.”²⁵²

B. İBADETLER ve MUÂMELÂTTA BENZEME

1. Tahâret

a. Özel günlerinde eşlerle mübaşeretle bulunmak

İslâm dini her açıdan temizlik ve sağlık dinidir. Bu nedenle kocalarının, özel günlerinde eşleriyle malum bölgeden cinsel ilişkiye girmesi yasaklanmıştır. Allah şöyle buyurur: “*Sana kadınların ay halini sorarlar. De ki: O, bir rahatsızlıktır. Bu sebeple ay halinde olan kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Şunu iyi bilin ki, Allah tevbe edenleri de sever, temizlenenleri de sever.*”²⁵³ Enes b. Mâlik (ö.93/711) bu âyetin nüzul sebebini şöyle anlatmaktadır: Yahudiler, aralarında bir kadın ay hali oldu mu onunla birlikte yemek yemez, evlerde onlarla birlikte bir arada bulunmazlardı. Hz. Peygamber'in ashâbının (bu hususa dair ona) soru sormaları üzerine Yüce Allah da: “*Sana ay hali hakkında soru sorarlar. De ki...*”²⁵⁴ buyruğunu indirdi. Rasûlullah da şöyle buyurdu: “Cima dışında her şeyi yapabilirsiniz.” Bu husus Yahudilere ulaştınca şöyle dediler: “Bu adam bizim yaptıklarımız arasında muhalefet etmedik hiçbir şey bırakmak istemiyor. Her yaptığımıza karşı çıkıyor.” O sırada sahâbilerden Useyd b. Hudayr ve ‘Abbâd b. Bişr Peygamberimize gelerek “Ey Allah'ın Rasûlü! Yahudiler şöyle şöyle diyorlar. Acaba hayızlı kadınlarla hiç bir araya gelmesek olmaz mı?” diye sordular. Bu soru üzerine Peygamberimizin yüzünün rengi değişti. Biz de O'nun soru soran o iki sahâbiye darıldığını sandık. Bunun üzerine o iki kişi çıkıp gitti, yolda Rasûlullah'a hediye gelen bir tas sütle karşılaştılar. Peygamberimiz hemen onları geri çağırarak kendilerine o süttten ikram etti. Bunun üzerine onlara güvenmediğini anladık.”²⁵⁵

Bu hadis, Allah'ın Peygamberimize birçok konuda Yahudilere karşı çıkmayı emrettiğini, hatta onun bütün Yahudi geleneklerine muhalefet etmeyi ilke edindiğini ve bu yüzden Yahudilerin O'nun hakkında “Bu adam bizim yaptıklarımız arasında muhalefet etmedik hiçbir şey bırakmak istemiyor. Her yaptığımıza karşı çıkıyor.” dediklerini belgelemektedir. Ayrıca hadiste zikredilen bu muhalefet, bazen hükmün aslında ve bazen sadece şeklinde, biçiminde olur. Allah'ın aybaşı kadınlarla rahatsızlığın kaynağı dışında yaklaşmayı meşrû ve

²⁵² Buhârî, İman 22, No: 30; İtk, 14, No: 2545; Edeb, 44, No: 6050; Müslim, Eymân, 38-40, No: 1661; Ebû Dâvûd, Edeb, 123, 124, No: 5157; Ahmed, V, 161 ve diğerleri.

²⁵³ Bakara 2/222.

²⁵⁴ Bakara 2/222.

²⁵⁵ Müslim, Hayz, 16, No: 302; Ebû Dâvûd, Tahâre, 102, No: 258; Tirmizî, Tefsîr, 2, No: 2977; Nesâî, Hayz, 8, No: 369; İbn Mâce, Tahâre, 125, No: 644; Dârimî, Mukaddime, 107, No: 1093; Ahmed, III, 132 ve diğerleri.

serbest bırakması gibi. Nitekim bazı sahâbîler bu konuda Yahudilere muhalefet etmeyi meşru sınırların dışında kalan başka alanlara taşımak isteyince Peygamberimizin yüzünün renginin değiştiğini görüyoruz. Aslında bu konu yani temizlik konusunu Yahudilerin kendi kendilerine ağır yükler yükledikleri, dar sınırlamalar getirdikleri bir konudur. Buna karşılık Hristiyanlar Allah'ın hiçbir iznine dayanmaksızın bu sınırlamaların tümünü ortadan kaldırdılar. Gerçi Yahudilerin koymuş oldukları sınırlamalar ve kısıtlamalar da meşrû değildi. Buna göre bu konuda Allah'ın emretmediği kısıtlamalar tanıyıp, onlardan kaçınmak Yahudilere ve Allah'ın kaçınılmasını emrettiği yasakları çiğnemek de Hristiyanlara yaklaşmak olur.²⁵⁶

b. Çocukların sünnet yaşı

İslâm dini Peygamberi Hz. Muhammed'den önce gelmiş peygamberlerin bazı ibadetlerini alıp devam ettirmiştir. Bu ibadetlerden bir tanesi de Hz. İbrahim ve oğulları Hz. İshak ve Hz. ile İsmail başlayan sünnet/hitân ibadetidir. Ancak İslâm dini her ne kadar bu ibadetin aslında, geçmiş uygulamalara bağlı kalmışsa da şekli ve keyfiyeti konusunda sünnet ibadetine bazı sınırlamalar getirmiştir. Bu sınırlamalardan bir tanesi de çocukların sünnet edileceği yaşı tahdidi meselesidir. Bu konuda Yahudilerle Müslümanlar arasında farklı uygulamalar olduğu gibi, Müslümanlar arasında da değişik uygulamalar söz konusudur. Bu farklı uygulamalar hakkında Beğavî (ö.516/1122) şöyle der: “Hasanü'l-Basrî'ye küçük çocuğun yedinci gününde sünnet edilip, edilemeyeceğine dair soru soruldu. O da Yahudilere muhalefet olsun diye bundan hoşlanmadığımı ortaya koydu.”²⁵⁷

İbnü'l-Münzir (ö.309/921)²⁵⁸ ise, sünnetin vaktini zikrederken şöyle diyor: “Fukahâ, sünnetin vakti hususunda ihtilâf etmiştir. Hasanü'l-Basrî (ö.110/728) ve Mâlik b. Enes'in de (ö.93/711) içinde bulunduğu bir grup âlim, Yahudilere muhalefet etmek amacıyla çocuğun, yedinci gününde sünnet edilmesini kerih

²⁵⁶ İbn Teymiye, *İktidâu's-sırâtü'l-mustakim*, I, 215-216.

²⁵⁷ *Şerhu's-sünne*, XII, 111'de bu şekilde senetsiz muallak olarak. İmâm Ahmed'in oğlu Ebu'l-Fadl Salih, babası Ahmed b. Hanbel'e “Çocuk yedinci gününde sünnet edilebilir mi? diye sorunca “Hasanü'l-Basrî'den “Bu iş Yahudi işidir” dediği rivâyet edilir” şeklinde cevap verdi. Vehb b. Münebbih'e bu konu sorulunca şöyle cevap verdi: “Çocuk için meşakkatsiz olduğundan, yedinci günde sünnet edilmesi müstehaptır. Zira çocuk tüm vücudu uyusuk bir halde doğar ve yedinci gününe kadar acıyı hissetmez. Bu zaman zarfında sünnet edilmezse güçleninceye kadar sünneti erteleyiniz.” Mesâilü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel, s. 179, No: 617; İbnü'l-Kayyim, *Tuhfetü'l-mevdüd*, s. 348. Ebû Bekr el-Hallâl'ın *Kitâbu'l-'Akika* adlı eserinde aktardığına göre Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: “Hasanü'l-Basrî, çocuğun yedinci günde sünnet edilmesini kerih görüyordu. Çünkü bu eski bir âdettir. ... Yedinci günde de sünnet edilse sakıncası olmaz. Hasanü'l-Basrî bunu ancak Yahudilere benzetmesi için kerih saymıştır. Bunda ise bir sakınca yoktur.” Bk. Ebû Ya'lâ, *Tabakâtü'l-hanâbile*, II, 149; İbnü'l-Kayyim, *Tuhfetü'l-mevdüd*, s. 347, 348; *Zâdu'l-me'âd*, II, 333. İbn Abdilberr ise şöyle demiştir: “Âlimlerden bir topluluk yedinci günde sünnet etmeyi mekruh görmüştür. Hasanü'l-Basrî'den rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: “Yedinci günde sünneti Yahudilere muhalefet olsun diye mekruh görüyorum.” *et-Temhid*, VIII, 395.

²⁵⁸ (ö.309 veya 310 veya 316 veya 318/921 veya 922 veya 928 veya 930).

görmüşlerdir. Süfyân es-Sevrî (ö.161/778), bunun önemli olduğunu söylemiş, İmam Mâlik de (ö.179/795) doğru olan Yahudilere muhalefet etmektir, demiştir. Bizim memlekette genellikle çocuğun süt dişleri döküldüğü vakit sünnet edilir.²⁵⁹ Ahmed b. Hanbel (ö.241/855) bu hususta bir şey işitmedim, demiştir.²⁶⁰ Leys b. Sa'd (ö.175/791) çocuk yedi ile on yaşları arasında sünnet edilir, demiştir.²⁶¹ Mekhûl eş-Şâmî (ö.110 kûsür/728 kûsür) veya diğerlerinden rivâyet edildiğine göre Hz. İbrâhîm Halîlu'r-Rahmân, oğlu İshâk'ı yedinci günde, diğer oğlu İsmail'i onüç yaşında sünnet etmiştir. Ebu Ca'fer'den rivâyet edildiğine göre Hz. Fâtîma (ö.11/632) çocuğunu yedinci günde sünnet ettirmiştir.”²⁶² İbnü'l-Münzir bütün bu kavilleri aktardıktan sonra sözlerine şöyle devam ediyor: “Bu konuda ne sabit bir yasaklama, ne sünnet etme hususunda kendisine müracaat edilecek bir haber, ne de amel edilecek bir sünnet vardır. Eşyada aslolan mübahlıktır. Bir şeyi yasaklamak, ancak bir delil ile caiz olur. Bazıları çocuğun yedinci günde sünnet edilmesini yasaklasalar da biz bu hususta bir delil bilmiyoruz.”²⁶³

²⁵⁹ Buhârî'nin rivâyetine göre İbn Abbâs'a “Rasûlullah vefat ettiğinde sen kaç yaşlarındaydın?” diye sorulunca şöyle yanıt verdi: “Ben o zamanlar sünnet olmuş bir çocuktum. Sahâbîler, kendini idrak edinceye (akal balığ oluncaya) kadar çocuklarını sünnet etmezlerdi.” İstîzân, 51, No: 6299, 6300. İbnü'l-Kayyim'in naklettiğine göre siyer ve nakil ulemasının çoğunluğuna göre Hz. Peygamber'in vefatı esnasında İbn Abbâs on üç yaşındaydı. Bk. *Tuhfetü'l-mevdüd*, s. 344-345.

²⁶⁰ Bk. İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, VIII, 394.

²⁶¹ Bk. İbn Abdilberr, *a.g.e.*, VIII, 394

²⁶² Bk. İbn Abdilberr, *a.g.e.*, VIII, 394.

²⁶³ Bk. Nevevî, *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb*, I, 308-309; İbnü'l-Kayyim, *Tuhfetü'l-Mevdüd*, s. 348-350. İbnü'l-Kayyim çocuğun yedinci günü sünnet edilmesi meselesi hakkında şu bilgileri vermektedir: “Bu konuda iki ayrı görüş vardır. İkisi de İmam Ahmed'den rivâyet edilmiştir: Hallâl “çocuğun sünnet edilmesi” bölümünde şöyle der: “Abdülmelik b. Abdülhamîd, Ahmed b. Hanbel'e çocuk kaçınıcı gün sünnet edilir?” diye sorunca “Bilmiyorum, bu hususta bir şey işitmedim” demiş. Abdülmelik diyor ki: “On yaşındaki çocuğa sünnet olmak zor gelir, buna dayanamaz” diyerek Muhammed'in iki oğlunu beş yaşında sünnet ettiğini zikrettim ve Ahmed b. Hanbel'in de buna taraftar olduğunu, çocuk için meşakkatli ve dayanması güç olduğu için, on yaşında sünnet edilmesini kerih gördüğünü müşahade ettim. Sonra Ahmed b. Hanbel bana “Küçük bebeğe sünnetin zor ve ağır geleceğini zannetmem” dedi. Bir aylık veya bir senelik çocuğun sünnet edilmesini kerih gördüğünü müşahade ettim. Bu konuda bir şey de söyleyem. Sadece bu yaştaki çocuğun sünnet edilmesinin ona nasıl ziyet vereceğine şaşıyordu.” Abdülmelik devamla şöyle der: “Ahmed b. Hanbel'den işittim, diyordu ki: Hasanü'l-Basrî, çocuğun yedinci günde sünnet edilmesini kerih görüyordu.” Muhammed b. Ali el-Mismâr, Mühennâ'dan rivâyet ediyor. Mühannâ demiştir ki: “Ahmed b. Hanbel'e çocuğunu doğumunun yedinci gününde sünnet eden kişi hakkında sordum da bunun mekrûh ve Yahudi işi olduğunu söyledi.” Ahmed b. Hanbel bana “Hasanü'l-Basrî, çocuğun yedinci günde sünnet edilmesini kerih gördü” dedi. Ben “Bunu Hasanü'l-Basrî'den kim rivâyet etti? diye sorunca: “Bazı Basralılar” diye cevap verdi. Ahmed b. Hanbel bana dedi ki: “Bana ulaşan rivâyete göre Süfyân b. 'Uyeyne, Süfyân es-Sevrî'ye çocuğun kaç günlükken sünnet edileceğini sormuş. Süfyân b. 'Uyeyne diyor ki “Keşke ona “İbn Ömer, oğullarını kaç günlükken sünnet ederdi? diye sorsaydım.” Daha sonra Ahmed b. Hanbel bana “Süfyân b. 'Uyeyne de amma akıllıymış” dedi. Yani onun “Keşke ona İbn Ömer oğullarını kaç günlükken sünnet ederdi? diye sorsaydım” sözünü kastetmiştir. İsmet b. 'İsâm, Hanbel'den Ahmed b. Hanbel'in şu sözlerini bana nakletmiştir: “Yedinci günde de sünnet edilse sakıncası olmaz. Hasanü'l-Basrî bunu ancak Yahudilere benzememesi için kerih saymıştır. Bunda ise bir sakınca yoktur.” Muhammed b. Ali, Sâlih'ten rivâyet ettiğine göre Sâlih, babası Ahmed b. Hanbel'e “Çocuk yedinci gününde sünnet edilebilir mi? diye sorunca “Hasanü'l-Basrî'den “Bu iş Yahudi işidir” dediği rivâyet edilir” şeklinde cevap verdi. Vehb b. Münebbîh'e bu konu sorulunca şöyle cevap verdi: “Çocuk için meşakkatsiz olduğundan, yedinci günde sünnet edilmesi müstehaptır. Zira çocuk tüm vücudu uyuşuk bir halde doğar ve yedinci gününe kadar acıyı hissetmez. Bu zaman zarfında sünnet edilmezse güçleninceye kadar şunneti ertelersiniz.” Abdülmelik'in nakilleri burada son buldu.” İbnü'l-Kayyim daha sonra İbnü'l-Münzir'in yukarıda geçen sözlerini aktarır ve sonrasında şöyle der: “Beyhakî'nin Sünen'inde Zühreir b. Muhammed'den, o Muhammed b. el-Münkedir'den o da Câbir'den rivâyet ettiğine göre Câbir şöyle demiştir: “Rasûlullah Hasan ve Hüseyin adına akika kesti ve yedinci gün onları sünnet etti.” [Taberânî, *el-Mu'cemu'l-ıvsat*,

Aktarılan bütün bu bilgilerden sonra sonuç olarak şu söylenebilir: İslam dini; çocuğun sünnet edileceği vakit hususunda kesin bir zaman sınırlaması getirmemiş, bu hususu ebeveynlerin insiyatifi yanında içinde yaşanan bölgenin örf ve âdetlerine bırakmıştır. Bununla birlikte çocuğun yedinci günde veya buluğa (yedi ile on üç yaş arası) ermeden önce sünnet edilmesinin de çocuğun psikolojik ve bedensel gelişimi açısından daha doğru olduğu ifade edilmiştir ki, günümüz modern tıbbı da bu hususu teyit etmektedir.²⁶⁴

2. Namaz

a. Namaz vakitleri

Yüce Allah Kur'ân'da "*Muhakkak namaz müminler üzerine vakitleri belli bir farzdır.*"²⁶⁵ buyurduğu için farz namazlar için vakit şarttır. Yine her bir farz namaza bağlı sünnet namazlar, vitir, teravîh gibi diğer revâtib sünnetler ve bayram namazları için de vakit şarttır. Bu itibarla hangi namazın ne zaman kılınıp kılınmayacağını belirleme yetkisi yalnızca Şâri'ye aittir. Bu sebeple namazları vakitlerini takdim ve tehir etmek şer'î bir zaruret olmadığı sürece kesinlikle caiz değildir.

(1) Güneşin doğuşu ve batışı esnasında namaz kılmak

Şâri, namazlar için müstehap vakitleri tespit ettiği gibi genel olarak namaz kılmak için uygun olmayan, yani namaz kılmanın mekruh olduğu vakitleri de belirlemiştir. Mekruh vakitleri de hiçbir namazın kılınmayacağı mekruh vakitler

VII, 12, No: 6708; el-Mu'cemu's-Sağîr, (nşr. er-Ravdu'd-Dâni), II, 122, No: 891; İbn 'Adî, el-Kâmil, III, 1075; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VIII, 324. Hadis Câbir rivâyetinden zayıftır. Bk. Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, VII, 12; *el-Mu'cemu's-sağîr*, (nşr. er-Ravdu'd-dâni), II, 122); İbn 'Adî, *el-Kâmil*, III, 1075; 'Irâkî, el-Muğnî 'an namlî'l-esfâr (bk. Mahmûd b. Muhammed el-Haddâd, *Tahrîcu ehâdîsi ihyâi 'ulûmi'd-dîn*, II, 998, No: 1415); Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid*, IV, 59; el-Elbânî, *İrvâu'l-Galîl*, IV, 383; Tamâmu'l-Minne, s. 67-68. Ancak hadis İbn Abbâs ve Âişe'den gelen şâhidler nedeniyle hasendir. Bk. Irâkî, el-Muğnî 'an Hamlî'l-Esfâr (bk. Mahmûd b. Muhammed el-Haddâd, *Tahrîcu Ehâdîsi İhyâi 'Ulûmi'd-Dîn*, II, 998, No: 1415); Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid*, IV, 59; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX, 502-503; X, 353; *Telhisu'l-habîr*, IV, 155-156, No: 2141/3; el-Elbânî, *İrvâu'l-Galîl*, IV, 379-385, No: 1164; Tamâmu'l-Minne, s. 67-68.]. Yine Beyhakî'nin Sünen'inde Mûsâ b. 'Uleyy b. Rebâh'ın babası 'Uleyy b. Rebâh'dan rivâyet ettiğine göre Hz. İbrahim yedi günlükken İshâk'ı sünnet etmiştir. [*es-Sünenü'l-kübrâ*, VIII, 326; İbn Abdilber, *et-Temhîd*, VIII, 394]. Üstadımız İbn Teymiyye diyor ki: "Hz. İbrahim, İshâk'ı yedinci günde, İsmail'i ise buluş çağında sünnet etti. Böylece, İshâk'ın sünnet edilişi zamanı İshâk oğulları içerisinde, İsmail'in sünnet edilişi zamanı da İsmail oğulları içerisinde bir âdet halini aldı." Allah en doğrusunu bilir." *Tuhfetü'l-mevdûd*, s. 347-350. İbnü'l-Kayyim bir başka eserinde bu son rivâyet hakkında şöyle demektedir: "Mekhûl ise: " Hz. İbrahim, oğlu İshâk'ı doğumunun yedinci günü, İsmail'i ise on üç yaşında sünnet ettirdi" demiştir. İbn Teymiyye: "Hz. İshâk'ın sünnet edilişi kendi evladı için, İsmail'in sünnet edilişi de onun kendi evladı için bir sünnet oldu" demiştir." *Zâdu'l-Me'âd*, II, 333. İbn Abdilber, Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'i on üç yaşında, oğlu İshâk'ı da doğumunun yedinci gününde sünnet ettirdiğine dair rivâyetlerin âlimlerden bir topluluktan mütevatir olarak geldiğini söylemektedir. *et-Temhîd*, VIII, 394. Çocuğun ne zaman sünnet edileceği konusu için ay. bk. İbn Abdilber, *et-Temhîd*, VIII, 392-396.

²⁶⁴ Bu konu hakkında daha geniş bilgi için bk. Necmi Sarı, *Din Tarih Ahlak Tıp ve Hukuk açısından Erkek Sünneti ve Kadın Sünneti*, s. 221-250; "İslâm Hukukunda Çocukların Sünnet Yaşı", s. 485-504; "Çocukların Yedi Günlükten Sünnet Edilmesine Yönelik Hadislerin Sened ve Metin Yönünden Değerlendirilmesi", s. 622-645; "Rivâyetlere Göre Sünnetin (Hitânın) Tarihi ve Ahkâmı", s. 275-283; Wensinck, "*Hitân*", İA, , VI/1, 543-547.

²⁶⁵ Nisâ 4/103.

ve nâfile namaz kılmanın mekruh olduğu vakitler olmak üzere iki kısma ayırmıştır.²⁶⁶ Bu iki kısımdan ilk kısma giren güneşin doğuşu ve batışı esnasında namaz kılmayı ise kâfirlere muhalefet gerekçesiyle yasaklamıştır. Nitekim Ebû Umâme el-Bâhili'den (ö.86/ 705) rivâyetle Amr b. 'Abese es-Sülemî şöyle demiştir: Ey Allah'ın nebisi! Bana Allah'ın sana öğrettiği ve benim bilmediğim bir husustan haber ver. Bana namazdan bahset. Allah Rasûlü şöyle buyurdu: "Sabah namazını kıl, sonra güneş doğduğunda yükselinceye kadar namaz kılma! Çünkü o, şeytanın iki boynuzu arasında doğar ve o zamanda kâfirler ona secde ederler..." Bu hadiste şu ifadeler de yer almaktadır: "Sonra güneş battığı esnada da namaz kılma! Çünkü o, şeytanın iki boynuzu arasında batır ve o vakit kâfirler ona secde ederler."²⁶⁷

"Şeytanın iki boynuzu" hakkında şeytanın taraftarları ve ona uyan kimseler açıklaması yapıldığı gibi, ona uyanların üstünlük sağladıkları, onun fesadlarının yaygınlık kazandığı zaman diye de açıklanmıştır. "İki boynuz"un başın iki tarafı ve onun üst kısmı olduğu da söylenmiştir ki, Nevevî bunu tercih etmiştir.²⁶⁸

Başka bir hadiste ise Rasûlullah şöyle buyurmuştur: "Güneşin doğuşu esnasında namaz kılmayınız. Çünkü o vakit şeytanın iki boynuzu arasında doğar ve her bir kâfir ona secde eder. Batışı esnasında da namaz kılmayınız. Çünkü o vakit şeytanın iki boynuzu arasında batır ve her kâfir ona secde eder. Günün tam ortasında da kılmayınız. Çünkü o vakit cehennem alevlendirildiği bir zamandır."²⁶⁹

²⁶⁶ Apaydın, "Namaz", *İlmihal*, I, 237.

²⁶⁷ Müslim, *Salâtü'l-Müsâfirin*, 294, No: 832; Ebû Dâvûd, *Tatavvu'*, 10, No: 1277; Nesâî, *Salât*, 35, No: 573; Ahmed, IV, 111-112 ve diğerleri sahâbi Ebû Umâme el-Bâhili yoluyla yine diğer bir shâbi Amr b. 'Abese es-Sülemî'den merfû' olarak.

²⁶⁸ Bk. Nevevî, *el-Minhâc*, VI, 112.

²⁶⁹ Ahmed, V, 260 ve Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, VIII, 288, 288-289, No: 8105, 8107 Ebû Umâme el-Bâhili'den, Hâris b. Ebî Usâme, *el-Müsned*, [bk. Heysemî, *Buğyetü'l-bâhis 'an zevâidi müsnedi'l-Hâris*, I, 330, No: 216] ve Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, VIII, 288, No: 8106 Abdurrahmân b. Sâbit yoluyla Ebû Umâme el-Bâhili veya Ebû Umâme el-Bâhili'nin kardeşinden, İbn Ebî 'Âsım, *el-Âhâd ve'l-mesâni*, II, 450, No: 1250 Ebû Umâme el-Bâhili'nin kardeşinden rivâyet etmişlerdir. Heysemî şöyle demektedir: "Hadisi Ahmed ve benzerini *el-Kebîr*'de Taberânî rivâyet etmiş olup senedinde Leys b. Ebî Süleym vardır ki hakkında pek çok şey söylenmiştir. Yine Taberânî *el-Kebîr*'de Ebû Umâme el-Bâhili veya Ebû Umâme el-Bâhili'nin kardeşinden benzerini rivâyet etmiştir." *Mecma'u'z-zevâid*, II, 225. Leys b. Ebî Süleym'i hadis âlimlerinin ekserisi zayıf görmektedir. Bk. Zehebî, *el-Kâşif*, II, 151, No: 4692; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid*, I, 90; İbn Hacer, *Tehzibu't-tehzib*, VIII, 405-406, No: 5911; *Takribu't-tehzib*, s. 818-819, No: 5721. Bu isnâddaki bir diğer illet de İbn Ma'in ve diğerlerinin söylediğine göre Abdurrahmân b. Sâbit, Ebû Umâme el-Bâhili'den hadis işitmemiştir. Dolayısıyla isnâd munkatırdır. Bk. Mizzi, *Tehzibu'l-kemâl*, XVII, 125; İbn Receb, *Fethu'l-bâri*, III, 288; İbn Hacer, *Tehzibu't-tehzib*, VI, 164. Hadisi ayrıca Abdürrezzâk, *el-Musannef*, II, 424-425, No: 3948; Hâris b. Ebî Usâme, *el-Müsned*, [bk. Heysemî, *Buğyetü'l-bâhis 'an zevâidi müsnedi'l-hâris*, I, 331, No: 218]; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, VIII, 289, No: 8108 Abdurrahmân b. Sâbit kanalıyla Ebû Umâme el-Bâhili'den "Sabah namazını kaldığım vakitten itibaren güneş bir mızrak boyu yükselinceye kadar ve güneş sararmaya başladığı vakitten batıncaya kadar." lafızıyla rivâyet etmişlerdir. Heysemî hadisi bu lafızla Taberânî'nin *el-Kebîr*'de rivâyet ettiğini söyledikten sonra "Ricâli sikadrlar, ancak hadis mürseldir." diyerek Abdurrahmân b. Sâbit'in Ebû Umâme el-Bâhili'den hadis işitmediğine işaret etmek istemiştir. *Mecma'u'z-zevâid*, II, 225. el-Büsîrî ise "Bu hasen bir isnâddır" demektedir. *İthâfu'l-hiyara*, No: 1273. Bu hadisin metnindeki ifadelerin bir kısmına daha önce kaydedilen Amr b. 'Abese'nin rivâyet ettiği hadis şahitlik etmektedir. Amr b. 'Abese'den bu hadisi, Ebû Umâme el-Bâhili'nin rivâyet ettiğini hatırlatmakta özellikle

Bilindiği gibi mümin ancak yüce Allah'a secde etmek kastı ile secdeye varır. Ancak Hz. Peygamber bu vakitlerde namaz kılmayı, bütün yönleriyle benzemenin kaynağını temelinden kurutmak için yasaklamıştır.²⁷⁰

(2) Akşam ve sabah namazını tehir etmek

Namazları vakitlerini takdim ve tehir etmenin şer'î bir zaruret olmadığı sürece kesinlikle caiz olmadığını belirtmiştik. Hz. Peygamber akşam ve sabah namazlarını tehir etmenin zikredilen bu genel yasağın dışında ayrıca Ehl-i kitaba benzemek olduğunu belirtmiş ve bu nedenle onlara muhalefet etmeyi emretmiştir. Nitekim şöyle buyurmuştur: “Ümmetim şu üç işi yapmadığı sürece sebat ve hayra sahip olmaya devam edecektir: Yahudilere benzeyerek karanlığın basmasını bekleyip, akşam namazını geciktirmedikleri sürece, hristiyanlığa benzeyerek yıldızların kaybolmaya yüz tuttuğu vakte kadar sabah namazını geciktirmedikleri sürece ve cenazeleri (kaldırma ve diğer işlerini) sadece o cenazenin yakınlarına terk etmedikleri sürece.”²⁷¹

fayda vardır. Buna göre hadis li gayrihi hasendir. Şuayb el-Arnâvût da hadisin bütün rivâyet yollarıyla birlikte sahih hadis olduğunu söylemektedir. Bk. *Müsned tahkiki*, XXXVI, 583-584, No: 22245, 2 nolu dipnot.

²⁷⁰ İbn Teymiyye, *İktidâu's-sırâtü'l-mustakim*, I, 218-219.

²⁷¹ Ahmed, IV, 349; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, VIII, 80, No: 7418 bu lafızla el-Hâris b. Vehb yoluyla Ebû Abdurrahmân es-Sunâbihî'den mürsel olarak rivâyet etmişlerdir. Hadis isnâdındaki kopukluk nedeniyle zayıftır. Çünkü Ebû Abdurrahmân es-Sunâbihî, Abdurrahmân b. 'Useyle olup, bu zât sahâbî değil, tâbidir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *el-Merâsîl*, s. 121. Hafız Mizzî der ki: “Hz. Peygamber'in huzuruna gitmek üzere yola çıktı, ancak yanına varmadan beş gün veya altı gün önce Cuhfe'de iken Rasûlullah vefat etti.” *Tehzîbu'l-kemâl*, XVII, 283. Şuayb el-Arnâvût mezkur illetten dolayı isnâdının zayıf olduğunu belirtmektedir. Bk. *Müsned tahkiki*, XXXI, 416-418, No: 19067, 2 nolu dipnot. İmam Ahmed'in rivâyetinde bir tahrif meydana gelmiştir. Şöyle ki, *Müsned*'de (es-Salt b. Behrâm adındaki râvi) es-Salt b. el-'Avvâm şeklindedir. Bu tahrif Heysemî'nin, Ahmed'in rivâyeti hakkında: “Senedinde es-Salt b. el-'Avvâm bulunmaktadır ki, meçhûl bir râvidir.” *Mecma'u'z-zevâid*, I, 317 demesine yol açmıştır. Taberânî'nin rivâyeti hakkında ise: “Râvileri sikadırlar.” demiştir. *Mecma'u'z-zevâid*, I, 311. Ancak Hafız İbn Hacer onun bu kanaatini şöyle diyerek reddetmektedir: “Hayır, aslında o es-Salt b. Behrâm olup, onun sika olduğunu İbn Ma'in, el-'İclî ve İbn Ebî Hâtim belirtmişlerdir.” *Ta'cîlu'l-menfe'a*, s. 224, 225, No: 476, 478. Hadisi Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, III, 237-238, No: 3264 “Ümmetim, Yahudilere benzeyerek akşam namazını yıldızlar birbirine girinceye kadar geciktirmedikleri, Hristiyanlara benzeyerek sabah namazında acele etmedikleri ve cenazeleri (kaldırma ve diğer işlerini) sadece o cenazenin yakınlarına terk etmedikleri sürece İslam üzere kalmaya devam edecektir.” lafızıyla el-Hâris b. Vehb'den mürsel olarak rivâyet etmiştir. Heysemî bu rivâyet hakkında “İsnâdında Mendel b. Alî vardır ki, onda zayıflık bulunmaktadır.” demektedir. *Mecma'u'z-zevâid*, I, 311. Hadisi ayrıca Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 370; Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ'*, VIII, 374; Beyhakî, *Şu'abu'l-îmân*, (nşr. Zağlûl), VII, 4, No: 9247 “Cenazeleri (kaldırma ve diğer işlerini) sadece o cenazenin yakınlarına terk etmedikleri sürece ümmetin dininde sebat ve hayır üzere olmaya devam edecektir.” lafızıyla el-Hâris b. Vehb yoluyla Ebû Abdurrahmân es-Sunâbihî'den mürsel olarak, yine bu lafızla Abdürrezzâk, *el-Musannef*, III, 515, No: 6530; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, III, 237, No: 3263, 3264 doğrudan el-Hâris b. Vehb'den mürsel olarak rivâyet etmişlerdir. Heysemî Taberânî rivâyeti hakkında “Ricâli güvenilirlerdir.” demiştir. *Mecma'u'z-zevâid*, III, 32. Hadisin Ebû Eyyüb el-Ensârî'den ve el-Abbâs b. Muttalib'den gelen bir de şahidî bulunmaktadır. Ebû Eyyüb el-Ensârî'den gelen rivâyetin lafzı şöyledir: “Ümmetim akşam namazını yıldızlar birbirine girinceye kadar geciktirmedikleri sürece hayır içinde kalmaya yahutta fitrat üzere kalmaya devam edecektir.” Ebû Dâvûd, *Salat*, 6, No: 418; Ahmed, IV, 147; V, 417, 422; İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, I, 174, No: 339; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, IV, 183, No: 4083; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 190-191; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I, 370. Hâkim hadisin sahih olduğunu belirtmiş, Zehebî de ona muvafakat etmiştir. İbn Ebî Hâtim, Nevevî, İbn Receb, Suyûtî, Molla Aliyyu'l-Kârî, Münâvî, el-Elbânî ve Şuayb el-Arnâvût da hadisin hasen olduğunu belirtmektedirler. Bk. *İletü'l-hadis*, I, 360, No: 506; *el-Mecmû'*, III, 35; *Fethu'l-bârî*, III, 162; *el-Câmi'u's-sağîr*, s. 579, No: 9772; *Mirkâtü'l-meftâh*, II, 264, 291, 581, 609 nolu hadislerin şerhi; *Feyzu'l-kadir*, VI, 513, No: 9772; *et-Teyisîr*, VI, 484, No: 9772; *İrvâu'l-galîl*, IV, 33; *Sahîhu'l-câmi'i's-sağîr*, I, 1218-1219, No: 7285; *Mişkâtü'l-mesâbih tahkiki*, I, 193,

Hadiste geçen “yıldızların kaybolmaya yüz tuttuğu vakte kadar ...” sözü, yıldızlar kaybolup da gün ışığı ortalığı aydınlatıncaya kadar geciktirmedikleri sürece ... demektir.²⁷²

Cenazelerin yakınlarına bırakılması da, cenazelere katılıp onların kabre götürülmesine katılmayı terk etmek, demektir.²⁷³

b. Ezan

Ezan sözlükte “duyurmak, bildirmek” anlamına gelir. Terim anlamı ise, farz namazlar için belli vakitlerde okunan “bilinen özel sözler”dir. Ezan aracılığı ile Müslümanlara hem namaz vaktinin girdiği ve cemaatle namaz kılınacağı duyurulmuş olmakta, hem de Allah’ın büyüklüğü, Peygamberimiz Hz. Muhammed’in O’nun kulu ve elçisi, namazın kurtuluş yolunun kapısı olduğu ilân edilmektedir. Müslümanlığın ilk zamanlarında bugün bildiğimiz şekilde ezan okunmuyordu. Namaz Mekke döneminde farz kılındığı halde, Hz. Peygamber’in Medine’ye gelişine kadar namaz vakitlerini bildirmek için bir yol düşünülmemiştir ve belki de cemaatle kılınmadığı için buna ihtiyaç duyulmamıştı. Medine’ye gelindiğinde bir süre sokaklarda “es-salâh es-salâh” (namaza, namaza) veya “es-salâtü câmia” (namaz insanları toplayıcı ve bir araya getiricidir veya namaz birçok güzellikleri ve şükür çeşitlerini kendisinde toplar) diye bağırılmışsa da bu yeterli olmamıştı. Hicretin ilk yılında Mescid-i Nebî’nin inşası tamamlanıp Müslümanlar düzenli bir şekilde toplanıp cemaatle namaz kılmaya başlayınca, Peygamberimiz namaz vakitlerinin girdiğini ve topluca namaz kılınacağını duyurmak için ne yapılabileceğini arkadaşlarıyla görüşmeye başladı. Sonunda birkaç sahâbînin aynı şekilde rüya görmeleri üzerine bugünkü bilinen şekliyle ezan ilk defa olarak Hz. Bilâl (ö.17/638)²⁷⁴ tarafından sabah namazında,

No: 609; *Sahîhu süneni Ebî Dâvûd*, I, 123, No: 418; *Silsiletü'l-ehâdisi'd-da'îfe*, II, 93; *İbn Huzeyme'nin sahîh'inin takkiki*, I, 174, 339 nolu dipnot; *es-Semerü'l-müstetâb*, I, 61-62; *er-Ravdu'n-nadîr*, No: 365; *Müsned tahkiki*, XXVIII, 564-566, No: 17329, 1 nolu dipnot; XXXVIII, 517, No: 23534, 1 nolu dipnot, 555, No: 23582, 1 nolu dipnot. el-Abbâs b. Muttalib'den gelen rivâyetin lafzı da şöyledir: “Ümmetim akşam namazını yıldızlar birbirine girinceye kadar geciktirmedikleri sürece fitrat üzere kalmaya devam edeceklerdir.” İbn Mâce, Salat, 7, No: 689; Dârimî, Salat, 17, No: 1246; Bezzâr, *el-Müsned*, *el-Bahru'z-zehâr*, IV, 131, No: 1305; İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, I, 175, No: 340; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, II, 214, No: 1770; *el-Mu'cemu's-sağîr*, (nşr. er-Ravdu'd-dâni, I, 56, No: 56); Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 191; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I, 448. Hâkim hadisin sahîh olduğunu belirtmiş, Zehebî de ona muvafakat etmiştir. Nevevî, el-Büsîrî, Suyûtî, Molla Aliyyu'l-Kârî, Münâvî ve el-Elbânî hadisin hasen olduğunu belirtmektedirler. Bk. *el-Mecmû'*, III, 35 (ceyyid bir isnâdla); *Misbâhu'z-züccâce*, I, 244; *el-Câmi'u's-sağîr*, s. 579, No: 9772; *Mirkâtü'l-mefâtih*, II, 291, No: 610 nolu hadisin şerhi; *Feyzu'l-kadîr*, VI, 513, No: 9772; *et-Teyisîr*, VI, 484, No: 9772; *İrvâu'l-galîl*, IV, 33; *Sahîhu'l-câmi'i's-sağîr*, I, 1218-1219, No: 7285; *Mişkâtü'l-mesâbih tahkiki*, I, 193, No: 610; *Sahîhu süneni İbn Mâce*, I, 212, No: 569; *İbn Huzeyme'nin sahîh'inin takkiki*, I, 175, 340 nolu dipnot; *es-Semerü'l-müstetâb*, I, 61-62; *er-Ravdu'n-nadîr*, No: 365.

²⁷² Bk. Ahmed el-Bennâ, *Bulûğu'l-emânî*, II, 268. Ay. bk. İbn Teymiyye, *İktidâu's-sırâtü'l-mustakîm*, I, 209-212.

²⁷³ Bk. Ahmed el-Bennâ, *Bulûğu'l-emânî*, II, 269. Ay. bk. İbn Teymiyye, *İktidâu's-sırâtü'l-mustakîm*, I, 209-212.

²⁷⁴ (ö.17 veya 18 veya 20/ 638 veya 639 veya 641).

Neccâroğulları'ndan bir kadına ait yüksekçe bir evin damında okunmuş ve artık Müslümanlığın bir şîârı, alâmeti haline gelmiştir.²⁷⁵

Söylenen bu hususları Ebû 'Umeyr b. Enes, ensârdan amcalarından şöyle aktarmaktadır: Hz. Peygamber insanları namaza nasıl davet edeceği hususu üzerinde düşündü. Ona: Namaz vakti gelince bir bayrak dalgalandır, denildi. Onu görenler birbirlerini haberdâr eder. Ancak bu hususu beğenmedi. (Amcası) dedi ki: Ona borazan edinmesi söylendi. Râvi Ziyâd b. Eyyûb (ö.152/769) dedi ki: Yahudilerin borazanı (teklif edildi). Fakat bu da hoşuna gitmedi ve: "Bu Yahudilerin işidir" diye buyurdu. Ona çandan bahsedildi. Onun için de: "Bu da Hristiyanların işidir" dedi. Abdullah b. Zeyd de (ö.32/652) Rasûlullah'ın bu işi önemseydiğini gördüğünden düşünceli bir şekilde ayrılıp gitti. Sabah olunca Rasûlullah'ın huzuruna gitti ve ona rüyasını bildirdi..."²⁷⁶

Abdullah b. Ömer'in (ö.74/693) rivâyetine göre ise Hz. Peygamber insanların namaza gelmeleri için nasıl bir yol kullanacağı hususunda onlarla istişare etti. Ona borazanı teklif ettiler. Yahudiler dolayısıyla ondan hoşlanmadı. Sonra ona çandan bahsettiler, hristiyanlardan ötürü de ondan hoşlanmadı. Aynı gece adı Abdullah b. Zeyd olan ensârdan bir adama nidâ (ezan ile sesleniş) rüyada gösterildi...²⁷⁷

c. Namazda kible

(1) Kiblenin Beytü'l-Makdis'ten Mescid-i Harâm'a çevrilmesi

Namazın şartlarından bir tanesi de namazda kibleye yönelmektir. Müslümanların kiblesi, Mekke'de bulunan Kâbe'dir. Hz. Peygamber Mekke'de namaz farz kılınmasından itibaren on altı süreyle Beytü'l-Makdis'e doğru namaz kılmış ancak bu süre zarfında "(Ey Muhammed!) Biz senin yüzünün göğe doğru çevrilmekte olduğunu (yücelerden haber beklediğini) görüyoruz. İşte şimdi, seni memnun olacağın bir kibleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Harâm

²⁷⁵ Apaydın, "Namaz", *İlmihal*, I, 266.

²⁷⁶ Ebû Dâvûd, *Salât*, 27, No: 498; Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I, 390. İbn Teymiyye ve İbn Hacer hadisi zikretmekle yetinmişler, sıhhatine yönelik herhangi bir şey söylememişlerdir. el-Elbânî ise isnâdının sahih olduğunu belirtmiştir. Bk. *İktidâu's-surâti'l-mustakîm*, I, 352-354; *Fethu'l-bârî*, II, 96; *Sahîhu's-süneni Ebî Dâvûd*, I, 145-146, No: 498; *Cilbâbu'l-mer'eti'l-müslime*, s. 167; *es-Semerü'l-müstedâb*, I, 116.

²⁷⁷ İbn Mâce, *Ezân*, I, No: 707; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, I, 190-191; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, IX, 378, No: 5503; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, XII, 223, No: 13140; *el-Mu'cemu'l-evsat*, VIII, 34, No: 7878. Hadisi Zeyla'î, İbn Receb ve İbn Hacer bu lafızla zikretmekle yetinmişler, sıhhatine yönelik herhangi bir şey söylememişlerdir. Bk. *Nasbu'r-râye*, I, 265; *Fethu'l-bârî*, III, 403; *Fethu'l-bârî*, II, 96; *ed-Dirâye*, s. 114, No: 114. Taberânî ve el-Elbânî ise hadisin bu lafızla zayıf olduğunu belirtmişlerdir. Bk. *el-Mu'cemu'l-evsat*, VIII, 34; *Da'ifu's-süneni İbn Mâce*, s. 56, No: 132/714. Bu hadisi ayrıca Buhârî, *Ezân*, I, No: 604; Müslim, *Salat*, I, No: 377; Tirmizî, *Salat*, 25, No: 190; Nesâî, *Ezân*, I, No: 627; Ahmed, II, 148 ve başkaları muhtasar olarak, İbn Ömer'den şu lafızla rivâyet etmişlerdir: "Müslümanlar Medine'ye geldiklerinde bir araya gelip toplanmışlar ve namazı bekliyorlardı. O zaman namaz için ezan yoktu. Bir gün bu hususta birbirleriyle konuşular. Kimisi: Hristiyanların çanı gibi bir çan edinin dedi, kimisi hayır Yahudilerin borazanı gibi bir borazan edinin dediler..." Buna göre hadis li gayrihi hasendir. el-Busîrî şöyle demektedir: "Ben derim ki: Hadisin bir bölümü *Sahîhayn*'da, Tirmizî ve Nesâî'de Nâfi' ⇒ İbn Ömer tarikinden yer almaktadır." *Misbâhu'z-züccâce*, I, 89. Hüseyin Selim Esed de Ebû Ya'lâ'nın *el-Müsned* tahkikinde hadisi bu nedenle sahih görmektedir. Bk. IX, 378-379, 2 nolu dipnot.

tarafına çevir. (Ey müslümanlar!) Siz de nerede olursanız olun, (namazda) yüzlerinizi o tarafa çevirin. Şüphesiz ki, Ehl-i kitap, onun Rablerinden gelen gerçek olduğunu çok iyi bilirler. Allah onların yapmakta olduklarından habersiz değildir.”²⁷⁸ âyetinde de ifade ettiği gibi hep Kâbe’nin kıblesi olmasını çok arzulamıştır. Sonunda Allah kıbleyi Mescid-i Harâm’a çevirerek Peygamber’inin bu arzusunu yerine getirmiştir. Nitekim el-Berâ’ b. ‘Âzib’in (ö.72/691) anlattığına göre Rasûlullah Medine’ye ilk geldiği sırada dedelerinde yani ensârdan olan dayılarının yanında konakladı. Beytü’l-Makdis’e doğru da on altı ay süreyle namaz kıldı. Fakat Beyt’in (Kâbe’nin) kıblesi olmasını da arzu ediyordu. Cemaatle birlikte ikindi namazını kılıp bitirdiği bir seferinde onunla beraber namaz kılanlardan birisi çıktı ve bir mescitte namaz kılan bir cemaatin yanından geçti. O sırada rükûda bulunan bu cemaate dedi ki: Şahadet ederim ki Rasûlullah ile birlikte Mekke’ye doğru namaz kıldım. Onlar da oldukları yerlerde Beyt’e doğru döndüler. Allah Rasûlü Beyt’e doğru döndürülmeyi arzu ediyordu. Yahudiler ise Rasûlullah’ın Beytü’l-Makdis’e doğru namaz kılmasını –Ehl-i kitap da– güzel görüyorlardı. Fakat yüzünü Beyt’e doğru çevirmesi emrolunca bunu kabul etmediler.”²⁷⁹

(2) Beytü’l-Makdis’in neresinde namaz kılınacağı

Hz. Ömer (ö.23/643) Mescid-i Aksa’yı fethedince Beytü’l-Makdis’de namaz kılmak istemiş ancak Beytü’l-Makdis’in içinde nerede namaz kılması gerektiği hususuyla ilgili olarak Ka’b el-Ahbâr (ö.32/652) ile arasında şu konuşma geçmiştir: “Senin görüşüne göre nerede namaz kılmalıyım? Ka’b dedi ki: Benim görüşümü soruyorsan, kayanın arkasında namaz kıl. O takdirde Kudüs’ün tamamı senin önünde olur. Hz. Ömer dedi ki: Böylece sen Yahudiliğe benzemiş oldun. Hayır, ben Rasûlullah’ın namaz kıldığı yerde kılacağım. Bunun üzerine kıbleye doğru geçti ve orada namaz kıldı. Daha sonra da gelip ridâsını yere serdi, ridâsı ile yeri süpürdü. Diğer insanlar da süpürdüler.”²⁸⁰

²⁷⁸ Bakara 2/144.

²⁷⁹ Buhârî, İmân, 30, No: 40; Ahmed, IV, 283. Ay. bk. Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, (nşr. Ahmed Şâkir) III, 134, No: 1253; (Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye baskısı) II, 5, No: 2158.

²⁸⁰ Ahmed, I, 38; İbn ‘Asâkir, *Târîhu (medîneti) Dimaşk*, LXVI, 285-286; Ziyâ’ el-Makdisî, *el-Ehâdisu’l-muhtâre*, I, 350, No: 241; *Fadâilu beyti’l-makdis*, s. 87 ‘Ubeyd b. Âdem yoluyla Ömer b. el-Hattâb’dan. İsnâdî İsâ b. Sinân el-Haneî el-Kasmelî [bk. İbn Hacer, *Takrîbu’l-tehziib*, s. 767, No: 5330] nedeniyle zayıftır. Muasır hadisçilerden Mu’allimî, el-Elbânî ve Şuayb el-Arnâvût mezkûr râvî nedeniyle isnâdının zayıf olduğunu söylemişlerdir. Bk. *el-Envârü’l-kâşife*, s. 107-108; *el-İsrâ’ ve’l-mi’râc*, s. 106; *Müsned tahkiki*, I, 370, No: 261, 2 nolu dipnot. İbn Teymiyye eseri bu lafızla zikretmekle yetinmiş, sıhhatine yönelik herhangi bir şey söylememiştir. Bk. *İktidâu’s-sırâtü’l-mustakîm*, I, 373-374. İbn Kesîr ise isnâdının hasen olduğunu belirtmiştir. Bk. *Müsnedü’l-fârûk*, I, 160; *el-Bidâye ve’n-nihâye*, IX, 662; *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, III, 19 (İsrâ Süresi 1 nolu âyetin tefsiri). Heysemî de şöyle demektedir: “Hadisi Ahmed rivâyet etmiş olup, senesinde İsâ b. Sinân el-Kasmelî vardır ki İbn Hibbân ve başkaları onun sika olduğunu belirtirken Ahmed ve başkaları da zayıf olduğunu söylemişlerdir. Diğer râvileri ise sikadrlar.” *Mecma’u’z-zevâid*, IV, 6. Buna yakın bir rivâyeti de Ebû ‘Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm, *el-Emvâl*, s. 168, No: 430 ve İbn ‘Asâkir, *Târîhu (medîneti) Dimaşk*, II, 170-171 Hişâm b. Ammâr yoluyla rivâyet etmiştir. Hişâm b. Ammâr der ki: Bize el-Heyssem b. ‘İmrân (‘Ammâr) haber verdi, ben dedem Abdullah b. Ebî Abdullah’ı şöyle

Görüldüğü gibi ve Hz. Peygamber'in isrâ ve mirâc hadisesi sırasında Beytü'l-Makdis'in içinde namaz kıldığı yere işaret ederek Hz. Ömer, sadece kayaya yöneldiği için Yahudiliğe benzemesi dolayısıyla Ka'b'ı ayıplamıştır. Onun bu tavrı, Rasûlullah'ın Ehl-i kitaba muhalefet etme emri karşısındaki hassasiyetini göstermektedir.²⁸¹

d. Namaz kılma şekli

Hz. Peygamber bir hadislerinde "... Ve beni nasıl namaz kılıyor görüyorsanız siz de öyle kılın."²⁸² buyurarak namaz kılma şeklinin sadece kendisinden alınması gerektiğini emretmiştir. Bu nedenle namazın kılınış şeklinin tamamen Hz. Peygamber'in uygulamalarına uygun olması bir zorunluluktur. Tespit edebildiğim kadarıyla hadislerde namazın kılınış şeklinin kâfirlere benzememesi gerektiğini ifade eden iki husus mevcuttur.

(1) Hükümdarları otururken halkın ayakta namaz kılması

Bunlarda ilki hükümdarları otururken halkın ayakta namaz kılması hususudur. Nitekim Câbir b. Abdullah'ın (ö.74/693) anlattığına göre Rasûlullah rahatsızdı. Bu sebeple biz de, o oturduğu halde arkasında namaza durduk. Ebû Bekr (ö.13/634) da insanlara onun aldığı tekbiri yüksek sesle duyuruyordu. Allah Rasûlü bize bakınca bizim ayakta olduğumuzu gördü, bize işaret edince biz de oturduk. Böylelikle ona oturarak uymuş olduk. Selam verdikten sonra şöyle buyurdu: "Az önce neredeyse Farsların ve Rumların yaptıklarını yapmış olacaktınız. Çünkü onların kralları oturuyorken kendileri ayakta dururlar. Böyle yapmayınız, imamlarınıza uyunuz. Eğer imam ayakta namaz kıldırıyorsa, siz de ayakta kılınız. Eğer kendisi oturarak namaz kılıyorsa, siz de oturarak namaz kılınız."²⁸³

Müminlerin annesi Hz. Âişe'nin (ö.58/677) anlattığı başka bir olay Hz. Peygamber'in bu konudaki hassasiyetini ayrıca gözler önüne sermektedir: "Rasûlullah rahatsızlanmıştı. Ashâbından bir grup onu ziyaret etmek için yanına girdiler. Hz. Peygamber namazı oturarak kıldı. Ziyaretine gelenler ise ona ayakta uydular. Bunun üzerine Allah Rasûlü onlara oturun diye işaret etti. Namazı bitirdiğin de ise şöyle buyurdu: "İmam ancak kendisine uyulsun diye imam

derken işittim: "Ömer b. el-Hattâb iş başına gelince, Şâm ahalisini ziyaret etmek amacıyla Câbiye'ye geldi. ..." deyip rivâyeti zikreder. el-Heysen b. 'İmrân'ı, İbn Hibbân, *es-Sikât* VII, 577, No: 11553'de zikretmiş, İbn Ebî Hâtîm de *Kitâbu'l-Cerh ve'l-ta'dil* IX, 82-83, No: 335'de hal tercemesine yer vermiş ve hakkında herhangi bir cerh veya ta'dil lafzı zikretmemiştir." el-Heysen b. 'İmrân'ın dedesinin ismi Abdullah b. Cervel ya da Abdullah b. Ebî Abdullah'tır ki, biyografisi hakkında kaynaklarda bilgi bulamadım.

²⁸¹ İbn Teymiyye, *İktidâu's-sırâtü'l-mustakîm*, I, 375.

²⁸² Buhârî, Edeb, 27, No: 6008; Ahmed, V, 53; İbn Hibbân, *el-Müsnedü's-sahîh*, (*el-İhsân*), IV, 541-543, No: 1658 Mâlik b. el-Huveyris'den merfû' olarak.

²⁸³ Müslim, Salât, 84, No: 413; Ebû Dâvûd, Salât, 68, No: 602; Nesâî, Sehv, 11, No: 1201; İbn Mâce, İkametü's-Salavât, 144, No: 1240; Ahmed, III, 300, 334 ve diğerleri.

kılınmıştır. Öyleyse rükû ettiğinde siz de rükû edin, ayağa kalktığında siz de kalkın. Oturarak namaz kıldığında siz de oturarak kılın.”²⁸⁴

(2) Namazda oturuş şeklinde kâfirlere muhalefet

İkincisi ise namazda oturuş şeklidir. İbn Ömer’in (ö.74/693) anlattığına göre Hz. Peygamber namazda otururken sol eline dayanmış olan bir adama böyle yapmamasını söyleyerek: “Bu, Yahudilerin namaz kılma şeklidir” diye buyurmuştur.²⁸⁵

Bir diğer sahâbî eş-Şerîd b. Süveyd ise şöyle anlatmaktadır: Ben bu şekilde sol elimi sırtımın arkasına koymuş ve elimin ayasına yaslanmış oturuyor iken Rasûlullah yanımdan geçti ve: “Kendilerine gazap edilmiş olanların oturuşu gibi mi oturuyorsun” diye buyurdu.²⁸⁶

(3) Namazdan sonra dua etmek üzere ayağa kalkmak

Hz. Peygamber, namazın sonrasında dua ve tesbihini otururken yapmış, dua ve tesbihini bitirmeden yerinden kalkmamıştır.²⁸⁷ İbn Abbâs (ö.68/687), Hz.

²⁸⁴ Buhârî, Ezân, 51, No: 688; Müslim, Salât, 82, No: 412; İbn Mâce, İkametü’s-Salavât, 144, No: 1237 ve diğerleri.

²⁸⁵ Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 272; Ahmed, 2/116 “... Böyle oturma. Muhakkak ki bu, kendilerine azap edileceklerin oturuşudur.” lafızıyla *merfû* olarak; buna yakın bir lafızla Ebû Dâvûd, Salât, 181, 182, No: 994; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, II, 197-198, No: 3055, 3056; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, II, 136 mevkûf olarak rivâyet etmişlerdir. Hadisi ayrıca “Yahudiler” söz konusu edilmeksizin “Rasûlullah namazda bir kimsenin ellerini yere dayanarak oturmasını yasakladı.” lafızıyla Ebû Dâvûd, Salât, 181, 182, No: 992; Ahmed, II, 147; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, II, 197, No: 3054; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 230; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, II, 135 rivâyet etmişlerdir. Hadisin senedi sahihtir. Hâkim: “Bu, *Şeyhayn*’ın şartına göre sahih bir hadis olduğu halde *Şeyhân* bunu rivâyet etmemişlerdir.” demiş, Zehebî de bu hususta ona muvafakat etmiştir. *el-Müstedrek*, I, 230, 272. İbn Teymiyye eseri bu lafızla zikretmekle yetinmiş, sıhhatine yönelik herhangi bir şey söylememiştir. Bk. *İktidâu’s-sırâtü’l-mustakim*, I, 221. Suyûtî, Münâvî, el-Elbânî ve Şuayb el-Amavût da hadisin sahih olduğu kanaatinde dirler. Bk. *el-Câmi’u’s-sahih*, s. 566, No: 9536; *Feyzu’l-kadir*, VI, 446-447, No: 9536; *et-Teyzir*, VI, 421, No: 9536; *İrvâu’l-galil*, II, 103; *Sahihu’l-câmi’i’s-sagîr*, II, 1153, No: 6822; *Mişkâtü’l-mesâbih tahkiki*, I, 288, No: 914; *Sahihu’süneni Ebî Dâvûd*, I, 276, 277, No: 992, 994; *Cilbâbu’l-mer’eti’l-müslime*, s. 175, 197; *Sıfatü salâti’n-nebi*, s. 157-158; *Silsiletü’l-ehâdisi’d-da’ife*, II, 391; *Müsned tahkiki*, X, 180, No: 5972, 1 nolu dipnot; 416-418, No: 6347, 4 nolu dipnot.

²⁸⁶ Ebû Dâvûd, Eded, 22, No: 4848; Ahmed, IV/388; Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 269; İbn Hibbân, *el-Müsnedü’s-sahih*, (*el-İhsân*), XII, 488, No: 5674; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebir*, VII, 316, No: 7242, 7243; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, III, 236 müsned olarak; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, II, 198, No: 3057 İbn Cüreyc’den: Bana İbrahim b. Meysere haber verdi, o Amr b. eş-Şerîd’i Hz. Peygamber’den şöyle haber verdiğini işitti, diyerek mürsel olarak: “Hz. Peygamber namazda oturduğu vakit kişinin sol elini sırtının arkasına koyması hakkında şöyle derdi: Bu kendilerine gazap edilmiş olanların oturuşudur.” lafızıyla rivâyet etmiştir. Hadisin senedi sahihtir. Hâkim: “Bu sahih bir hadis olduğu halde Buhârî ve Müslim bunu rivâyet etmemişlerdir.” demiş, Zehebî de bu hususta ona muvafakat etmiştir. Nevevî, Ebû Dâvûd’un isnadının sahih olduğunu söyler. Bk. *Riyâzu’s-sâlihîn*, s. 339, No: 828. el-Elbânî de hadisin sahih olduğu kanatindedir. Bk. *Mişkâtü’l-mesâbih tahkiki*, III, 1338, No: 4730; *Sahihu mevâridi’z-zam’an*, II, 256-257, No: 1643; *Sahihu’t-terğib ve’t-terhib*, III, 182-183, No: 3066; *Riyâzu’s-sâlihîn tahkiki*, s. 339, No: 828; *Sahihu’süneni Ebî Dâvûd*, III, 190-191, No: 4848; *Cilbâbu’l-mer’eti’l-müslime*, s. 196-197; *Sıfatü salâti’n-nebi*, s. 158; *Silsiletü’l-ehâdisi’d-da’ife*, IX, 231. Şuayb el-Amavût *Müsned Tahkiki* ile *el-İhsân Tahkiki*ne düştüğü notta şunları söylemektedir: “İbn Cüreyc müdellis bir râvi olup, burada İbrâhîm b. Meysere’den ‘an’ lafzı ile rivâyette bulunmuştur.” *Müsned tahkiki*, XXXII, 204-205, No: 19454, 2 nolu dipnot; *el-İhsân tahkiki*, XII, 488, No: 5674, 1 nolu dipnot. Ancak el-Elbânî’nin de dediği gibi onun bu itirazının uygun olduğunu söyleyemez, çünkü daha önce geçtiği gibi Abdürrezzâk’ın rivâyetinde İbn Cüreyc ‘Bana İbrahim b. Meysere haber verdi’ diyerek hadisi bizzat işittiğini açıkça zikretmiştir. Bk. *Sahihu mevâridi’z-zam’an*, II, 257, 1 nolu dipnot; *Sahihu’t-terğib ve’t-terhib*, III, 183, 1 nolu dipnot; *Cilbâbu’l-mer’eti’l-müslime*, s. 196-197.

²⁸⁷ Buhârî, Ezân, 155, No: 841-844, Müslim, Mesâcid, 135-146, No: 591-597.

Peygamber'in bu uygulamasına ters bir davranışı Yahudilere benzeme saymıştır. Nitekim şöyle demiştir: “Yahudilerin havralarında yaptıkları gibi ayakta dua etmeyiniz.”²⁸⁸

İbn Abbâs'ın bu sözünden şunu anlama mümkündür: Sizler de namazlarında ayağa kalkarak dua eden Yahudiler gibi yapmayınız. Çünkü namazdan sonra sünnet olan davranış, dua ve tesbih yapmak üzere oturmaktır.

Yine Leys b. Ebî Süleym'in (ö.148/765) tâbiinin büyüklerinden Mücâhid b. Cebr el-Mahzûmî'den (ö.102/720)²⁸⁹ rivâyetine göre Mücâhid, namazdan sonra ayağa kalkmayı (ve dua etmeyi) mekrûh görürdü. Çünkü bu haliyle namaz kılan, Yahudilere benzemiş olur.²⁹⁰

(4) Namazda mushaftan yüzünden okuyan kimsenin imamlık yapması

Namazda mushaftan yüzünden okuyan kimsenin imamlık yapması meselesi, muhaddisün ve fukahâ nazarında ihtilafli meselelerdendir. A'meş'in (ö.148/765) rivâyetine göre İbrahim en-Neha'î (ö.95/713-714) Ehl-i kitaba benzemelerinden hoşlanmadığı için kişinin mushaftan okuyarak imamlık yapmasını mekrûh görmüştür.²⁹¹

Katâde'nin (ö.118/736) rivâyetine göre Hasan'ül-Basrî (ö.110/728) bu işi – yani imamın mushaftan okumasını– mekrûh görmüş ve: “Hristiyanlar da böyle yapar” demiştir.²⁹²

Bazı kaynaklarda yer alan “Hz. Âişe (ö.58/677) (Zekvân adındaki) bir kölesine emir verip, namazda kendisine mushaftan okuyarak namaz kıldırmasını emrederdi”²⁹³ şeklindeki rivâyetleri yine aynı kaynakların belirttiğine göre zaruret haline hamletmek doğru olacaktır.²⁹⁴

²⁸⁸ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 232-233, No: 8449; VI, 89, No: 29687. Senedi zayıflık vardır. Çünkü senedinde Muhammed b. Abdurrahmân b. Ebî Leylâ el-Kûfî el-Kâdî vardır ki, sadük olmakla birlikte hafız çok kötüdür. Bk. İbn Hacer, *Takrîbu't-tehziib*, s. 871, No: 6121. Ay. bk. *Tehziibu't-tehziib*, IX, 260-261, No: 6364.

²⁸⁹ (ö.102/ veya 103/720 veya 721).

²⁹⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 233, No: 8453. İsnâdında zayıflık vardır; çünkü senedinde Leys b. Ebi Süleym vardır ki, hadis âlimlerinin ekserisi onu zayıf görmektedir. Bk. Zehebi, *el-Kâşif*, II, 151, No: 4692; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid*, I, 90; İbn Hacer, *Tehziibu't-tehziib*, VIII, 405-407, No: 5911; *Takrîbu't-tehziib*, s. 818-819, No: 5721.

²⁹¹ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, II, 419, No: 3927; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 125, No: 7225; İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbu'l-Masâhif*, s. 713-714, No: 754-757. Ay. bk. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 125, No: 7226; İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbu'l-Masâhif*, s. 714, No: 758-760 Muğire kanalıyla İbrâhîm en-Neha'î'den. Eserin râvileri sika olup isnâdı sahihtir. Bk. Selîm el-Hilâlî, *Kitâbu'l-Masâhif tahkiki*, s. 713-714, No: 754-757.

²⁹² İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 125, no: 7229; İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbu'l-Masâhif*, s. 712, 715-716, No: 750, 764. Eserin râvileri sika olup isnâdı sahihtir. Bk. Selîm el-Hilâlî, *Kitâbu'l-Masâhif tahkiki*, s. 712, 715-716, No: 750, 764.

²⁹³ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, II, 420, No: 3930; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 124, No: 7215, 7216, 7217; İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbu'l-Masâhif*, s. 716-718, No: 766-774. Eserin râvileri sika olup isnâdı sahihtir. Bk. Selîm el-Hilâlî, *Kitâbu'l-Masâhif tahkiki*, s. 716-718, No: 766-774.

²⁹⁴ Bu konudaki diğer rivâyetler için bk. Abdürrezzâk, *el-Musannef*, II, 419-420; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 124-125; İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbu'l-Masâhif*, s. 716-721.

(5) Namazlar arasında fasıla bırakmak

Namazlar arası fasıla bırakmak Hz. Peygamber'in namazla ilgili önemli sünnetlerinden bir tanesidir. Nitekim Abdullah b. Rebâh'ın (ö.90/710) Hz. Peygamber'in ashâbından bir adamdan rivâyet ettiğine göre Rasûlullah ikinci namazını kıldı. Bir adam da kalkıp namaz kılmaya başladı. Hz. Ömer (ö.23/643) onu görünce ona dedi ki: "Otur! Çünkü Ehl- Kitâb namazları arasında fasıla vermedikleri için helâk oldular." Bunu üzerine Rasûlullah: "Hattâb'ın oğlu (Ömer) çok güzel bir iş yaptı" diye buyurdu.²⁹⁵

(6) Namazda elleri böğre koymak

Namazda yapılması hoş karşılanmayan yani mekruh sayılan şeylerden bir tanesi namazda elleri böğre koymaktır. Mesrûk'un (ö.63/682) rivâyetine göre Hz. Âişe (ö.58/677) namaz kılanın elini böğrüne koyarak namaz kılmasını hoş görmez ve: "Bu işi Yahudiler yapar" derdi.²⁹⁶

İbn Hacer (ö.852/1448) bu konuda "Yahudiler bu işi yani namazda elleri böğrüne koymayı çokça yaparlar. Onlara benzemek istenmediğinden, bu davranış yasaklandı."²⁹⁷ demektedir.

(7) Namazda gözleri kapatmak

Fukâhanın ekserisi, namazda gözleri kapatmanın namazın mekruhlarından olduğunu söylemişlerdir. Nitekim Enes b. Mâlik'ten (ö.93/711) rivâyet edilen zayıf bir hadiste Hz. Peygamber "Secdede gözlerinizi kapatmayınız. Çünkü bu Yahudilerin işlerindedir."²⁹⁸ buyurmuştur.

²⁹⁵ Ebû Dâvûd, Salât, 187, 188, No: 1007; Ahmed, V, 368; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, II, 432, No: 3973; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, XIII, 107, No: 7166; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, XXII, 284-285, No: 828; *el-Mu'cemu'l-evsat*, II, 316-317, No: 2088; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 270; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 190. Hadisin Ahmed ve Ebû Ya'lâ yoluyla gelen rivâyetinin senedi sahihtir. Heysemî hadis hakkında: "Ahmed ve Ebû Ya'lâ rivâyet etmiş olup Ahmed'in ricâli *Sahih*'in ricâlidir." demiştir. *Mecma'u'z-zevâid*, II, 234. el-Bûsîrî de şöyle demiştir: "Ebû Ya'lâ'nın isnâdının ricâli *Sahih*'in ricâlidir." *İthâfu'l-hyara*, I, 130, No: 863/1. Bir başka yerde de şöyle demiştir: "Bu hadisi Ebû Ya'lâ ve Ahmed b. Hanbel tek bir sened ile rivâyet etmiş olup ricâli sikadrlar." *İthâfu'l-hyara*, I, 130, No: 863/1. II, 112, No: 1674. el-Elbânî, Şuayb el-Arnâvût ve Hüseyin Selîm Esed de hadisin sahih olduğunu söylemektedirler. Bk. *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahiha*, VI/1, 105-106, No: 2549; *Da'ifu süneni Ebi Dâvûd*, s. 80-81, No: 1007 (Ebû Dâvûd'un isnâdının zayıf olduğunu belirterek); *Ahmed'in müsned tahkiki*, XXXVIII, 202-203, No: 23121, 2 nolu dipnot; *Ebû Ya'lâ'nın müsned tahkiki*, XIII, 107-108, 1 nolu dipnot. İmâm Zehebî ise Hâkim'in hadisin sahih olduğunu şeklinde hükümüne şu sözleriyle karşı çıkmıştır: "el-Minhâl'in zayıf olduğunu İbn Main söylemiştir. Eş'as'te ise leyyinlik vardır, hadis münkerdir." *el-Müstedrek*, I, 270. Zehebî'nin bu kanaatine katılmak mümkün değildir. Çünkü Ahmed ve Ebû Ya'lâ'nın rivâyetlerinde olduğu gibi Şu'be de bu hususta el-Minhâl b. Halîfe'ye mutabaat etmiştir. Yine Abdürrezzâk'ın rivâyetinde olduğu gibi Abdullah b. Sa'îd b. Ebi Hind el-Fezâri de ona mutabaatta bulunmuştur ki; İbn Hacer'in dediği gibi Abdullah b. Sa'îd sadûk olup bazen yanılırdı. Bk. *Takribü'l-tehziib*, s. 512, No: 3378. Zehebî'nin "hadis münkerdir" sözüne gelince hadisi hangi sebepten dolayı münker gördüğüne dair kaynaklarda bir bilgi bulamadım.

²⁹⁶ Buhârî, Enbiyâ, 50, No: 3458; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, II, 273-274, No: 3338; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, I, 399, No: 4591. İbn Ebî Şeybe'nin bir diğer rivâyeti şöyledir: Âişe namaz kılanın elini böğrüne koyarak namaz kılamasını hoş görmez ve şöyle derdi: "Yahudilere benzemeyiniz." *el-Musannef*, I, 400, No: 4600.

²⁹⁷ *Fethu'l-bârî*, III, 107.

²⁹⁸ Deylemî, *Müsnedü'l-Firdevs*, V, 18, No: 7317. Suyûtî, Alfî el-Hindî ve 'Aclûnî hadisi zikretmişler ve Deylemî'nin rivâyet ettiğini söylemekle yetinmişlerdir. Bk. *el-Câmi'u'l-kebir (Cem'u'l-evvâmi)*, I, 19318, No: 740; *Kenzu'l-*

Yine Leys b. Ebî Süleym'in (ö.148/765) naklettiğine göre Mücâhid (ö.103/721)²⁹⁹ şöyle demiştir: “Yahudilerin gözlerini kapattıkları gibi namazda kişinin gözlerini kapatması mekrûhtur.”³⁰⁰

Fukahâ namazda gözleri kapatmanın mekrûh olup olmadığı hususunda farklı görüşlere sahiptir. İmam Ahmed ve başkaları mekrûh olduğunu söylemişler ve “bu Yahudilerin işidir” demişlerdir. Bir kesim de bunun mübah olduğunu söylemiş, mekrûh görmemiş ve şöyle demişlerdir: Gözleri kapatma bazı hallerde namazın ruhu, sırrı ve maksadı olan huşûyu elde etmeye daha yakın olabilir.³⁰¹

(8) Namazda parmakları birbirlerine kenetlemek

Namazın mekrûhlarından bir diğeri de namazda parmakları birbirine kenetlemektir. Nitekim İsmâil b. Umeyye (ö.139 /756)³⁰² şöyle demiştir: Ben Nâfi'e (ö.117/735) ellerinin parmaklarını birbirine kenetlemiş olduğu halde namaz kılan kimsenin durumu hakkında sordum da bana şu cevabı verdi: İbn Ömer (ö.74/693) dedi ki: “Böylesi gazaba uğramışların namaz şeklidir.”³⁰³

Subkî (ö.1352/1933) “Kişinin parmakları kenetli bir halde kıldığı namaz, Allah'ın kendilerine gazap ettiği Yahudilerin namazı gibidir.”³⁰⁴ demektedir.

e. Mescitler ve namaz kılınacak yerler

Yüce Allah kitabında “*Mescidler şüphesiz Allah'ındır. O halde, Allah ile birlikte kimseye yalvarmayın (ve kulluk etmeyin).*”³⁰⁵ buyarak mescidlerin Allah'ın birer evi olduklarını, bu nedenle oralarda sadece kendisine kulluk ve ibadet edilmesi gerektiğini söylemektedir. Hz Peygamber de “Yeryüzü benim için bütünüyle mescid ve tahûr (pak) kılındı.”³⁰⁶ buyarak yeryüzünün kendisi için bütünüyle bir mescid kılındığını ifade etmiş, ancak diğer bazı hadislerinde bu genel serbestliğin bazı istisnâları olduğunu belirtmiştir. Bunlardan konumuzla alakalı olan birkaçı şunlardır.

²⁹⁹ ‘ummâl, VII, 189, No: 19803; Keşfu'l-hafâ', II, 471, No: 3003. Deylemî teferrüden rivâyet ettiğinden dolayı hadis zayıftır.

³⁰⁰ (ö.102/ veya 103/720 veya 721).

³⁰¹ Abdürezzâk, *el-Musannef*, II, 271, No: 3329. Eserin isnâdında zayıflık vardır; çünkü senedinde Leys b. Ebî Süleym vardır ki, hadis âlimlerinin ekserisi onu zayıf görmektedir. Bk. Zehebî, *el-Kâşif*, II, 151, No: 4692; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid*, I, 90; İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, VIII, 405-407, No: 5911; *Takrîbu't-tehzîb*, s. 818-819, No: 5721.

³⁰² İbnü'l-Kayyim, *Zâdu'l-me'âd*, I, 294 (trc. I, 272).

³⁰³ (ö.139 veya 144/756 veya 761).

³⁰⁴ Ebû Dâvûd, *Salât*, 181, 182, No: 993; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 289. Hâfiz İbn Receb eseri Ebû Dâvûd'un rivâyet ettiğini söylemekle yetinmiş, el-Elbânî ise sahih olduğunu söylemiştir. *Fethu'l-bârî*, II, 589; *İrvâu'l-galîl*, II, 102-130, No: 380; *Sahîhu süneni Ebî Dâvûd*, I, 277, No: 993.

³⁰⁵ Subkî, *el-Menhelü'l-'azbi'l-mevrûd*, VI, 107. Bu konu hakkında ayrıca bk. İbn Receb, *Fethu'l-bârî*, II, 589.

³⁰⁶ Cin 72/18.

³⁰⁷ Buhârî, *Teyemmüm*, 1, No: 335; *Salât*, 56, 438; Müslim, *Mesâcid*, 3, No: 521 ve diğerleri Câbir b. Abdullah'dan merfû' olarak.

(1) Kabirleri mescit ve namazgâh edinmek

Hz. Peygamber kabirleri mescit ve namazgâh edinmeyi, oralarda namaz kılmayı kesin bir dille yasaklamış buralarda namaz kılmanın bütünüyle Ehl-i kitaba özgü bir uygulama olduğunu, bu nedenle de onlara muhalefet edilmesi gerektiğini emretmiştir. Nitekim Hz. Âişe (ö.58/677) ve İbn Abbâs'ın (ö.68/687) rivâyet ettiklerine göre Rasûlullah'ın vefatı yaklaşmış olduğu sırada, yünlü elbisesinin bir ucu ile yüzünü örtmeye başladı. Bundan sıkılınca yüzünü açtı ve şöyle buyurdu: “Allah Yahudilerle Hristiyanlara lanet etsin. Onlar peygamberlerinin kabirlerini mescit (namazgâh) edindiler.”

Hz. Âişe diyor ki: “Bu sözleriyle onların yaptıklarının benzerini yapmaktan sakındırıyordu.”³⁰⁷

Başka bir rivâyette Hz. Âişe şöyle anlatır: Rasûlullah rahatsızlanınca hanımlarından birisi Habeşistan topraklarında gördüğü bir kiliseden bahsetti. Bu kilisenin adı Mâriye idi. Ümmü Seleme (ö.62/682) ile Ümmü Habîbe (ö.42/662),³⁰⁸ Habeşistan topraklarına gitmişlerdi. Her ikisi de bu kilisenin güzelliğinden ve içindeki resimlerden söz etti. Allah Rasûlü başını kaldırarak şöyle buyurdu: “Onlardan salih bir kişi öldüğünde hemen kabri üzerine bir mescit bina ederler. Sonra da o mescite (mabede) gördüğünüz şekilde suret resmederlerdi. Bunlar Allah nezdinde yaratıkların en şerlileridir.”³⁰⁹

(2) Peygamberlerin ve sâlihlerin namaz kıldıkları yerleri özellikle takip etmek

Peygamberlerin ve sâlihlerin namaz kıldıkları yerleri özellikle takip ederek oralarda sırf bu niyetle namaz kılmak caiz değildir. Nitekim A'meş'in (ö.148/765) naklettiğine göre Ma'rûr b. Süveyd şöyle demiştir: Yaptığı bir hac esnasında Hz. Ömer (ö.23/643) ile birlikte yola çıktık. Bize kıldığı sabah namazında “*Rabbinin fil sahiplerine ne yaptığını görmedin mi?*”³¹⁰ ile “*Kureyş'e kolaylaştırıldığı için...*”³¹¹ sûrelerini okudu. Haccını bitirip, herkes geri dönünce insanların alelacele koştuıklarını gördü. Bu da ne oluyor, diye sordu. Ona: Bu Rasûlullah'ın namaz kıldığı bir namazgâhtır, dediler. Bunun üzerine Hz. Ömer dedi ki: “İşte sizden öncekiler (bazı rivâyetlerde Ehl-i kitap) bu gibi şeyler yüzünden helak oldular. Peygamberlerinin eserlerini takip edip oraları kilise ve havraya çevirirlerdi. İçerisinde Rasûlullah'ın namaz kıldığı bu mescidlerden

³⁰⁷ Buhârî, Salât, 55, No: 435, 436; Müslim, Mesâcid, 22, No: 531; Nesâî, Mesâcid, 13, No: 704; Dârimî, Salat, 120, No: 1443; Ahmed, VI, 34 ve diğerleri Ubeydullah b. Abdullah yoluyla Âişe ve İbn Abbâs'dan merfû' olarak. Hadisin ayrıca birçok şâhidi bulunmaktadır.

³⁰⁸ (ö.42 veya 44 veya 49 veya 50/662 veya 664 veya 669 veya 670).

³⁰⁹ Buhârî, Salât, 48, 54, No: 427, 434, Cenâiz, 70, No: 1341; Müslim, Mesâcid, 16, No: 528; Nesâî, Mesâcid, 13, No: 705; Ahmed, VI, 51 ve diğerleri.

³¹⁰ Fil 105/1.

³¹¹ Kureyş 106/1.

birisinde iken namaz vakti girerse, namaz kılın! Yoksa özellikle bu mescidlere yönelip oralarda namaz kılmayın!”³¹²

Tahâvî (ö.321/933) *Şerhu müşkili'l-âsâr* adlı eserinde Hz. Ömer'in bu eserini rivâyet ettikten sonra şöyle der: “Hz. Ömer'den rivâyet edilen bu hadisten anlaşıldığına göre; bizim de üzerinde durduğumuz gibi Rasûlullah'ın içinde namaz kılmış olduğu mescidlere Rasûlullah gelmiş ve namaz kılmış diye ümmetinin de bu mescidlere gidip buralarda namaz kılması vâcib değildir. İbn Mes'ûd (ö.32/652), Enes (ö.93/712) ve Ebû Hureyre (ö.58/678) hadislerinde belirtildiğine göre Rasûlullah Mescid-i Aksâ'da da namaz kılmıştır. İnsanların buraya giderek namaz kılmaları vâcib değildir. ... Bu konu hakkında zikrettiklerimizden Hz. Ömer'in ilmî rütbe bakımından diğer sahâbe ve talebelerinden daha üstün konumda bulunduğu görülmektedir.”³¹³

Hz. Ömer böyle diyerek peygamberlerin namaz kılarak yerleri özellikle takip etmeyi yasaklamak suretiyle Ehl-i kitabın yaptıkları gibi aşırılığa ve şirke giden yolu kapatmak istemiştir.³¹⁴

(3) Mescitleri süslemek

İslâm dini her konuda vasatıyetten yana olduğu için Allah'ın evleri olan mescidler konusunda da orta yoldan ayrılmamış yüksek meblağlar ödeyerek mescidleri süslemeyi israf görmüştür. Hatta bunun da ötesinde bu tür bir uygulamayı kâfirlere benzemek saymıştır. Yezîd b. el-Asamm'ın (ö.103/721) naklettiğine göre İbn Abbâs (ö.68/687) şöyle demiştir: “Andolsun Yahudilerle Hristiyanların mabedlerini süsledikleri gibi siz de mescitlerinizi

³¹² Abdürrezzâk, *el-Musannef*, II, 118-19, No: 2734; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 153, No: 7549; Sa'îd b. Mansûr, *es-Sünen* (bk. İbn Teymiyye, *İktidâu's-sırâtü'l-müstakîm*, II, 273-274); İbn Vaddâh, *el-Bida' ve'n-nehyu 'anhâ*, (nşr. 'Amr), s. 87, No: 104, (nşr. Bedr), s. 90, No: 103, (nşr. Ebû Abdillâh eş-Şâfi'î), s. 56, No: 103; Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, XII, 544-545; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 390 (muhtasar olarak). Eserin râvileri sika, senedi de sahihtir. İbn Hacer “Ömer'den sabit olmuştur ki ...” demiş daha sonra eseri zikretmiştir. *Fethu'l-bârî* I, 678. İbn Teymiyye, İbnü'l-Kayyim, İbn Kesîr, İbn Receb, el-Elbânî ve İbn Vaddâh'ın *el-Bida' ve'n-nehyu 'anhâ* adlı kitabının isimleri yukarıda mezkur muhakkıkları eserin isnâdının sahih olduğunu belirtmektedirler. Bk. *İktidâu's-sırâtü'l-mustakîm*, II, 273-274; *Mecmû'u'l-fetâvâ*, I, 281; *Kâ'idetün celîle*, s. 203, No: 566; *el-İstiğâse fi'r-reddi 'ale'l-Bekrî*, s. 285; *Zâdu'l-me'âd*, I, 59; *Müsnedü'l-fârûk*, s. 142-143; *Fethu'l-bârî*, II, 385-386; *es-Semerü'l-müstetâb*, I, 471-472; *Tahzîru's-sâcid*, s. 93, 3 nolu dipnot; *Haccetü'n-nebî*, s. 110, 120 nolu dipnot; *Menâsiku'l-hac*, s. 49, 123 nolu dipnot. Hadis hakkında daha geniş bilgi için bk. Necmi Sarı, *Tevhid İnançına Aykırı İddialar ve Cevapları Tahkiki*, s. 106-107.

³¹³ *Şerhu müşkili'l-âsâr*, XII, 545-546.

³¹⁴ Bk. Suudi Arabistan eski müftüsü Abdülaziz b. Bâz'ın *Fethu'l-Bârî*'ye düştüğü not, I, 678.

süsleyeceksiniz.”³¹⁵ Eser her ne kadar İbn Abbâs’ın sözünden mevkûf ise de hükmen merfû’ hadis konumundadır.³¹⁶

İbn Abbâs bu tespitiyle sanki şunu söylemek istemiştir: Yahudilerle Hristiyanlar dinlerini tahrif edip değişikliğe uğrattınca ve kitaplarında olanla amel işlemeyi terk edince mabedlerini de süslemeye koyuldular. Sizler de eğer mescitler inşa etmekle riyakârlığa ve onları yükseltip, süslemek ile karşılıklı övünmeye kadar işi götüreceksiniz, onların haline benzer bir hale ulaşmış olacaksınız.³¹⁷

Abdürrezzâk’ın (ö.211/827), İsmail b. Ayyâş’tan (ö.181 /797)³¹⁸ rivâyetine göre Hüseyin b. Ubeydullah b. Yesâr dedi ki: Bana hocalarımızdan bazılarının anlattığına göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Yahudilerle Hristiyanlar kendi mabedlerini süsledikleri gibi sizin mescitleriniz de süslenecektir.”³¹⁹

(4) Mescitlerde balkon benzeri özel yüksek yerler yapmak

Asrı Saâdette mescidler tek bir kattan oluşuyordu. İslâm’ın zamanla geniş alanlara yayılmasıyla birlikte Müslümanlar değişik dinler ve kültürlerle tanıştılar. Bu tanışıklık Müslümanların sadece manevî kültürünü değil aynı zamanda maddî kültürünü de etkiledi. Öyle ki başlarda gayet sade ve süslemesiz olan mescidler zamanla şaşalı yapılara dönüşmeye başladı. Ehl-i kitabın mabetlerinde olduğu gibi Müslümanlar da başta sultan ve adamları olmak üzere seçkin/havas insanların namaz kılmaları için mescitlerde günümüzde camilerde bulunan hünkar mahfillerine benzer, balkon benzeri özel yüksek yerler yapmaya başladılar. Kaynaklarda İslâm tarihinde güvenlik kaygısıyla kendisi, komutanları ve saray halkı için mescide hünkar mahfili yaptırılan ilk kişinin Halife Muâviye b. Ebî Süfyân (ö.60/680) olduğu kaydedilmektedir.³²⁰ Öte yandan bir ay boyunca

³¹⁵ Ebü Dâvûd, Salât, 12, No: 448; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, I, 274, No: 3147; Ebü Ya’lâ, *el-Müsned*, IV, 340, No: 2454; İbn Hibbân, *el-Müsnedü’s-sahîh, (el-İhsân)*, IV, 493-494, No: 1615; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, II, 438-439. Eseri Buhârî muallak olarak ancak cezim sigasıyla zikretmiştir. Bk. Salât, 62, *Fethu’l-bârî*, I, 642. İbn Hacer şöyle demektedir: “Buhârî, hadisi bazen vasledip bazen de mürsel olarak rivâyet eden Yezîd b. el-Asamm üzerindeki ihtilaf nedeniyle hadisi İbn Abbâs’dan merfû’ olarak zikretmemiştir.” *Fethu’l-bârî*, I, 643. Ay. bk. ‘Aynî, *‘Umdetü’l-kârî*, IV, 302. İbn Hacer Tağlikü’t-Tağlik adlı eserinde ise eseri değişik yollardan vasletmiştir. II, 238-240. Hadisi İbn Hibbân tashih etmiştir. Bk. *el-Müsnedü’s-sahîh, (el-İhsân)*, IV, 494-495; İbn Hacer, *Bulûğu’l-merâm*, s. 75, No: 276. İbn Receb de hadisi sahih görmektedir. *Fethu’l-bârî*, II, 472-473. Münâvî, el-Elbânî ve Şuayb el-Arnâvût da hadisin sahih olduğunu söylemektedirler. Bk. *Feyzu’l-kadîr*, V, 544; No: 7835; *et-Teysir*, V, 502, No: 7835; *Mişkâtü’l-mesâbîh tahkiki*, I, 224, No: 718; *Sahîhu mevâridi’z-zam’ân*, I, 195, No: 263; *Sahîhu süneni Ebî Dâvûd*, I, 133, No: 448; *es-Semerü’l-müstetâb*, I, 459-460; *Islâhu’l-mesâcîd*, s. 85, 72 nolu dipnot; *Silsiletü’l-rhâdisi’l-da’îfe*, VI, 256-257; *el-İhsân tahkiki*, IV, 494-495, No: 1615, 1 nolu dipnot.

³¹⁶ Bk. İbn Receb, *Fethu’l-bârî*, II, 472-473; İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, I, 463; ‘Aynî, *‘Umdetü’l-kârî*, IV, 302; el-Emîr San’ânî, *Subulu’s-selâm*, I, 327; Şemsu’l-Hakk el-‘Azîm Âbâdî, *‘Avnu’l-ma’bûd*, II, 83; el-Elbânî, *es-Semerü’l-müstetâb*, I, 460; *Islâhu’l-mesâcîd*, s. 85, 72 nolu dipnot; *Silsiletü’l-ehâdisi’l-da’îfe*, VI, 256-257.

³¹⁷ Şemsu’l-Hakk el-‘Azîm Âbâdî, *‘Avnu’l-ma’bûd*, II, 83. Ay. bk. *Fethu’l-bârî*, I, 643; ‘Aynî, *‘Umdetü’l-kârî*, IV, 303; Münâvî, *Feyzu’l-kadîr*, V, 544; No: 7835; *et-Teysir*, V, 502, No: 7835.

³¹⁸ (ö.181 veya 182/797 veya 798).

³¹⁹ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, III, 153, No: 5131. Senedi zayıftır. Çünkü senedinde müphem (kimlikleri bilinmeyen) bazı kimseler vardır.

³²⁰ İbn Teymiyye, *Mecmû’u’l-fetâvâ*, IV, 501 (trc. IV, 401); İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, XI, 19 (trc. VII, 517).

hanımlarına îlâ yapan Hz. Peygamber'in bu süre zarfında dallardan yapılmış basamakları olan yüksekçe bir yerde/odacıkda ikâmet ettiği şeklinde³²¹ hadislerde geçen meşrube ya da meşrebe kelimelerini³²² hünkar mahfiline benzer yer şeklinde anlamak doğru olmayacaktır. Çünkü hadisi rivâyet eden muharriclerden biri olan Buhârî, bu hadisi “Damda, Minberde ve Tahta Üstünde Namaz Kılmak” başlığı altında zikrederek³²³ İbn Hacer'in de belirttiği gibi adı geçen yerlerde namaz kılmanın câiz olduğuna işaret etmek istemiştir.³²⁴ Dolayısıyla Hz. Peygamber'in namaz kılmak için mescidde kendisine özel bir mahfil yaptırdığını söylemek isabetli bir yaklaşım değildir. Buna ilaveten günümüzde camilerde bulunan balkonlar, özel birtakım insanlar için yapılmadıkları ve bu yerlerin herkese açık olması nedeniyle bu yasak kapsamına girmemektedir. İşte Rasûlullah Müslümanların ileride böyle bir uygulamada bulunacaklarını önceden haber vererek gerekli uyarılarda bulunmuştur. Nitekim şöyle buyurmuştur: “Bana öyle geliyor ki Yahudiler havralarını, Hristiyanlar kiliselerini yüksek bölmelerle donattıkları gibi siz de benden sonra mescitlerinizde böyle yüksek bölmeler yapacaksınız.”³²⁵

Münâvî (ö.1032/1622) hadisin şu anlama geldiğini söylemektedir: “Ben sizlere onlara uymayı yasaklıyorum ama siz buna pek kulak asmayacaksınız. Aksine bu yerilmiş ve hoş görülmeleyen bir şey olmakla birlikte bunu mutlaka yapacaksınız.”³²⁶

Diğer bir rivâyette Müslim b. ‘İmrân el-Batîn’in haber verdiğine göre “Ali b. Ebî Tâlib (ö.40/660), ne zaman Teymlilere ait yükseltilmiş bölmeleri bulunan bir mescidin yanından geçse: İşte bu Teymlilerin kilisesidir, dermiş.”³²⁷

³²¹ Buhârî, Salât, 18, No: 378; Savm, 11, No: 1911; Nikâh, 92, No: 5201; Talâk, 21, No: 5289; Eymân, 20, No: 6684; Tirmizî, Savm, 6, No: 690; Nesâî, Talâk, 32, No: 3486; Ahmed, III, 200 ve diğerleri Enes b. Mâlik'ten merfû' olarak; Buhârî, Tefsîr, 66/2, No: 4913; Libâs, 31, No: 5843; Ahbârü'l-Âhâd, 2, No: 7263; Müslim, Talâk, 31, No: 1479; Ebû Dâvûd, Edeb, 134, 135, No: 5201; Ahmed, I, 303 ve diğerleri İbn Abbâs'tan merfû' olarak; Ebû Dâvûd, Salât, 68, No: 602 Câbir b. Abdullah'tan merfû' olarak.

³²² Meşrube veya meşrebe: Dallardan yapılmış basamakları olan yüksekçe bir yer veya odacık. İbnu'l-Esîr, *en-Nihâye fî garîbi'l-hadis*, II, 455; Nevevî *el-Minhâc*, X, 87; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, I, 582. Tirmizî'nin Katâde b. en-Nu'mân'dan rivâyetine göre meşrebe, Medine halkının yiyecek ve silahlarını koydukları depo veya kilerdir. *el-Câmi'u's-sahîh*, Tefsîrü'l-Kur'ân, 4/22, No: 3036.

³²³ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, Salât, 18.

³²⁴ *Fethu'l-bârî*, I, 580, 582.

³²⁵ İbn Mâce, Mesâcid, 2, No: 740 İkrime yoluyla İbn Abbâs'dan merfû' olarak. Senedi zayıftır. el-Büsîrî, Cubâre b. el-Muğallis el-Himmânî [bk. İbn Hacer, *Takribü't-tehzîb*, s. 194, No: 898] ile Leys b. Ebî Süleym'in zayıf olmaları dolayısıyla hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. Bk. *Misbahu'z-züccace*, I, 262. Yine hadisin senedinde Abdülkerîm b. Abdurrahmân el-Becelî [bk. İbn Hacer, *Takribü't-tehzîb*, s. 194, No: 898] vardır ki o da, kendisine mutabaat olduğu takdirde makbûldür. Aksi takdirde leyyinü'l-hadis'tir. Burada ona mutabaatta bulunulmamıştır. Bu nedenlerden ötürü Suyûtî ve Münâvî'nin hadisin isnâdı hakkındaki hasen değerlendirmesine katılmak mümkün değildir. Bk. *el-Câmi'u's-sağîr*, s. 62, No: 909; *Feyzu'l-kadîr*, I, 589, No: 909; *et-Teyssîr*, I, 386, No: 909. İbn Receb ve Elbânî mezkûr nedenlerden dolayı hadisin zayıf olduğunu belirtmişlerdir. Bk. *Fethu'l-bârî*, II, 473; *Câmi'u'l-ülûm ve'l-hikem*, I, 142; *Silsiletü'l-ehâdisi'd-da'ife*, VI, 256-257, No: 2733; *Da'ifu'l-câmi'i's-sağîr*, s. 106-107, No: 743; *es-Semerü'l-müstetâb*, I, 460-461; *Da'ifu'süneni İbn Mâce*, s. 60, No: 141/747.

³²⁶ Münâvî, *Feyzu'l-kadîr*, I, 589; *et-Teyssîr*, I, 386.

³²⁷ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, III, 153, No: 5128. Ay. bk. İbn Hazm, *el-Muhallâ*, III, 168 isnâdsız. İbn Ebî Şeybe eseri “O oldukça yükseltilmiş bir mescidin yanından geçti de: Bu filanoğullarının kilisesidir, dedi.” lafzıyla rivâyet

Yani Hz. Ali binalarını gereğinden fazla yükseltmiş olduklarını görünce, mescidlerini kiliseye benzetmiştir.

(5) Mabetlerde özel bölmeler edinmek

Yukarıda da geçtiği üzere Asrı Saâdette mescitler gayet sade ve süslemesizdi. Ancak zamanla mescitler şaşalı yapılara dönüşmeye başladı. Ehl-i kitabın mabetlerinde olduğu gibi Müslümanlar mescitlerinde odacıklar veya özel bölmeler şeklinde yerler yapmaya ve buralarda ruhbân hayatına benzer bir tarzda inzivâ hayatı yaşamaya başladılar. İşte Hz. Peygamber Müslümanların böyle bir uygulamada bulunacaklarını önceden haber vererek ilgililerin dikkatlerini bu yöne çekmek istemiştir. ‘Ubeyd b. Ebi’l-Ca’d el-Gatafânî’nin rivâyetine göre Ka’b el-Ahbâr (ö.32/652) şöyle demiştir: “Âhir zamanda ömürleri kısa ve mescitlerini allayıp pullayan bir kavim olacaktır. Bunlar mescitlerde tıpkı Hristiyanların özel bölmeleri gibi bölmeler (mezâbih)³²⁸ edineceklerdir. Bunu yapacak olurlarsa üzerlerine belâ sağanak sağanak yağdırılacaktır.”³²⁹

İbn Ebî Şeybe (ö.235/849) isnâdıyla, mu’dal olarak Mûsâ el-Cühenî’den (ö.144/761) Rasûlullah’ın şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: “Bu ümmet – yahutta ümmetim diye buyurdu– mescitlerinde Hristiyanların mezbahları (özel bölmeleri) gibi bölmeler edinmedikleri sürece hayır içinde kalmaya devam edecektir.”³³⁰

etmiştir. *el-Musannef*, I, 274, No: 3149. Hadis zayıftır. Senesinde kopukluk vardır. Abdurrahman b. Ebî Hâtim dedi ki: Ben babamı şöyle derken dinledim: “Müslim el-Batîn (Müslim b. İmrân el-Batîn), İbn Abbâs’a yetişmemiştir.” *el-Merâsîl*, s. 218. Müslim el-Batîn, İbn Abbâs’a yetişmediğine göre Hz. Ali’ye de yetişmemiştir. Buna göre hadisin senesinde Müslim el-Batîn ile Hz. Ali arasında kopukluk vardır. Müslim el-Batîn için bk. İbn Hacer, *Tehzîbu’l-tehzîb*, X, 122, No: 6947; *Takrîbu’l-tehzîb*, s. 940, No: 6682.

³²⁸ Mezâbih mezbah’ın çoğulu olup, mescidde namaz için ayrılan özel bölme veya meclislerin baş tarafı, yüksek ve görünen tarafı, ya da kiliselerde bulununan kütüphane ve mihraba benzeyen mihrab anlamlarına gelir. Bk. Zemaşerî, *el-Fâik fi garibi’l-hadis*, II, 6; İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye fi garibi’l-hadis*, I, 359; II, 154; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, II, 439; Heysemî, *Mecma’u’z-zevâid*, VIII, 60; Molla Aliyyu’l-Kârî, *Mirkâtü’l-mefâtîh*, II, 420, 746 nolu hadisin şerhi; Münâvî, *Feyzu’l-kadir*, I, 187, 153 nolu hadisin şerhi; Şemsu’l-Hakk el-‘Azîm Âbâdî, *‘Avnu’l-ma’bud*, II, 103-104, 477 nolu hadisin şerhi; el-Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdisi’l-da’ife*, I, 641-643; *es-Semerü’l-müstetâb*, I, 475-478.

³²⁹ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, II, 413, No: 3903. İbn Ebî Şeybe eseri “Ka’b mescidde mezbah (yüksekçe yapılan mihrab ve özel bölme) edinmeyi hoş görmemiştir” lafziyle rivâyet etmiştir. *el-Musannef*, I, 408, No: 4695. Bk. *ed-Durru’l-mensûr*, II, 38 (Âl-i İmrân Süresi 39 nolu âyetin tefsiri). Rivâyetin senedi hasendir. Gayb ile alakalı bir durumu haber verdiğinden ötürü merfu hükmündedir; çünkü Ka’b’ın bunu Ashâb-ı Kirâm’dan işitmiş olma ihtimali vardır. İbn Ebî Şeybe ayrıca buna benzer bir eseri Ubeyd b. Ebi’l-Ca’d’dan, Ubeyd b. Ebi’l-Ca’d dedi ki: Muhammed’in ashâbi şöyle derdi: “Kıyâmet alametlerinden bir tanesi de mescidlerde özel bölmeler edinilmesidir.” lafziyle rivâyet etmiştir. *el-Musannef*, I, 408, No: 4698. Bk. İbn Teymiyye *İktidâu’s-surât’l-mustakîm*, I, 390; Bk. Suyûtî, *ed-Durru’l-mensûr*, II, 38 (Âl-i İmrân Süresi 39 nolu âyetin tefsiri); el-Elbânî, *es-Semerü’l-müstetâb*, I, 477. Yine İbn Ebî Şeybe buna benzer bir eseri Sâlim b. Ebi’l-Ca’d’dan, Sâlim b. Ebi’l-Ca’d dedi ki: “Mescidlerde özel bölmeler edinmeyiniz.” lafziyle rivâyet etmiştir. *el-Musannef*, I, 408, No: 4696. Bk. *ed-Durru’l-mensûr*, II, 38 (Âl-i İmrân Süresi 39 nolu âyetin tefsiri). Yine İbn Ebî Şeybe buna benzer bir eseri Mûsâ b. ‘Ubeyde’den “Ben Ebû Zerr el-Gıfârî’nin mescidini gördüm ancak onda özel olarak ayrılmış bir bölüm görmedim.” lafziyle rivâyet etmiştir. *el-Musannef*, I, 409, No: 4703. el-Elbânî her iki eserin de, isnâdının sahil olduğunu söylemektedir. Bk. *Silsiletü’l-ehâdisi’l-da’ife*, I, 642-643.

³³⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, I, 409, No: 4699 Vekî’den, o Ebû İsrâîl’den, o Mûsâ b. Abdullah el-Cühenî’den mu’dal olarak Rasûlullah’dan. Hadis zayıftır. el-Elbânî özetle şu iki illet sebebiyle hadisin senedinin zayıf olduğunu belirtmiştir: 1- Senedin mu’dal oluşu. Çünkü bu hadis, Mûsâ b. Abdullah b. Abdurrahmân el-Cühenî’nin

Alkame b. Kays en-Neha'î'nin (ö.62/682) rivâyetine göre ise İbn Mesûd (ö.32 /652) mihrabda (mesciddeki özel bir bölmede) namaz kılmayı hoş görmemiş ve şöyle demiştir: “Bu özel bölmeler kiliselere ait bir şeydir. Siz de Ehl-i kitaba kendinizi benzetmeyiniz.” Yani o kemer ile ayrılmış tâk'da (özel bölmede)³³¹ namaz kılmayı hoş görmedi.³³²

Mescidlerde özel bölmeler edinmenin caiz olmadığını gösteren daha başka rivâyetler de vardır.³³³ Hatta bu âdetin sonradan ortaya çıkartılmış bir bid'at olduğunu kesin bir dille ifade eden âlimler de vardır.³³⁴

Rasûlullah'dan naklettiği bir rivâyettir. Halbuki Mûsâ el-Cühenî İbn Hibbân'ın da zikrettiği gibi Etbâu't-Tâbiin'dendir. [bk. *es-Sikât*, VII, 449, No: 10867; *Takrîbu't-tehzîb*, s. 982, No: 7034]. 2- Ebû İsrâîl (İsmâîl b. el-Halife el-'Absî el-Kûfî) zayıf bir rivâidir. [bk. *Takrîbu't-tehzîb*, s. 138-139, No: 444]. Bk. *Silsiletü'l-ehâdisi'd-da'ife*, I, 639-643, No: 448. Suyûtî ise hadisi İbn Ebî Şeybe'nin rivâyet ettiğini söylemekle yetinmiştir. *ed-Durru'l-Mensûr*, II, 37 (Âl-i İmrân Süresi 39 nolu âyetin tefsiri); *el-Hasâisu'l-kübrâ*, s. 306.

³³¹ Tâk çoğulu tâkât olup kemer ile ayrılmış özel bölme anlamındadır. Bk. İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, X, 232-233; Komisyon, *el-Mucemu'l-vasıt*, II, 571.

³³² Bezzâr, *el-Müsned*, *el-Bahru'z-Zehhâr*, V, 21, No: 1577; *Keşfu'l-Estâr*, I, 210, No: 416. İbn Teymiyye ve el-Elbânî'nin bildirdiğine göre bu eseri ayrıca Sa'îd b. Mansûr *Sünen*'inde rivâyet etmiştir. Bk. *İkida'u's-sirâtu'l-mustakîm*, I, 389-390; *es-Semerü'l-müstetâb*, I, 477. Senedi zayıftır. Çünkü senedinde Ebû Hamza Meymûn el-A' ver el-Kassâb bulunmaktadır ki, İbn Hacer'in deyişiyle zayıftır. *Takrîbu't-tehzîb*, s. 990, No: 7106. Bundan dolayı Heysemî, “Ravileri tevsik edilmiştir.” derken isabet etmemiştir. *Mecma'u'z-zevâid*, II, 15. Eseri rivâyet eden Bezzâr, Ebû Hamza Meymûn el-A' ver el-Kassâb'ın bu eseri İbrâhîm en-Nehâ'î'den teffürden rivâyet ettiğini söylemiştir. el-Elbânî de bu hususu hatırlattıktan sonra eseri Ebû Hamza Meymûn el-A' ver el-Kassâb'dan ötürü zayıf görmüş, ancak İbn Ebî Şeybe'nin İbrâhîm en-Nehâ'î kanalıyla İbn Mes'ûd'dan sahih senedle rivâyet ettiği bu eserin bunu takviye ettiğini söylemiştir: “Bu mihrablardan kaçınız. İbrâhîm bu mihrablarda durmazdı.” *el-Musannef*, I, 409, No: 4700; *ed-Durru'l-mensûr*, II, 37 (Âl-i İmrân Süresi 39 nolu âyetin tefsiri). Bk. *Silsiletü'l-ehâdisi'd-da'ife*, I, 641-642; *es-Semerü'l-müstetâb*, I, 477. İbn Ebî Şeybe, Hüseyim ⇒ Muğire kanalıyla İbrâhîm en-Nehâ'î'den sahih bir isnâdla şunu rivâyet etmiştir: “İbrâhîm özel bölmede namaz kılmayı hoş görmezdi.” I, 408, *el-Musannef*, No: 4697. Bk. *ed-Durru'l-mensûr*, II, 38 (Âl-i İmrân Süresi 39 nolu âyetin tefsiri). Aynı rivâyeti İbn Hazm Süfyân es-Sevrî ⇒ Mansûr b. el-Mu'temir kanalıyla İbrâhîm en-Nehâ'î'den şu lafızla rivâyet etmiştir: “İbrâhîm imamın özel bölmesinde namaz kılmayı hoş görmezdi. Süfyân es-Sevrî dedi ki: Biz de bunu hoş görmeyiz.” *el-Muhallâ*, III, 159.

³³³ Bu konuda daha başka rivâyetler de mevcuttur. Bazıları şöyledir: Taberânî [bk. Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid*, VIII, 60; Suyûtî, *ed-Durru'l-mensûr*, II, 37 (Âl-i İmrân Süresi 39 nolu âyetin tefsiri); *el-Hasâisu'l-kübrâ*, s. 306] ve Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 439'da Abdullâh b. Amr b. el-Âs'tan rivâyetlerine göre Rasûlullah şöyle buyurmuştur: “Bu namaz için edinilen özel bölmelerden yani mihrablardan kaçınınız.” Heysemî hadisin sahih olduğunu ifade etmektedir. Bk. *Mecma'u'z-zevâid*, VIII, 60. Suyûtî ise eseri *ed-Durru'l-mensûr* ve *el-Hasâisu'l-kübrâ* adlı eserlerinde Taberânî ve Beyhakî'nin rivâyet ettiğini söylemekle yetinirken, *el-Câmi'u's-sahih* ile *l'lâmu'l-erîb bi hudûsi bid'ati'l-mehârib* adlı eserinde hasen olduğunu belirtmiştir. Bk. *el-Câmi'u's-sahih*, s. 16, No: 153; *l'lâmu'l-erîb bi hudûsi bid'ati'l-mehârib*, s. 21 (*Silsiletü'l-ehâdisi'd-da'ife*, I, 641'den naklen). Münâvî ise hadise Suyûtî'nin hasen dediğine buna karşılık Zehebî'nin hadisi zayıf gördüğünü ve kendi kanaatinin de Zehebî'nin hükmünden yana olduğunu söylemiştir. Bk. *Feyzu'l-kadir*, I, 187-188, No: 153; *et-Teyzîr*, I, 95, No: No: 153. el-Elbânî ise hadisin hasen olduğunu söylemektedir. Bk. *Sahîhu'l-câmi'i's-sağîr*, I, 85, No: 120; *es-Semerü'l-müstetâb*, I, 473-474; *Silsiletü'l-ehâdisi'd-da'ife*, I, 641. İbn Ebî Şeybe ve isnâdsız olarak İbn Hazm'ın İbrâhîm b. el-Muhâcîr'den rivâyetine göre “Hz. Ali özel bölmelerde namaz kılmayı hoş görmezdi.” *el-Musannef*, I, 408, No: 4693; *el-Muhallâ*, III, 159. Suyûtî bu eseri İbn Ebî Şeybe'nin rivâyet ettiğini söylemekle yetinmiştir. *ed-Durru'l-mensûr*, II, 38 (Âl-i İmrân Süresi 39 nolu âyetin tefsiri); *el-Hasâisu'l-kübrâ*, s. 306. el-Elbânî ise bu eseri İbn Hazm'n rivâyet ettiğini söylemekle yetinmiştir. *es-Semerü'l-müstetâb*, I, 478. İbn Ebî Şeybe'nin bir diğer rivâyetine göre Ebû Zerr el-Gıfârî şöyle demiştir: “Kıyâmet alametlerinden bir tanesi de mescidlerde özel bölmeler edinilmesidir.” *el-Musannef*, I, 409, No: 4701. Suyûtî bu eseri İbn Ebî Şeybe'nin rivâyet ettiğini söylemekle yetinmiştir. *ed-Durru'l-mensûr*, II, 38 (Âl-i İmrân Süresi 39 nolu âyetin tefsiri); *el-Hasâisu'l-kübrâ*, s. 306. Yine İbn Ebî Şeybe bina benzer bir eseri Mûsâ b. 'Ubeyde'den “Ben Ebû Zerr el-Gıfârî'nin mescidini gördüm ancak onda özel olarak ayrılmış bir bölme görmedim.” lafızla rivâyet etmiştir. *el-Musannef*, I, 409, No: 4703. el-Elbânî bu eserin, isnâdının sahih olduğunu söylemektedir. Bk. *Silsiletü'l-ehâdisi'd-da'ife*, I, 642-643.

³³⁴ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. İbn Hazm, *el-Muhallâ*, III, 158-159, 497 nolu mesele; Molla Aliyyu'l-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtih*, II, 420, 746 nolu hadis şerhi; Münâvî, *Feyzu'l-kadir*, I, 187-188, 153 nolu hadisin şerhi,

f. Namazda kılık kıyafet

Dinimiz setr-i avret kurallarına dikkat edilmek şartıyla “*Ey Âdem oğulları! Her secde edinişinizde en güzel elbiselerinizi giyin.*”³³⁵ âyetinin gereği olarak namazların en güzel elbiselerle kılınmasını emretmektedir. Hz. Peygamber de birçok hadisinde bu konuya temas etmiş ve çeşitli tavsiyelerde bulunmuştur. Bu tavsiyelerden bazılarında namazda giyilen kılık kıyafet konusunda Ehl-i kitaba benzememeyi, onlara bu hususta muhalefet etmeyi emretmiştir.

(1) Ayakkabı ve mestlerle namaz kılmak

Hz. Peygamber’in namazda giyilen kılık kıyafet konusunda Ehl-i kitaba benzememeyi, hatta onlara muhalefet etmeyi emrettiği konulardan biri ayakkabı ve mestlerle namaz kılmaktır. Nitekim Şeddâd b. Evs b. Sâbit el-Ensârî (ö.60/680 öncesi veya sonrası), babası Evs b. Sâbit el-Ensârî’nin şöyle dediğini nakletmiştir: Rasûlullah şöyle buyurdu: “Yahudilere muhalefet ediniz. Çünkü onlar ayakkabıları ile ve mestleriyle namaz kılmazlar.”³³⁶

İbn Teymiyye (ö.728/1328) bu hadisle ilgili olarak der ki: “Görüldüğü gibi Yahudilerin ayakkabılarını çıkarmaları Allah’ın Hz. Musa’ya “*Hemen pabuçlarını çıkar.*”³³⁷ şeklindeki buyruğuna dayandığı halde yine onlara muhalefet edilmesi/ters düşülmesi emredilmiştir.”³³⁸

Hâfız İbn Hacer (ö.852/1448) ise şöyle der: “Bu durumda böyle bir şey, sözü geçen muhalefet kastı ile yapılması halinde müstehâb olur.”³³⁹

Şemsu'l-Hakk el-'Azîm Âbâdî, 'Avnu'l-ma'bûd, II, 103-104, 477 nolu hadisin şerhi; el-Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'd-da'îfe*, I, 639-647, No: 448, 449; *es-Semerü'l-müstedâb*, I, 472-479. Suyûtî'nin (ö.911/1505) mescidlerde özel bölmeler edinmenin hükümlerini ve bunun sonradan ortaya çıkartılmış bir bid'at olduğunu ortaya koyan *l'lâmu'l-Erib bi Hudûsi Bid'ati'l-Mehârib* adında bir eser te'lif ettiğini hatırlatmakta ayrıca fayda vardır.

³³⁵ Âl-i İmrân 7/31.

³³⁶ Ebû Dâvûd, Salât, 88, No: 652; Bezzâr, *el-Müsned, el-Bahru'z-zehâr*, VIII, 406, No: 3480; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, VII, 290, No: 7164, 7165; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 260; Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 432. Hadisin senedi hasendir. Hâkim: “Bu, senedi sahih bir hadistir” demiş, Zehebî de bu hususta ona muvafakat etmiştir. *el-Müstedrek*, I, 260. İbn Teymiyye, İbn Receb ve İbn Hacer sadece hadisi zikretmekle yetinmişlerdir. Bk. *İktidâu's-sırâtü'l-mustakîm*, I, 207-208; *Fethu'l-bârî*, II, 275; *Fethu'l-bârî*, II, 589. *ez-Zeyn el-İrâkî* Tirmizî Şerhinde isnâdına hasen derken [bk. Münâvî, *Feyzu'l-kadîr*, III, 574]; Suyûtî sahih demiştir. Bk. *el-Câmi'u's-sahih*, s. 236, 310, No: 3879, 5021. Münâvî ise bir yerde isnâdına sahih derken [*Feyzu'l-kadîr*, III, 573-574, No: 3879; *et-Teysir*, III, 356, No: 3879], başka bir yerde hasen demiştir [bk. *Feyzu'l-kadîr*, IV, 265, No: 5021; *et-Teysir*, IV, 165, No: 5021]. el-Elbânî ise sahih değerlendirmesinde bulunmuştur. Bk. *Sahihu'l-câmi'i's-sağîr*, I, 611, No: 3210; *Mişkâtü'l-mesâbîh tahkiki*, I, 238, No: 765; *Cülbâbu'l-mer'eti'l-müslime*, s. 172; *Sifatü salâti'n-nebî*, s. 80; *es-Semerü'l-müstedâb*, I, 351-352; *Sahihu'süneni Ebî Dâvûd*, I, 193, No: 652. Ayrıca hadisi İbn Hibbân, hocası İbn Kahtabe yoluyla Ahmed b. Ebân el-Kureşî'den, o Mervân b. Muâviye'den diğerlerinin senediyle “Yahudilerle Hristiyanlara muhalefet ediniz. . . .” lafzıyla rivâyet etmiştir. *el-Müsnedü's-sahih, (el-İhsân)*, V, 561, No: 2186. Abdullah b. Kahtabe'nin hal tercemesine yer veren bir kaynak tespit edemedim. Ahmed b. Ebân el-Kureşî'yi ise İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 32, No: 12126'da zikretmiştir. Hadisi ayrıca Bezzâr, Enes hadisinden merfû' olarak rivâyet etmiştir. *Keşfu'l-estâr*, I, 287, No: 597. Heysemî bu rivâyet hakkında der ki: “Senedinde Ömer b. Nebhân vardır ki, o zayıf bir râvidir.” *Mecma'u'z-zevâid*, II, 54.

³³⁷ Tâhâ 20/12.

³³⁸ İbn Teymiyye, *İktidâu's-sırâtü'l-mustakîm*, I, 208.

³³⁹ *Fethu'l-bârî*, I, 589.

(2) Namazda elbiseye bürünmek

Namazda giyilen kılık kıyafet konusunda Ehl-i kitaba benzememenin, aksine onlara muhalefet etmenin emredildiği bir diğer konu namazda Yahudiler gibi elbiseye bürünüp sarılıp sarmalanmaktır. Nitekim Nâfi'nin (ö.117/735) İbn Ömer'den (ö.74/693) nakline göre Rasûlullah yahut Hz. Ömer (ö.23/643) dedi ki: "Her kimin (alt ve üst) iki elbisesi varsa o elbiselerine bürünerek namaz kılsın. Şayet tek bir elbisesi varsa onu belden aşağısını örtmek üzere peştamal gibi kuşansın fakat Yahudilerin büründükleri gibi (elini kolunu örtecek şekilde) bürünmesin."³⁴⁰

(3) Namazda elbiseyi sarkıtmak

Namazda Yahudiler gibi elbiseyi sarkıtmak kılık kıyafet konusunda namazda Ehl-i kitaba benzememenin, hatta onlara muhalefet etmenin emredildiği bir diğer konudur. Sa'îd b. Vehb'in (ö.76/695) rivâyetine göre Hz. Ali (ö.40/660) bir gün dışarı çıktığında bir topluluğun, elbiselerini sarkıtmış halde namaz kılmakta olduklarını görünce onlara şöyle der: "Bunlar sanki ders gördükleri okullarından çıkmış Yahudileri andırıyorlar."³⁴¹

Nâfi'in (ö.117/735) naklettiğine göre ise İbn Ömer (ö.74/693) Yahudilere muhalefet olması için namazda elbiseleri sarkıtmayı mekrûh görmüş ve: "Çünkü onlar elbiselerini sarkıtıyorlar" demiştir.³⁴²

(4) Namazda izârı belin üstüne bağlamak

Bu konudaki bir diğer muhalefet emri de namazda izârı yani belden aşağısını örtmek için kullanılan peştemali belin üstüne bağlamaktır. Mücâlid'in (ö.143/760) haber verdiği göre Ebû Hubeyre Yahyâ b. Abbâd b. Şeybân el-Ensârî (ö.120/738 sonrası), Şa'bî'ye (ö.103/722) şöyle sordu: "Namaz kılmak

³⁴⁰ Ebû Dâvûd, Salât, 81, No: 635; Ahmed, I, 16, II, 148; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, I, 357, No: 1390; İbn Huzeyme, *es-Sahih*, I, 376-377, 378, No: 766, 769; Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, I, 377-378, 378; İbn Hibbân, *el-Müsnedü's-sahih*, (*el-lhsân*), IV, 613, No: 1713; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, VI, 132, No: 6008; VII, 127, No: 7062; IX, 144-145, No: 9368; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 253; Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 235, 235-236, 236. Hadis sahihtir. Hâkim der ki: "Buhârî ve Müslim'in şartına göre sahihtir." Zehebî de bu hususta ona muvafakat etmiştir. *el-Müstedrek*, I, 253. Nevevî ve İbn Teymiyye isnâdına sahih derken [bk. *el-Mecmû'*, III, 173; *İktidâu's-sırâtu'l-mustakîm*, I, 289], İbn Receb sadece hadisi zikretmekle yetinmiştir. Bk. *Fethu'l-bârî*, II, 148-149. el-Elbânî ve Şuayb el-Amavût da de hadisin sahih olduğunu söylemektedirler. Bk. *Silsiletü'l-ehâdîsi's-sahîha*, VI/2, 960; *Sahîhu'l-câmi'i's-sağîr*, I, 194, No: 768; *İbn Huzeyme'nin sahih'inin takkiki*, I, 376-377, 378, No: 766, 769 nolu hadislerin dipnotu; *es-Semerü'l-müstetâb*, I, 286-288; *Sahîhu süneni Ebî Dâvûd*, I, 189, No: 635; *Müsned tahkiki*, I, 256, No: 96, 1 nolu dipnot; X, 424-425, No: 6356, 2 nolu dipnot; *el-lhsân tahkiki*, IV, 613-614, No: 1713, 3 nolu dipnot.

³⁴¹ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, I, 364, No: 1423; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 62, No: 6480; Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 243 ve İbn Teymiyye'nin bildirdiğine göre Sa'îd b. Mansûr *Sünen*'inde [bk. *İktidâu's-sırâtu'l-mustakîm*, I, 378] Abdurrahmân b. Sa'îd b. Vehb'den, o babası Sa'îd b. Vehb'den, o da Hz. Ali'den. İbn Teymiyye sadece eseri zikretmekle yetinmiştir. Bk. *İktidâu's-sırâtu'l-mustakîm*, I, 378. Rivâyetin senedi sahih, râvileri sikadrlar.

³⁴² İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 62, No: 6483. İbn Teymiyye sadece eseri zikretmekle yetinmiştir. Bk. *İktidâu's-sırâtu'l-mustakîm*, I, 379. Eserin isnâdı sahih, râvileri sikadrlar.

üzere kalktığımda izarımı bağlayayım mı?” Şa’bî ona: “Bu işi Mecusiler yapıyor” diye cevap verdi.³⁴³

Şa’bî’den gelen bu rivâyetle İmâm Ahmed’in hasen bir senedle Câbir b. Abdullah’dan (ö.74/693) rivâyet ettiği “Eğer elbisen geniş ise sen onun uçlarını omuzlarının üstüne at, sonra namaz kıl. Şayet dar gelecek olursa o vakit onu belinin üzerine bağla, sonra da onun uçlarını geri çevirmeden namaz kıl.”³⁴⁴ hadisi çatışmaktadır ki, eğer Şa’bî’den varid olan bu rivâyet sabit ise, o takdirde elbisenin genişliği halinde belde bağlamanın mekrûh oluşu şeklinde yorumlanır. Çünkü bu, Mecûsilerin bir davranışıdır. Kaldı ki Şa’bî’den gelen bu rivâyetin zayıf olduğu ilgili dipnotta belirtilmiştir.

(5) Kadınların süslenerek mabetlere çıkması

İslâm dini, kadınların eş ve mahremleri dışındakiler için süslenmelerini ve zînetlerini teşhir etmelerini “...Zînetlerini teşhîr etmesinler.”³⁴⁵ âyeti gereğince yasaklamıştır. Hatta süslenmek için çıkılan mekan Allah’ın evi bile olsa bu yasak kalkmamaktadır. Çünkü kadınların süslenerek camilere çıkma yasağının dayanaklarından bir diğeri de mabetlerine süslenerek çıkan İsrailoğullarının kadınlarına muhalefet etme zorunluluğudur. Nitekim Urve b. ez-Zübeyr (ö.93/712), Hz. Âişe’nin (ö.58/677) şöyle dediğini nakletmiştir: Rasûlullah mescitte oturuyor iken Müzeyne kabilesinden süslerini takınmış bir kadın içeri giriverdi. Mescitte üzerindeki süsleriyle böbürlenerek yürüyordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Ey insanlar! Hanımlarınıza mescitlerde süslerini giyinmekten ve böbürlenerek yürümekten vazgeçmelerini söyleyiniz. Hiç şüphesiz İsrailoğullarının hanımları mabetlerine zînetlerini giyinerek, orada böbürlenerek yürüyünceye kadar lanete uğramamışlardı.”³⁴⁶

Bir diğeri rivâyette de Hz. Âişe şöyle demektedir: “Şayet Rasûlullah kadınların sonradan neler ortaya çıkarmış olduklarını görmüş olsaydı İsrailoğullarının hanımları mescitlere gitmekten engellendiği gibi onları engellerdi.”³⁴⁷

³⁴³ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 65, No: 6519. Eser isnâdı, Mücâlid b. Sa’id b. ‘Umeyr el-Hemdânî nedeniyle zayıftır. Bk. Zehebî, *Mizânu’l-i’tidâl*, III, 438-439, No: 7070; *Tehzîbu’l-tehzîb*, X, 35-37, No: 6780; *Takrîbu’l-tehzîb*, s. 920, No: 6520.

³⁴⁴ Ahmed, III, 335. Ay. bk. Müslim, Zühd, 74, No: 3010; Ebû Dâvûd, Salât, 81, No: 634. Ay. bk. Şuayb el-Amavî, *Müsned tahkiki*, XXII, 447-448, No: 14594, 2 nolu dipnot.

³⁴⁵ Nür 24/31.

³⁴⁶ İbn Mâce, Fiten, 19, No: 4001; İshâk b. Râhûye, *el-Müsned*, II, 330, No: 855; İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, X, 245. Senedi zayıftır. Molla Aliyyu’l-Kârî ve Münâvî sadece hadisi İbn Abdilberr’in *et-Temhîd*’de rivâyet ettiğini söylemekle yetinmişlerdir. Bk. *Mirkâtü’l-mefââtih*, III, 151, 1084 nolu hadisin şerhi; *Feyzu’l-kadîr*, I, 353, 423 nolu hadisin şerhi. el-Bûsîrî der ki: “Bu zayıf bir senedir. Dâvûd b. Müdrîk’in kim olduğu bilinmemektedir. Mûsâ b. ‘Ubeyde de zayıf bir râvidir.” *Misbâhu’z-zücâce*, III, 241. el-Elbânî de hadisin zayıf olduğunu belirtmektedir. Bk. *Silsiletü’l-ehâdîsi’d-da’îfe*, XI, 366-367, No: 4821; *Da’ifu’t-terğîb ve’t-terhîb*, II, 5, No: 1199; *Da’ifu’süneni İbn Mâce*, s. 324, No: 798/4072.

³⁴⁷ Buhârî, Ezân, 163, No: 869; Müslim, Salât, 144, No: 445; Ebû Dâvûd, Salât, 53, No: 569; Mâlik, el-Muvatta’, Kible, 15, I, 176; Ahmed, VI, 91 ve diğeri Abdurrahman’ın kızı ‘Amre yoluyla Hz. Âişe’den.

3. Oruç

a. Sahur yemeği

Sahur yemeği Hz. Peygamber'in oruçla ilgili en önemli sünnetlerinden bir tanesidir. Bu oruç ister Ramazan orucu olsun isterse Ramazan orucu dışındaki oruçlar olsun hiç fark etmez. Çünkü Rasûlullah orucun çeşitleri arasında hiçbir fark gözetmeden genel bir ifade kullanarak "Sahur yemeği yeyin. Çünkü sahurda bereket vardır."³⁴⁸ diyerek oruçlu için sahur yemeğinin ne kadar önemli olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu hususa ilave olarak Rasûlullah, Müslümanların orucuyla Ehl-i kitabın orucu arasındaki farkın sahur yemeği olduğunu ifade etmiştir. Nitekim Amr b. el-Âs (ö.40/660 sonrası)³⁴⁹ Hz. Peygamber'i şöyle derken işittiğini söylemektedir: "Bizim orucumuz ile Ehl-i kitabın orucu arasındaki fark, sahur yemeğini yemektir."³⁵⁰

Yani bizim tuttuğumuz oruç ile onların tuttuğu oruç arasındaki en belirgin fark, sahur yemeğidir. Çünkü onlar sahur yemeği yemezken bizim için sahurda yemek, müstehabtır.³⁵¹ İşte hadisi rivâyet eden Amr b. el-Âs'ın uyguladığı da budur. ed-Dûlâbî (ö.310/922) yoluyla gelen rivâyette de şöyle denilmektedir: "Amr, Mısır valisi iken bize kendisine sahur hazırlamamızı emrederdi. Sahur yemeğinden bir misvak parçası kadar bir şey alırdı. Dedi ki: Rasûlullah'ı şöyle buyururken dinledi..."³⁵² deyip hadisin geri kalan bölümlerini aktardı. ..."³⁵²

Bu hadis bize Müslümanlarla Ehl-i kitabın oruç ibadetlerinin birbirinden farklı olmasının şeriat koyucu tarafından amaç edinildiğini göstermektedir.³⁵³

b. Visâl orucu

Visâl orucu üst üste, yemek yemeden iki gün oruç tutmak demektir.³⁵⁴ Hz. Peygamber, oruçlunun hiç ara vermeden arka arkaya iki gün oruç tutmasını yasaklamıştır. Hz. Ebû Hureyre (ö.58/678) bu konuda şöyle der: "Rasûlullah visâli yasakladı. Müslümanlardan bir adam 'Ama sen ara vermeden oruç tutuyorsun, ya Rasûlallah?' deyince Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Hanginiz benim gibi olabilir? Ben açlığımı, susuzluğumu Rabbim giderdiği halde gecelerim." Yine de visâl yasağından kaçınmadıklarını görünce Rasûlullah onlara bir gün, sonra bir gün daha visâl yaptırdı. Daha sonra hilâli gördüler. Bunun üzerine Peygamber visâlden vaz geçmeyi kabul etmediklerinden dolayı

³⁴⁸ Buhârî, Savm, 20, No: 1923, Müslim, Sıyâm, 45, No: 1095; Tirmizî, Savm, 17, No: 708; Nesâî, Sıyâm, 18, No: 2148 ve diğerleri Enes b. Mâlik'den merfû' olarak.

³⁴⁹ (ö.40 sonrası veya 50 sonrası/660 sonrası veya 670 sonrası).

³⁵⁰ Müslim, Sıyâm, 46, , No: 1096; Ebû Dâvûd, Sıyâm, 15, No: 2343; Tirmizî, Sıyâm, 17, No: 709; Nesâî, Sıyâm, 27, No: 2168; Dârimî, Sıyâm, 9, No: 1739; Ahmed, IV, 197 ve diğerleri.

³⁵¹ *el-Minhâc*, VII, 207.

³⁵² *el-Künâ ve'l-esmâ'*, II, 104.

³⁵³ Bk. İbn Teymiyye, *İktidâu's-sırâtı'l-mustakim*, I, 208.

³⁵⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, IV, 238.

kendilerine ders verircesine “Şayet (hilâl) gecikseydi, size daha fazla visâl yaptıracaktım.” dedi.³⁵⁵ Rasûlullah’ın visâl orucuyla ilgili bu umumî yasağı dışında ayrıca Hristiyanlara muhalefet etmek için de bu orucu yasakladığı hadislerde bildirilmektedir. Nitekim İyâd b. Lakît es-Sedûsî, Beşîr b. el-Hasâsiye es-Sedûsî’nin hanımı Leylâ es-Sedûsiyye’den şöyle dediğini nakletmiştir: Visâl ile (kesintisiz olarak) iki gün oruç tutmak istedim, Beşîr bana engel olarak dedi ki: Rasûlullah böyle oruç tutmayı yasakladı ve şöyle buyurdu: “Bu işi Hristiyanlar yaparlar. Fakat sizler Allah’ın size emrettiği gibi oruç tutunuz ve orucu akşama kadar tamamlayınız. Akşam oldu mu oruç açınız.”³⁵⁶

Görüldüğü gibi bu olay da akşam iftar etmeden oruç tutmanın yasaklanmasına bu şekilde oruç tutmanın Hristiyan orucu oluşu gerekçe olarak gösteriliyor. Bu âdet de Peygamberimizin başka bir hadiste buyurduğu gibi onların kendi kafalarından uydurdukları ruhbanlık anlayışının bir ürününe benzemektedir.³⁵⁷

c. İftar açmakta acele etmek

Hz. Peygamber “İnsanlar iftarda acele ettikleri sürece hayır üzere bulunmaya devam ederler.”³⁵⁸ sözüyle iftar açmakta acele etmenin gereği üzerinde durmuştur. Ebû Hureyre’nin (ö.58/678) merfû’ olarak rivâyet ettiği şu hadiste ise Rasûlullah iftar açmakta acele edilerek Ehl-i kitaba muhalefet edilmesinin zorunluluğu üzerinde durmuştur: “İnsanlar iftar yapmakta ellerini çabuk tuttıkları sürece din güçlü kalmaya devam edecektir. Çünkü Yahudilerle

³⁵⁵ Buhârî, Savm, 49, No: 1965; Müslim, Sıyâm, 57, No: 1103 ve diğerleri.

³⁵⁶ Ahmed, V, 225; Tayâlisî; s. 153, No: 1125; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebir*, II, 44, No: 1231 ve İbn Hacer ile Suyûtî’nin bildirdiklerine göre ayrıca ‘Abd b. Humeyd *Tefsîr*’inde, yine İbn Teymiyye ve İbn Hacer’in bildirdiklerine göre ise Sa’id b. Mansûr *Sünen*’inde rivâyet etmiştir. Bk. *Fethu’l-bârî*, IV, 239; *ed-Durru’l-mensûr*, I, 362 (Bakara Sûresi 187 nolu âyetin tefsiri); *İktidâu’s-sırâtı’l-mustakîm*, I, 212-213. İbn Teymiyye ve İbn Kesîr hadisi sadece zikretmekle yetinmişlerdir. Bk. *İktidâu’s-sırâtı’l-mustakîm*, I, 212-213; *Tefsîru’l-Kur’âni’l-’azîm*, I, 230 (Bakara Sûresi 187 nolu âyetin tefsiri). Heysemî şöyle demiştir: “Hadisi Ahmed ve *el-Kebîr*’de Taberânî rivâyet etmiş olup, Leylâ’yı zikereden kimseyi bulamadım. Geri kalan ricâli ise *Sahih*’in ricâlidir.” *Mecma’u’z-zevâid*, III, 158. Bir başka yerde ise Heysemî, Ahmed’in ricâlinin sika olduklarını belirtir. III, 199. İbn Hacer ise hadisin isnâdının sahih olduğunu söylemektedir. *Fethu’l-bârî*, IV, 239; *Telhisu’l-habîr*, II, 384, No: 903. el-Elbânî ve Şuayb el-Arnâvût da İbn Hacer ile aynı kanaati taşımaktadırlar. Bk. *Cilbâbu’l-mer’eti’l-müslime*, s. 176-177; *Müsned tahkiki*, XXXVI, 287, No: 21955, 2 nolu dipnot.

³⁵⁷ İbn Teymiyye, *İktidâu’s-sırâtı’l-mustakîm*, I, 213.

³⁵⁸ Buhârî, Savm, 45, No: 1957; Müslim, Sıyâm, 48, No: 1098; Tirmizî, Savm 13, No: 699 ve diğerleri Sehl b. Sa’d’dan merfû’ olarak.

Hristiyanlar (iftarı) geciktirirler.”³⁵⁹ Hadisi bazı muharricler “... Çünkü Yahudiler (iftarı) geciktirirler.” lafzıyla rivâyet etmişlerdir.³⁶⁰

Tibî (ö.743/1342) hadisle ilgili olarak “Bu hadisten anlaşıldığına göre bu hanif dinin ayakta durması düşman olan Ehl-i kitaba muhalefet etmeye bağlıdır. Onlara muvafakat ise, dinin telef olması demektir.”³⁶¹ demektedir.

İbn Teymiyye (ö.728/1328) ise şöyle demektedir: “Bu hadisin belirttiğine göre vakit gelince gecikmeksizin iftar etme sayesinde bu dinin kazanacağı üstünlük sırf iftar zamanı konusunda Yahudi ve Hristiyanlara ters düşülmesinin sonucudur. İşin bir de şu yanı var. Bilindiği gibi Peygamberimizin gönderilmesinin amacı “Allah’ın dinini, diğer tüm dinlerden üstün kılmaktır.”³⁶² Yahudi ve Hristiyanlara muhalefet etmek bu dinin üstünlük kurmasını sağladığına göre demek ki, Yahudi ve Hristiyanlara muhalefet etmek Hz. Peygamberin gelişinin en önemli amacıdır.”³⁶³

Bir diğer rivâyette şöyledir: Servân b. Milhân et-Teymî’nin dediğine göre bir adam Ammâr b. Yâsir’e (ö.37/657) Ebû Mûsâ el-Eş‘arî (ö.44/664)³⁶⁴ şöyle dedi, dedi: “Sizler yıldızlar ortaya çıkınca iftar etmeyiniz (iftarınızı o vakte kadar geciktirmeyiniz). Çünkü bu Yahudilerin işlerindedir.”³⁶⁵

Yani Yahudiler yıldızlar görününceye hatta iyice doğuncaya kadar iftar etmeyi erteliyorlar. Siz onların yaptıkları gibi yapmayınız, iftar etmek için elinizi çabuk tutunuz.

³⁵⁹ Ebû Dâvûd, Sıyâm, 20, No: 2353; Ahmed, II, 450; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 278, No: 8944; İbn Huzeyme, *es-Sahih*, III, 275, No: 2060; İbn Hibbân, *el-Müsnedü’s-Sahih*, (*el-İhsân*), VIII, 273-274, 277, No: 3503, 3509; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 431; Beyhâkî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, IV, 237. Senedi hasendir. Senedinde Muhammed b. Amr b. ‘Alkame b. Vakkâs el-Leyisî bulunmaktadır ki Hâfız İbn Hacer hakkında: “Sadûk olup bir takım yanımları vardır.” demiştir. *Takribü’l-tehziib*, s. 884, No: 6228. Hâkim de: “Müslim’in şartına göre sahih bir hadis olduğu halde Buhârî ve Müslim bu hadisi rivâyet etmemişlerdir” demiştir. *el-Müstedrek*, I, 431, Zehebî de bu hususta ona muvafakat etmiştir. İbn Teymiyye ise hadisi sadece zikretmekle yetinmiştir. Bk. *İktidâu’s-sırâtü’l-mustakîm*, I, 208-209. el-Elbânî ve Şuayb el-Arnâvût da hadisin hasen olduğunu söylemektedirler. Bk. *Sahihu’l-câmi’i’s-sağîr*, II, 1272, No: 7689; *Mişkâtü’l-mesâbil tahkiki*, I, 622, No: 1995; *Sahihu mevâridü’z-zam’ân*, I, 381, No: 736; *Sahihu’l-terğîb ve’l-terhîb*, I, 622, No: 1075; *Sahihu süneni Ebî Dâvûd*, II, 58, No: 2353; *İbn Huzeyme’nin sahih’inin takkiki*, III, 275, 2060 nolu hadisin şerhi; *Cilbâbu’l-mer’eti’l-müslime*, s. 176; *Müsned tahkiki*, XV, 503-504, No: 9810, 1 nolu dipnot; *el-İhsân tahkiki*, VIII, 273-274, No: 3503, 1 nolu dipnot; VIII, 277, No: 3509, 1 nolu dipnot.

³⁶⁰ İbn Mâce, Sıyâm, 24, No: 1698; Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, III, 370, No: 3299. el-Büsîrî: “Bu sahih bir isnâd olup ricâli sikadılar.” demektedir. *Misbâhu’z-zicâce*, II, 222. el-Elbânî ise hadisin hasen olduğunu söylemektedir. Bk. *Sahihu süneni İbn Mâce*, II, 73, No: 1387/1722.

³⁶¹ Şemsu’l-Hakk el-‘Azîm Âbâdî, *‘Avnu’l-ma’bûd*, VI, 344.

³⁶² Bk. *Tevbe* 9/33; *Fetih* 48/28; *Saf* 61/9.

³⁶³ İbn Teymiyye, *İktidâu’s-sırâtü’l-mustakîm*, I, 209.

³⁶⁴ (ö.44 veya 50/664 veya 670).

³⁶⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 278, No: 8947. Buhârî, *et-Târihu’l-kebir*, II, 183’de eserin bir bölümünü rivâyet etmiştir. İsnâdı sahihtir. İbn Ebî Şeybe’nin rivâyetindeki mübhem (adı bilinmeyen) şahıs Buhârî’nin *et-Târihu’l-kebir*’deki rivâyetine göre Servân b. Milhân’dır ki, ‘İclî ve İbn Hibbân onu tevsik etmişlerdir. Bk. *Târihu’s-sikât*, s. 90; *Ma’rifetü’s-sikât*, I, 260, No: 193; *es-Sikât*, IV, 100, No: 2006. Ay. bk. *et-Târihu’l-kebir*, II, 182-183, No: 2132; İbn Hacer, *Ta’cîlu’l-menfe’a*, s. 63.

d. Âşûre gününün öncesinde ve sonrasında birer gün oruç tutmak

Muharrem ayının onuncu gününe “âşûrâ” denilir. Hz. Peygamber’in bugünde devamlı olarak oruç tuttuğu rivâyet edilmiştir. Fakat sadece o günde oruç tutulmasını Ehl-i kitabın da o gün oruç tutması sebebiyle Hz. Peygamber doğru görmemiş, bunun yanında bir önceki veya bir sonraki günün de oruçlu geçirilmesini tavsiye etmiştir. İbn Abbâs (ö.68/687) şöyle demiştir: Rasûlullah Âşûre günü oruç tuttuğu ve bu orucun tutulmasını emrettiği zaman sahâbîler: Ey Allah’ın Rasûlü! Muhakkak ki bu Yahudilerin ve Hristiyanların yücelttikleri bir gündür, dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Gelecek sene olduğu vakit inşaallah bizler dokuzuncu gün (de) oruç tutarız.”³⁶⁶

İbn Abbâs’ın bir diğer rivâyeti de şöyledir: Rasûlullah şöyle buyurdu: “Siz Âşûre günü oruç tutunuz. Bu hususta Yahudilere de muhalefet ederek ya ondan bir gün önce yahut ondan bir gün sonra da oruç tutunuz.”³⁶⁷

e. Âşûre günü oruç tutmak

Az önce değinildiği üzere Hz. Peygamber Âşûre gününü devamlı oruçla geçirmiştir. Yani o gün sadece oruç tutmakla yetinmiş, Yahudilerden farklı olarak o günü bayram edinmemiş, o güne özel süslenmemiş ve bu gün dolayısıyla özel

³⁶⁶ Müslim, Sıyâm, 113, No: 1134; Ebû Dâvûd, Sıyâm, 64, No: 2445; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebir*, X, 322, No: 10785; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, IV, 287. Ay. bk. İbn Mâce, Sıyâm, 41, No: 1736; Ahmed, I, 224-225, 236, 345; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 314, No: 9381; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebir*, X, 330-331, No: 10817; XI, 14, 106, No: 10891 11266; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, IV, 287. Hadisin şerhi için bk. İbn Teymiyye, *İktidâu’s-sırâtü’l-mustakîm*, I, 284; el-Elbânî, *Cilbâbu’l-mer’eti’l-müslime*, s. 177-178.

³⁶⁷ Ahmed, I, 241; *Fadâilü’s-sahâbe*, II, 1250, No: 1951; Bezzâr, *el-Müsned*, (*Keşfu’l-estâr*), I, 493, No: 1052; İbn Huzeyme, *es-Sahih*, III, 290-291; No: 2095; Tahâvî, *şerhu me’âni’l-âsâr*, II, 78 (Sonunda “Yahudilere benzemeyin” ziyâdesi ile); Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, IV, 287 ve İbn Teymiyye’nin bildirdiğine göre Sa’îd b. Mansûr *Sünen*’inde [bk. *İktidâu’s-sırâtü’l-mustakîm*, I, 469] merfû’ olarak İbn Abbâs’dan. Hadisin isnâdında zayıflık bulunmaktadır. İbn Teymiyye, İbnü’l-Kayyim, İbn Hacer ve *ed-Durru’l-Mensûr*’da Suyûtî hadisi sadece zikretmekle yetinmişlerdir. Bk. *İktidâu’s-sırâtü’l-mustakîm*, I, 283-284, 469; *Tehzibu’s-sünen*, IV, 79-80; *Zâdu’l-me’âd*, II, 69, 71; *Fethu’l-bârî*, IV, 288; *Telhîsu’l-habîr*, II, 408, No: 932; *ed-Durru’l-mensûr*, VI, 578 (Fecr Süresi 1 nolu âyetin tefsir). Heysemî ise şöyle demiştir: “Hadisi Ahmed ve Bezzâr rivâyet etmiş olup isnadında Muhammed b. Ebî Leylâ bulunmaktadır ki, hakkında konuşulmuştur.” *Mecma’u’z-zevâid*, III, 188-189. Heysemî’nin söz konusu ettiği Muhammed b. Ebî Leylâ’nın tam adı Muhammed b. Abdurrahmân Ebî Leylâ olup, İbn Hacer’in tespitiyle “sadûk olup hıfzı çok kötü” bir râvidir. Bk. *Takribü’l-tehziib*, s. 871, No: 6121. Şevkânî şöyle demiştir: “Ahmed’in bu rivâyeti Dâvûd b. Ali, o babasından, o da dedesinden tarikinden zayıf müinker olup bu hadisi Dâvûd b. Ali’den İbn Ebî Leylâ rivâyet etmiştir.” *Neylû’l-evtâr*, IV, 244. Bk. el-Mübârekfûrî, *Tuhfetü’l-ahvezî*, III, 283. el-Elbânî ve Şuayb el-Arnâvût da mezkur râviden dolayı hadisin isnâdını zayıf görmekte dirler. Bk. *İbn Huzeyme’nin sahih’inin takkiki*, III, 290; No: 2095 nolu hadisin dipnotu; *Müsned tahkiki*, IV, 52, No: 2154, 2 nolu dipnot; V, 280, No: 3213, 1 nolu dipnot. Ancak hadisi Atâ’ b. Ebi Rebâh, İbn Ebî Leylâ’ya muhalefet ederek İbn Abbâs’dan mevkûf olarak nakletmiştir. Bunu Abdürrezzâk, *el-Musannef*, IV, 287, No: 7839; Tahâvî, *Şerhu me’âni’l-âsâr*, II, 78 ve Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, IV, 287 İbn Cüreyc yoluyla, İbn Cüreyc dedi ki: Atâ’ bana İbn Abbâs’tan diye haber verdi deyip, rivâyet etmişlerdir. Tirmizî ise hadisi muallâk olarak, İbn Abbâs’ın kendi sözünden mevkûf bir şekilde rivâyet etmiştir. *el-Câmi’u’s-sahih*, Savm, 50, No: 755 nolu hadisin sonunda. İbn Teymiyye bu mevkûf rivâyeti sadece zikretmekle yetinmiştir. *İktidâu’s-sırâtü’l-mustakîm*, I, 283-284. el-Elbânî ve Şuayb el-Arnâvût ise bu mevkûf rivâyetinin senedinin sahih olduğunu belirtmektedirler. Bk. *İbn Huzeyme’nin sahih’inin takkiki*, III, 290; No: 2095 nolu hadisin dipnotu; *Sahihu’s-süneni’t-Tirmizî*, I, 399, No: 755; *Müsned tahkiki*, IV, 52-53, No: 2154, 2 nolu dipnot; V, 280-281, No: 3213, 1 nolu dipnot. Bu mevkûf rivâyet ve bir önceki dipnotta zikredilen Müslim rivâyeti sebebiyle Suyûtî bu hadisin sahih, Münâvî ise hasen olduğu kanaatini taşımaktadırlar. Bk. *el-Câmi’u’s-sahih*, s. 312, No: 5068; *Feyzu’l-kadir*, IV, 283-284, No: 5068; *et-Teysir*, IV, 180-181, No: 5068; V, 312-313, No: 7220.

bir sevinç duymamıştır. Nitekim Ebû Mûsâ el-Eş‘arî (ö.44/664) bu durumu şöyle ifade etmektedir: Yahudiler Âşûre gününü bayram ediniyorlardı. Bunun üzerine Rasûlullah: “Onlara muhalefet ediniz, siz oruç tutunuz” diye buyurdu.³⁶⁸

Hâfız İbn Hacer (ö.852/1448) bu konuda şunları söyler: “Fakat onların o günü tazim edip bayram edinmeleri, onların o günde oruç tutmadıklarını ifade etmez. Kendi şeriatlerinde o günde oruç tutmaları, onu tazim etmelerinin bir parçası idi.”³⁶⁹

İbn Hacer’in bu tespiti ışığında şunu söylemek doğru olacaktır: Buna göre Yahudilere bu hususta muhalefet, o gün oruç tutmakla birlikte bayram yapmamak, süslenmemek ve bu gün dolayısıyla sevinç izhar etmemek suretiyle olur.

f. Cumartesi ve pazar günleri oruç tutmak

Hz. Peygamber’in müşriklere muhalefet olsun diye cumartesi ve pazar günleri oruç tuttuğunu gösteren Ümmü Seleme (ö.62/682) hadisi sıhhati açısından tartışmalı bir hadistir. Bu hadise göre Ümmü Seleme şöyle demiştir: Rasûlullah sair günlerde oruç tuttuğundan çok, cumartesi ve pazar günlerini oruç tutar ve şöyle derdi: “Bunlar müşriklerin bayram günleridir. Ben de onlara muhalefet etmeyi seviyorum.”³⁷⁰

³⁶⁸ Buhârî, Savm, 69, No: 2005; Müslim, Sıyâm, 129, No: 1131; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III, 234, No: 2861; Ahmed, IV, 409. Ay. bk. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 311, No: 9353; Tahâvî, *Şerhu me‘âni'l-âsâr*, II, 76; İbn Hibbân, *el-Müsnedü's-sahîh*, (*el-İhsân*), VIII, 391, No: 3627; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV, 289. Ay. bk. Buhârî, Menâkibu'l-Ensâr, 52, No: 3942. Bir rivâyette de şöyle denilmektedir: “Hayberliler aşure günü oruç tutuyorlar, onu bayram kabul ederek o günde hanımlarına zinetlerini takmalarını ve süslerini takmalarını söylüyorlardı...” deyip hadisin geri kalan kısmını zikretmektedir. Müslim, Sıyâm, 130, No: 1131.

³⁶⁹ *Fethu'l-bârî*, IV, 292.

³⁷⁰ Ahmed, VI, 323-324; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III, 213-214, 214, No: 2788, 2789 (... Bu iki gün Ehl-i kitabın bayramları olan gündürler. ... lafzıyla); İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, III, 318, No: 2167; İbn Hibbân, *el-Müsnedü's-sahîh*, (*el-İhsân*), VIII, 381, 407-408, No: 3616, 3646; Taberânî, *el-Mu‘cemu'l-kebir*, XXIII, 283, 402-403, No: 616, 964; *el-Mu‘cemu'l-evsat*, IV, 156, No: 3857; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 436; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV, 303 ve İbn Teymiyye'nin bildirdiğine göre ayrıca İbn Ebî Asım [bk. *İktidâu's-sırâtü'l-mustakîm*, II, 78]. Hadisin senedi hasendir. Hâkim sahih olduğunu belirtmiştir. Zehebî de ona muvafakat etmiştir. *el-Müstedrek*, I, 436. Heysemî “Taberânî *el-Kebrî*'de rivâyet etmiş olup râvileri sikadılar. İbn Hibbân hadisi sahih görmüştür.” demiştir. *Mecma'u'z-zevâid*, III, 198. Şevkanî, İbn Huzeyme'nin hadisi tashih ettiğini nakletmektedir. Bk. *Neylü'l-evtâr*, IV, 252. Şuayb el-Arnâvût da hadisin isnâdının hasen olduğunu söylemektedir. Bk. *Müsned tahkiki*, XXXIV, 330-331, No: 26750, 3 nolu dipnot; *el-İhsân tahkiki*, VIII, 381, No: 3616, , 4 nolu dipnot; VIII, 407-408, No: 3646, 1 nolu dipnot. Muhammed b. Hamed el-Hamûd en-Necdî de hadisin isnâdının zayıf olduğunu ifade etmektedir. Bk. *el-Kavlu's-sebt fi savmi yevmi's-sebt*, s. 19-20, 9 nolu dipnot. İbnü'l-Kayyim, İbnu'l-Kattân'ın hadisi hasen kabul ettiğini nakletmekte ise de [bk. *Zâdu'l-me‘âd*, II, 79] kendisinin bu kanaatte olmadığını “Bu hadisin sıhhatinde sorun vardır.” [bk. *Zâdu'l-me‘âd*, II, 78] diyerek ifade etmektedir. Taberânî hadisi rivâyet ettikten sonra “Bu hadis Ümmü Seleme'den bu isnâddan başka bir isnâdla rivâyet edilmemiştir. Bu hadisin rivâyetinde Bakîye b. el-Velîd teferrüd etmiştir.” diyerek hadisin isnâdının zayıf olduğuna işaret etmiştir. *el-Mu‘cemu'l-evsat*, IV, 156. el-Elbânî de *İbn Huzeyme'nin sahih'inin tahkiki*, III, 318; No: 2167'de hadisin isnâdının hasen olduğunu söylemiş, ancak daha sonra telif ettiği diğer eserlerinde fikrini değiştirerek hadisin zayıf olduğunu söylemiştir. Bk. *Silsiletü'l-ehâdisi'd-da'ife*, III, 219-220, No: 1099; *Mişkâtü'l-mesâbih tahkiki*, I, 639, No: 2068; *Da'ifu mevâridi'z-zam‘ân*, s. 66, No: 112; *Cilbâbu'l-mer‘eti'l-müslime*, s. 178-179. İbn Teymiyye hadisi bazı hâfizların sahih gördüğünü belirtmiştir. Bk. *İktidâu's-sırâtü'l-mustakîm*, II, 78-79; Şeyhu'l-İslâm İbn Hacer ise sadece hadise yer vermekle yetinmiş sıhhatine yönelik bir şey söylememiştir. Bk. *Fethu'l-bârî*, X, 374-375.

Hadis kısaca şu anlama gelmektedir: Cumartesi günü Yahudilerin, pazar günü ise Hristiyanların bayram günleridir. Ancak bayram günlerinde oruç tutulmadığından ötürü o günlerde oruç tutmak suretiyle Yahudi ve Hristiyanlara muhalefet etmiştir.³⁷¹

Öte yandan Ahmed, Ebû Dâvûd ve hasen olduğunu belirterek Tirmizî ve diğerleri, Abdullah b. Busr es-Sülemî yoluyla (ö.96/715) kızkardeşi es-Sammâ bint. Busr'den rivâyet ettiklerine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Size farz olunan günler dışında cumartesi günü oruç tutmayınız. Eğer sizden herhangi bir kimse bir üzüm tanesi posası yahutta bir ağaç çubuğu dışında bir şey bulamayacak olsa dahi onu alsın ve çiğnesin.”³⁷²

Bu hadis ile Ümmü Seleme yoluyla gelen hadis arasında aslında bir teâruz/çelişki bulunmamaktadır. Cumartesi günü oruç tutmanın yasaklanması tek başına o günün oruçla geçirilmesi ile alakalıdır. Çünkü o günü tazim etmek, tek başına o gün oruç tutmak suretiyle sözkonusu olabilir.³⁷³

g. Receb ayını oruçla geçirmek

Sahih hadislerin açıkça ifade ettikleri gibi Hz. Peygamber Receb ayını oruçla geçirmemiştir. Üstelik Hz. Ömer (ö.23/643) câhiliye ehlinin bu ayı tazim etmesi nedeniyle bu ayda oruç tutulmasını hoş görmemiştir. Nitekim Hareşe b. el-Hurr (ö.74/693) şöyle demiştir: Hz. Ömer Receb ayında insanların ellerine ellerini tencerelelere uzatuncaya kadar vurur ve şöyle derdi: “Yiyiniz, bu câhiliye dönemi insanların tazim ettikleri bir ay idi.”³⁷⁴

³⁷¹ *Fethu'l-bârî*, X, 375.

³⁷² Ebû Dâvûd, Sıyâm, 51, No: 2421; Tirmizî, Savm, 43, No: 744; İbn Mâce, Sıyâm, 38, No: 1726; Dârimî, Savm, 40, No: 1790; Ahmed, VI, 368, 368-369; İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, III, 317; No: 2164; Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, II, 80; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, XXIV, 325-330, No: 818-821; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 435; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV, 302. Tirmizî “bu hasen bir hadistir” demiş [bk. *el-Câmi'u's-sahîh*, III, 120], Hâkim de hadisi Buhârî'nin şartına göre tashih etmiştir. *el-Müstedrek*, I, 435. Hadisi ayrıca İbnü's-Seken [bk. Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, IV, 252], İbn Teymiyye, İbnü'l-Kayyim, İbn Hacer, Suyûtî, Şevkânî, Münâvî, el-Elbânî, Şuayb el-Arnâvût ve Muhammed b. Hamed el-Hamûd en-Necdî tashih etmişlerdir. İbn Teymiyye, *İktidâu's-sırâtü'l-mustakîm*, II, 71-72, 72-73, 75; *Zâdu'l-me'âd*, II, 79-80; *Tehzibu's-sünen* [bk. Şemsu'l-Hakk el-'Azîm Âbâdî, *'Avnu'l-ma'bûd*, VII, 48-52]; *Telhisü'l-habîr*, II, 413-414, No: 939; *Bulûğu'l-merâm*, s. 174-175, No: 711; *el-Câmi'u's-sağîr*, s. 581, No: 9818; *Neylü'l-evtâr*, IV, 252; *Feyzu'l-kadîr*, VI, 530, 433, No: 9489, 9818; *et-Teysir*, VI, 498, No: 9818; el-Elbânî, *İrvâu'l-galîl*, IV, 118-125, No: 960; *Sahîhu'l-câmi'i's-sağîr*, II, 1228, No: 7358; *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahîha*, VII/1, 274-275; *Mişkâtü'l-mesâbîh tahkiki*, I, 638, No: 2063; *Sahîhu mevâridi'z-zam'ân*, I, 397, No: 781; *Sahîhu'l-terğîb ve't-terhib*, I, 607-608, No: 1049; *Sahîhu süneni Ebi Dâvûd*, II, 74, No: 2421; *Sahîhu süneni't-Tirmizî*, I, 394-395, No: 744; *Sahîhu süneni İbn Mâce*, II, 80-81, No: 1413/1751; *İbn Huzeyme'nin sahîh'inin tahkiki*, III, 317; 2164 nolu hadisin dipnotu; *Cilbâbu'l-mer'eti'l-müslime*, s. 179; *Tamânu'l-minne*, s. 405-406; *Silsiletü'l-ehâdisi'd-da'ife*, III, 219-220; *Müsned tahkiki*, XXIX, 230-234, No: 17686, 2 nolu dipnot; XXXV, 7-9, No: 27075, 27077, 3 ve 2 nolu dipnotlar; *el-Ihsân tahkiki*, VIII, 379-381, No: 3615, 1 nolu dipnot; Muhammed b. Hamed el-Hamûd en-Necdî, *el-Kavlu's-sebt fi savmi yevmi's-sebt*, s. 7-9.

³⁷³ Bk. *Zâdu'l-me'âd*, II, 79-80 (trc. II, 97); Muhammed b. Hamed el-Hamûd en-Necdî, *el-Kavlu's-sebt fi savmi yevmi's-sebt*, s. 10-44, 45-46.

³⁷⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musamef*, II, 345, No: 9758; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, VII, 327, No: 7236. İbn Kudâme eseri İmâm Ahmed'in *Müsned*'ine nispet etmiştir. Bk. *el-Muğni*, IV, 429. Ancak el-Elbânî'nin de dediği gibi eser İmâm Ahmed'in *Müsned*'i dışında, bize ulaşmayan bazı kitaplarında mevcuttur. Bk. *İrvâu'l-galîl*, IV, 113. Heysemî rivâyet hakkında şöyle demiştir: “Taberânî *el-Evsat*'ta rivâyet etmiş olup isnâdında el-Hasen b. Cebele

Câhiliye dönemi insanların Receb ayını tazim etmeleri hususunda Hz. Ömer onlara muhalefet etmekte işi o kadar sıkı tutuyordu ki, onları yemek yemeye zorluyordu. Çünkü onların bu ayda oruç tutmalarını –câhiliye dönemi insanların yaptığı gibi– bir çeşit tazim olmasından ve cahil müslümanların bu orucun farz olduğuna inanmalarından korkuyordu.³⁷⁵

h. Nevruz/Neyruz günü oruç tutmak

Nevruz Farsça'da “yeni gün” anlamına gelen nevrüz, yaygın olarak “baharın gelişini kutlamak üzere yapılan tabiat bayramı” olarak bilinmektedir. Kökeni tam olarak bilinmemekle birlikte kelime bu anlamıyla eski İranlılar arasında baharın gelişini kutlamak için yapılan özel tören ve bayramlara verilmiştir. Bu tören ve bayramlar İran güneş takviminin ilk ayı olan nisanın (Farvardin) ilk günü başlar ve on iki gün sürer ki, bu milâdî yılın 21 Mart'ına tesadüf eder.³⁷⁶ Farisilerin eski ulusal bayramlarının en büyüğüdür. Nevruzun kökenine ilişkin kaynaklarda üç destan gösterilmektedir ki bu destanların hepsi İslâm öncesi câhilî dönemi kapsar.³⁷⁷ İşte bu nedenle Müslümanların ilk nesilleri bu günü bayram edinmedikleri gibi bu günde oruç da tutmamışlardır. İbn Ebî Şeybe'nin rivâyetine göre Hasanü'l-Basrî'ye (ö.110/728) Neyruz (Nevruz) günü oruç tutmaya dair soru sorulunca şu cevabı verdi: “Sizin Neyruzla ne ilginiz olabilir ki? Ona iltifat etmeyiniz. O Acemlere aittir.”³⁷⁸

Nevruz günü oruç tutmanın fazileti hakkında Enes b. Mâlik'den (ö.93/711) rivâyet edilen bir hadis varid olmuştur. Bu hadise göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Müşriklere muhalefet olmak üzere Nevruz günü oruç tutunuz.

vardır ki, onu zikredeni görmedim. Geri kalan ricâli sâikadrlar.” *Mecma'u'z-zevâid*, III, 191. Şevkanî sadece eseri İbn Ebî Şeybe'nin rivâyet ettiğini söylemekle yetinmiş, sıhhatine yönelik herhangi bir şey söylememiştir. Bk. *Neylû'l-evtâr*, IV, 247; *es-Seylû'l-cerrâr*, II, 144. el-Elbânî ise isnâdının sahih olduğunu söylemektedir. Bk. *İrvâu'l-galil*, IV, 113-114, No: 957. el-Muğnî'nin muhakkıkları Abdülmuhsin et-Türki ve Abdülfettâh Muhammed el-Hulv eserin hâşiyelerinden (I) birinde eseri Sa'îd b. Mansûr'un *Sünen*'inde rivâyet ettiğine ve isnâdının *Şeyhain*'in şartına göre sahih olduğuna dair bir kaydın zikredildiğini nakletmektedirler. *el-Muğnî*, IV, 429, 19 nolu dipnot.

³⁷⁵ Turtüşî, *Kitâbu'l-Havâdis ve'l-bida*, s. 141-142.

³⁷⁶ Bk. Komisyon, *el-Mu'cemu'l-Vasît*, II, 962.

³⁷⁷ Bk. Çağrırcı, “İslâm Ahlakı”, *İlmihal*, II, 481-483.

³⁷⁸ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 344, No: 9740. Hasanü'l-Basrî'den gelen bu eser, Hişâm b. Hassân el-Ezdî el-Kurdûsî'nin Hasanü'l-Basrî'den rivâyetidir. İbn Hacer ve başkalarının dediğine göre Hişâm b. Hassân el-Ezdî el-Kurdûsî sika olmakla beraber Hasanü'l-Basrî ile Atâ'dan yaptığı rivâyetler tartışmalıdır. Çünkü kendisi onlardan irsâlde bulunurdu. Bk. *Tehzibu't-tehzib*, XI, 32-35, No: 7607; *Takribu't-tehzib*, s. 1020-1021, No: 7339. Fakat İbn Ebî Şeybe'nin bir diğer rivâyetinde Sa'îd b. İyâs el-Cüreyrî, Hasanü'l-Basrî'den rivâyetiyle bu hususta ona mutabaatta bulunmuştur ki, Sa'îd b. İyâs el-Cüreyrî sika bir râvidir. Bk. *Tehzibu't-tehzib*, IV, 5-7, No: 7607; *Takribu't-tehzib*, s. 374, No: 2366. Bu rivâyet şöyledir: “Hasanü'l-Basrî'ye Neyruz (Nevruz) günü oruç tutmaya dair soru sorulunca, O, onu hoş görmeyerek, Acemler onu tazim ederler, diye cevap verdi.” II, 344, No: 9739. Buna göre bu eserin isnâdı sahihtir.

Ben de size iki yıllık oruç ecri alacağınızı söylüyorum.”³⁷⁹ Ancak bu hadis zayıftır.³⁸⁰

4. Hac

a. Arafat'ta vakfe

Arafatta vakfe haccın haccın iki rüknünden biridir. Diğer rüknü ise ziyaret tavafidır. Hz. Peygamber “Hac, Arafat’tan ibarettir.”³⁸¹ diyerek Arafat vakfesinin haccın olmazsa olmazlarından olduğunu haber vermiştir. Bu bakımdan Zilhiccenin 9. arefe günü zeval vaktinden yani güneşin tepe meridyeni üzerine geliş vaktinden bayramın ilk günü “feci-i sâdik” denilen tan yerinin ağarmaya başladığı zamana kadar geçen sürede Arafat vakfesinde hazır bulunmayanlar o sene hacca yetişememiş olurlar. Hz. Peygamber câhiliye döneminde Arafat yerine Müzdelife’de vakfe yapan Kureyş’e muhalefet olarak Arafat’ta vakfe yapmayı haccın bir rüknü haline getirdi. Nitekim Hz. Âişe’nin (ö.58/677) anlattığı şu rivâyet bu hususa işaret etmektedir: “Kureyş ve onların dinine göre hareket edenler Müzdelife’de vakfe yapıyorlar ve bunlara el-Hums³⁸² adı veriliyordu. Sair Araplar ise Arafat’ta vakfe yapıyorlardı. İslam gelince onun peygamberine Arafat’a gitmesi ve orada vakfe yaptıktan sonra oradan ifade etmesi (ayrılması) emredildi. İşte Yüce Allah’ın: “*Sonra da insanların döndükleri yerden siz de ayrılın (dönün).*”³⁸³ buyruğu bunu anlatmaktadır.”³⁸⁴

Tirmizî (ö.279/892) hadisi şöyle açıklamıştır: “Bu hadisin anlamı: Mekkeliler Harem sınırları dışına çıkmazlardı. Arafat, Harem bölgesi dışında sayılırdı. Bu yüzden Mekkeliler Müzdelife’de vakfe yaparlar ve ‘Biz, Allah’ın evinin sakinleriyiz’ derlerdi. Mekkelilerin dışındakiler ise Arafat’ta vakfe yaparlardı. Bu

³⁷⁹ Deylemî, *Müsnedü'l-firdevs*, II, 393, No: 3748.

³⁸⁰ Hadisi İbn ‘Arrâk, *Tenzîhu’s-şer’ia*, II, 165, No: 48’ de ve Fetnenî, *Tezkiretü'l-mevdû’ât*, s. 119’ da zikretmiştir. İbn ‘Arrâk şöyle demiştir: “Ben derim ki: Deylemî hadisin illetini açıklamamıştır. İsnâdında Abdülvehhâb b. İbrâhîm el-Harrânî ve kendilerini tanımadığım bir topluluk vardır ki, Allah Teâlâ en doğrusunu bilir.”

³⁸¹ Ebû Dâvûd, Menâsik, 68, No: 1949; Tirmizî, Hac, 57, No: 889; Nesâî, Menâsik, 211, No: 3047; İbn Mâce, Menâsik, 57, No: 3015; Ahmed, IV, 309-310, 310 ve diğerleri Abdurrahmân b. Ya’mur ed-Dilî’den merfû’ olarak.

³⁸² İbnü'l-Esîr şöyle demektedir: “el-Hums, el-Ahmes’in çoğulu. Kureyşliler ve Kureşliler ile Kinâne ve Kays kabilesinden doğanlar. Dini meselelerdeki hamasetlerinden yani teşeddütlerinden dolayı böyle isimlendirilmişlerdir.” *en-Nihâye fi garîbi'l-hadis*, I, 440. Beğavî ise şöyle demektedir: “Dini meselelerdeki şiddetlerinden ve katlıklarından böyle isimlendirilmişlerdir. Onlar vakfe için haremnden çıkmazlar ve şöyle derlerdi: Bizler Allah’ın hareminden sakinleriyiz. Arafat ise Harem bölgesinin dışındadır.’ Bunun üzerine Allah müslümanlara vakfe için Arafat’a çıkmalarını emretti.” *Şerhu’s-sünne*, VII, 150. Tirmizî ise el-Hums’un Harem halkı olduğunu söylemiştir. *el-Câmi’u’s-sahîh*, III, 231.

³⁸³ Bakara 2/199.

³⁸⁴ Buhârî, Hac, 91, No: 1665, Tefsîr, 35, No: 4520; Müslim, Hac, 151, No: 1219; Ebû Dâvûd, Menâsik, 57, No: 1910; Tirmizî, Hac, 53, No: 884; Nesâî, Menâsik, 202, No: 3015; İbn Mâce, Menâsik, 58, No: 3018. Ay. bk. İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, IV, 353; No: 3058; İbn Hibbân, *el-Müsnedü’s-Sahîh*, (*el-Ihsân*), IX, 169, No: 3856; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V, 113; Beğavî, *Şerhu’s-sünne*, VII, 149, No: 1925.

yüzden Allah bu ayrıcalığı kaldırmak üzere “*Sonra da insanların döndükleri yerden siz de ayrılın (dönün).*”³⁸⁵ âyetini indirmişti.”³⁸⁶

b. Beytullah görününce ellerin kaldırılması

Beytullah görününce ellerin kaldırılıp kaldırılmayacağı meselesi tartışmalı meselelerdendir. Muhâcir b. İkrime el-Mekki'nin aktardığına göre Câbir b. Abdullah'a (ö.74/693) “Beytullah'ı gören bir kimse ellerini kaldırır mı?” diye sorulunca şu cevabı verdi: “Zannediyorum bu işi Yahudilerden başka kimse yapmıyor. Bizler Rasûlullah ile birlikte haccettik, fakat böyle bir şey yapmadık.”³⁸⁷

Hattâbî'nin (ö.388/998) naklettiğine göre hadisi Sevrî (ö.161/778), İbnü'l-Mübârek (ö.181/797) Ahmed b. Hanbel (ö.241/855) ve İshâk b. Râhûye (ö.238/852), hadisin râvisi Muhâcir b. İkrime el-Mekki'yi mechûl gördüklerinden zayıf saymışlardır.³⁸⁸ İbn Hacer (ö.852/1448) de Hattâbî'nin bu sözünü aynen aktarmakta fazladan bir şey söylememektedir.³⁸⁹ el-Elbânî de (ö.1420/1999) hadisin zayıf olduğunu söylemektedir.³⁹⁰

Hız. Câbir'in işaret ettiği Yahudilerin uygulaması ya Kabe'yi ya da Beytü'l-Makdis'i gördükleri vakit yaptıkları bir harekettir.³⁹¹

Bu hadis, İbn Abbâs'dan (ö.68/687) merfû' olarak nakledilen “Eller yedi yerde kaldırılır... Bunlar arasında da Ev'in görülmesi halinde ifadesi de vardır.”³⁹² hadisiyle çatıştığı söylenmişse de İbn Abbâs hadisinin çok zayıf olması nedeniyle bu söylem geçersiz kalmaktadır.³⁹³ el-Elbânî (ö.1420/1999) ise bu hadisin merfû' rivâyetin aksine İbn Ebî Şeybe³⁹⁴ tarafından İbn Abbâs'dan

³⁸⁵ Bakara 2/199.

³⁸⁶ *el-Câmi'u's-sahîh*, III, 231. Bk. Beğavî, *Şerhu's-sünne*, VII, 150.

³⁸⁷ Ebû Dâvûd, Menâsik, 45, No: 1870; Tirmizî, Hac, 32, No: 855 (Tirmizî'nin rivâyetinde “Rasûlullah ile birlikte haccettik. Biz bunu yapıyorduk” şeklinde ileri derecede bir hata meydana gelmiştir); Nesâî, Menâsik, 122, No: 2898; Dârimî, Menâsik, 75, No: 1961; İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, IV, 209-210, No: 2704; Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, II, 176; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V, 73. İbn Ebî Şeybe ise hadisi “Mücâhid el-Mekki dedi ki: ...” diyerek Câbir'den rivâyet etmiştir. *el-Musannef*, III, 421; No: 15741, 15742.

³⁸⁸ Hattâbî, *Me'âlimu's-sünen*, II, 165.

³⁸⁹ *Tehzîbu't-tehzîb*, X, 287. Ay. bk. *Takrîbu't-tehzîb*, s. 975, No: 6970.

³⁹⁰ Bk. el-Elbânî, *Mişkâtü'l-mesâbil tahkiki*, II, 792, No: 2574; İbn Huzeyme'nin *sahîh*'inin *takkiki*, IV, 209-210, 2704 nolu hadisin dipnotu; *Da'ifu'süneni Ebi Dâvûd*, s. 147-148, No: 1870; *Da'ifu'süneni't-Tirmizî*, s. 96, No: 855; *Da'ifu'süneni'n-Nesâî*, s. 88, No: 2895.

³⁹¹ Şemsu'l-Hakk el-'Azîm Âbâdî, *'Avnu'l-ma'bûd*, V, 226.

³⁹² Şâfi'î, *el-Müsned*, s. 251, No: 950; İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, IV, 209, No: 2703; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, XI, 304-305, No: 12072; *el-Mu'cemu'l-evsat*, II, 192, No: 1688; Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, II, 176; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V, 72; *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*, IV, 48, No: 2910; Beğavî, *Şerhu's-sünne*, VII, 99, No: 1897.

³⁹³ Bk. İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, IV, 209; *el-Mu'cemu'l-evsat*, II, 192; Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, II, 176-177; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V, 72-73; *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*, IV, 48-49; Beğavî, *Şerhu's-sünne*, VII, 99-100; Zeyla'î, *Nasbu'r-râye*, I, 389-392; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid*, II, 103, III, 238; İbn Hacer, *el-Metâlibu'l-âliye*, I, 334, No: 1125; *İthâfu'l-mehara*, VIII, 77, No: 8944; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, V, 36-37; Şemsu'l-Hakk el-'Azîm Âbâdî, *'Avnu'l-ma'bûd*, V, 226-227; el-Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'd-da'ife*, III, 166-168, No: 1054; *Da'ifu'l-câmi'i's-sağîr*, s. 357, No: 2422; İbn Huzeyme'nin *sahîh*'inin *takkiki*, IV, 209, 2703 nolu hadisin dipnotu; *Haccetü'n-nebî*, s. 114, 128 nolu dipnot; *Menâsiku'l-hac ve'l-umre*, s. 20, 35 nolu dipnot.

³⁹⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, III, 421, No: 15743, 15747.

mevkûf olarak sahih bir senedle rivâyet edildiğini söylemektedir.³⁹⁵ İbn Ebî Şeybe bu hususu ayrıca mevkûf olarak İbn Ömer'den³⁹⁶ (ö.74/693) ve maktû' olarak da İbrâhîm en-Neha'î (ö.96/714) ve Hayseme b. İbrâhîm'den³⁹⁷ (ö.180/796) rivâyet etmiştir. Şevkânî (ö.1250/1839) bu konuda gelen rivâyetleri zayıf gördüğünden şöyle demektedir: “Sonuç olarak bu babla ilgili olarak Beyt'in görülmesi halinde ellerin kaldırılmasının meşruluğuna delalet eden bir delil yoktur. Bu husus şer'î bir hüküm olduğu için ancak delille sabit olur.”³⁹⁸ el-Elbânî ise şöyle demektedir: “İbn Abbâs'dan sabit olduğu için dileyen kişi Kabe'yi gördüğünde ellerini kaldırabilir.”³⁹⁹

c. Hacda konuşma yasağı

Hacda konuşmayıp susmak câhiliye dönemi âdetlerindedir. Hz. Peygamber tavafta dahil olmak üzere haccın her mensekinde konuşmuş ve bu konuda herhangi bir yasak koymamıştır.⁴⁰⁰ Kays b. Ebû Hâzim'in (ö.90/709 öncesi veya sonrası) anlattığına göre Hz. Ebû Bekr (ö.13/634) Zeyneb adında Ahneslilerden bir kadının yanına gittiğinde onun konuşmadığını gördü. Bu kadın ne diye konuşmuyor, diye sordu, orada bulunanlar: Bu kadın konuşmamak şartıyla hac yapıyor, dediler. Ona: “Konuş, zira konuşmaman helal değildir. Bu iş câhiliye işlerindedir” deyince, kadın da konuştu.⁴⁰¹

Konuşmayıp susmak, câhiliye dönemi ibadetlerinden idi. Herhangi birileri gece ve gündüz oruç tutmamak suretiyle itikâfa girip ibadet ediyordu. Ancak bu şekilde hareket etmeleri onlara yasaklandı ve hayırlı şeyler söyleyerek konuşmaları emrolundu.⁴⁰²

d. Hac aylarında umre

Umre için belirli bir zaman yoktur, her zaman yapılabilir. Ancak Hanefî mezhebinde “teşrik günleri” denilen yılda beş gün yani arefe günü sabahından bayramın 4. günü güneş batıncaya kadarki süre içinde umre yapmak, tarîmen mekruhtur. Diğer üç mezhepte, haccetmeyen kişilerin teşrik günleri dahil her zaman umre yapmaları, kerâhatsiz caiz görülmüştür.⁴⁰³ Cumhurun görüşünü

³⁹⁵ Bk. el-Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'd-da'ife*, III, 166-168, No: 1054; *Menâsiku'l-hac ve'l-'umre*, s. 20, 35 nolu dipnot.

³⁹⁶ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, III, 421, No: 15745.

³⁹⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, III, 421, No: 15746.

³⁹⁸ Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, V, 37.

³⁹⁹ *Menâsiku'l-hac ve'l-'umre*, s. 20, 25 nolu fıkra.

⁴⁰⁰ Tirmizî, *Hac*, 112, No: 960; Dârimî, *Menâsik*, 32, No: 1889, 1890; İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, IV, 222, No: 2739; İbn Hibbân, *el-Müsnedü's-Sahîh*, (*el-İhsân*), IX, 143-144; No: 3836; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, XI, 29, No: 10955; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 459; II, 267; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V, 85, 87 İbn Abbâs'dan merfû' olarak, Nesâî, *Menâsik*, 136, No: 2925; *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV, 132, No: 3930; Ahmed, III, 414; IV, 64; V, 377 Hz. Peygamber'i gören bir adamdan merfû' olarak. Bk. İbn Hacer, *Telhisu'l-habîr*, I, 225-227, No: 174/23.

⁴⁰¹ Buhârî, *Menâkibu'l-Ensâr*, 26, No: 3834; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VIII, 343.

⁴⁰² Bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, VII, 185.

⁴⁰³ Yücel, “Hac ve Umre”, *İlmihal*, I, 548.

destekleyen delillerden bir tanesi Tâvûs b. Keysân'ın (ö.106/724) İbn Abbâs'dan (ö.68/687) rivâyet ettiği şu hadistir: “Allah'a yemin ederim ki, Rasûlullah'ın Hz. Âişe'ye (ö.58/677) Zülhicce ayında umre yaptırmasının tek sebebi, bununla müşriklerin uygulamasının sonunu getirmek idi. Çünkü Kureyş'ten olan şu kesim ile onların izlerinden gidenler şöyle diyordu: Develerin tüyü uzayıp, yol boyunca taşıdıkları yüklerden dolayı sırtlarındaki yaralar iyileşip Safer ayı da girince artık, umre yapmak isteyen kimseye umre yapmak, helal olur.⁴⁰⁴ Böylelikle onlar Zülhicce ve Muharrem ayları geçinceye kadar umre yapmayı haram kabul ediyorlardı.”⁴⁰⁵

e. Evlere kapılarından girmek

Araplar câhiliye döneminde ihrama girdikten sonra evlere arkalarından girerlerdi, kapılarından değil. İslâm câhiliyet kalıntısı bu uygulamaya son vererek evlere kapılarından girmeyi emretti. Nitekim Ebû İshâk es-Sebî'î (ö.129/747), el-Berâ' b. 'Âzib'in (ö.72/691) şöyle dediğini nakletmiştir: “Araplar câhiliye döneminde ihrama girdiler mi artık evlere arkalarından girerler, kapılarından girmezlerdi. Bunun üzerine: “İyilik evlere arkalarından girmek değildir...”⁴⁰⁶ âyeti nâzil oldu.⁴⁰⁷

f. Güneşin doğuşundan önce Müzdelife'den ayrılmak

Müzdelife, Arafat ile Mina arasında, Harem sınırları içinde kalan bir bölgedir. Mina'dan Muhasır vadisi ile ayrılır. Haccedenlerin arefe gününü bayram gününe bağlayan geceyi burada geçirmeleri sünnet, burada vakfe yapmaları ise vâciptir. Güneş doğmadan Mina'ya hareket etmek ise sünnettir. Buna mukabil müşrikler güneş doğmadan Müzdelife'den ayrılmazlardı. Hz. Peygamber bu hususta onlara muhalefet ederek Müzdelife'den güneş doğmadan Mina'ya hareket etmiştir. Ebû İshâk dedi ki: Ben Amr b. Meymûn el-Evdi'yi (ö.74/693) şöyle derken dinledim: Hz. Ömer'in (ö.23/643) Cem'de (Müzdelife'de) sabah namazını kıldığını tanık oldum. Sonra vakfe yapıp dedi ki: “Gerçek şu ki, müşrikler güneş doğmadan Müzdelife'den ayrılmıyorlardı ve diyorlardı ki: Ey Sebîr dağı! Güneşin ışığıyla

⁴⁰⁴ Bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 498.

⁴⁰⁵ Buhârî, Hac, 34, No: 1564; Müslim, No: 1240; Hac, 198; Ebû Dâvûd, Menâsik, 79, No: 1987; Nesâî, Menâsik, 77, No: 2815; Ahmed, II, 252. Ay. bk. İbn Hibbân, *el-Müsnedü's-sahîh, (el-İhsân)*, IX, 80-81, No: 3765; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, XI, 17, 17-18, No: 10906, 10907; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV, 344-345, 345.

⁴⁰⁶ Bakara 2/189.

⁴⁰⁷ Buhârî, Ümre, 18, No: 1803, Tefsîr, 29, No: 4512; Müslim, Tefsîr, 23, No: 3026 (“Ensar hac yaptıkları ve döndükleri vakit...” lafziyla). Ay. bk. Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV, 247, No: 4237 (Ensâr hac yaptıkları vakit, evlerine kapılarından girmez, arkalarından girerdi. Bunun üzerine Allah ilgili âyeti indirdi.” lafziyla); Tayâlisî, *el-Müsned*, s. No: 717; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 274-275, No: 1732; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V, 261.

aydınlan ki, biz de buradan hızlıca Minâ'ya gidelim. Ancak Hz. Peygamber muhalefet etti ve güneş doğmadan önce Müzdelife'den ayrıldı.”⁴⁰⁸

Bir başka rivâyette de el-Misver b. Mahreme (ö.64/683) dedi ki: Rasûlullah Arafat'ta bize bir hutbe irad etti. Allah'a hamd-ü senâda bulunduktan sonra şöyle buyurdu: “İmdi, müşrikler ve putperestler burada, güneşin batımına yakın, güneş dağların tepelerinde, sarıkların adamların başındaki hali gibi olunca vakfeden ayrılıyorlardı. Bizim uygulamamız onların uygulamalarına muhaliftir. Yine onlar Meş'ar-i Haram'dan, güneşin doğuşu esnasında dağların tepelerinde, adamların başındaki sarıkları andırdığı sırada ayrılıyorlardı. Bizim uygulamamız onların uygulamalarına muhaliftir.”⁴⁰⁹

g. Muhassir Vadisinde hızlı yürümek

Muhassir vadisi, Fil ordusunun daha ileriye gidemeyip kaldığı ve sonradan Fîl ashâbının helâk oldukları yerdir.⁴¹⁰ Bu nedenle Muhassir vadisinde yavaş yürümek Hz. Ömer (ö.23/643) tarafından yasaklanmıştır. Nitekim muhtelif

⁴⁰⁸ Buhârî, Hac, 100, No: 1684, Menâkıbu'l-Ensâr, 26, No: 3838; Ebû Dâvûd, No: Menâsik, 64, 1938; Tirmizî, Hac, 60, No: 896; Nesâî, Menâsik, 213, No: 3050; İbn Mâce, Menâsik, 61 No: 3022; Dârimî, Hac, 55, No: 1932; Ahmed; I, 14, 21, 29, 39, 42, 50, 54, 55. Ay. bk. Tayâlisî, *el-Müsned*, s. 12; İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, IV, 271, No: 2859; İbn Hibbân, *el-Müsnedü's-Sahîh*, (*el-İhsân*), IX, 173, No: 3860; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V, 124-125.

⁴⁰⁹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, XX, 24-25, No: 28; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 277; III, 523; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V, 125 ve İbn Kesîr ile Suyûtî'nin bildirdiklerine göre ayrıca İbn Merdiveyh [Bk. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, I, 248-249; *ed-Durru'l-mensûr*, I, 402 (Bakara Süresi 198 nolu âyetin tefsiri)]. Hadis, hasen li gayrihidir. Çünkü İbn Cüreyc yoluyla rivâyet edilmiştir. İbn Cüreyc müdellis bir râvidir ve bu rivâyetini an'ane ile ('an lafzını kullanarak) nakletmiştir. Hâkim hadisin sahih olduğunu belirtmiş, Zehabî de bu hususta ona muvafakat etmiştir. *el-Müstedrek*, II, 277. Hadis hakkında Nevevî: “Misver b. el-Mahreme'nin hadisine gelince, Beyhakî bunu manasıyla ceyyid bir isnâdla rivâyet etmiştir.” [*el-Mecmû'*, VIII, 128, ay. bk. VIII, 125] derken, Heysemî de: “Taberânî *el-Kebîr*'de rivâyet etmiş olup, râvileri *Sahîh*'in râvileridir.” demiştir. *Mecma'u'z-zevâid*, III, 255. İbn Kesîr hadisi Hâkim'in tashih ettiğini söylemekle yetinirken [bk. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, I, 248-249; *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII, 600-601] Suyûtî hadisi sadece zikretmekle yetinmiştir. Bk. *ed-Durru'l-mensûr*, I, 402. Zeyla'î ve İbn Hacer de hadisi Hâkim'in tashih ettiğini söylemişler ve hadisin tarikleri hakkında bilgi vermişlerdir. Bk. *Nasbu'r-râye*, III, 66-67, 128; *ed-Dirâye*, II, 21-22, No: 445. Hadisin bir bölümünün az önce kaydedilen Hz. Ömer yoluyla gelen hadisten şahidi bulunmaktadır. Bu sebeple hadis hasen li gayrihidir. Yine hadisi İmâm Şâfi'î, *el-Müsned*, II, 271, No: 996; Ebû Dâvûd, *el-Merâsil*, I, 154, No: 151; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V, 125; *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*, IV, 117-118, No: 3045 mürsel olarak; İbn Cüreyc'den, o Muhammed b. Kays b. Mahreme'den dedi ki: “Rasûlullah hutbe irad ederek buyurdu ki ...” lafzıyla rivâyet etmişlerdir. İbn Ebî Şeybe ise *el-Musannef*, III, 368, No: 15179'da aynı rivâyeti İbn Cüreyc'den tasrih sigasıyla İbn Cüreyc dedi ki ki: Muhammed b. Kays b. Mahreme'den bana haber verildiğine göre “Rasûlullah Arafat'ta hutbe irad ederek buyurdu ki ...” lafzıyla yine mürsel olarak rivâyet etmiştir. Zeyla'î, İbn Kesîr, İbn Hacer ve Elbânî bu mürsel rivâyeti zikretmekle yetinmişler sıhhatine yönelik herhangi bir şey söylememişlerdir. Bk. *Nasbu'r-râye*, III, 66-67, 128; *el-Bidâye ve'n-nihâye*, VII, 601; *ed-Dirâye*, II, 21-22; *Mişkâtü'l-mesâbih tahkiki*, II, 803, No: 2612. Molla Aliyyu'l-Kârî ise *Mişkâtü'l-Mesâbih*'in sahih bir nüshasının hâmişinde bu mürsel hadisi Beyhakî'nin *Şu'abu'l-îmân*'da rivâyet ettiğini bunu da İbnu'l-Cezerî'nin zikrettiğini söylemişse de [bk. *Mirkâtü'l-meftâh*, V, 525-526, 2612 nolu hadisin şerhi] bu rivâyeti Beyhakî'nin *Şu'abu'l-îmân* adlı eserinde ne müsneden ne de mürselen tespit edemedim. Bu hadis daha önce kaydettiğim gibi Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ* ile *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr* adlı eserlerinde geçmektedir. Ayrıca Taberânî, *el-Evsat*, IV, 347, No: 4395'de Abdullah b. Ömer'den gelen bir rivâyet olarak buna yakın lafızlarla rivâyet etmiştir. Heysemî der ki: “Hadisi Taberânî *el-Evsat*'ta rivâyet etmiş olup, senesinde Ca'fer b. Meysere el-Eşca'î vardır ki, zayıf bir râvidir.” *Mecma'u'z-zevâid*, III, 255. Zeyla'î ise hadisi zikretmekle yetinmiş sıhhatine yönelik herhangi bir şey söylememiştir. Bk. *Nasbu'r-râye*, III, 67.

⁴¹⁰ Bk. Nevevî, *el-Minhâc*, VIII, 190.

kanallardan nakledildiğine göre Hz. Ömer, Muhassir vadisinin iç tarafında bineğini hızlıca koşturur ve şöyle derdi:

“Rahat nedir bilmeden, yuları ile sana doğru hızlıca koşar.

Böylece uygulamasıyla Hristiyanların dinine muhalefet etmek istemektedir.”⁴¹¹

5. Cenazeler

a. Ölünün mezara defni

Ölünün mezara defni konusunda Hz. Peygamber’in tavsiyeleri dikkate alınıp onlara uygun davranılmalıdır. Hadislere göre kabrin bir insan boyu kadar derin olması yeterlidir. Kabirlerde lahit yapmak faziletledir; kabrin içinde kible tarafı oyulur ve ölü, yüzü kible tarafına gelecek şekilde sağ tarafı üzere buraya konur.⁴¹² Lahitin önüne tahta, kerpiç veya kamış gibi şeyler konur ve böylece atılan toprak ölünün üstüne değil, bu şeylerin üstüne gelmiş olur. Bu ölüye saygının bir gereğidir. Eğer kabrin kazıldığı yer lahit yapılamayacak derecede yumuşak veya ıslak ise, bu durumda, dere gibi bir çukur kazılır, ki, buna şak (yarma) denir.⁴¹³ Gerekirse bunun iki yanı kerpiç veya tuğla gibi bir şeyle örülür. Sonra ölü bunların arasına konur ve üzerine ölüye dokunmayacak şekilde tahta veya kerpiçle tavanımsı bir örtü yapılır.⁴¹⁴ Hz. Peygamber kâfirlere muhalefet ederek kabirde lahit yapmayı Müslümanlara özgü davranışlardan kılmış, diğer uygulama olan şakkı kâfirlerin işlerinden saymıştır. Nitekim İbn Abbâs’dan (ö.68/687)

⁴¹¹ Şâfi’î, *el-Ümm*, II, 234; *el-Müsned*, II, 279, No: 1012; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, V, 277, No: 26032; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, V, 126; *Ma’rifetü’s-sünen ve’l-âsâr*, IV, 119-120, No: 3050; İbn Abdilber, *el-İstî’âb fi ma’rifetü’l-ashâb*, III, 25, No: 1526 ve Ali el-Muttakî’nin bildirdiğine göre ayrıca Abdürrezzâk *el-Musannef*’te ve Sa’id b. Mansûr *es-Sünen*’de [bk. *Kenzu’l-ummâl*, V, 76, No: 12582] rivâyet etmişlerdir. Eser mecmûu turukuyla sahihtir. Şâfi’î’nin *el-Müsned*’ini tahkik eden Mâhir Yaşin el-Fahl eserin mecmûu turukuyla sahih olduğunu söylemektedir. Bk. II, 279, 1012 nolu hadisin dipnotu. Beyhakî, İbn Abdilber, İbn Kudâme, Nevevî ve İbn Hacer eseri zikretmekle yetinmişler sıhhatine yönelik sessiz kalmışlardır. Bk. *es-Sünenü’l-kübrâ*, V, 126; *Ma’rifetü’s-sünen ve’l-âsâr*, IV, 119-120; *el-İstî’âb fi ma’rifetü’l-ashâb*, III, 25, No: 1526; *el-Muğni*, V, 287; *el-Mecmû’*, VIII, 144; *Telhîsu’l-habîr*, II, 494. Eseri ayrıca Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebir*, XII, 238, No: 13201’de; *el-Mu’cemu’l-evtat*, I, 282, No: 921’de ve İbn ‘Adî, *el-Kâmil fi du’afâi’r-ricâl*, I, 369’da İbn Ömer yoluyla merfû’ olarak rivâyet etmişlerdir ki, bu rivâyeti Ebû’r-Rebî’ es-Semmân, ‘Âsım b. Ubeydullah’dan, o Sâlim’dan, o babası İbn Ömer’dan diye rivâyet etmiştir. Taberânî *el-Mu’cemu’l-kebir*’deki rivâyetin ardından şöyle demiştir: “Bana göre bu hadisi Rasûlullah’dan merfû’ olarak rivâyet etmekte Ebû’r-Rebî’ es-Semmân yanlış bulunmaktadır. Çünkü bu rivâyetin meşhur şekli, Ömer’dan mevkûf olan şeklidir.” XII, 238. *el-Mu’cemu’l-evtat*’taki rivâyetin ardından ise şöyle demiştir: “Bu hadisi, ‘Âsım’dan sadece Ebû’r-Rebî’ rivâyet etmiştir.” I, 282. İbn ‘Adî rivâyetin ardından şöyle der: “Bu iki hadisi ‘Âsım b. Ubeydullah’dan bu isnâdla Ebû’r-Rebî’ es-Semmân rivâyet eder.” *el-Kâmil fi du’afâi’r-ricâl*, I, 369. Heysemî de der ki: “Hadisi Taberânî *el-Kebir* ve *el-Evsat*’ta rivâyet etmiş olup, senedinde ‘Âsım b. Ubeydullah vardır ki, zayıf bir râvidir.” *Mecma’u’z-zevâid*, III, 256. İbnu’l-Cevzî şöyle demiştir: “Bu, Rasûlullah’dan sahih olarak gelmemiş bir hadistir. Ebû’r-Rebî’ hakkında Hüseyim ‘yalan söyler’, Dârekutnî ‘metrûk’ demiştir.” *el-İlelü’l-mütenâhiye*, II, 571-572, No: 938. Suyûtî ve Molla Aliyyu’l-Kârî ise hadisi sadece zikretmişler, sıhhatine yönelik herhangi bir şey söylememişlerdir. Bk. *ed-Durru’l-mensûr*, I, 403 (Bakara Sûresi 198 nolu âyetin tefsiri); *Mirkâtü’l-mefâth*, V, 474, 2555 nolu hadisin şerhi.

⁴¹² Bk. İbnu’l-Esir, *en-Nihâye fi garîbi’l-hadis*, IV, 236; Ay. bk. Münâvî, *Feyzu’l-kadir*, V, 501-511, No: 7747, 7748; *et-Teyisîr*, V, 475, No: 7747, 7748.

⁴¹³ Bk. Münâvî, *Feyzu’l-kadir*, V, 501-511, No: 7747, 7748; *et-Teyisîr*, V, 475, No: 7747, 7748.

⁴¹⁴ Apaydın, “Namaz”, *İlmihal*, I, 366-367.

rivâyetle Rasûlullah şöyle buyurdu: “Lahit bizim için, şak da bizden başkaları içindir.”⁴¹⁵

⁴¹⁵ Ebû Dâvûd, Cenâiz, 59, 61, No: 3208; Tirmizî, Cenâiz, 53, No: 1045; Nesâî, Cenâiz, 85, No: 2011; İbn Mâce, Cenâiz, 39, No: 1554. Ay. bk. Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 456, No: 2147; Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, VII, 266, No: 2844; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, XII, 29, No: 12396; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III, 408. Hadis rivâyet yollarının toplamıyla hasendir. Tirmizî hadisin ardından şöyle demiştir: “İbn Abbâs hadisi, hasen bir hadis olup, bu yönden garibtir.” *el-Câmi'u's-sahih*, III, 363. İlim adamlarından bir kesim hadisin hasen olduğunu söylemişlerdir. Bunlardan biri olan Hâfız İbn Hacer şunları söylemektedir: “Hadisi Ahmed ve *Sünen* Sahipleri rivâyet etmiş olup, senesinde Abdü'lâlâ b. 'Âmir vardır ki zayıf bir râvidir. İbnu's-Seken bu hadisi sahih görmüştür. Bu hadis İbn Abbâs dışında başka sahâbîlerden de rivâyet edilmiştir. İbn Mâce, Ahmed, Bezzâr ve Taberânî Cerir b. Abdullah el-Becelî hadisin den rivâyet etmişlerdir. Bunun da da senesinde Osman b. 'Umeyr vardır, o da zayıf bir râvidir. Fakat bu hadisi Ahmed ve Taberânî çeşitli yollardan rivâyet etmiş bulunmaktadırlar. Ahmed bir rivâyetinde “Şak (yararak çukur açmak) ise bizden başkaları içindir” sözünden sonra ‘Ehl-i kitaptan’ ziyâdesini zikretmiştir. ... Câbir b. Abdullah hadisi ise İbn Şâhîn *en-Nâsîh ve'l-mensûh* adlı eserinde Bâb'ın hadisi olan İbn Abbâs hadisinin lafzıyla mevcuttur.” *Telhisu'l-habir*, II, 256-257, No: 782. Diğer bir eserinde şöyle demektedir: “*Sünen* Ashâbî rivâyet etmiş olup, hadis hakkında Tirmizî garib demiştir.” *ed-Dirâye*, I, 239, No: 309. *Fethu'l-bârî* de ise hadisi Ebû Dâvûd ve diğerlerinin rivâyet ettiğini söylemiş, sıhhatine yönelik herhangi bir şey söylememiştir. Bk. III, 258. İbn Teymiyye hadisin rivâyet yollarının toplamıyla birlikte hasen olduğunu belirtmiştir. Bk. *İktidâu's-sırâtü'l-mustakim*, I, 232-233, 475. Suyûtî de *el-Câmi'u's-sağir*, s. 474, No: 7747'de hadisin sahih olduğunu belirten bir rumuz kullanırken, Münâvî O'nun kanaatine katılmayarak isnâdının zayıf olduğunu söylemiştir. Bk. *Feyzu'l-kadir*, V, 510-511, No: 7747; *et-Teysir*, V, 475, No: 7747. el-Elbânî ve Şuayb el-Arnâvût ise hadisi şahidleriyle birlikte hasen görmüşlerdir. Bk. *Sahihu'l-câmi'i's-sağir*, II, 964, No: 5489; *Müşkâtü'l-mesâbîh tahkiki*, I, 533, No: 1701; *Ahkâmu'l-cenâiz*, s. 184; *Telhisu ahkâmi'l-cenâiz*, s. 62; *Cülbâbu'l-mer'eti'l-müslime*, s. 175-176; *Nakdu kitâbi't-tâc*, No: 299; *Sahihu süneni Ebi Dâvûd*, II, 301-302, No: 3208; *Sahihu süneni't-Tirmizî*, I, 533, No: 1045; *Sahihu süneni'n-Nesâî*, II, 60, No: 2008; *Sahihu süneni İbn Mâce*, II, 32, No: 1271/1576; *Şerhu müşkili'l-âsâr Tahkiki*, VII, 266, No: 2844, 2 nolu dipnot. Münzirî ise zayıf olduğunu belirterek şöyle demiştir: “Senedinde Abdü'lâlâ b. 'Âmir es-Se'âlibî vardır ki, onun rivâyet ettiği hadisler delil olarak gösterilemez.” *Muhtasarü süneni Ebi Dâvûd*, IV, 336. Nevevî şöyle demiştir: “İsnâdı zayıftır. Çünkü isnâdı, Ali b. Abdü'lâlâ b. 'Âmir üzerinde dönüp dolaşmaktadır ki, o zayıftır.” *el-Mecmû'*, V, 286. Zeylâ'î de hadisin Abdü'lâlâ b. 'Âmir hadisiyle muhaddisler nazarında zayıf kabul edildiğini nakletmiştir. Bk. *Nasbu'r-râye*, II, 296. Şevkânî ve el-Mübârekfûrî de hadisi Abdü'lâlâ b. 'Âmir nedeniyle zayıf görmekte idirler. Bk. *Neylü'l-evtâr*, IV, 79; *es-Seylü'l-cerrâr*, I, 363; *Tuhfetü'l-ahvezi*, IV, 124. İbn Hacer'in işaret ettiği Cerir b. Abdullah yoluyla gelen hadisi ise İbn Mâce, Cenâiz, 39, No: 1555; Ahmed, IV, 357, 357-358, 359, 362-363; Tayâlisî, *el-Müsned*, s. 92, No: 669; Abdürezzâk, *el-Musannef*, III, 477, No: 6385; İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, III, 14, No: 11627; Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, VII, 258-260, No: 2828, 2830, 2831; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, II, 317-318, 319-320, No: 2319-2326, 2328-2330; İbn 'Adî, *el-Kâmil fi du'afâi'r-ricâl*, IV, 1329; V, 1814, 1815 rivâyet etmişlerdir. Hadis mecmûtu turukıyla hasendir. İbn 'Adî tek başına bu rivâyeti zayıf görmektedir. Bk. *el-Kâmil fi du'afâi'r-ricâl*, V, 1815. Hâfız İbn Hacer şunları söylemektedir: “Bu hadis İbn Abbâs dışında başka sahâbîlerden de rivâyet edilmiştir. İbn Mâce, Ahmed, Bezzâr ve Taberânî Cerir b. Abdullah el-Becelî hadisin den rivâyet etmişlerdir. Bunun da da senesinde Osman b. 'Umeyr vardır, o da zayıf bir râvidir.” *Telhisu'l-habir*, II, 256-257, No: 782. Diğer bir eserinde şöyle demektedir: “İbn Mâce ve Ahmed, İbn Abbâs hadisinin metnen aynısını Cerir'den rivâyet etmişlerdir. Bunun isnâdı Cerir'den rivâyet eden Zâzân'a kadar iki yönden de zayıftır.” *ed-Dirâye*, I, 239, No: 309. Zeylâ'î hadisin ilk tarihini Osman b. 'Umeyr el-Becelî, ikinci tarihini ise Ebû Cenâb el-Kelbî nedeniyle illetli olduğunu söylemiştir. *Nasbu'r-râye*, II, 296-297. Heysemî de hadisin isnâdını Ebû Cenâb nedeniyle zayıf görmüştür. Bk. *Mecma'u'z-zevâid*, I, 41-42. Nevevî şöyle demiştir: “Bunun da isnâdı zayıftır.” *el-Mecmû'*, V, 286. Suyûtî *el-câmi'u's-sağir*, s. 98, No: 1572'de hadisin zayıf olduğunu belirten bir rumuz kullanmış, Münâvî de O'nun bu kanaatine katılmıştır. Bk. *Feyzu'l-kadir*, II, 200, No: 1572; *et-Teysir*, II, 65, No: 1572. el-Büsürî, Şevkânî, Şemsu'l-Hakk el-'Azîm Âbâdî ve el-Mübârekfûrî hadisin isnâdını Osman b. 'Umeyr el-Becelî nedeniyle zayıf saymışlardır. Bk. *Misbâhu'z-züccâce*, II, 39; *İthâfu'l-hyaratü'l-mehera*, II, 146, No: 1946/1; *Neylü'l-evtâr*, IV, 79; *es-Seylü'l-cerrâr*, I, 363; *'Avnu'l-ma'bûd*, IX, 19; *Tuhfetü'l-ahvezi*, IV, 124. İbn Teymiyye hadisin rivâyet yollarının toplamıyla birlikte hasen olduğunu belirtmiştir. Bk. *İktidâu's-sırâtü'l-mustakim*, I, 232-233. el-Elbânî ve Şuayb el-Arnâvût da hadisi mecmûtu turukıyla birlikte hasen görmüşlerdir. Bk. *Müşkâtü'l-mesâbîh tahkiki*, I, 534, No: 1702; *Ahkâmu'l-cenâiz*, s. 184; *Sahihu süneni İbn Mâce*, II, 32, No: 1272/1577; *Da'ifu'l-câmi'i's-sağir*, s. 162, No: 1155, 1 nolu dipnot; *Şerhu müşkili'l-âsâr tahkiki*, VII, 258-260, 2828, 2830, 2831 nolu hadislerin dipnotları; *Müsned tahkiki*, XXXI, 496-497, 497-498, 512-513, 514-515, 19158, 19159, 19176, 19177 nolu hadislerin dipnotları. Cerir b. Abdullah hadisinin bir başka lafzı şöyledir: “Şak (yararak çukur açmak) ise bizim dışımızda Ehl-i kitap içindir.” Bunu Ahmed, IV, 362-363; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, II, 225; Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, VII, 259, No: 2829 ve Beyhakî, *Şu'abu'l-imân*, IV, 53, No: 4318 rivâyet etmişlerdir. Nevevî, İbn Teymiyye, İbn Hacer, Sîndî ve Şevkânî hadisi zikretmekle yetinmişler, sıhhatine yönelik bir şey söylememişlerdir.

b. Ölünün ardından ağıt yakmak

Ölünün ardından ağıt yakmak, Allah'a isyan anlamını içerecek şekilde, dövünüp saç baş yolmak, yanaklara vurmak ve yaka paça yırtmak hiç şüphesiz bu dinin getirdiği tevhid inancıyla bağdaşmamaktadır. Hatta Hz. Peygamber böyle bir davranışın tamamen câhiliye dönemi insanların yaptığı câhiliye âdetlerinden olduğunu söylemiş ve bizleri onlara benzememeye ve onlara muhalefet etmeye davet etmiştir. Nitekim Abdullah b. Mes'ûd'dan (ö.32/652) rivâyetle Rasûlullah şöyle buyurmuştur: “Yanaklarına vuran, yakalarını yırtan ve câhiliye davasını güden bizden değildir.”⁴¹⁶

Ebû Mâlik el-Eş'arî ise kendisine Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu söylemiştir: “Ümmetim arasında câhiliye dönemi işlerinden dört husus vardır ki onları terk etmeyeceklerdir: Soy soplâ övünmek, neseblere dil uzatmak, yıldızlar ile yağmur yağdırılmasını istemek ve ölümler için feryâdı figan etmek.”⁴¹⁷

Enes b. Mâlik (ö.93/711) ise şöyle bir olay anlatır: Rasûlullah kadınlarla bey'atleştigi vakit ağıt yakmamak üzere onlardan söz aldı. Onlar: Ey Allah'ın Rasûlü, bazı kadınlar câhiliye döneminde ağıt yakarken gelip bizim ağıtımıza katıldılar. Biz de gidip onlarla beraber ağıt yakarak onlara katılalım mı, diye sordular. Hz. Peygamber: “İslamda ağıt yakmakta yardımcı olmak yoktur” diye buyurdu.⁴¹⁸

Bk. *el-Mecmu'*, V, 286-287; *İktidâu's-sırâtü'l-mustakîm*, I, 232-233, *Telhisü'l-habîr*, II, 257; *Nesâi'nin sünen'inin hâşiyesi*, IV, 81; *Neylü'l-evtâr*, IV, 79. Suyûtî de *el-Câmi'u's-sağîr*, s. 474, No: 7748'de hadisin sahih olduğunu belirten bir rumuz kullanırken, Münâvî O'nun kanaatine katılmayarak isnâdının zayıf olduğunu söylemiştir. Bk. *Fezû'l-kadîr*, V, 511, No: 7748; *et-Teyisîr*, V, 475, No: 7748. el-Elbânî ve Şuayb el-Amavût ise hadisi mecmûtu turukuyula birlikte hasen görmüşlerdir. Bk. *Sahîhu'l-câmi'i's-sağîr*, II, 964; No: 5490; *Cilbâbu'l-mer'eti'l-müslime*, s. 175-176; *Müşkâli'l-âsar tahkîki*, VII, 259, 2829 nolu hadisin dipnotu; *Müsned tahkîki*, XXXI, 545-546, 19213 nolu hadisin dipnotu. İbn Hacer'in söz konusu ettiği Câbir b. Abdullah hadisini ise İbn Hacer, Zeyla'î ve el-Mübârekfûrî'nin dediği gibi İbn Şâhîn *en-Nâsîh ve'l-mensüh* adlı eserinde İbn Abbâs hadisinin lafzıyla rivâyet etmiştir. Bk. *Telhisü'l-habîr*, II, 257; *ed-Dirâye*, I, 239; *Nasbu'r-râye*, II, 297; *Tuhfetü'l-ahvezî*, IV, 124. Zeyla'î ve el-Mübârekfûrî hadisi zikretmekle yetinmiş ve sıhhatine yönelik bir şey söylememişlerken, İbn Hacer İbn Şâhîn'in hadisi zayıf bir senedle rivâyet ettiğini söylemiştir. *ed-Dirâye*, I, 239.

⁴¹⁶ Buhârî, Cenâiz, 35, 38, 39, No: 1294, 1297, 1298, Menâkıb, 8, 3519; Müslim, İmân, 165, No: 103; Tirmizî, Cenâiz, 22, No: 999; Nesâi, Cenâiz, 19, No: 1863; İbn Mâce, Cenâiz, 52, No: 1584; Ahmed, I, 386 ve diğerleri.

⁴¹⁷ Müslim, Cenâiz, 29, No: 934; İbn Mâce, Cenâiz, 51, No: 1581; Ahmed, V, 342-343, 343, 344 ve diğerleri. Hadisin ayrıca birçok şâhidi bulunmaktadır. Bk. Şuayb el-Arbavût, *Müsned tahkîki*, XXVII, 537-539, 544-545, 22903, 22904, 22912 nolu hadislerin dipnotları.

⁴¹⁸ Nesâi, Cenâiz, 15, No: 1853; *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 391, No: 1991; Ahmed, III, 197; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, III, 560, No: 6690; VI, 8, No: 9829; 'Abd b. Humeyd, *el-Müsned*, (*el-Müntehab*), s. 374, No: 1253; İbn Hibbân, *el-Müsnedü's-sahîh*, *el-İhsân*, VII, 415-416, No: 3146; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV, 62. Hadisin senedinde zayıflık vardır. Çünkü hadis, Ma'mer b. Râşid'in Sâbit el-Bünânî'den rivâyetidir. Ma'mer'in, Sâbit'ten yaptığı rivâyetlerde yanılma ve ızdırâb vardır. İbnü'l-Medîni der ki: “Ma'mer'in, Sâbit'ten diye naklettiği hadisler arasında garîb ve münker hadisler de bulunmaktadır.” İbn Ma'in de şöyle der: “Ma'mer'in, Sâbit'ten diye naklettiği hadis muzdarib olup vehimleri çoktur.” demektedir. İbn Receb, *Şerhu 'ileli't-Tirmizî*, II, 691. Ebû Hâtim er-Râzî de bu hadis hakkında: “Bu, çok münker bir hadistir” demiştir. *İleli't-Tirmizî*, II, 370, No: 1096. Hadisin senedindeki bu zayıflık hadisin rivâyet yolları bütünüyle değerlendirildiğinde ortadan kalkmaktadır. Bu nedenle Suyûtî, Münâvî, el-Elbânî ve Şuayb el-Amavût hadisin sahih olduğunu söylemişlerdir. Bk. *el-Câmi'u's-sağîr*, s. 576, No: 9698; *Fezû'l-kadîr*, VI, 493, No: 9698; *et-Teyisîr*, VI, 465, No: 9698; *Sahîhu'l-câmi'i's-sağîr*, II, 1203, No: 7168; *Müşkâti'l-mesâbih tahkîki*, II, 889, No: 2947; *Sahîhu mevâridi'z-zam'an*, I, 328, No: 611; *Sahîhu süneni'n-nesâi*, II, 15, No: 1851; *Müsned tahkîki*, XX, 333-334, 13032 nolu hadisin dipnotu; *el-İhsân tahkîki*, VII, 415-416, 3146 nolu hadisin dipnotu.

Hadiste ifâde edilen ağıt yakmakta yardımcı olmak, câhiliyye dönemi âdetlerinden olup, ağıt yakan bir kadın ile birlikte komşularından bir kadın daha kalkıp ağıt yakardı. İşte ağıt yakmakta yardımcı olmaktan kasıt budur.⁴¹⁹

c. Vefat haberinin ilan edilmesi

Câhiliye döneminde ölünün vefat haberi gerek yazılı gerekse sözlü bir şekilde ulaklar tarafından ilan edilip civar bölgelerde yaşayan insanlara duyurulurdu. İslâm gelince bu yöntem terk edilmiş ölünün vefat haberinin tabii yollardan insanlara ulaşması sağlanmıştır. Böylece insanların ölüye karşı son vazifelerini ifâ etmelerine imkan verilmiştir. Nitekim Abdullah b. Mes'ûd'dan (ö.32/652) rivâyetle Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Ölünün vefat haberini (müşrikler gibi) ilan etmekten sakınınız. Şüphesiz vefat haberini bildirmek, câhiliye dönemi işlerindedir.”⁴²⁰

Tirmizî (ö.279/892) vefat haberini bildirmek meselesinde ilim adamlarının görüşlerini şu sözleriyle özetlemektedir: “Kimi ilim adamı vefat haberini ilan etmeyi mekruh kabul etmiş, kimi ilim adamı da kişinin akrabalarına ve kardeşlerine vefat haberini bildirmesinde bir sakınca yoktur, demiştir.”⁴²¹

Tirmizî'nin de ifade ettiği gibi vefat haberinin kişinin yakınlarına ve akrabalarına bildirilmesinde bir sakınca yoktur. Ancak bunun tabii yolların dışına çıkılarak yapılan ve külfet getiren bir ilan haline gelmemesi gerekmektedir.

İbrâhîm en-Neha'î (ö.96/714), Alkame b. Kays en-Neha'î'nin (ö.62/682) vefatı esnasında şunu söylediğini nakletmektedir: “Kimseye (vefat ettiğime dair)

⁴¹⁹ Bk. Suyûtî, *Zehru'r-rubâ 'ale'l-müctebâ*, IV, 16.

⁴²⁰ Tirmizî, Cenâiz, 12, No: 984; Deylemî, *Müsnedü'l-firdevs*, I, 387, No: 1558. Hadisi ayrıca Tirmizî, Cenâiz, 12, No: 985; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 475, No: 11206 ve Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, X, 70, No: 9978; *el-Mu'cemu'l-evsat*, III, 252, No: 3061; Abdullah b. Mes'ûd'dan mevkûf olarak Abdürrezzâk, *el-Musannef*, III, 390, No: 6054; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 475, No: 11210 Alkame'den maktû' olarak. Rivâyet etmişlerdir. Hadisin senedi zayıftır. Tirmizî hadisi rivâyet ettikten sonra şunları söylemektedir: “Ebû Hamza, Meymûn el-A'ver'in kendisidir. Hadis âlimlerine göre pek kuvvetli bir râvi değildir. [bk. İbn Hacer, *Takribu't-tehzib*, s. 990, No: 7106]” *el-Câmi'u's-sahih*, III, 312. Taberânî de şöyle demiştir: “Bu hadisi Süfyân'dan sadece Abdüssamed b. Hassân rivâyet etmiştir.” *el-Mu'cemu'l-evsat*, III, 252. Yine bu hadisin senesinde Tirmizî'nin hocası olan Muhammed b. Humeyd b. Hayân er-Râzî vardır ki, hâfiz olarak nitelenmesine karşılık zayıftır. Bk. İbn Hacer, *Takribu't-tehzib*, s. 839, No: 5871. Tirmizî der ki: Abdullah yoluyla gelen hadis ise hasen- garib bir hadistir.” *el-Câmi'u's-sahih*, III, 312. Tirmizî mevkûf rivâyet hakkında: “Bu, 'Anbese'nin Ebû Hamza'dan diye yaptığı rivâyetten daha sahihtir” demektedir. *el-Câmi'u's-sahih*, III, 312. Hadisi ayrıca Beğavî, *Şerhu's-sünne*, VI, 69'da zikretmiş ve “mevkûf rivâyet daha sahihtir” demiştir. Nevevî, Tirmizî'nin mevkûf rivâyetin merfû'dan daha sahih olduğunu söylediğini naklettikten sonra şöyle demiştir: “Tirmizî her iki rivâyeti de zayıf görmüştür.” *el-Ezkâr*, s. 309, No: 484. Suyûtî, Münâvî ve el-Elbânî hadisin iki rivâyetinin de zayıf olduğunu söylemişlerdir. Bk. *el-Câmi'u's-sağır*, s. 174, No: 2910; *Feyzu'l-kadir*, III, 162, No: 2910; *et-Teysîr*, III, 5, No: 2910; *Da'ifu'l-câmi'i's-sağır*, s. 325, No: 2211; *Cemâluddîn el-Kâsımî'nin İslâhu'l-mesâcid tahkiki*, s. 139, 107 nolu dipnot; *Da'ifu'süneni't-Tirmizî*, s. 103-104, No: 984, 985; *Da'ifu't-terğîb ve't-terhib*, II, 401, No: 2070. *el-Ezkâr*'in muhakkıki 'Âmir b. Ali Yâsîn ise isnâdının çok zayıf olduğunu söylemektedir. Bk. *el-Ezkâr*, s. 309, No: 484, 2 nolu dipnot.

⁴²¹ *el-Câmi'u's-sahih*, III, 313.

haber vermeyin. Çünkü ben vefat haberini bildirmenin, câhiliye dönemi işlerinden olduğundan korkuyorum.”⁴²²

d. Ev halkının vefat eden birisi için yemek yapması

Ölen kimsenin ev halkının, tâziye için gelenlere yemek pişirmesi câhiliye âdetlerindedir. Nitekim Sa’îd b. Cübeyr (ö.95/713) şöyle diyerek bunu ifade etmiştir: “Üç iş câhiliye işlerindedir. Bir musibete uğramış kimseler yanında onlardan olmayan bir kadının yanlarında geceleme, ölen için ağıt yakmak ve musibet halinde develer kesmek.”⁴²³

Bu rivâyette câhiliye işlerinden görülen yemek pişirme, günümüzde yapıldığı şekilde, ölü yakınlarının kendilerinin yemek pişirmeleridir. Yoksa başkalarının ölü yakınları için yemek pişirmesi Hz. Peygamber tarafından bizzat tavsiye edilmiştir. O şöyle buyurmuştur: “Cafer’in ailesi için yemek yapınız. Çünkü onlar yemekle uğraşamayacak kadar bir meşguliyet ile karşı karşıya bulunuyorlar.”⁴²⁴

Hilâl b. Habbâb da (ö.144/761), Ebû'l-Bahterî (Sa’îd b. Feyrûz et-Tâî el-Kûfî)’nin (ö.82/702) şöyle dediğini nakletmektedir: “Ölüden sonra (ölenin ailesinin) yemek yapmaları câhiliye dönemi işlerindedir. Ağıt yakmak da câhiliye dönemi işlerindedir.”⁴²⁵

⁴²² Abdürrezzâk, *el-Musannef*, III, 390, No: 6053; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 475, No: 11210. İbn Ebî Şeybe’nin isnâdında Muhammed b. Husayn et-Temimî adlı râvi vardır ki, mechûl bir râvidir. Bk. İbn Hacer, *Takribu’l-tehziib*, s. 838, No: 5860. Ancak ona bu hususta Abdürrezzâk sahih bir sened ile mütabaatta bulunmuştur. Eser, bu mutabaat dolayısıyla, seneden sahih bir eserdir

⁴²³ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, III, 550, 559, No: 6664, 6688; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 487, No: 11347. İbn Ebî Şeybe’nin senedi zayıftır; çünkü senedinde Fedâle b. Husayn ed-Dabbî el-Basrî vardır. Hakkında Buhârî ve Ebû Hâtim muztaribu’l-hadis, demişlerdir. *et-Târîhu’l-kebir*, VII, 125, No: 562; *Kitâbu’l-Cerh ve’t-ta’dil*, VII, 78, No: 441. Abdürrezzâk’ın rivâyeti de aynı şekildedir. O da Leys b. Ebî Süleym yoluyla gelmiştir ki, Leys’in hafızası karışmış, hadislerinin hangisi önce, hangisi sonra geldiği ayırt edilemediği için terkedilmiştir. Bk. Zehebî, *el-Kâşif*, II, 151, No: 4692; Heysemî, *Mecma’u’z-zevâid*, I, 90; İbn Hacer, *Tehzibu’l-tehziib*, VIII, 405-407, No: 5911; *Takribu’l-tehziib*, s. 818-819, No: 5721.

⁴²⁴ Ebû Dâvûd, Cenâiz, 25, 26, No: 3132; Tirmizî, Cenâiz, 21, No: 998; İbn Mâce, Cenâiz, 59, No: 1610; Ahmed, I, 205. Ay. bk. Şâfi’î, *el-Müsned*, II, 96, No: 604; *el-Ümm*, I, 247; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, V, 550, No: 6665; Bezzâr, *el-Müsned*, *el-Bahru’z-zehhâr*, VI, 204, No: 2245; Ebû Ya’lâ, *el-Müsned*, XII, 173-174, No: 6801; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebir*, II, 108, No: 1472; Dârekutnî, *es-Sünen*, II, 66, 73, No: 1832, 1861; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 372; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, IV, 61. Hadis hakkında Tirmizî: “Hasen sahih bir hadistir” demiştir. *el-Câmi’u’s-sahih*, III, 323. Hâkim de: “Bu, İsnâdı sahih bir hadis olup Şeyhayn tarafından rivâyet edilmemiştir.” demiş Zehebî de ona bu hususta muvafakat etmiştir. *el-Müstedrek*, I, 372. Hadisi ayrıca İbnü’s-Seken, Nevevî, İbn Hacer, Suyûtî, Münâvî, el-Elbânî ve Şuayb el-Amavût sahih görmüşlerdir. Bk. *el-Mecmû’*, V, 318; *Telhisu’l-habir*, II, 276, No: 801; *Bulûğu’l-merâm*, s. 148, No: 617; *İthâfu’l-mehera*, VI, 557, No: 6980; *el-Câmi’u’s-sağir*, s. 71, No: 1091; *Feyzu’l-kadir*, I, 681-682, No: 1091; *et-Teysir*, I, 457, No: 1091; *Sahihu’l-câmi’i’s-sağir*, I, 234, No: 1015; *Mişkâtü’l-mesâbih tahkiki*, I, 545, No: 1739; *Ahkâmu’l-cenâiz*, s. 211-212, No: 112; *Telhisu’l-ahkâmü’l-cenâiz*, s. 74, No: 113; *Sahihu’süneni Ebî Dâvûd*, II, 283-284, No: 3132; *Sahihu’süneni’t-Tirmizî*, I, 510, No: 998; *Sahihu’süneni İbn Mâce*, No: 1316/1633, 1317/1634; *Silsiletü’l-ehâdisi’d-da’ife*, VIII, 112; *Müsned tahkiki*, III, 280, 1751 nolu hadisin dipnotu.

⁴²⁵ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, III, 550, No: 6664; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 486, No: 11346. Kurtubî bu eseri el-Harâitî’nin Hilâl b. el-Habbâb’ın sözü olarak zikrettiğini bildirmektedir. Bk. *et-Tezkira*, s. 117. Senedi hasendir. Ancak ilim adamları Süfyân el-Sevri’nin Hilâl b. Habbâb el-’Abdî el-Basrî’den yaptığı rivâyetleri hafızasının karışmasından önce mi, yoksa sonra mı yaptığı hususunda bir ayırımıda bulunmak için herhangi bir kural zikretmemişlerdir. Çünkü Hilâl b. Habbâb’ın hayatının sonuna doğru hafızası karışmıştır. Bk. İbn Hacer, *Tehzibu’l-tehziib*, XI, 68-69, No: 7651; *Takribu’l-tehziib*, s. 1026, No: 7384; İbnü’l-Keyyâl, *el-Kevâkibu’n-*

e. Cenazenin arkasından tütsü yakmak

Cenâzenin arkasından tütsü yakmak bilindiği gibi Ehl-i kitaba ait âdetlerden biri olup, Müslümanların şiddetle sakınmaları gereken bir uygulamadır. Nitekim Abdüla'lâ b. 'Âmir es-Se'lebî şöyle anlatır: Sa'îd b. Cübeyr (ö.95/713) ile beraberdik. Bir cenazenin peşinden gidiyordu. Beraberinde de tütsü taşıyan birisi vardı. Tütsüyü alıp, yere attı ve onu kırarak dedi ki: Ben İbn Abbâs'ı (ö.68/687): "Ehl-i kitaba benzemeyiniz" derken dinledim.⁴²⁶

f. Cenazenin götürülmesi

Hazırlanmış olan cenazeyi hızlı adımlarla bir an önce götürüp defnetmek, Hz. Peygamber'in sünnetidir. Aksi bir uygulamanın Ehl-i kitabın âdetlerinden olduğunu bilmek gerekir. Nitekim Hasenü'l-Basrî (ö.110/728) şunu nakleder: 'İmrân b. el-Husayn (ö.52/672) vasiyetinde şöyle demiştir: "Öldüğüm takdirde (beni kabre) çabuk götürünüz. Yahudi ve Hristiyanların yaptıkları gibi ağır ağır gitmeyiniz."⁴²⁷

Mansûr b. el-Mu'temir es-Sülemî'nin (ö.132/750) nakline göre ise İbrâhîm en-Neha'î (ö.96/714) şöyle demiştir: (Bize) deniliyordu ki: "Cenazelerinizi geniş adımlarla (kabre doğru) götürünüz. Yahudilerin ağır ağır yürüyüşleri gibi yürümeyiniz."⁴²⁸

g. Ölü'nün yüzünün örtülmesi

Ölen kimsenin üzerinden elbilerinin çıkarılması, üzerine bir örtü çekilmesi, eğer üzerini örtecek bir örtü bulunamadığından elbiseleri çıkarılmıyorsa küçük bir örtüyle yüzünün örtülmesi sünnettir. Aksi davranış Yahudilerin uygulamasıdır. Nitekim İbn Abbâs'dan (ö.68/687) rivâyetle Rasûlullah şöyle buyurmuştur: "Ölülerinizin yüzlerini örtünüz ve Yahudilere benzemeyiniz."⁴²⁹

neyyirât, s. 431-435, No: 66. Bununla birlikte bundan önce kaydedilen Sa'îd b. Cübeyr'den gelen rivâyet onu desteklemektedir.

⁴²⁶ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, III, 419, No: 6159; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 472, No: 11174. Senesinde zayıflık vardır; çünkü senesinde Abdüla'lâ b. 'Âmir es-Sa'lebî vardır. Sadûk olmakla birlikte yanıldığı da olur. Bk. İbn Hacer, *Takribü't-tehziib*, s. 561, No: 3755. Ayrıca kaynaklarda bu hususta ona mutabaat eden birini de bulamadığımız ifade etmek isterim.

⁴²⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâti'l-kübrâ*, VII, 8; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 479-480, No: 11265. Bk. Ebû 'Ubeyd el-Kâsım b. Selâm, *Garibu'l-hadis*, IV, 286; Zemaşşeri, *el-Fâik fi garibi'l-hadis*, IV, 12; İbnu'l-Esir, *en-Nihâye fi garibi'l-hadis*, V, 281. Senedi zayıftır. Çünkü senesinde inkitâ' (kopukluk) vardır. Zira Hasenü'l-Basrî, Ebû Hâtim ve başkalarının söyledikleri gibi 'İmran b. el-Husayn'den hadis işitmemiştir. Bk. *Kitâbu'l-Cerh ve't-ta'dil*, III, 41, No. 1518.

⁴²⁸ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 480, No: 11272. Senedi sahihtir. Ahmed el-Bennâ: "Hadisi İbn Ebî Şeybe ceyyid bir senedle rivâyet etmiştir" demektedir. *Bulûgu'l-emâni*, VIII, 9. Ayrıca İbn Ebî Şeybe buna yakın bir lafızla Alkame b. Kays en-Neha'î'den şunu nakletmiştir: "Hristiyanların (cenaze götürürken) ağır ağır yürüdükleri gibi, siz de cenazeyi ağır ağır götürmeyiniz." *el-Musannef*, II, 480, No: 11276, İbn Ebî Şeybe'nin senedi şöyledir: Kendisi, Yezîd b. Hârûn'dan, o Hammâd b. Seleme'den, o İbrâhîm'den, o Alkame'den. Bu sened de bir önceki gibi sahihtir.

⁴²⁹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, XI, 147, No: 11436; Dârekutnî, *es-Sünen*, II, 260, No: 2748; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III, 394; Deylemî, *Müsnedü'l-firdevs*, II, 169, No: 2846. İmam Ahmed'in oğlu Abdullah der ki: "Ben bu

h. Cenaze geçirilirken oturmak

Cenaze geçirilirken cenazeyi takip edenlerin cenazeyle birlikte yürümleri, takip etmeyenlerin ise oldukları yerde oturmaları, sırf cenaze için ayağa kalkmamaları sünnettir. Aksi davranış Ehl-i kitabın uygulamasıdır. Nitekim Ebû Ma'mer Abdullah b. Sehbera el-Ezdî şöyle anlatır: Hz. Ali (ö.40/660) ile birlikte idik. Yanından bir cenaze geçti. Bazı kimseler o cenaze dolayısıyla ayağa kalktı. Hz. Ali: Size böyle yapmanızı kim söyledi, dedi. Onlar: Ebû Mûsâ el-Eş'arî (ö. 44/664) dediler. Bunun üzerine Hz. Ali dedi ki: "Rasûlullah bu işi sadece bir defa yaptı. Bunu yaparken (davranışlarını) Ehl-i kitabın davranışlarına benzetiyordu. Fakat bu ona yasaklanınca o da bu işten vazgeçti."⁴³⁰

Bu hadis şu lafızla da rivâyet edilmiştir: "Ebû Ma'mer dedi ki: Hz. Ali ile birlikte idik. Yanından bir cenaze geçti. Bazı kimseler o cenaze dolayısıyla ayağa kalktı. Hz. Ali: Bu yaptığınız nedir böyle, dedi. Onlar: Ebû Mûsâ'nın işidir, dediler. Bunun üzerine Hz. Ali şöyle dedi: "Rasûlullah ancak bir defa (cenaze için) ayağa kalkmıştır, sonra bunu tekrar etmemiştir."⁴³¹

hadisi babama naklettim de o bunu reddederek şöyle dedi: Bu hadiste Hafs b. Gıyâs hata ederek merfû' olarak rivâyet etmiştir. Bana bunu Haccâc b. Muhammed'den, o İbn Cüreyc'den, o 'Atâ'dan diye mürsel olarak rivâyet etmiştir. *el-'İl ve ma'rifetu'r-ricâl*, II, 383, No: 2709; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III, 394. Zeyla'î, İbnu'l-Kattân'dan hadisi hasen kabul ettiğini nakletmiştir. İbnu'l-Kattân der ki: "Abdurrahmân el-Ezdî çok sadüktür. Senedin geri kalan kısmı hakkında da bir şey sormaya gerek yoktur." *Nasbu'r-râye*, III, 27. Heysemî de der ki: "Taberânî el-Kebîr'de rivâyet etmiş olup, râvileri sikadılar." *Mecma'u'z-zevâid*, III, 25. Hadisi ayrıca Dârekutnî, *es-Sünen*, II, 259, No: 2746, 2747'de ihramlı olarak ölen hacı hakkında İbn Abbâs'dan merfû' olarak: "Siz onların başlarını örtünüz ve Yahudilere benzemeyiniz" lafızıyla rivâyet etmiştir. Hadisteki illet Ali b. 'Asım olup, çokça hata eden birisi idi. Hadis âlimlerine göre zayıftır. Bk. *Nasbu'r-râye*, III, 27. Hadisi ayrıca Ebû Nu'aym, *Zikru'ahbâri Esbehân*, II, 238'de el-Heysem b. Hâlid el-Bağdâdî'den, o Yahyâ b. Sâlih el-Vehhâzî'den, o Hafs b. Gıyâs'dan, o el-A'meş'den, o Abdullah b. Mürre'den, o Mesrûk'dan, o Abdullah b. Mes'ûd'dan merfû' olarak "Ölülerinizin yüzlerini örtünüz ve Yahudilere benzemeyiniz." lafızıyla rivâyet etmiştir. İmam Ahmed'in de dediği gibi doğrusu hadisin müsned değil, mürsel hadis oluşudur. Bu nedenle hadisi Ahmed, Beyhakî, İbnu't-Türkmânî, İbn Tâhir, Zehebî, Zeyla'î, İbn Hacer, Suyûtî, Münâvî, el-Elbânî ve Şuayb el-Arnâvût zayıf görmüşlerdir. Bk. *el-'İl ve ma'rifetu'r-ricâl*, II, 383, No: 2709; *es-Sünenü'l-kübrâ*, III, 394; *el-Cevheru'n-nakî*, III, 394; *Etrâfu'l-garâib*, III, 287, No: 2681, 2682; *Mizânu'l-i'tidâl*, I, 568, No: 2160; *Siyerü'l-âmi'n-nübelâ*, IX, 30; *Nasbu'r-râye*, III, 27-28; *Telhisu'l-habîr*, II, 516, No: 1083; *Tehzibu't-tehzib*, II, 375, No: 1504; *el-Câmi'u's-sağîr*, s. 240, No: 3944; *Feyzu'l-kadîr*, III, 602, No: 3944; *et-Teyşîr*, III, 379-380, No: 3944; *Silsiletü'l-ehâdisi'd-da'ife*, VIII, 44, No: 3556; *Da'ifu'l-câmi'i's-sağîr*, s. 421, No: 2862; *Siyerü'l-âmi'n-nübelâ' tahkîki*, IX, 30, 3 nolu dipnot.

⁴³⁰ Ahmed, I, 141-142; Tayâlisî, *el-Müsned*, s. 23-24, No: 162; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, III, 459, No: 6311; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, I, 231, No: 266; Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, I, 489. Hadis hasen li gayrihidir. Senedinde Leys b. Ebî Süleym vardır ki bu zatın hafızası karışmış, hadislerinin hangisi önce, hangisi sonra geldiği ayırt edilemediği için terk edilmiştir. Bk. Zehebî, *el-Kâşif*, II, 151, No: 4692; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid*, I, 90; İbn Hacer, *Tehzibu't-tehzib*, VIII, 405-407, No: 5911; *Takribu't-tehzib*, s. 818-819, No: 5721. Ancak bu hususta ona İbn Ebî Necîh, Mücâhid'den, o Ebû Ma'mer'den, o Ali'den bu şekilde ona yakın bir lafızla mutabaatta bulunmuştur. Bk. Nesâî, Cenâiz, 47, No: 1924; İbn Ebî Şeybe, III, 42, No: 11918. İbn Ebî Necîh ise Abdullah b. Yesâr el-Cühenî el-Kûfî olup sika bir râvidir. Bk. İbn Hacer, *Takribu't-tehzib*, s. 552, No: 3686. el-Elbânî bu rivâyetin isnâdının sahih olduğunu söylemektedir. Bk. *İrvâu'l-galîl*, III, 192-193; *Sahihi süneni'n-Nesâî*, II, 35, No: 1922. Şuayb el-Arnâvût da hadisi tashih etmiştir. Bk. *Müsned tahkîki*, II, 381-382, 1200 nolu hadisin dipnotu.

⁴³¹ Nesâî, Cenâiz, 47, No: 1924; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, III, 42, No: 11918. İbn Ebî Necîh ise Abdullah b. Yesâr el-Cühenî el-Kûfî olup sika bir râvidir. Bk. İbn Hacer, *Takribu't-tehzib*, s. 552, No: 3686. el-Elbânî bu rivâyetin isnâdının sahih olduğunu söylemektedir. *İrvâu'l-galîl*, III, 192-193; *Sahihi süneni'n-Nesâî*, II, 35, No: 1922. Şuayb el-Arnâvût da hadisi tashih etmiştir. Bk. *Müsned tahkîki*, II, 381-382, 1200 nolu hadisin dipnotu.

Abdurrahmân b. Ebî Leylâ da (ö.83/705) şöyle demiştir: Hz. Ali ile birlikte idik. Yanımızdan bir cenaze geçirildi. Bir adam ayağa kalkınca Hz. Ali dedi ki: “Bu da ne? Bu Yahudilerin yaptıkları işlerden idi.”⁴³²

Abdurrahmân b. el-Kâsım b. Muhammed b. Ebî Bekr as-Sıddîk (ö.126/744) ise, babası el-Kâsım b. Muhammed b. Ebî Bekr as-Sıddîk’in (ö.106/724) şunu anlattığını nakleder: (Rasûlullah) cenazeye katılanlar arasında yürür, fakat cenaze için ayağa kalkmazdı. Ona, Hz. Âişe’den (ö.58/677) de şöyle dediği nakledilmiştir: “Câhiliye dönemi insanları cenaze için ayağa kalkarlar ve cenazeyi gördüklerinde: İki defa sen ailen arasında ne idinse öylesin, derlerdi.”⁴³³

“Sen ailen arasında ne idinse öylesin” tabirinin anlamı şudur: Dünya hayatında iken ne idinse, şu anda da o haldesin. İyi idiysen iyisin, kötü idiysen kötüsün. Yahutta sen ailen arasında şerefli birisi kabul ediliyordun ya şu anda nasılsın?⁴³⁴

Tahâvî (ö.321/933) şöyle der: “İşte Hz. Âişe kesinlikle cenaze için kalkılmasını kabul etmemekte ve bunun câhiliye dönemi insanların davranışlarından olduğunu bildirmektedir.”⁴³⁵

İbn Hacer (ö.852/1448) de “Hz. Âişe bu davranışın câhiliye dönemi işlerinden birisi olduğunu belirtmektedir. İslam ise onlara muhalefet etme emrini getirmiştir.”⁴³⁶ demektedir.

6. Nikah

a. Yasaklanmış bazı nikahlar

İslâm dini Müslümanların evlenip yuva kurmalarına büyük önem verir. Ancak bu evliliğin şer’î yollardan, Kur’ân ve Sünnet’e uygun olmasını şart koşar. Bu vasıfları taşımayan evlilik akdini ise geçersiz sayar. İslâm dini gelir gelmez sosyal yapının bel kemiğini oluşturan aileye bir çeki düzen vermiş ve câhiliye döneminden kalan bazı nikah çeşitlerini haram kılmıştır. Bu nikah çeşitlerinin haram kılınışının tek sebebi şer’î şartlara haiz olmamaları değil ayrıca kâfirlere muhalefet kastı gütmesidir. Bu hususu Urve b. ez-Zübeyr’in (ö.93/712) Peygamberimiz’in hanımı Hz. Âişe’den (ö.58/677) aktardığı şu uzun hadis ifade etmektedir: “Câhiliye döneminde dört çeşit nikâh vardı:

Bu nikâhlardan birisi bugün insanların yaptıkları nikâh ile aynı idi. Erkek bir başka erkekten velâyeti altındaki bir hanıma yahutta kızına talip olur, onun mehrini verir, sonra da onu nikâhlardı.

⁴³² İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, III, 42, No: 11919. Senedi zayıftır. Çünkü senesinde Yezid b. Ebî Ziyâd el-Hâşimî el-Kûfî vardır ki, zayıf bir râvidir. Bk. İbn Hacer, *Takribu’l-tehziib*, s. 1075, No: 7768.

⁴³³ Buhârî, *Menâkıbu’l-Ensâr*, 26, No: 3837; Tahâvî, *Şerhu me’âni’l-âsâr*, I, 490; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, IV, 28. Bk. İbn Teymiyye, *İktidâu’s-sırâti’l-mustakîm*, I, 231.

⁴³⁴ Bk. Kimmânî, *el-Kevâkibu’d-derâri fi şerhi’l-câmi’i’s-sahih li’l-Buhârî*, XV, 68.

⁴³⁵ *Şerhu me’âni’l-âsâr*, I, 490.

⁴³⁶ *Fethu’l-bârî*, VII, 187.

Bir başka nikâh şeklinde erkek karısı ay halinden temizlendi mi karısına şöyle derdi: Filan kimseye haber gönder ve onunla yat. Kadının ondan hamile kaldığı ortaya çıkınca kocası arzu ettiği takdirde onunla beraber olurdu. Kocasının böyle bir şey yapmasının sebebi ise doğacak olan çocuğunun asil olmasını istemesi idi. Bu nikâha ‘istibdâ’ nikâhı’ adı verilir.⁴³⁷

Bir başka nikâh çeşidinde ondan az sayıda erkek bir araya gelir ve aynı kadının yanına girer ve hepsi de onunla beraber olur. Kadın hamile kalıp doğumunu yaptıktan ve doğumun üzerinden birkaç gün geçtikten sonra bu erkeklere haber gönderirdi. Kimse gelmemelik edemezdi. Nihayet kadının huzurunda hep birlikte toplanırlardı, onlara: Yaptığınız işi biliyorsunuz. İşte ben doğum yaptım, ey filan bu senin çocuğundur, deyip istediği kimsenin adını verirdi. Böylelikle kadının doğurduğu o çocuk, adını verdiği kimsenin nesebine katılırdı. Bu erkek de bunu kabul etmemelik edemezdi.

Dördüncü nikâh çeşidine gelince, pek çok kimse toplanıp bir kadının yanına girerler, o da yanına gelen kimseden kendisini sakınmazdı. Bunlar fahişelerdi. Kapılarına işaret olmak üzere bayraklar dikerlerdi. Onlarla birlikte olmak isteyen herkes onların bulunduğu yere giderdi. Onlardan birisi hamile kalıp, doğum yaptığı takdirde o kadınla birlikte olmuş olan erkekler toplanır ve kıyafet uzmanı (benzerliklerden hareket ederek nesep tespit eden kimseler)⁴³⁸ çağrılır. Daha sonra bu uzmanlar uygun gördükleri kimseye kadının doğurduğu çocuğun ait olduğunu söylerler, böylece doğan çocuk o kimsenin nesebine katılır,⁴³⁹ onun oğlu diye çağrılır ve o da bundan imtina etmezdi.

Hz. Muhammed hak ile gönderilince bugün insanların bildikleri nikâh türü dışında câhiliye dönemindeki bütün nikâh türlerini yıktı.⁴⁴⁰

b. Evliliği teşvik

Daha önce de belirtildiği gibi İslâm dini Müslümanların evlenip yuva kurmalarına büyük önem verir. Bu hususta Kur’ân-ı Kerîm⁴⁴¹ ve hadislerde birçok teşvik yer almaktadır. Üstelik evlenmekten özellikle kaçınmanın/tebettülün Hristiyan ruhbanlığı olduğunu unutmamak gerekir. Nitekim Hz. Atıyye b. Busr el-Mâzinî’nin nakline göre ‘Akkâf b. Vedâ’a el-Hilâlî, Rasûlullah’ın huzuruna geldi, Rasûlullah ona: “Ey ‘Akkâf zevcen var mı?” diye sordu. O: Hayır, dedi. Allah Rasûlü: “Cariyen de yok mu?” diye sordu. O: Hayır, dedi. Allah Rasûlü: “Sen sağlıklı ve hali vakti yerinde olan birisi misin?”

⁴³⁷ Bk. İbnu’l-Esîr, *en-Nihâye ft garibi’l-hadis*, I, 133.

⁴³⁸ Bk. İbnu’l-Esîr, *a.g.e.*, IV, 121.

⁴³⁹ Bk. İbnu’l-Esîr, *a.g.e.*, IV, 277.

⁴⁴⁰ Buhârî, Nikah, 37, No: 5127; Ebû Dâvûd, Talak, 32, 33, No: 2272; Dârekutnî, *es-Sünen*, III, 153, No: 3471; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, VII, 110, X, 262.

⁴⁴¹ Nisâ 4/3; Rûm 30/21; Nûr 24/32.

diye sordu. ‘Akkâf: Allah’a hamdolsun ki evet, deyince şöyle buyurdu: “Bu durumda sen şeytanların kardeşlerindensin. Sen ya Hristiyanların rahiplerine benzersin. O takdirde onlardan olursun yahut bize benzer, bizden olursun. Bizim yaptığımız gibi yap! Çünkü nikâh bizim sünnetlerimizdendir. ...”⁴⁴²

Süleym b. ‘Âmir’den (ö 130/748) rivâyetle Ebû Umâme el-Bâhilî (ö.86/705) Rasûlullah’ın ibadetine dair soru soran üç kişinin olayını anlattır ki, bu rivâyette Rasûlullah’ın şöyle buyurduğu nakledilmiştir: “Ben ancak müsamahakâr haniflik ile gönderildim. Ben bid’at olan ruhbanlıkla gönderilmedim. Şunu bilin ki, bazı kimseler bid’at olarak (dinde olmadığı halde) ruhbanlığı ortaya koydular. Bu sebeple onların üzerine yazıldı. Onlar da ona lâyıki şekilde riayet etmediler. Size söylüyorum, et yiyiniz, hanımlarla birlikte olunuz. (Bazen) oruç tutunuz, (bazen) oruç açınız. (Bir ara) namaz kılınız, (bir süre) uyuyunuz. Ben bununla emrolundum.”⁴⁴³

Ebû Umâme el-Bâhilî başka bir hadisinde Hz. Peygamber’in şöyle buyurduğunu nakletmektedir: “Evleniniz! Çünkü ben kıyamet gününde diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla övüneceğim. Hristiyanlıktaki ruhbanlık gibi yapmayınız.”⁴⁴⁴

⁴⁴² Ebû Ya’la, *Müsned*, XII, 260-262, No: 6856; ‘Ukaylî, *ed-Du’afâu l-kebir*, III, 356; Taberânî, *el-Mu’cemu l-kebir*, XVIII, 85-86, No: 158; *Müsnedü’ş-şâmiyyîn*, IV, 363, No: 3567; Beyhakî, *Şu’abu l-îmân*, nşr. Zağlûl, IV, 381, No: 5480; Ay. bk. Heysemî, *Mecma’u’z-zevâid*, IV, 250-251; İbn Hacer, *el-İsâbe fi temyizi’s-sahâbe*, IV, 442; *el-Metâlibu l-âliye*, II, 236-237, No: 1589; *Ta’cîlu l-menfe’a*, s. 289, No: 748. Senedi zayıftır. Heysemî der ki: “Hadisi Ebû Ya’la ve Taberânî rivâyet etmiş olup, senesinde Muâviye b. Yahyâ es-Sadeîfî vardır ki zayıf bir râvidir. [bk. İbn Hacer, *Takrîbu t-tehzîb*, s. 957, No: 6820]” *Mecma’u’z-zevâid*, IV, 250. Yine senesinde Bakiyye b. el-Velîd’in an’ane yoluyla rivâyeti vardır ki, o müdellis bir râvidir Bk. İbn Hacer, *Takrîbu t-tehzîb*, s. 174, No: 741. Hadisi Abdürrezzâk, *el-Musannef*, VI, 171-172, No: 10387’de rivâyet etmiştir. Onun rivâyet yoluyla da Ahmed, *Müsned*, V, 163-164’de Mekhûl yoluyla, o bir adamdan, o Ebû Zerr’den deyiş hadisi rivâyet etmiştir. Heysemî bu rivâyet hakkında der ki: “Hadisi Ahmed rivâyet etmiş olup, senesinde ismi verilmedik bir râvi vardır. Diğer râvileri ise sikadrlar.” *Mecma’u’z-zevâid*, IV, 250. ‘Ukaylî’nin senedi ise Muhammed b. Ömer er-Rûmî yoluyla gelen rivâyet iledir. Muhammed b. Ömer er-Rûmî’nin tam adı Muhammed b. Ömer b. Abdullah b. Feyrûz el-Bâhilî er-Rûmî el-Basrî olup Hâfîz İbn Hacer’e göre hadisi leyindir. Bk. *Takrîbu t-tehzîb*, s. 881, No: 6209. Ayrıca hadisi ‘Ukaylî’nin isnâdıyla Taberânî, *Müsnedü’ş-Şâmiyyîn*, I, 213, No: 381’de rivâyet etmiştir. ‘Ukaylî rivâyetin hemen ardından “‘Atıyye b. Busr’a mütabaat olunmamaktadır” dedikten sonra Buhârî’den şu sözü nakletmiştir: “‘Atıyye b. Busr’un ‘Akkâf b. Vedâ’a’dan rivâyet ettiği hadisler müstakim değildir.” *ed-Du’afâu l-kebir*, III, 356. İbn Hibbân da şöyle der: “‘Atıyye b. Busr Şâm ehlinde bir şeyh. Hadisleri ehlinin yanındadır. Mekhûl, kendisinden evlilik hususunda münker bir metin rivâyet etmiş olup, isnâdı maklûbdur.” *es-Sikât*, V, 261, No: 4744. İbn Hacer de söz konusu bütün bu tarifleri zikrettikten sonra der ki: “Sözü geçen bütün rivâyet yolları bir dereceye kadar zayıflıktan ve muzdarıplıktan uzak değildir.” *el-İsâbe fi temyizi’s-sahâbe*, IV, 442. Şuayb el-Arnâvût da eserin isnâdının zayıf olduğunu söylemektedir. Bk. *Müsned tahkiki*, XXXV, 355-356, 21450 nolu hadisin dipnotu.

⁴⁴³ Rüyânî, *Müsnedü’s-sahâbe*, II, 213, No: 1279; Taberânî, *el-Mu’cemu l-kebir*, VIII, 170, No: 7715. Senedi li gayrihi hasendir. Heysemî der ki: “Hadisi taberânî rivâyet etmiş olup, senesinde Ufeyr b. Ma’dân el-Himsî vardır ki, zayıf bir râvidir [bk. *Takrîbu t-tehzîb*, s. 682, No: 4660]” Heysemî, *Mecma’u’z-zevâid*, IV, 302. Hadisin Enes yoluyla gelmiş bir şahîdi bulunmaktadır ki bunu Buhârî rivâyet etmiştir. Bk. Nikah, I, No: 5063.

⁴⁴⁴ Rüyânî, *Müsnedü’s-sahâbe*, II, 184, No: 1188; İbn ‘Adî, *el-Kâmil*, VI, 2147; Beyhakî, *es-Sünenü l-kübrâ*, VII, 78. Nevevî, İbn Hacer, Suyûtî, Münâvî ve Şevkânî Muhammed b. Sâbit el-‘Abdî’yi zayıf gördüklerinden [bk. *Takrîbu t-tehzîb*, s. 830, No: 5808] hadisin isnâdının zayıf olduğunu söylemişlerdir. Bk. *el-Mecmû’*, XVI, 126; *Telhîsu l-habîr*, III, 248, No: 1529; *Fethu l-bârî*, IX, 13; *el-Câmi’u’s-sağîr*, s. 197, No: 3287; *Feyzu l-kadir*, III, 318-319, No: 3287; *et-Teyşîr*, III, 140, No: 3287; *Neylû l-evârî*, VI, 100. ‘Aclûnî ise hadisi sadece zikretmekle yetinmiştir. Bk. *Keşfu l-hafâ’*, I, 361-362, No: 973. el-Elbânî ise diğer şahîdleriyle birlikte hadisin hasen derecesine

c. Kadınlarla mübaşeret

İslâm dini cinsel hayata çok önem vermiş, evli çiftlerin cinsel hayata dair bilmeleri gereken hususlarda birçok tavsiyede bulunmuştur. Bu tavsiyelerde bulunurken önceki yanlış uygulamaları reddetmesi veya sebepsiz bazı sınırlamaları kaldırması veyahut da batıl bazı inanışları geçersiz kılması gayet doğal karşılanmalıdır. Bu yanlış uygulamalardan ve batıl inanışlardan bir tanesi Yahudilerin “eğer erkek eşine başını eğerek (arkadan) yaklaşırsa doğacak çocuk şaşı olur” şeklindeki inancıdır. İslâm bu inancın bâtıl olduğunu ilan etmiş ve eşlerin hanımlarına malum uzuvdan olmak kaydıyla her yerden yaklaşabileceklerini ilân etmiştir. Nitekim Câbir b. Abdullah (ö.74/693) Rasûlullah’a şöyle denildiğini anlatmaktadır: Yahudiler diyor ki: Erkek, hanımına başını eğmiş olduğu halde (arkadan) yaklaşacak olursa çocuk şaşı doğar (ne buyurursun?) Allah Rasûlü: “Yahudiler yalan söylüyor” diye buyurdu. Bunun üzerine: “*Hanımlarınız sizin tarlalarınızdır. Nasıl isterseniz hanımlarınıza (önden olmak şartıyla) öylece yaklaşınız.*”⁴⁴⁵ âyeti nazi oldu.⁴⁴⁶

d. Vefat iddeti

Kocası ölen kadın eğer hamileyse iddeti doğumla biter ki, isterse bu doğum kocanın ölümünden çok kısa bir süre sonra gerçekleşsin. Eğer hamile değilse kocası ölen kadının iddet süresi dört ay on gündür. Bu sürenin altındaki ve üstündeki her uygulama İslâm’a açıkça aykırı uygulamadır. Nitekim Hz. Peygamber’in zevcesi Ümmü Seleme (ö.62/682) şöyle bir olay anlatır: Bir kadın Rasûlullah’a gelerek dedi ki: Ey Allah’ın Rasûlü kızımın kocası vefat etti. Gözünden rahatsızlandı. Gözüne sürme çekebilir miyiz? Rasûlullah şöyle buyurdu: “(İddet) topu topu dört ay on gündün ibarettir. Halbuki sizden herhangi biriniz câhiliye döneminde tezeği senenin sonunda atardı.” Hadisi Zeyneb bint. Ebî Seleme’den (ö.73/692) rivâyet eden Humeyd b. Nâfi’ el-Ensârî dedi ki: Ben Zeyneb’e: Tezeği sene sonunda atardı, ne demektir, diye sordum. Zeyneb dedi ki: Kadının kocası öldüğü zaman küçük bir eve girer, en kötü elbisesini giyer, bir sene geçinceye kadar hiçbir koku sürünmezdi. Sonra kendisine bir hayvan, eşek, koyun yahut bir kuş getirilir de onunla silinirdi. Silindiği şey çoğunlukla ölüdü. Sonra dışarıya çıkar, kendisine bir hayvan tezeği getirilerek onu atardı. Ondan sonra dilediği koku ve benzeri şeyleri sürebilirdi.⁴⁴⁷

yükseldiğini söylemektedir. Bk. el-Elbâni, *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahiha*, IV, 385-388, No: 1782; *Sahîhu'l-câmi'i's-sağîr*, I, 566, No: 2941.

⁴⁴⁵ Bakara 2/223.

⁴⁴⁶ Buhârî, Tefsîr, 39 No: 4528; Müslim, Nikah, 117, 118, 119, No: 1435; Ebû Dâvûd, Nikah, 44, 45, No: 2163; Tirmizî, Tefsîr'l-Kur'ân, 2, No: 2978; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VIII, 188, 189, No: 8924-8927, X, 31, 32, No: 10971, 10972; İbn Mâce, Nikah, 29, No: 1925; Dârimî, Nikah, 30, No: 2260 ve diğerleri.

⁴⁴⁷ Buhârî, Talak, 46, No: 5336-5337, Talak, 47, No: 5338, Tıb, 18, No: 5706; Müslim, Talak, 58, No: 1488; Ebû Dâvûd, Talak, 41, 43, No: 2299; Tirmizî, Talak ve Liân, 18, No: 1197; Nesâî, Talak, 55, No: 3531; İbn Mâce,

7. Hayvan Kesimi ve Kurban

a. Akîka kurbanı

Çocuğun doğumunun ilk günlerinde özellikle yedinci gününde Allah'a bir şükran nişanesi olarak kesilen kurbanı "akîka kurbanı" denilir.⁴⁴⁸ Esasen akîka, Arapça'da yeni doğan çocuğun başındaki saçın adıdır. Akîka kurbanı kesildiği gün çocuğun başı da tıraş edildiği için kurban bu adı almıştır.⁴⁴⁹ Câhiliye döneminde Yahudiler bu kurbanı sadece erkek çocukları için keserlerdi. İslâm gelince bu ayrıma son verdi. Nitekim Ebû Hureyre'den (ö.58/678) rivâyetle Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Yahudiler, erkek çocuk için bir koç akîka keser fakat kız çocuk için akîka kesmez. Sizler ise erkek çocuk için iki koç, kız çocuk için bir koç (akîka) kesiniz."⁴⁵⁰

b. Akîka kanı ile ilgili uygulamalar

Câhiliye dönemi uygulamalarından biri de akîka kurbanının kanının çocuğun başına sürülmesidir. İslâm gelince bu uygulamayı kaldırmakla yetinmemiş onun yerine çocuğun başına güzel koku sürülmesini tavsiye ederek bu uygulamaya açıkça muhalefet etmiştir. Nitekim 'Amre bint. Abdurrahmân el-Ensâriyye (ö.100/718) Hz. Âişe'den (ö.58/677) şunu nakletmektedir: "Câhiliye döneminde bir pamuk parçası alınır, akîka kanına batırılır, sonra çocuğun başı üzerine konulurdu. Rasûlullah kanın yerine halûk451/güzel koku sürmelerini emir buyurdu."⁴⁵² Başka bir rivâyette Abdullah b. Bureyde (ö.105/723) babası

Talak, 33, No: 2084; Mâlik, *el-Muvatta'*, Talak, 101-103, II, 465-466; Ahmed, VI, 291 ve diğerleri Humeyd b. Nâfi'den, o Zeyneb bint. Ebî Seleme'den, o da Ümmü Seleme'den merfû' olarak.

⁴⁴⁸ Buhârî, Akîka, 2, No: 5471, 5472; Ebû Dâvûd, Dahâyâ, 21, No: 2839; Tirmizî, Edâhî, 16, No: 1515; İbn Mâce, No: Zebâih, 1, No: 3164; Dârimî, Edâhî, 9, No: 2010; Ahmed, IV, 18, 214, 215 ve diğerleri Selmân b. Âmir ed-Dabbî'den merfû' olarak, Ebû Dâvûd, Dahâyâ, 21, No: 2838; Tirmizî, Edâhî, 21, No: 1522; İbn Mâce, No: Zebâih, 1, No: 3165; Dârimî, Edâhî, 9, No: 2012; Ahmed, V, 7, 8, 12, 17, 22 ve diğerleri Semura b. Cündüb'den merfû' olarak.

⁴⁴⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX, 500.

⁴⁵⁰ Bezzâr, *el-Müsned*, (*Keşfü'l-estâr*), II, 72, No: 1233; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IX, 301-302 ve İbn Hacer ve el-Mübârekfûri'nin bildirdiğine göre ayrıca Ebu's-Şeyh [bk. *Fethu'l-bârî*, IX, 506; *Tuhfetü'l-ahvezi*, V, 88]. Hadisin senedi zayıftır; çünkü senedinde 'Ukkâşe el-Mekki'nin azatlı kölesi Ebû Hafs eş-Şâ'ir Sâlim b. Temim vardır. İbn Hibbân her ne kadar onu tevsik etmişse de [bk. *es-Sikât*, VI, 411, No: 8340], Ebû Hâtim hakkında meçhûl [bk. İbn Ebî Hâtim, *Kiûabu'l-Cerh ve't-ta'dil*, IV, 192, No: 830], Buhârî münkerü'l-hadis [bk. Tirmizî, *el-İletü'l-kebir*, II, 975] demiştir. Ay. bk. Buhârî *et-Târihu'l-kebir*, IV, 120, No: 2172. Heysemî de şöyle demektedir: "Hadisi Bezzâr, Ebû Hafs eş-Şâ'ir'in babasından diye rivâyet etmiştir; fakat her ikisine dair trcûme (biyografi) yazan kimseyi görmedim." Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid*, V, 58. İbnü'l-Kayyim, İbn Hacer ve el-Mübârekfûri sadece hadisin muharriclerini zikretmişlerdir. Bk. *Tuhfetü'l-mevdüd*, s. 117, 121, 134, No: 34, 41, 57; *Fethu'l-bârî*, IX, 506; *Tuhfetü'l-ahvezi*, V, 88. el-Elbânî ise Heysemî gibi hadisi Ebû Hafs eş-Şâ'ir ve babası nedeniyle zayıf görmüştür. Bk. *İrvâu'l-galil*, IV, 393; *Da'ifu'l-câmi'i's-sağîr*, s. 261, No: 1814. Ay. bk. *İrvâu'l-galil*, IV, 389-393, No: 1166.

⁴⁵¹ Terkibinin çoğu zağferandan/safrandan oluşan güzel koku. İbnü'l-Esir, *en-Nihâye fi garibi'l-hadis*, II, 71.

⁴⁵² Abdürrezzâk, *el-Musannef*, IV, 330-331, No: 7963; Bezzâr, *el-Müsned*, (*Keşfü'l-estâr*), II, 75, No: 1239; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, VIII, 17-18, No: 4521; İbn Hibbân, *el-Müsnedü's-Sahih*, (*el-İhsân*), XII, 124, No: 5308; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IX, 303 ve İbn Hacer bildirdiğine göre ayrıca Ebu's-Şeyh [bk. *Fethu'l-bârî*, IX, 508]. Senedi sahihtir. İbn Cüreyc, İbn Hibbân'ın rivâyetinde olduğu gibi tahdis sigasını açıkça kullanarak hadisi işittiğini ifade etmiştir. Abdülmeccid b. Abdülaziz b. Ebî Revvâd ve İshâk b. Ebî İsrâîl'e de diğer muharriclerin rivâyet yollarında olduğu gibi mütabaatta bulunulmuştur. Heysemî der ki: "Hadisi Ebû Ya'lâ ve el-Bezzâr muhtasar olarak rivâyet etmişlerdir. Râvileri Ebû Ya'lâ'nın şeyhi olan İshâk dışında *Sahih*'in râvileridirler. İshâk'ı ben tanıyorum."

Bureyde b. el-Husayb el-Eslemî'nin (ö.63/682) şöyle dediğini nakletmektedir: "Câhiliye döneminde birimizin çocuğu doğduğu zaman bir koyun keser ve kanını çocuğun başına sürerdi. Nihayet Allah İslâm'ı getirince, artık bir koyun kesmeye ve çocuğun başını traş edip zağferanla kokulamaya başladık."⁴⁵³

c. Fera' ve Afıra ile ilgili uygulamalar

Fera', câhiliye dönemi insanların, doğuran dişi devenin yavrusunu, putları için kesmelerine verilen addır.⁴⁵⁴ Afıra ise, Receb ayında kesilen adağa verilen addır.⁴⁵⁵ Hz. Peygamber câhiliye dönemi âdetlerinden olduğu için her iki kurban da sınırlama getirmiştir. Nitekim Ebu'l-Melîh b. Usâme b. Umeyr el-Huzelî'den (ö.98/716) rivâyetle Nubeyşe el-Huzelî şöyle demiştir: Bir adam Rasûlullah'a seslenerek: Ey Allah'ın Rasûlü dedi. Biz câhiliye döneminde iken Receb ayında afıra (diye bir kurban) keserdik. Bize ne buyurursunuz? Allah Rasûlü: "Allah için kesiniz. Hangi ay olursa olsun. Bir de Allah'a itaat edin ve (başkalarına) yedinir." diye buyurdu. Ey Allah'ın Rasûlü dediler. Biz câhiliye döneminde Fera' (diye anılan bir kurban daha) keserdik. Bize ne buyurursunuz? dediler. Allah Rasûlü şöyle buyurdu: "Merada salıp otlattığın her bir sürünün (sütüyle) beslediği bir yavru vardır. Bu yavru yük taşıyacak (yahut yavrulayacak) bir hale gelince onu kesersin ve etini yolculara sadaka olarak dağıtırsın. Şüphesiz ki bu bir hayırdır."⁴⁵⁶

Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid*, IV, 57. Ebû Ya'lâ da İshâk'ın nisbetini *Müsned*'inde bu hadisten birkaç hadis önce zikretmiş bulunmaktadır ki, buna göre İshâk, İshâk b. Ebî İsrâîl Ebû Ya'kûb el-Mervezî'dir. Bk. *el-Müsned*, VIII, 12, No: 4514. Hadisi İbnü's-Seken, İbnü'l-Kayyim, İbn Hacer, Şevkânî, el-Elbânî, Şuayb el-Amavût ve Hüseyin Selîm Esed tashih etmişlerdir. Bk. *Tehzîbu süneni Ebî Dâvûd*, VIII, 33; *Telhîsu'l-habîr*, IV, 269-270, No: 2419; *Fethu'l-bârî*, IX, 508; *el-Metâlibu'l-âliye*, II, 289, No: 2265; *Neylü'l-evtâr*, V, 133; *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahîha*, I/2, 830-831, No: 463; V, 580-581; *İrvâu'l-galîl*, IV, 389; *Sahîhu mevâridi'z-zam'ân*, I, 439, No: 882; *Silsiletü'l-ehâdisi'd-da'ife*, XI/2, 718; *el-Ihsân tahkîki*, XII, 124, 5308 nolu hadisin dipnotu; *Ebû Ya'lâ'nın müsned tahkîki*, VIII, 17-18, 4521 nolu hadisin dipnotu.

⁴⁵³ Ebû Dâvûd, Dahâyâ, 21, No: 2843; Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, III, 64, 75; Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 238; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IX, 302-303. Hâkim hadisi rivâyet ettikten sonra Buhârî ve Müslim'in şartına göre sahih olduğunu belirtmiş, Zehebî de ona muvafakat etmiştir. Ancak muasır hadisçilerden el-Elbânî ve Şuayb el-Amavût Hâkim ve Zehebî'nin bu hükmüne karşı çıkarak hadisin sadece Müslim'in şartına göre sahih olduğunu ifade etmişlerdir. Bk. *İrvâu'l-galîl*, IV, 388-389; *Sahîhu süneni Ebî Dâvûd*, II, 197, No: 2843; *Silsiletü'l-ehâdisi'd-da'ife*, XI/2, 718; *Şerhu müşkili'l-âsâr tahkîki*, III, 64-65, 2 nolu dipnot. Hadisi ayrıca İbnü'l-Kayyim ve Hâfiz İbn Hacer de tashih etmişlerdir. Bk. *Tuhfetu'l-mevdûd*, s. 121-122; *Telhîsu'l-habîr*, IV, 270, No: 2419; *Fethu'l-bârî*, IX, 508.

⁴⁵⁴ İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fi garibi'l-hadis*, III, 435.

⁴⁵⁵ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, III, 178.

⁴⁵⁶ Ebû Dâvûd, Dahâyâ, 19, 20, No: 2830; Nesâî, el-Fera' ve'l-Afıra, 2, No: 4235; *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV, 378-379, No: 4541-4544; İbn Mâce, Zebâih, 2, No: 3167; Ahmed, V, 75-76, 76; Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, III, 87-88, No: 1064; Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 235; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IX, 311-312. Hâkim hadisin sahih olduğunu belirtmiş, Zehebî de ona muvafakat etmiştir. Hadisi ayrıca İbnü'l-Münzir, Nevevî, İbnü'l-Kayyim, İbn Hacer, Şevkânî, el-Mübârekfûrî, el-Elbânî ve Şuayb el-Amavût da sahih görmekte idirler. Bk. *el-Mecmû'*, VIII, 444; *Tehzîbu süneni Ebî Dâvûd*, VII, 341; *Fethu'l-bârî*, IX, 511-512; *Neylü'l-evtâr*, V, 139; *Tuhfetu'l-ahvezî*, I, 85; *İrvâu'l-galîl*, IV, 412; *Sahîhu süneni Ebî Dâvûd*, II, 149, No: 2830; *Sahîhu süneni'n-Nesâî*, III, 142-144, No: 4239-4243; *Sahîhu süneni İbn Mâce*, III, 93, No: 2582/3226; *Müsned tahkîki*, XXXIV, 322-323, 327, 327-328, 328-329, 20723, 20726, 20727, 20729 nolu hadisler; *Şerhu müşkili'l-âsâr tahkîki*, III, 87-88, 1064 nolu hadis.

İbn Hacer (ö.852/1448), Hz. Peygamber'in bu iki kurbanla ilgili getirmiş olduğu sınırlama hakkında: "Hadisten anlaşıldığına göre Rasûlullah Fera' ve Afıra'yı kökünden iptal etmemiştir. O bunlarla ilgili her birisinin birtakım niteliklerde olma halini kaldırmıştır. Fera' ile ilgili olarak ilk doğan yavrunun kesilmesi hükmünü, Atıra ile ilgili olarak da hayvanın Receb ayında kesilmesi özelliğini kaldırmıştır"⁴⁵⁷ demektedir.

d. Tırnak ile hayvan kesmek

Hz. Peygamber "Allah Teâlâ her varlığa iyi davranılmasını emretmiştir. Öyleyse canlı bir varlığı öldürmeniz gerektiğinde, bu işi can yakmayacak şekilde yapın. Bir hayvanı boğazlayacağınız zaman, ona eziyet vermeyecek güzel bir şekilde kesin. Bu işi yapacak olan kimse bıçağını iyice bilesin, hayvana acı çekirtmesin."⁴⁵⁸ buyurarak gerek kurban niyetiyle gerekse günlük ihtiyaçlar için kesilen hayvanları en güzel şekilde kesmeyi emretmiştir. Bıçak dışında diş ve tırnak gibi şeylerle hayvanları kesmeyi yasaklamış, tırnak ile kesmenin ayrıca Habeşlilere benzemek olduğunu ifade etmiştir. Nitekim Râfi' b. Hadîc (ö.74/693) Hz. Peygamber ile arasında geçen şu konuşmayı aktarmaktadır: "Ey Allah'ın Rasûlü! dedim. Yarın biz düşman ile karşılaşacağız. Yanımızda bıçak yok. Bunun üzerine Allah Rasûlü şöyle buyurdu: "Kanı akıtan (şey ile kesilen)den ve (kesilirken) Allah'ın adı anılandan ye. Fakat diş ve tırnak ile kesilmiş olan müstesnâ. Sebebini sana anlatayım: Diş bir kemiktir, tırnak ise Habeşlilerin palasıdır."⁴⁵⁹

Metinde "tırnak" diye tercüme ettiğimiz ez-Zufur lafzı, İbnu'l-Esîr (ö.606/1209) ile İbn Hacer'in (ö.852/1448) belirttiklerine göre Habeşlilerin ülkesinde olan bir kokudur.⁴⁶⁰ Bununla birlikte İbn Hacer burada maksadın ister koparılmış, ister vücuda bitişik bulunsun bilinen tırnak olma ihtimalinin olduğunu da söylemiştir.⁴⁶¹

Nevevî hadisin "Habeşliler kâfirdirler. Size kâfirlere benzemek de yasaklanmış bulunuyor. Bu şekilde kesim de onların dini bir şiarlarıdır." anlamına geldiğini ifade etmektedir.⁴⁶²

⁴⁵⁷ *Fethu'l-bârî*, IX, 512.

⁴⁵⁸ Müslim, Sayd, 57, No: 1955; Ebû Dâvûd, Edâhî, 11, No: 2815; Tirmizî, Diyât, 14, No: 1409; Nesâî, Dahâyâ, 22, 26, 27, No: 4410, 4416, 4417; İbn Mâce, Zebâih, 3, No: 1370; Dârimî, Edâhî, 10, No: 2013; Ahmed, IV, 123, 124, 125 diğerleri Şeddâd b. Evs'den merfû' olarak.

⁴⁵⁹ Buhârî, Şerike, 3, No: 2488, Şerike, 16, No: 2507, Cihad, 191, No: 3075, Zebâih, 15, No: 5498, Zebâih, 18, No: 5503, Zebâih, 20, No: 5506, Zebâih, 23, No: 5509, Zebâih, 36, No: 5543, Zebâih, 37, No: 5544; Müslim, Edâhî, 20-23, No: 1968; Ebû Dâvûd, Dahâyâ, 14, 15, No: 2821; Tirmizî, Edâhî, 18, No: 1491; Nesâî, Dahâyâ, 20, No: 4408; Ahmed, IV, 140 ve diğerleri.

⁴⁶⁰ Bk. İbnu'l-Esîr, *en-Nihâye fi garîbi'l-hadis*, III, 158; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, IX, 544-545.

⁴⁶¹ *Fethu'l-bârî*, IX, 544-545.

⁴⁶² *el-Minhâc*, XIII, 125. Bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, IX, 544.

İbn Teymiyye (ö.728/1228) ise hadisin ifade ettiği anlam hakkında şunları söylemektedir: “Hz. Peygamber’in “şimdi size bu yasağın sebebini söyleyeceğim” dedikten sonra “çünkü tırnak Habeşlilerin hayvan boğazlama aracıdır” ifadesini kullanması, tırnaktaki bu niteliğin, yani onun Habeşlilerin hayvan boğazlama aracı oluşunun bu yasaklamada etkili olduğunu belirtir. Bu etki isterse doğrudan doğruya yasaklamanın sebebi olarak, isterse sebebe götürücü bir ipucu olarak, isterse sebebin niteliklerinden biri olarak veya isterse sebebin niteliklerinden birine götüren bir ipucu olarak kendini göstermiş olsun fark etmez. Çünkü Habeşliler uzun tırnaklıdırlar ve diğer milletlerden farklı olan bu âdetleri yüzünden hayvanlarını tırnakları ile boğazladıkları görülmüştür. Buna göre tırnakla hayvan boğazlamak, kendilerine özgü bu geleneklerinde Habeşlilere benzemek olacağı için Rasûlullah tarafından yasaklanmıştır.”⁴⁶³

8. Yeminler

Sözlükte “kuvvet, sağ taraf, sağ el, ant, kase ve benzeri” manâlara gelen yemin dinî kullanımında, “bir kimsenin bir işi yapıp yapmaması veya bir olayın doğru olup olmaması konusundaki söylediği sözünü Alah’ın adını veya sıfatını zikrederek kuvvetlendirmesi”ni ifade eden bir terimdir. Kase suretiyle yapılan yemin Allah’ın isim veya sıfatlarından birine ant içmekle yapılır. Vallâhi, tallâhi, billâhi ifadeleri en çok bilinen yemin ifadeleridir.⁴⁶⁴ Kur’ân-ı Kerîm’de Allah “*Yeminlerinizi koruyunuz*”,⁴⁶⁵ “*Allah adına yaptığınız ahidleri yerine getirin. Allah’ı kefil tutarak kuvvetlendirdikten sonra yeminlerinizi bozmayın. Şüphesiz ki Allah yaptıklarınızı bilir.*”⁴⁶⁶ buyarak verilen sözün mutlaka yerine getirilmesini emretmiştir. Bu bakımdan Allah’tan başkası adına yemin etmek caiz değildir. Hatta böyle bir davranış “Allah’tan başkası adına yemin eden kimse küfre düşmüş ya da şirk koşmuştur.”⁴⁶⁷ diye buyuran Hz. Peygamber tarafından Allah’a şirk koşma olarak görülmüş, başka bir hadislerinde ise Allah adına değil de babaları adına şirk koşanların⁴⁶⁸ Kureyş müşrikleri olduğu haber verilerek onlara muhalefet edilmesi emredilmiştir. Nitekim Abdullah b. Dînâr’ın (ö.127/745) anlattığına göre kendisi, İbn Ömer’i (ö.74/693) şöyle derken işitmiştir: Rasûlullah şöyle buyurdu: “Kim yemin edecekse Allah’tan başkası

⁴⁶³ *İktidâu’s-sırâtü’l-mustakîm*, I, 348-349.

⁴⁶⁴ Bk. Bardakoğlu, “Adak ve Yeminler”, *İlmihal*, II, 25.

⁴⁶⁵ Mâide 5/89.

⁴⁶⁶ Nahl 16/91.

⁴⁶⁷ Ebû Dâvûd, Eymân, 4, No: 3251; Tirmizî, Nuzûr, 9, No: 1535; Ahmed, II, 34, 47, 67, 69, 86-87, 125 ve diğerleri Hz. Ömer’den merfû’ olarak. Hadisin daha geniş tahrîci için bk. Sarı, *Kitâbu’t-Tevhîd Tahkiki*, s. 196, 145 nolu dipnot.

⁴⁶⁸ İbn Mâce, Keffârât, 4, No: 2101 ve diğerleri İbn Ömer’den merfû’ olarak. Hadisin daha geniş tahrîci için bk. Sarı, *Kitâbu’t-Tevhîd Tahkiki*, s. 199, 149 nolu dipnot.

adına yemin etmesin.” Ancak Kureyşliler babalarının adına yemin ediyorlardı. Allah Rasûlü: “Babalarınız adına yemin etmeyiniz” diye buyurdu.⁴⁶⁹

9. Alışveriş

a. Riskli (garar) alışveriş

Garar terimi, öz olarak, bir borç ilişkisinde akid konusunun meydana gelip gelmeyeceğinin belirsiz olması, âkibetinin kapalı olması, akdin haksız kazanca yol açacak ölçüde kapalılık taşımasını ifade eder. Garar da bir nevi bilinmezlik anlamı içermekle birlikte, akid konusunun elde edilip edilemeyeceğinin belirsizliği genelde garar, vasıflarının bilinmezliği ise cehâlet terimleriyle karşılanır. Bununla birlikte her iki kelimenin birbirinin yerine kullanıldığı da olur.⁴⁷⁰ Hz. Peygamber gararlı alışverişi (bey‘u’l-garâr) yasaklamış,⁴⁷¹ hatta bu alışverişin kâfirlerin alışverişine benzediğini ifade ederek müslümanları bundan sakındırmıştır. Nitekim Nâfi‘in (ö.117/735) haber verdiğine göre İbn Ömer (ö.74/693) şöyle demiştir: “Câhiliye dönemi insanları dışının hamile kalacağı yavrusunun hamile kalacağı zamana kadar deve etini alıp satıyorlardı. Dışının hamile kalacağı yavrusunun hamile kalması ise: Dışı deve doğum yaptıktan sonra doğurduğu o yavrusunun da gebe kalması demektir. Rasûlullah onlara bu alışverişi yasakladı.”⁴⁷²

Hadislerden de anlaşıldığı üzere böyle bir alışveriş bâtildir. Çünkü bu, vadesi belli olmayan bir süreye bedel karşılığında satış yapmaktır. Diğer taraftan bu, var olmayan, belli olmayan, satanın mülkü altında bulunmayan, teslim edilebilme gücü de bulunmayan bir şeyin satışdır.⁴⁷³

Sâlim’in (ö.106/724) haber verdiğine göre babası Abdullah b. Ömer şöyle demiştir: “Rasûlullah münâbeze ve mülâmese diye bilinen iki alışveriş şeklini yasaklamıştır. Bunlar câhiliye dönemi insanların yaptıkları alışveriş türlerinden idi.”⁴⁷⁴

⁴⁶⁹ Buhârî, Şehâdât, 26, No: 2679, Menâkıbu’l-Ensâr, 26, No: 3836, Edeb, 74, No: 6108, Eymân, 4, No: 6646, 6648; Müslim, Eymân, 4, No: 1646 [ay. bk. Müslim, Eymân, 1-3, No: 1646]; Nesâî, Eymân ve Nuzûr, 4, No: 3795; Ahmed, II, 20 ve diğerleri.

⁴⁷⁰ Bk. Bardakoğlu, “Hukukî ve Ticarî Hayat”, *İlmihal*, II, 358.

⁴⁷¹ Müslim, Buyû‘, 4, No: 1513; Ebû Dâvûd, Buyû‘, 24, No: 3376; Nesâî, Buyû‘, 27, No: 4522; İbn Mâce, Ticârât, 23, No: 2194; Ahmed, II, 376, 436, 496, ve diğerleri Ebû Hureyre‘den merfû‘ olarak.

⁴⁷² Buhârî, Buyû‘, 61, No: 2143, Selem, 8, No: 2256, Menâkıbu’l-Ensâr, 26, No: 3843; Müslim, Buyû‘, 5, 6, No: 1514; Nesâî, Buyû‘, 67, No: 4627, 4628 (benzer bir lafızla); Mâlik, *el-Muvatta‘*, Buyû‘, 62, II, 506 (benzer bir lafızla); Ahmed, II, 76 ve diğerleri.

⁴⁷³ Bk. Nevevî, *el-Minhâc*, X, 157-158.

⁴⁷⁴ Nesâî, Buyû‘, 26, No: 4520; *es-Sünenü’l-kübrâ*, VI, 26, No: 6062. Hadis Ca‘fer b. Burkân el-Kilâbî‘nin, İbn Şihâb ez-Zühri‘den rivâyetidir. Ca‘fer‘in, Zühri‘den rivâyetinde zayıflık vardır. İbn Ma‘în der ki: “O Zühri‘den rivâyetlerinde hiçbir şey değildir.” *Târîhu İbn Ma‘în*, IV, 446, No: 5225. Ahmed der ki: “Ca‘fer, Zühri‘den dışındakilerden hadis nakledecek olursa bir sakıncası yoktur.” Daha sonra şunları söylemiştir: “O Zühri‘den naklettiği hadislerde hata eder.” *el-İllev ve ma‘rifetu ricâl*, III, 103, No: 4395. Hadisin Buhârî, Buyû‘, 62, 63, No: 2144-2147; Müslim, Buyû‘, 1-3, No: 1511, 1512 ve başkalarında yer alan Ebû Hureyre ve Ebû Sa‘îd el-Hudri yoluyla şu lafızla gelen bir şahidi bulunmaktadır: “(Allah Rasûlü) münâbeze ve mülâmese satışlarını yasaklamıştır.” el-Elbânî bu rivâyetin, Nesâî‘nin öncesinde zikrettiği Ebû Hureyre ve Ebû Sa‘îd el-Hudri

Hadiste ifade edilen münâbeze, kişinin karşısındakine alışverişin bağlayıcı olması için (meselâ): Bana elbiseyi at yahutta ben sana atıyorum, demesi şeklinde olurdu.⁴⁷⁵

Mülâmese ise kişinin: Sen benim elbiseme el değdirecek olursan yahut ben senin elbisene elimi değdirecek olursam, alışveriş bağlayıcı olur, demesi suretinde yapılırdı.⁴⁷⁶

Münâbeze ve mülâmese alışverişlerinin ilim adamları tarafından zikredilmiş daha başka şekilleri de vardır ki,⁴⁷⁷ bunlar haram olup câhiliye dönemi insanların yaptıkları alışveriş türlerinden idi.

b. Faiz/ribâ yasağı

Faiz yasağı, İslâm'ın temel ilkelerinden biridir. Faizin Arapça'daki karşılığı ribâ olup sözlükte, "herhangi bir şeydeki artışı ve fazlalığı" ifade eder. Terim olarak ise ribâ, "borç olarak verilen parayı belli bir süre sonunda belli bir fazlalıkla veya herhangi bir borç ilişkisi ile doğan ve süresinde ödenmeye bir alacak için ek vade tanıyıp vade sonunda bu alacağı fazlalıkla geri almanın, yine bu şekilde alınan fazlalığın" genel adıdır.⁴⁷⁸ Faizin haram olduğu Kur'ân'da dört âyette ifade edilmiştir.⁴⁷⁹ Hz. Peygamber de birçok hadisinde faizi yasaklamış, faizin câhiliye dönemi alışkanlıklarından olduğunu bildirmiştir. Nitekim Câbir b. Abdullah'tan (ö.74/693) rivâyet edilen Hz. Peygamber'in hac edişinin anlatıldığı hadiste şu ifadeler de yer almaktadır: "Câhiliye döneminin faizleri de kaldırılmıştır. İlk kaldırdığım faiz ise bizim yakınlarımızdan Abbâs b. Abdulmuttalib'in (ö.32 /653 veya sonrası) faizidir, o tamamıyla kaldırılmıştır. ..."⁴⁸⁰

c. Haram kılınan şeylerin satışı için hileli yollara başvurmak

Yahudiler Allah'ın haram kıldığı şeyleri satmak için sık sık hileli yollara başvururlardı. İslâm gelince hileli yollardan yapılan satışı yasakladı. Nitekim Tâvûs (ö.106/724) İbn Abbâs'ı şöyle derken işittiğini nakletmektedir: Hz.

hadisleriyle birlikte sahih olduğunu söylemektedir. Bk. *Sahihu süneni n-Nesâi*, III, 215, No: 4528. Bk. *Sahihu süneni n-Nesâi*, III, 213-215, No: 4523-4529.

⁴⁷⁵ Bk. İbnu'l-Esîr, *en-Nihâye fi garibi'l-hadis*, V, 6.

⁴⁷⁶ Bk. İbnu'l-Esîr, *a.g.e.*, IV, 269.

⁴⁷⁷ Bk. Nevevî, *el-Minhâc*, X, 154-155.

⁴⁷⁸ Bk. Bardakoğlu, "Hukukî ve Ticarî Hayat", *İlmihal*, II, 411.

⁴⁷⁹ Bakara 2/275-279; Âl-i İmrân 3/130; Nisâ 4/160-161; Rûm 30/39.

⁴⁸⁰ Müslim, Hac, 147, No: 1218; Ebû Dâvûd, Menâsik, 56, No: 1905; İbn Mâce, Menâsik, 84, No: 3074; Dârimî, Menâsik, 34, No: 1892 ve diğerleri. Bu hususta varid olan bir diğer rivâyet de Ebû Harre er-Rekâşî'nin amcasından naklettiği rivâyettir. Bk. Dârimî, Buyû', 3, No: 2576; Ahmed, V, 72-73; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, III, 139-140, No: 1569. Heysemî bu rivâyet hakkında şöyle demektedir: "Bunu Ahmed rivâyet etmiş olup isnâdındaki Ebû Hare er-Rekâşî'yi Ebû Dâvûd sika görmüş, İbn Ma'in ise zayıf kabul etmiştir. Yine isnâdda Ali b. Zeyd vardır ki, hakkında konuşulmuştur." *Mecma'u z-zevâid*, III, 266.

Ömer'e filan kimsenin⁴⁸¹ bir şarap sattığına dair bir haber ulaştı. Bunun üzerine: Allah filan kimseyi kahretsin. Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu bilmiyor mu? "Allah Yahudileri kahretsin. Davarların iç yağları onlara haram kılındı, fakat onlar bunları erittiler ve sattılar."⁴⁸²

10. Hadler

Hudûd, had kelimesinin çoğuludur. Had, Arapça'da iki şey arasına giren engel demektir. Terim olarak ise had, Allah hakkı için kararlaştırılmış ceza veya insanların bir daha aynı suçları işlemelerine engel olmak için İslâm şeriatinin suçlara karşılık koyduğu cezalardır. Buna göre suçların cezaları had diye isimlendirilmiştir; çünkü çok kere had cezası, suç işleyeni ceza gördüğü suçtan alıkoyar. Had kelimesiyle "*Bunlar Allah'ın koyduğu hudûdlardır/sınırlardır. Sakın bu sınırlara yaklaşmayın*"⁴⁸³ âyetinde olduğu gibi işlenen suçun bizzat kendisi kastedilebileceği gibi, "*Kim Allah'ın hudûdlarını/sınırlarını aşarsa, şüphesiz kendine zulmetmiş olur.*"⁴⁸⁴ âyetinde olduğu gibi cezası takdir edilmiş bir fiil de kastedilebilir.⁴⁸⁵ Allah Rasûlü hadlerin uygulanması hakkında insanlar arasında hiçbir ayırım yapmamış, fakir-zengin, güçlü-güçsüz, soylu-soysuz olmak üzere suç işleyen herkese had cezasını hiç çekinmeden uygulamıştır. Hatta o dereceki Urve b. ez-Zübeyr'in (ö.93/712) Hz. Âişe'den (ö.58/677) rivâyet ettiğine göre; (hırsızlık yapmış) Mahzûm oğullarına müntesip kadına haddin uygulanmaması için Usâme'nin ona şefaatçi olmak istemesine dair olayın anlatıldığı hadiste, Rasûlullah şöyle buyurmuştur: "Sizden öncekilerin helâk edilmişlerinin asıl sebebi, onların, alt tabakadan oldukları kabul edilen kimselere hadleri uygulamaları, şerefli oldukları kabul edilen kimselere ise ilişmemeleridir. Nefsim elinde bulunana yemin ederim ki, eğer bu işi Fâtıma yapmış olsaydı, onun dahi elini kesecektim."⁴⁸⁶

⁴⁸¹ Bu kişi Müslim'in rivâyetinde açıkça belirtildiği üzere Semura b. Cündüb'tur.

⁴⁸² Buhârî, Buyû', 103, No: 2223, Enbiya, 50, No: 3460; Müslim, Müsâkât, 72, No: 1582. Bu hadisin birçok şâhidi bulunmaktadır. Bk. Buhârî, Buyû', 112, No: 2236; Meğâzî, 52, No: 4296, Tefsîr, 6, No: 4633; Müslim, Müsâkât, 71, No: 1581 Câbir b. Abdullah'dan, Buhârî, Buyû', 103, No: 2224; Müslim, Müsâkât, 73, No: 1583 Ebû Hureyre'den.

⁴⁸³ Bakara 2/187.

⁴⁸⁴ Talâk 65/1.

⁴⁸⁵ Bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, XII, 59; Seyyid Sâbık, *Fıkhu's-sünne*, III, 123.

⁴⁸⁶ Buhârî, Şehâdât, 8, No: 2648, Enbiya, 54, No: 3475, Fadâilu Ashâbi'n-Nebî, 18, No: 3732, 3733, Meğâzî, 54, No: 4304, Hudûd, 11, No: 6787; Hudûd, 12, 14, No: 6788, 6800; Müslim, Hudûd, 8, No: 1688; Ebû Dâvûd, Hudûd, 4, No: 4373; Tirmizî, Hudûd, 6, No: 1430; Nesâî, Kat'u's-Sârik, 6, No: 4903; İbn Mâce, Hudûd, 6, No: 2547; Dârimî, Hudûd, 5, No: 2348; Ahmed, VI, 162 ve diğerleri. Nesâî'nin bir diğer rivâyeti "İsrâilîoğullarının helak edilmişlerinin nedeni ..." şeklindedir. Kat'u's-Sârik, 6, No: 4899, 4901. Bu konudaki bir diğer rivâyet Ümmü Seleme'den gelen hadistir. Bunu Taberânî, *el-Mu'cemu'l-ıvsaat*, VII, 272-273, No: 7479'da, 'Amr b. Ebî Kays Kays'dan, o Ömer b. Kays el-Mâsîr'dan, o Zührî'den, o Urve b. ez-Zübeyr'den, o Ümmü Seleme'den aynı lafızla rivâyet etmiştir. Taberânî hadisin peşinden şunları söylemektedir: "Bu hadisi Ömer b. Kays el-Mâsîr'dan, 'Amr b. Ebî Kays'dan başkası rivâyet etmemiştir. Bu hadisin senesinde, Ömer b. Kays, Zührî'nin ashâbına muhalefet ederek Urve b. ez-Zübeyr'den o da Ümmü Seleme'den diye rivâyet etmiştir. Zührî'den bu hadisi nakleden ashâbi ise bunu Zührî'den, o Urve b. ez-Zübeyr'den, o Âişe'den diye rivâyet etmişlerdir."

Bu buyrukla Peygamber Efendimiz bizleri, bizden öncekilerin, hadleri şerefli kabul edilen kimseler ile zayıf kabul edilen kimselere farklı şekillerde uygulamak hususunda onlara benzemekten sakındırmaktadır.⁴⁸⁷

11. Diyetler

Diyât, diyet kelimesinin çoğuludur. “idât”ın “vi’detun” kelimesinin çoğulu olması gibi. Diyet kelimesinin asıl kökü “vedyetun”dur. Arapça’da “vedâ’l-katle yedeyhi” ifadesi katilin diyetini velisine verdi, demektir. Buna göre diyet, can karşılığı verilen bedeldir. Terim olarak diyet, suçtan dolayı kendisine karşı suç işlenen kişiye yahut onun akrabasına verilmesi gereken maldır. Diyet, hem kısas olan, hem de kısas olmayan suçlardan uygulanabilmektedir.⁴⁸⁸ Diyetin temeli Allah’ın “*Yanlışlıkla olması dışında bir müminin bir mümini öldürmeye hakkı olamaz. Yanlışlıkla bir mümini öldüren kimsenin, mümin bir köle azat etmesi ve ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gereklidir. Meğer ki ölünün ailesi o diyeti bağışlamış ola. (Bu takdirde diyet vermez). Eğer öldürülen mümin olduğu halde, size düşman olan bir toplumdansa ise mümin bir köle azat etmek lâzımdır. Eğer kendileriyle aranızda anlaşma bulunan bir toplumdansa ise ailesine teslim edilecek bir diyet ve bir mümin köleyi azat etmek gerekir. Bunları bulamayan kimsenin, Allah tarafından tevbesinin kabulü için iki ay peşpeşe oruç tutması lâzımdır. Allah her şeyi bilendir, hikmet sahibidir.*”⁴⁸⁹ buyruğudur. Diyet nizamı İslâm öncesi dönemde de mevcuttu. İslâm gelir gelmez câhiliye dönemine muhalefet üzere o dönemin kan davalarını kaldırmış ve bundan dolayı kan dökmeyi de yasaklamıştır. Nitekim Câbir b. Abdullah’ın (ö.74/693) rivâyet ettiği Hz. Peygamber’in Vedâ Haccını anlatan uzunca hadiste şu ifadeler yer almaktadır: “Haberiniz olsun, câhiliye dönemine ait her bir iş ayaklarımın altındadır, kaldırılmıştır. Câhiliye döneminin kan davaları kaldırılmıştır. Bizim yakınlarımıza ait kaldırdığım ilk kan davası, Sa’d oğullarının yanına süt emmek üzere verilmiş bulunan ve Huzeyllilerin öldürdükleri Rabî’a b. el-Hâris’in oğlunun kan davasıdır...”⁴⁹⁰

Nevevî (ö.676/1277) bu hadisle ilgili olarak: “Bu ifadeler ile câhiliye dönemi işlerinin, kabzın sözkonusu olmadığı alışveriş çeşitlerinin geçersizlikleri ilan edilmekte, câhiliye dönemindeki öldürmeler dolayısıyla kısasın uygulanmayacağı açıklanmaktadır.”⁴⁹¹ demektedir.

⁴⁸⁷ Bk. İbn Teymiyye, *İktidâu’s-sırâtı’l-mustakîm*, I, 329.

⁴⁸⁸ Bk. İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, XII, 195; Seyyid Sâbık, *Fıkhu’s-sünne*, III, 331.

⁴⁸⁹ Nisâ 4/92.

⁴⁹⁰ Müslim, Hac, 147, No: 1218; Ebû Dâvûd, Menâsik, 56, No: 1905; İbn Mâce, Menâsik, 84, No: 3074; Dârimî, Menâsik, 34, No: 1892 ve diğerleri.

⁴⁹¹ Bk. *el-Minhâc*, VIII,182; Şemsu’l-Hakk el-‘Azîm Âbâdî, *‘Avnu’l-ma’bûd*, V, 262.

C. ÂDÂB ve ÂDETLERDE BENZEME

1. Selamlaşma

a. Selamlaşma şekli

İslâm dini, ferdî hayata önem verdiği gibi, toplum hayatına ve bu hayatın gereklerine de önem verir. Toplum hayatının en önemli gereklerinden biri, hiç kuşkusuz müslümanların birbirleriyle selamlaşmaları ve birbirleriyle halleşmeleridir. Bu nedenle Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “*Ey iman edenler! Kendi evinizden başka evlere, geldiğinizi farketirip (izin alıp) ev halkına selâm vermedikçe girmeyin.*”⁴⁹² “*Evlere girdiğiniz zaman, Allah tarafından mübarek ve pek güzel bir yaşama dileği olarak kendinize (birbirinize) selâm verin.*”⁴⁹³ “*Bir selam ile selamlandığınız zaman siz de ondan daha güzeli ile selamlayın; yahut aynı ile karşılık verin. Şüphesiz Allah, her şeyin hesabını arayandır.*”⁴⁹⁴ Hz. Peygamber de bu konuda şu tavsiyede bulunmuştur: “Siz, iman etmedikçe cennete giremezsiniz; birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olamazsınız. Yaptığınız zaman birbirinizi seveceğiniz bir şey söyleyeyim mi? Aranızda selamı yayınız”⁴⁹⁵ Başka bir hadiste ise kendisine “İslâm’ın hangi özelliği daha hayırlıdır?” diye soran adama: “Yemek yedirmen, tanıdığın ve tanımadığın herkese selam vermendir”⁴⁹⁶ şeklinde cevap vermiştir.⁴⁹⁷ Hz. Peygamber bu tavsiyelerinin yanında, kimlerin kimlere hangi koşullarda ve nasıl selam vereceğini de açıklamış,⁴⁹⁸ selamın şekli hususunda kâfirlere muhalefeti emretmiştir. Nitekim Abdullah b. Amr b. el-Âs’ın (ö.65/684) rivâyet ettiğine göre Rasûlullah şöyle buyurmuştur: “Bizden başkalarına benzemeye çalışan kimse bizden değildir. Yahudilere de, Hristiyanlara da benzemeyiniz. Şüphesiz Yahudilerin selamlaşmaları parmaklarla işaret iledir. Hristiyanların selamlaşmaları ise eller iledir.”⁴⁹⁹

⁴⁹² Nûr 24/27.

⁴⁹³ Nûr 24/61.

⁴⁹⁴ Nisâ 4/86.

⁴⁹⁵ Müslim, İmân, 54, No: 93; Ebû Dâvûd, Edeb, 131, No: 5193; Tirmizî, İsti’zân, 1, No: 2688; İbn Mâce, Edeb, 11, No: 3692 ve diğerleri Ebû Hureyre’den merfû’ olarak.

⁴⁹⁶ Buhârî, İmân, 20, No: 28; Müslim, İmân, 39, No: 63; Ebû Dâvûd, Edeb, No: 5194 ve diğerleri Abdullah b. Amr b. el-Âs’tan merfû’ olarak.

⁴⁹⁷ Bu konudaki diğer hadisler için bk. Nevevî, *Rivâzu’s-sâlihîn*, s. 344-345, 131 nolu bâb.

⁴⁹⁸ Bu konudaki hadisler için bk. Nevevî, *Rivâzu’s-sâlihîn*, s. 346-351, 132-139 nolu bâblar.

⁴⁹⁹ Tirmizî, İsti’zân, 7, No: 2695; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-evsat*, VII, 238, No: 7380 Amr b. Şuayb, babasından, o da dedesi Abdullah b. Amr b. el-Âs’dan merfû’ olarak. İbn Lehî’a’nın ihtilâtu (karıştırması) nedeniyle hadisin senedi zayıftır. Tirmizî der ki: “Bu senedi zayıf bir hadistir. İbnü’l-Mübârek bu hadisi İbn Lehî’a’dan rivâyet etmiş, fakat bunu Peygamber Efendimize ref’ (nispet) etmemiştir.” *el-Câmi’u’s-sahih*, V, 54-55. İbnü’l-Cevzi, *el-İlelü’l-mütenâhiye*, II, 721-722, No: 1201’de, Münzirî, *et-Terğîb ve’t-terhîb*, s. 514-515, No: 4017’de, Nevevî, *el-Ezkâr*, s. 450, No: 731’de, ‘Irâkî, *el-Muğnî ‘an hamli’l-esfâr*’da [bk. Mahmûd b. Muhammed el-Haddâd, *Tahrîcu ehâdisi ihyâi ‘ulûmi’d-dîn*, III, 1188-1189, No: 1757], İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, XI, 16’de, Suyûtî, *el-Câmi’u’s-sağîr*, s. 470, No: 7679’da, el-Mübârekfûrî, *Tuhfetü’l-ahvezi*, VII, 392’de ve Münâvî, *Feyzu’l-kadîr*, V, 490, No: 7679 ile *et-Teyssîr*, V, 455, No: 7679’da hadisin zayıf olduğunu söylemişlerdir. Suyûtî, *el-Emru bi’l-ittibâ’* adlı eserinde ise hadisin sıhhatine yönelik herhangi bir şey söylememektedir. Bk. s. 148, 267. el-Elbânî şunları söylemektedir: “Mevkûf rivâyet sened bakımından daha sahihtir. Çünkü İbnü’l-Mübârek’in İbn Lehî’a’dan hadisi (rivâyeti) sahihtir. Zira İbnü’l-Mübârek ondan ihtilâta uğramasından önce hadis dinlemiştir.” *İrvâu’l-galîl*, V, 111, No: 1270.

Hadisin ifade ettiği anlam hakkında şunlar söylenmiştir: Hadis bütün fiillerinde özellikle de bu iki hususta onlara benzemeyin, demektir. Muhtemelen kâfirler selamlaşırken ya da selam alırken, alıp verirken selam lafzını söylemeden, sözü geçen iki işareti yapmakla yetiniyorlardı.⁵⁰⁰

Câbir b. Abdullah'ın (ö.74/693) rivâyet ettiği bir hadiste ise Rasûlullah şöyle buyurmuştur: “Yahudilerin selamlaşmaları gibi selamlaşmayınız. Onların selamlaşmaları baş, el ve işaret ile dir.”⁵⁰¹

el-Emru bi'l-ittibâ'nın muhakkıkı Meşhûr Selmân da el-Elbânî'nin bu sözünü tekrarlamaktadır. Bk. s. 148, 1 nolu dipnot. İbn Teymiyye, el-Elbânî ve Meşhûr Selmân hadisin, şahidleriyle birlikte hasen olduğunu söylemektedirler. Bk. *Iktidâu's-sırâtü'l-mustakim*, I, 278-279; *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahiha*, V, 227-228, No: 2194; IV, 389; *Sahihi'l-câmi'i's-sağır*, II, 956, No: 5434; *Cilbâbu'l-mer'eti'l-müslime*, s. 193, 1 nolu dipnot; *Mişkâtü'l-mesâbîh tahkiki*, III, 1319, No: 4649; *Sahihi'l-terğîb ve'l-terhîb*, III, 33, No: 2723; *Sahihi süneni'l-Tirmizî*, III, 77, No: 2695; *el-Emru bi'l-ittibâ*, s. 267, 1 nolu dipnot. Nevevî'nin *el-Ezkâr*'ının muhakkıkı 'Âmir b. Ali Yâsin de İbn Teymiyye ve el-Elbânî ile aynı kanaattir. Bk. *el-Ezkâr*, s. 450, No: 731, 2 nolu dipnot. Bu rivâyette İbn Lehî'a'ya Yezîd b. Ebî Habîb, 'Amr b. Şuayb'dan, o babasından, o dedesinden diye Taberânî [bk. *el-Mu'cemu'l-evsat*, VII, 238, No: 7380] tarafından kaydedilen rivâyette mütabaat etmiş, fakat hadisin Peygamber Efendimize ref'i (nispeti) hakkında kuşku duymuştur. Taberânî'nin isnâdı Muhammed b. Ebân, o Ebu'l-Müseyyeb Sellâm b. Müslim'den, o Leys b. Sa'dan, o Yezîd b. Ebî Habîb'den, o 'Amr b. Şuayb'dan, o babasından, o dedesinden şeklindedir. Taberânî rivâyetin ardından şöyle der: “Bu hadisi Leys b. Sa'd'dan Ebu'l-Müseyyeb'den başkası rivâyet etmemiştir.” *el-Mu'cemu'l-evsat*, VII, 238. el-Elbânî bu isnâdın ricâlinin Sellâm b. Müslim dışında güvenilir olduklarını, Sellâm b. Müslim'in ise kim olduğunu bilmediğini söylemektedir. el-Elbânî, Sellâm b. Müslim'in, kendisinin Abdülkerim'den, Abdülkerim'in de İbrâhîm'den hadis rivâyet eden, kendisinden de Mûsâ b. İsmâîl'in hadis rivâyet ettiği Sellâm b. Müslim el-Basrî olmadığını, çünkü bu isnâdındaki Sellâm b. Müslim'in Sellâm b. Müslim el-Basrî'nin tabakından daha yukarıda olduğunu söylemektedir. Öyle ki Heysemî'nin *Mecma'u'z-zevâid*, VIII, 39'da “Hadisi Taberânî *el-Evsat*'ta rivâyet etmiş olup isnâdında bilmediğim biri vardır.” diyerek buna işaret ettiğini söylemektedir. *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahiha*, V, 227. el-Elbânî'nin söz konusu ettiği Sellâm b. Müslim el-Basrî'nin hal tercemesine Buhârî *et-Târîhu'l-kebir*, IV, 133, No: 2219'da yer vermiş, İbn Ebî Hâtîm de, *Kitâbu'l-Cerh ve't-ta'dil*, IV, 261, No: 1127'de biyografisini zikretmiş, fakat onun hakkında cerh ya da ta'dil belirten ifadeler kullanmamıştır. İbn Hibbân da onu *es-Sikât*, VIII, 296, No: 13534'de zikretmiştir. Ahmed b. Ali b. Şevzeb'e gelinece yer veren bir kaynak tespit edemedim. Heysemî de *Mecma'u'z-zevâid*, IV, 293'de buna işaret ederek şöyle demiştir: “İsnâdında Ahmed b. Ali b. Şevzeb bulunmaktadır ki, onun biyografisini zikredeni görmedim. İsnâdın geri kalan ricâli sikaırlar.”

⁵⁰⁰ Bk. el-Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, VII, 392.

⁵⁰¹ Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IX, 134, No: 10100; *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, s. 288, No: 340; Deylemî, *Müsnedü'l-firdevs*, V, 20, No: 7323 Ebu'z-Zübeyr Muhammed b. Müslim b. Tedrus el-Mekkî yoluyla Câbir b. Abdullah'tan merfû' olarak. Hadisin senedinde zayıflık vardır. Çünkü Ebu'z-Zübeyr'in Câbir'den an'ane ile yaptığı rivâyetlerdendir. İbn Tâhîr el-Makdisî ve Suyûtî hadisin isnâdının zayıf olduğunu söylemektedirler. Bk. *Etrâfü'l-garâib*, II, 404, No: 1752; *el-Câmi'u's-sağır*, s. 580, No: 9798. Hâfîz İbn Hacer ise senedinin ceyyid olduğunu belirtmiştir. Bk. Fethu'l-Bârî, XI, 16. el-Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, VII, 392. Münâvî ve el-Elbânî de hadisin şahidleriyle birlikte hasen olduğunu söylemektedirler. Bk. *Feyzu'l-kadir*, VI, 521-522, No: 9798; *et-Teyssir*, VI, 491, No: 9798; *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahiha*, IV, 388; V, 228; *Cilbâbu'l-mer'eti'l-müslime*, s. 193; *Sahihi'l-câmi'i's-sağır*, II, 1224, No: 7327. Buna yakın bir rivâyeti Beyhakî şu lafızla rivâyet etmiştir: “... Çünkü onların selamlaşmaları ellerle ve kaşlarla işaret etmektedir.” *Şu'abu'l-îmân*, (nşr. Zağlûl), VI, 463, No: 8911. Beyhâkî'nin isnâdı şöyledir: ... Osmân b. Abdurrahmân, o Talha b. Zeyd'den, o Sevr b. Yezîd'den. Beyhakî hadisin ardından şunları söylemektedir: “Bu çok zayıf bir senedir. Çünkü Talha b. Zeyd er-Rakkî metruk olup hadis uydurmakla itham edilmiştir. Osmân b. Abdurrahmân da zayıf bir râvidir.” *Şu'abu'l-îmân*, (nşr. Zağlûl), VI, 463. İbn Hacer, Talha b. Zeyd er-Rakkî hakkında şöyle der: “Metruk olup Ahmed, Ali ve Ebû Dâvûd hakkında hadis uydurur, demişlerdir.” *Takribu't-tehzi*, s. 463, No: 3037. el-Elbânî de: “Bu hadisin münker olan kısmı ‘kaşlar’dan söz eden kısımdır.” demektir. Yoksa hadisin diğer kısımlarını mecmûu turukuyla ve şahidleriyle birlikte hasen görmektedir. Bk. *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahiha*, IV, 389.

Câbir b. Abdullah'ın rivâyet ettiği başka bir hadiste ise Rasûlullah şöyle buyurmuştur: “Bir kimsenin diğerine sadece bir parmağıyla işaret ederek selam vermesi Yahudilerin yaptıkları bir iştir.”⁵⁰²

Tâbiünden Katâde b. Di‘âme es-Sedûsî (ö.118/736) ise ‘İmrân b. Husayn’ın (ö.52/672) şöyle dediğini nakletmektedir: Biz câhiliye döneminde: “Allah gözünü aydın etsin, sabahın aydın olsun, derdik. Fakat İslam gelince bu bize yasaklandı.”⁵⁰³

Bütün bu rivâyetlerden anlaşıldığına göre bu tür selamlamanın yasaklanış sebebi, bu tür selamlaşma şeklinin câhiliyye tarzı selamlaşma şekli olmasındandır.⁵⁰⁴

b. Hükümdarları otururken halkın ayakta durması

Hz. Peygamber her haliyle tevazu timsali bir peygamberdir. Bundan dolayı kendisi otururken sahâbîlerinin ayakta durmalarını hoş görmemiş onların da kendisi gibi oturmalarını özellikle istemiştir. Nitekim hükümdarları otururken halkın ayakta durmasını kâfirlerin yaptıkları bir uygulama olarak görmüş, kendisi bu davranışa muhalefet ettiği gibi müslümanların da muhalefet etmelerini emretmiştir. Cabir b. Abdullah (ö.74/693) Hz. Peygamber’in otururken

⁵⁰² Ebû Ya‘lâ, *el-Müsned*, III, 397-398, No: 1875; ‘Ukaylî, *ed-Duafâ‘u‘l-kebir*, IV, 223; Taberânî, *el-Mu‘cemu‘l-‘evsat*, IV, 361, No: 4437; *Müsnedü‘ş-Şâmiyyîn*, I, 288, No: 502; Beyhakî, *Şu‘abu‘l-‘imân*, (nşr. Zağlûl), VI, 464, No: 8915 Ebu‘z-Zübeyr Muhammed b. Müslim b. Tedrus el-Mekkî yoluyla Câbir b. Abdullah’tan merfû‘ olarak. Senedi zayıftır. Bu rivâyette bir önceki rivâyet gibi Ebu‘z-Zübeyr’in Câbir’den an’ane ile yaptığı rivâyetlerdendir. İmâm Ahmed’in oğlu Abdullah der ki: “Ben babama Osman b. Ebî Şeybe’nin bana naklettiği bir hadisi zikrettim.” Sonra da az önce kaydedilen hadisi babasına nakletti. “Babam: Bu münker bir hadistir, dedi ve onu oldukça tepki göstererek reddetti.” *el-‘İlel ve ma‘rifetü‘r-ricâl*, I, 557, No: 1331. Zehebî, İmâm Ahmed’in bu sözünü oğlu Abdullah’dan şöyle aktarmaktadır: “Babam bu hadisleri, bu kabil benzer hadislerle birlikte tepki göstererek reddetti ve bunlar uydurma hadislerdir veya sanki uydurma hadislerdir, dedi.” *Mizânu‘l-‘ittidâl*, No: . III, 36, No: 5518. Münzirî ise şöyle der: “Hadisi Ebû Ya‘lâ rivâyet etmiş olup, râvileri Sahîh’in râvileridir. Yine hadisi Taberânî rivâyet etmiş olup lafız ona aittir.” *et-Terğîb ve‘t-terhîb*, s. 515, No: 4018. Heysemî şöyle der: “Hadisi Ebû Ya‘lâ ve *el-Evsat*’ta Taberânî rivâyet etmiş olup lafız Taberânî’ye aittir. Ebû Ya‘lâ’nın ricâlî *Sahîh*’in ricâlîdir.” *Mecma‘u‘z-zevâid*, VIII, 38. el-Bûsîrî de şöyle der: “Bu, râvileri Sahîh’in râvileri olan bir isnâddır. Taberânî hadisi bu lafızla rivâyet etmiştir.” *İthâfu‘l-Hiyarati‘l-mehera*, VI, 13, No: 5284. Hadisi Suyûtî, Münâvî ve Hüseyin Selîm Esed sahîh görmektedirler. Bk. *el-Câmi‘u‘s-sağîr*, s. 198, No: 3297; *Feyzu‘l-kadir*, III, 322, No: 3297; *et-Teyis*, III, 143, No: 3297; *Ebû Ya‘lâ‘nın müsned tahkiki*, III, 397-398, 1875 nolu hadisin dipnotu. el-Elbânî de hadisi mecmûu turuku ve şâhidleriyle birlikte hasen görmektedir. Bk. *Silsiletü‘l-ehâdisi‘s-sahîhi*, IV, 388-389, No: 1783; *Sahîhu‘l-câmi‘i‘s-sağîr*, I, 567, No: 2946; *Cilbâbu‘l-mer‘eti‘l-müslime*, s. 193, 1 nolu dipnot; *Sahîhu‘t-terğîb ve‘t-terhîb*, III, 33, No: 2724.

⁵⁰³ Ebû Dâvûd, Edeb, 150, 151, No: 5227; Abdürrezzâk, *el-Musannef*, X, 385, No: 19437; Beyhakî, *Şu‘abu‘l-‘imân*, nşr. Zağlûl, VI, 459, No: 8893. İsnâdındaki inkıtâ‘dan (kopukluk) dolayı senedi zayıftır. Münzirî şöyle demektedir: “Munkatî bir hadistir. Çünkü Katâde, ‘İmrân b. Husayn’den hadis dinlememiştir.” *Muhtasarü‘süneni Ebî Dâvûd*, VIII, 92. Ay. bk. Şemsu‘l-Hakk el-‘Azîm Âbâdî, *‘Avnu‘l-ma‘bûd*, XIV, 94. Nevevî hadisin isnâdının sıhhati hakkında mütereddiddir. Bk. *el-Ezkâr*, s. 638-639, No: 1154. İbn ‘Allân ise Nevevî’nin bu tereddüdüne karşın isnâdının zayıf olduğunu söylemektedir. Bk. *el-Futûhâtu‘r-Rabbâniyye ‘ale‘l-‘ezkârî‘n-Neveviyye*, VII, 106. İbn Hacer ise ricâlînin sika olduklarını ancak isnâdın munkatî olduğunu belirtmektedir. Bk. *Fethu‘l-bârî*, XI, 6. Suyûtî hadisin sıhhatine yönelik herhangi bir şey söylememektedir. Bk. *el-Emru bi‘l-ittibâ‘*, s. 265. el-Elbânî, Bekr Ebû Zeyd, *el-Ezkâr*’ın muhakkıkı ‘Âmir b. Ali Yâsîn ve *el-Emru bi‘l-ittibâ‘*’nın muhakkıkı Meşhûr Selmân da isnâdının zayıf olduğunu ifade etmektedirler. Bk. *Da‘ifu‘süneni Ebî Dâvûd*, s. 426-427, No: 5227; *Mişkâtü‘l-mesâbih tahkiki*, No: 4654; *Fevâid fi‘l-elfâz*, s. 612-613; *el-Ezkâr*, s. 638-639, No: 1154, 3 ve 4 nolu dipnotlar; *el-Emru bi‘l-ittibâ‘*, s. 265, 2 nolu dipnot.

⁵⁰⁴ Bk. Şemsu‘l-Hakk el-‘Azîm Âbâdî, *‘Avnu‘l-ma‘bûd*, XIV, 94.

arkasındaki cemaatin ayakta namaz kılması ile ilgili olayı zikrederken, Allah Rasûlünün sözleri arasında şunları da zikretmiştir: “Siz az önce nerede ise Farsların ve Rumların yaptıklarını yapacaktınız. Çünkü onların hükümdarları otururken, kendileri ayakta dururlar. Hayır, bunu yapmayınız.”⁵⁰⁵

Enes b. Mâlik (ö.93/711) de Rasûlullah’ın şöyle dediğini nakletmiştir: “Sizden öncekilerin helak edilmelerinin sebebi, kendileri ayakta dururken, hükümdarları oturarak hükümdarlarını tazim edişleridir.”⁵⁰⁶

Ebû Gâlib ise hocası Ebû Umâme el-Bâhilî’nin (ö.86/705) şöyle dediğini aktarır: Rasûlullah bir bastona dayanarak yanımıza geldi. Onun gelişi dolayısıyla biz de ayağa kalkınca şöyle buyurdu: “Acemlerin birbirlerini tazim ederek ayağa kalktıkları gibi siz de ayağa kalkmayınız.”⁵⁰⁷

c. Hükümdarlar ve din adamlarını secde ederek selamlama

Allah Teâlâ “Gece ile gündüz, güneş ile ay Allah’ın âyetlerindedir. Güneş de aya da secde etmeyin. Fakat gerçekten Allah’a ibadet ediyorsanız, yalnız

⁵⁰⁵ Müslim, Salât, 84, No: 413; Ebû Dâvûd, Salât, 68, No: 602; Nesâî, Sehv, 11, No: 1201; İbn Mâce, İkâmetü’s-Salavât, 144, No: 1240; Ahmed, III, 300, 334 ve diğerleri.

⁵⁰⁶ *el-Mu’cemu’l-’evsat*, VI, 382, No: 6680; İbn ‘Adî, *el-Kâmil*, I, 353; Deylemî, *Müsnedü’l-firdevs*, I, 344, No: 1376. Taberânî rivâyetin ardından şöyle demiştir: “Bu hadisi Yahyâ b. Ebî Kesîr’den Evzâ’î’den başkası, Evzâ’î’den de Süveyd b. Abdülazîz’den başkası rivâyet etmemiştir.” *el-Mu’cemu’l-’evsat*, VI, 382. İbn ‘Adî de rivâyetin ardından şöyle demiştir: “Bu hadisi bu isnâdla Evzâ’î’den Eyyüb’dan başkası, Eyyüb’dan da İbn Kuteybe’nin babasından başkası rivâyet etmemiştir. Biz bu hadisi Muhammed b. el-Hasen b. Kuteybe’den başkasından yazmadık. O, bu hadisi babasından rivâyet etmiştir. *el-Kâmil*, I, 353. Heysemî ise şöyle der: “Hadisi Taberânî *el-Evsat*’ta rivâyet etmiş olup, senedinde el-Hasen b. Kuteybe vardır ki, metrûk bir râvidir.” *Mecma’u’z-zevâid*, VIII, 40. Ancak, metrûk olan bu râvi Hâfiz İbn Hacer’in açıkladığı gibi Muhammed b. el-Hasen’in babası değil, el-Hasen b. Kuteybe el-Huzâ’î el-Medâinî adındaki metrûk ve hâlik olan bir başka râvidir. Bk. *Lisânu’l-mizân*, II, 246, No: 1033. Ay. bk. Zehebî, *Mizânu’l-i’tidâl*, No: I, 288, No: 1079. İbn Hacer hadisi *Fethu’l-bârî*, XI, 53’de Taberânî’nin rivâyetiyle zikretmiş sıhhatine yönelik herhangi bir ifade kullanmamıştır. Hadisin senedinde ayrıca çok zayıf bir râvi olan Süveyd b. Abdülazîz b. Nümeyr es-Sülemî ed-Dımaşkî vardır. Bk. *Takribu’t-tehziib*, s. 424, No: 2707. Bütün bunlara ilave olarak hadisin isnâdı Yahyâ b. Ebî Kesîr’in, Enes’den rivâyeti şeklinde gelmiştir ki, Yahyâ b. Ebî Kesîr et-Tâî’nin Enes’den hadis işittiği hususu tartışmalıdır. Ebû Hâtim şöyle der: “Enes’den mürsel olarak rivâyette bulunmuştur. Enes’i bir kez Mescid-i Harâm’da namaz kılarken görmüş ancak ondan bir şey işitmemiştir.” İbn Ebî Hâtim, *Kitâbu’l-Cerh ve’t-ta’dil*, IX, 141, No: 599; *el-Merâsil*, s. 240, No: 895; İbn Hacer ise şöyle der: “Sika sebt olmakla beraber tedlîs yapar ve irsâlde bulunur.” *Takribu’t-tehziib*, s. 1065, No: 7682. Yahyâ b. Ebî Kesîr burada hadisi an’ane lafzıyla Enes b. Mâlik’den rivâyet etmiş, hadisi ondan açıkça işittiğini gösteren herhangi bir ifade kullanmamıştır. Dolayısıyla hadisin mürsel olması kuvvetle muhtemeldir

⁵⁰⁷ Ebû Dâvûd, Edeb, 151, 152, No: 5230; İbn Mâce, Dua, 1, No: 3836; Ahmed, V, 253; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, V, 235, No: 25572; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebir*, VIII, 278-279, No: 8072. Senedi zayıftır. Münzirî’nin “Hadisi Ebû Dâvûd ve İbn Mâce rivâyet etmiş olup, isnâdı hasendir. ...” [bk. *et-Terğîb ve’t-terhib*, s. 513, No: 4004; *Muhtasaru süneni Ebî Dâvûd*, VIII, 93] şeklindeki hükmüne katılmak mümkün değildir. İbn Hacer, Taberânî’nin şöyle dediğini nakletmektedir: “Bu zayıf, senedi muzdarib bir hadistir. Senedinde bilinmeyen (meçhul) kimseler vardır.” *Fethu’l-bârî*, XI, 52. ‘İrâki ise Tübey’ b. Süleymân Ebû’l-’Adebbes’in meçhul oluşu dolayısıyla hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. Bk. *el-Muğni’an hamli’l-esfâr* [bk. Mahmûd b. Muhammed el-Haddâd, *Tahrîcu ehâdîsi ihyâi’ulümi’d-dîn*, III, 1193, No: 1771]. Tübey’ b. Süleymân Ebû’l-’Adebbes için bk. İbn Hacer, *Takribu’t-tehziib*, s. 181, 1177, No: 801, 8311. İbn Teymiyye ve Zehebî hadisi zikretmekle yetinmişler sıhhati hakkında herhangi bir şey söylememişlerdir. Bk. *İktidâu’s-sırâtu’l-mustakim*, I, 226; *Mizânu’l-i’tidâl*, IV, 571-572. el-Elbânî ve Şuayb el-Arnâvût da hadisin zayıf olduğu kanaatindeirdir. Bk. *Silsiletü’l-ehâdîsi’d-da’ife*, I, 521-523, No: 346; *Da’ifu’l-câmi’i’s-sağîr*, s. 904, No: 6262; *Mişkâtü’l-mesâbih tahkiki*, III, 1332, No: 4700; *Gâyetu’l-merâm*, s. 80-81, No: 124; *Da’ifu’t-terğîb ve’t-terhib*, II, 196, No: 1622; *Da’ifu süneni Ebî Dâvûd*, s. 427, No: 5230; *Da’ifu süneni İbn Mâce*, s. 311, No: 770/3904; *Müsned tahkiki*, XXXVI, 515-518, 538, 22181 ve 22201 nolu hadislerin dipnotları; *Şiyyerü’l-âmi’-n-nübela’ tahkiki*, III, 361, 2 nolu dipnot.

onları yaratan Allah'a secde edin!"⁵⁰⁸ buyurarak kendisinden başkasına secde edilmesini kesin bir ifadeyle yasaklamıştır. Hz. Peygamber de bir hadisinde hükümdarlar, yüksek derecedeki din adamları gibi üstün şahsiyetler olarak görülen kimselere Hristiyanların yaptıkları şekilde secde ederek selamlamayı yasaklamıştır. Nitekim kaynaklarda Muâz b. Cebel'in (ö.18/639) başından geçen şöyle bir olay anlatılır: Kendisi Şam'a (Suriye'ye) gelince, Hristiyanların yüksek komutanlarına ve yüksek derecedeki din adamlarına secde ettiklerini görmüş. Ben de: Bunu niye yapıyorsunuz, diye sordum. Onlar: Bu bizden önceki peygamberlerin selamlaşmaları idi, dediler. Bunun üzerine: Bu işi bizim kendi peygamberimize yapmamız daha uygundur, dedim. Ancak Rasûlullah buyurdu: "Onlar kitaplarını tahrif ettikleri gibi kendi peygamberlerine de yalan söylüyorlar. Şüphesiz Azîz ve Celîl olan Allah, bunun yerine bize ondan daha hayırlı olan cennetliklerin esenlik dilekleri olan selâmı vermiştir."⁵⁰⁹

d. Tazim kastı ile el öpmek

El öpme hakkında pek çok hadis ve eser vardır. el-Elbânî (ö.1420/1999) el öpme hakkındaki bu hadis ve eserlerin bütün rivâyet yollarıyla birlikte değerlendirildiğinde Rasûlullah'tan ve Selef'ten sabit olduğunu belirttikten sonra şöyle demektedir: "Biz, şu şartlar yerine geldiği takdirde âlimin elinin öpülmesini caiz görüyoruz. Bunun âdet haline getirilmemesi, el öpmenin eli öpülen âlim zatı ya da başkasını tekebbüre götürmemesi ve bu eylemin musafaha gibi bir sünnetin yerine geçerek onu ortadan kaldırmaması."⁵¹⁰ Sonuç olarak bu şartları taşıdığı sürece ilmi, zühdü ve dindarlığı gibi sebeplerle başka birinin elini öpmekte bir sakınca yoktur. Fakat, zenginliği, mevki ve makamı, ya da bunlara benzer dünyalık bir sebeple el öpmek mekruh, hatta bazı ulemâya göre haramdır.⁵¹¹ Acemlerin yaptıkları gibi tazim kastıyla el öpmenin caiz olmadığını gösteren Ebû Müslim el-Eğarr b. Müslim'in Ebû Hureyre'den (ö.58/678) rivâyetle Hz.

⁵⁰⁸ Fussilet 41/37. Ay. bk. Hac, 22/77; Furkân 25/60; Necm 53/62.

⁵⁰⁹ Ahmed, IV, 381; Bezzâr, *el-Müsned*, (*Keşfu'l-Estâr*), II, 175, No: 1461. Ay. bk. Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, XX, 52-53, No: 90; Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 172 Abdurrahmân b. Ebî Leylâ yoluyla, o babasından, o da Muâz b. Cebel'den merfû' olarak. İsnâdi hasendir. Heysemî hadis hakkında şöyle demektedir: "Hadisi tam olarak Bezzâr ve özet olarak Ahmed rivâyet etmiş olup, Ahmed'in ricâli *Sahîh*'in ricâlidir. Yine Ahmed'in tariflerinden bir tarif de böyledir. Taberânî de bir kısmının rivâyet etmiştir." *Mecma'u'z-zevâid*, IV, 309. el-Elbânî isnâdının hasen sahih olduğunu söylerken, Şuayb el-Amavût isnâdının ceyyid olduğunu söylüyor. Bk. *Sahîhu't-terğîb ve't-terhib*, II, 416, No: 1940; *Müsned tahkiki*, XXXII, 149-150, 19404 nolu hadisin dipnotu. Hadisin birçok şâhidi bulunmaktadır. Bk. Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid*, IV, 306-315; el-Elbânî, *İrvâu'l-galil*, VII, 54-58, No: 1998; *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahîha*, I, 334-336, No: 173; III, 201-202; *Adâbu'z-zifâf*, s. 283-284, 2 nolu dipnot; *Sahîhu mevâridi'z-zam'ân*, I, 518, 518-519, No: 1077/1290, 1078/1291; *Sahîhu't-terğîb ve't-terhib*, II, 416, No: 1938, 1940; *Sahîhu süneni't-Tirmizî*, I, 593, No: 1159; *Sahîhu süneni Ibn Mâce*, II, 121, No: 1515/1880; *Mışkâtü'l-mesâbih tahkiki*, II, 972, No: 3255; Şuayb el-Amavût, *Müsned tahkiki*, XXXII, 145-149, 19403 nolu hadisin dipnotu.

⁵¹⁰ *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahîha*, I/1, 302. Bu hadisler ve eserler için bk. el-Elbânî, *a.g.e.*, I/1, 298-302, No: 160; Muhammed Hişâm et-Tâhirî el-Efgânî, *İthâfu ehli'l-kable bi ahkâmi'l-kable*, s. 46-49.

⁵¹¹ Nevevî, *Rivâzu's-sâlihîn*, (trc. M. Yaşar Kandemir ve arkadaşları), IV, 484.

Peygamber'in pazara gelerek şalvar satın aldığına dair olayı zikrettiği şu hadis ise delil alınamayacak kadar zayıftır. Metni oldukça uzun olan hadisin konumuzla ilgili olan bölümü şöyledir: Terazi ile tartan teraziyi bıraktı ve Rasûlullah'in elini öpmek üzere eline koştı. Ancak Rasûlullah ondan elini geri çekti ve şöyle buyurdu: "Bu da ne! Bu işi Acemler hükümdarlarına yapıyorlar. Ben bir hükümdar değilim, ben sizden bir adamım."⁵¹²

2. Bayramlaşma ve Merasimler

Dinî bayramlar, dinî ve manevi duyguların, inanışların pekişmesi, taze ve canlı tutulması işlevi yanında, topluluğun birlik ve beraberliğini sağlamada ve bunun bireylerin bilincinde yer etmesinde de büyük rol oynar. Hz. Peygamber'in ifade ettiği gibi Müslümanların sadece iki bayramı vardır: Ramazan ve kurban bayramları. Bu bayramlar Müslümanların en önemli sevinç günleri olup bayramlaşma, sevgi, saygı, sıla-i rahim, ikram ve cömertlik gibi erdemlerin en güzel şekilde tezahür ettikleri anlardır. Nitekim Enes b. Mâlik (ö.93/711) şöyle anlatır: Rasûlullah Medine'ye geldiğinde Medinelilerin oynayıp eğlendikleri iki (bayram) günleri vardı. Allah Rasûlü: "Bu iki gün ne oluyor" diye sordu. Onlar: Biz bugünlerde câhiliye döneminde oynar eğlenirdik. Bunun üzerine Rasûlullah şöyle buyurdu: "Şüphesiz Allah bu iki gün yerine size onlardan daha hayırlı olan iki gün verdi. Kurban bayramı günü ve fitır (ramazan bayramı) günü."⁵¹³

Hadis kâfirlerin bayramlarını tazim etmenin yasaklanmış olduğuna ve bu bayram günlerinde sair günlerde satın almadığı bir şey satın alanın yahut bu şekilde başkasına bugünde hediye veren bir kimsenin bu davranışının

⁵¹² Ebû Ya'la, *Müsned*, XI, 23-25, No: 6162; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, VI, 349-350, No: 6594. Senedi Yûsuf b. Ziyâd el-Basrî [bk. Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl*, IV, 465, No: 9868] ile Abdurrahmân b. Ziyâd b. En'um el-İfrîkî [bk. İbn Hacer, *Takribu'l-tehzib*, s. 578, No: 3887] nedeniyle zayıftır. Bk. 'Irâkî, *el-Muğni 'an hamli'l-esfâr* [bk. Mahmûd b. Muhammed el-Haddâd, *Tahrîcu ehâdisi ihyâi 'ulûmi'd-dîn*, III, 1193, No: 1771]; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid*, V, 121-122; Sehâvî, *el-Mekâsıdu'l-hasene*, s. 308; Suyûtî, *el-Câmi'u's-sağîr*, s. 307, No: 4980; 'Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, II, 205, No: 1582; Münâvî, *Feyzu'l-kadir*, IV, 249, No: 4980; *et-Teyssîr*, IV, 151, No: 4980. Hadisi İbnü'l-Cevzî *el-Mevdü'ât*, II, 243-244'de zikretmiş ve şunları söylemiştir: "Bu, sahih olmayan bir hadistir. Dârekutnî şöyle demektedir: "Bu hususta ise itham edilen kişi Yûsuf b. Ziyâd'dır. Çünkü o bâtil rivâyetleriyle meşhurdur. el-İfrîkî'den ondan başkası rivâyet etmez. İbn Hibbân şöyle demektedir: "el-İfrîkî sebt râvilerden mevzû haberler rivâyet eder. Yahyâ onu zayıf görmüştür." *el-Mevdü'ât*, II, 244. Suyûtî, İbnü'l-Cevzî'nin yukarıdaki sözlerini, en küçük bir esteri getirmeden aynen aktardıktan sonra şöyle der: "Ben derim ki: Hadisi Taberânî rivâyet etmiştir. Doğrusun en iyi Allah bilir." *el-Leâli'l-masnû'a*, II, 223. el-Elbânî de İbnü'l-Cevzî gibi hadisin mevzû olduğu kanaatindedir. Bk. *Silsiletü'l-ehâdisi'd-da'ife*, I, 204-206, No: 89; II, 44, No: 574; *Da'ifu'l-câmi'i's-sağîr*, s. 506, No: 3460. Ebû Ya'la'nın *Müsned*'ini tahkik eden Hüseyin Selim Esed de hadisin çok zayıf olduğunu söylemektedir. Bk. XI, 23-25, No: 6162, 1 nolu dipnot.

⁵¹³ Ebû Dâvûd Salat, 239, No: 1134; Nesâî, Salâtü'l-İdeyn, 1, No: 1557; Ahmed, III, 103, 178, 235, 250; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, VI, 439, 452, No: 3820, 3841; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 294; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III, 271; Beğavî, *Şerhu's-sünne*, IV, 292, No: 1098 Humeyd b. Ebî Humeyd yoluyla Enes b. Mâlik'ten merfû' olarak. Hâkim hadisin sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de bu konuda ona muvafakat etmiştir. Ayrıca Beğavî de hadisi tashih etmiştir. Bk. Beğavî, *Şerhu's-sünne*, IV, 292. Suyûtî ve ona uyarak Münâvî hadisin hasen olduğunu söylemişlerdir. Bk. *el-Câmi'u's-sağîr*, s. 380, No: 6106; *Feyzu'l-kadir*, IV, 668-669, No: 6106; *et-Teyssîr*, IV, 521, No: 6106. el-Elbânî de hadisin sahih olduğunu belirtmiştir. Bk. *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahiha*, V, 34, No: 2021; *Sahîhu'l-câmi'i's-sağîr*, II, 808, No: 4381; *Miškâtü'l-mesâbih tahkiki*, I, 452, No: 1439; *Sahîhu sineni Ebi Dâvûd*, I, 311, No: 1134; *Sahîhu sineni'n-Nesâî*, I, 505, No: 1555.

yasaklanmış olduğuna delildir. Eğer bunu yaparken kâfirlerin tazim ettiği şekilde o da o günü tazim etmeyi isterse küfre düşer, şayet satın almaktan maksadı bolluk ve rahatlamak, hediyeden kastı ise alışılmışıya uygun olarak sevgi bağlarını güçlendirmek ise, bu küfür olmaz. Ancak kâfirlere benzemenin mekruhluğu dolayısıyla mekruh olur.⁵¹⁴

Başka bir hadiste Ebû Mûsâ el-Eş‘arî (ö.44/664) şunu nakletmektedir: Yahudiler Âşûre günü bayram ediyorlardı. Bunun üzerine Rasûlullah şöyle buyurdu: “Onlara muhalefet ediniz. Siz (bugünde) oruç tutunuz.”⁵¹⁵

Hz. Peygamber’in eşi Ümmü Seleme (ö.62/682) ise şöyle der: Rasûlullah sair günlerden daha çok cumartesi ve pazar günleri oruç tutar ve şöyle buyururdu: “Bu, müşriklerin bayram günüdür. Ben de onlara muhalefet etmeyi seviyorum.”⁵¹⁶

Hâfız İbn Hacer bu hadisin şerhinde şu bilgileri verir: “Allah Rasulü, ‘bayram günü’ sözüyle, cumartesinin Yahudilerce, pazar gününün Hristiyanlarca bayram kabul edildiğine işaret etmektedir. Bayram günlerinde oruç tutmak söz konusu olmayacağından, oruç tutmak suretiyle onlara muhalefet emeye işaret etmiş bulunmaktadır.”⁵¹⁷

Tâbiünden Atâ’ b. Dînâr’dan (ö.126/744) rivâyetle Ömer b. el-Hattab (ö.23/643) şöyle demiştir: “Acemlerin o retânelerini (veya ritânelerini yani anlaşılmaz konuşmalarını)⁵¹⁸ öğrenmeyiniz. Bayram günlerinde müşriklerin yanına, mabetlerine girmeyiniz. Çünkü onların üzerine gazap iner.”⁵¹⁹

Nâfi’ b. Yezîd’in (ö.168/784) haber verdiğine göre babası, Hz. Ömer’i şöyle derken işitmiştir: “Allah’ın düşmanları olan Yahudi ve Hristiyanların toplanıp bir araya geldikleri bayram günlerinde onlardan uzak durunuz. Çünkü üzerlerine gazap iner. Size de isabet edeceğinden korkarım. Onların anlaşılmaz konuşmalarını da öğrenmeyiniz. O takdirde onların huylarıyla ahlâklanırız.”⁵²⁰

⁵¹⁴ Bk. Şemsu’l-Hakk el-‘Azîm Âbâdî, *‘Avnu l-ma’bûd*, III, 342.

⁵¹⁵ Buhârî, Savm, 69, No: 2005; Müslim, Sıyâm, 129, No: 1131.

⁵¹⁶ Ahmed, VI, 323-324; Nesâî, *es-Sünenü l-kübrâ*, III, 213-214, 214, No: 2788, 2789; İbn Huzeyme, *es-Sahih*, III, 318; No: 2167; İbn Hibbân, *el-Müsnedü’s-Sahih*, (*el-lhsân*), VIII, 381, 407-408, No: 3616, 3646; Taberânî, *el-Mu’cemu l-kebir*, XXIII, 283, 402-403, No: 616, 964; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 436; Beyhakî, *es-Sünenü l-kübrâ*, IV, 303. Bk. Heysemî, *Mecma’u’l-z-zevâid*, III, 198.

⁵¹⁷ *Fethu’l-bârî*, X, 375.

⁵¹⁸ Bk. İbnu’l-Esîr, *en-Nihâye fi garîbi’l-hadis*, II, 233.

⁵¹⁹ Abdürrezzâk, *el-Musamef*, I, 411, No: 1609; Beyhakî, *es-Sünenü l-kübrâ*, IX, 234. İbn Ebi Şeybe ise *el-Musamef*, V, 300, No: 26272 eseri Atâ’ b. Dînâr’ın sözü olarak rivâyet etmiştir. Bk. İbn Teymiyye, *İktidâu’s-sürâtü l-mustakîm*, I, 522.

⁵²⁰ Beyhakî, *Şu’abu’l-îmân*, (nşr. Zağlûl), VII, 43, No: 9385. Eseri “Allah’ın düşmanlarından, kendi bayramları olan günlerinde uzak durunuz.” lafzıyla Buhârî, *et-Târihu l-kebir*, IV, 14’de ve Beyhakî, *es-Sünenü l-kübrâ*, IX, 234’de rivâyet etmiştir. Eserin her iki metnin de isnâdı zayıftır. Çünkü isnâdındaki Seleme b. Ebî Hüsâm, mechûl bir râvidir. İbn Hibbân hakkında: “Ne onun kim olduğunu, ne de kimin oğlu olduğunu bilmiyorum” demiştir. *es-Sikât*, IV, 318. Eseri ayrıca İbn Hibbân, *Kitâbu’l-Mecrûhîn*, I, 132’de, onun rivâyet yoluyla da İbnu’l-Cevzî, *el-İllü’l-müenâhiye*, I, 170’de Enes b. Mâlik’den merfû’ olarak rivâyet etmiştir. İbnu’l-Cevzî hadisin peşinden “sahih değildir” demiştir.

Başka bir tâbî Muhammed b. Sîrîn (ö.110/728) de şöyle demiştir: Hz. Ali'ye (ö.40/660) Neyruz (Nevruz) günü hediyesi getirildi. O: Bu nedir, diye sordu. Ey müminlerin emiri bugün Nevruz günüdür, dediler. O bunun üzerine dedi ki: Siz her günü Feyruz yapınız. Ebû Usâme dedi ki: Hz. Ali Neyruz demekten hoşlanmadı(ğın için) böyle dedi.⁵²¹

Bu rivâyet hediye almak ya da katılmak anlamına gelecek herhangi bir yolla kâfirlerin bayramlarına katılmanın mekruh görüldüğüne delildir. Hz. Ali'nin bayramlarında kullandıkları lafızlara ve onlara verdikleri adlara varıncaya kadar kâfirlere bilinçli olarak muhalefet ettiği ve onların bu davranışlarını reddettiği de anlaşılmaktadır.

İbn Teymiyye (ö.728/1328) Hz. Ali'nin bu tavrı hakkında şöyle demektedir: “Kendilerinin bayram günlerini adlandırmakta dahi onlara muvafakat etmekten hoşlanmamıştır. Peki, fiilen onlara uygunluk nasıl söz konusu olabilir?”⁵²²

Ebu'l-Muğîre el-Kavvâs'dan rivâyetle Abdullah b. Amr b. el-Âs (ö.65/684) şöyle demiştir: “Acemlerin şehirlerinde bina yapan, onların Nevruzlarına ve Mihricanlarına katılan, onlara benzemeye çalışan ve bunu ölünceye kadar böylece sürdüren bir kimse, kıyâmet gününde onlarla birlikte haşredilecektir.”⁵²³

3. Dil

Dil, bir milletin tarihinde meydana gelen maddî ve manevî değerlerin anlatım aracıdır. Bu bakımdan dil, kültür unsurlarının başında gelir. Çünkü dil olmadan öteki unsurların meydana gelmesi mümkün değildir. Dil bir milletin ses dünyasıdır. Her millet kâinatı değişik şekillerde algılamış ve yorumlamıştır. Aynı zamanda dil kültüre ait bütün değerleri bünyesinde barındıran bir kültür hazinesidir. Bir dil, onu kullanan milletin kafa yapısını, nasıl düşündüğünü, zihninin nasıl çalıştığını ve mantığını ortaya koyar. Bu nedenle dil, insanların bilgi, beceri ve kültürlerini birbirlerine aktarmaları açısından oldukça önem arz etmektedir. İslâm dini, Müslümanların anadilleri dışındaki dillerlerden istediklerini, güçleri nispetince öğrenmelerini tavsiye etmiş ancak bunun kültürel bir erezyona neden olmaması için gerekli uyarılarda bulunmayı da ihmal etmemiştir.⁵²⁴ Acemlere muhalefet olsun diye onların dilleriyle konuşmanın yasak olduğunu gösteren sahîh merfû' bir rivâyete rastlanmamış olmasına

⁵²¹ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IX, 235. Bk. İbn Teymiyye, *İktidâu's-sırâtü'l-mustakîm*, I, 514.

⁵²² İbn Teymiyye, *İktidâu's-sırâtü'l-mustakîm*, I, 516.

⁵²³ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IX, 234. İbn Teymiyye isnâdının sahîh olduğunu söylemektedir. *İktidâu's-sırâtü'l-mustakîm*, I, 513.

⁵²⁴ el-Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahîha*, I/1, 364-366, No: 187.

rağmen⁵²⁵ Hz. Ömer'e (ö.23/643) ait iki söz tespit edilmiştir. İlki: “Acemlerin anlaşılmaz dillerini öğrenmeyiniz...”⁵²⁶ sözüdür.

Diğeri ise: “Onların anlaşılmaz dillerini öğrenmeyiniz. O takdirde onların ahlâklarıyla ahlâklanırsınız.”⁵²⁷ sözüdür.

Dikkat edilecek olursa ikinci rivâyet, bu yasağın illetini (gerekçesini) de belirtmektedir. Acemlerin (Arap olmayanların) dillerini sırf bununla şeref ve izzet bakımından güçlenmek, övünmek ve onların kültürlerini benimsemek isteğiyle günümüzde pek çok müslümanın yaptığı gibi öğrenmek, yasaklanan öğrenme tarzıdır. Ancak ilim ve onlarda bulunanlardan yararlanmak maksadı ile dillerini öğrenmek ise, İslâm ümmetine hizmet etmek için caiz ve meşrûdur. Ya da bu dilleri öğrenmekten maksat, onların İslâm hakkındaki şüphelerini cevaplandırmak, görüşlerini çürütmek için ise, müslümanların düşmanlarının tuzaklarını geçersiz kılıp püskürtmek amacı ile yapılırsa, o takdirde farzdır.

Dâvûd b. Ebî Hind el-Kuşeyrî'nin (ö.140/757) naklettiğine göre Muhammed b. Sa'd b. Ebî Vakkâs (ö.80/699 sonrası) Farsça konuşan bir topluluk görünce: “Hanîflik dininden sonra bu Mecusilik de ne oluyor?” demiştir.⁵²⁸

İbn Teymiyye'nin bu ve benzeri rivâyetlere dayanarak söylediği “İslâmın şîârı ve Kur'ân'ın dili olan Arapça dışında konuşmayı alışkanlık haline getirip bunu bir beldenin ve orada yaşayan insanların âdeti haline gelinceye kadar ileri götürmeye gelince, hiç şüphesiz bu, mekruhtur ve bu, Acemlere (Arap olmayanlara) benzemek kabilindedir.”⁵²⁹ şeklindeki sözlerini Arap olan toplumların Arapça dışındaki bir dili konuşmayı alışkanlık haline getirmek suretiyle zamanla Arapça'yı unutarak konuşamaz hale gelmeleri şeklinde anlamak doğru olacaktır. Fransız işgaliyle Fransızca'nın mecbur tutulduğu Cezayir, Fas ve Tunus, bunun yüzyılımızdaki en güzel örnekleridir. Çünkü zaman içinde bu ülkelerde yaşayan ve ana dilleri Arapça olan pek çok Müslüman Arapça'yı unutarak konuşamaz hale gelmiştir. Öte yandan İbn Teymiyye'nin sözlerinin muhatabı olarak Arap olmayan Müslüman toplumları göstermek

⁵²⁵ Hz. Peygamber'in Farsça konuşmaktan nehyettiğine ve Farsçanın cehennem ehlinin lisansı olduğuna dair rivâyetler mevzudur. Bk. Fîrûzâbâdî, *Sifri's-sa'ade fi's-süneni'n-nebeviyye ve's-şemâilî'l-Muhammediyye*, s. 348; Bekr Ebû Zeyd, *et-Tahdîs bi mâ kîle lâ yastihhu fihî hadîs*, s. 178, No: 327; Enbiya Yıldırım, *Sahih Hadis Bulunmayan Konular*, s. 82, No: 135.

⁵²⁶ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, I, 411, No: 1609; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IX, 234. İbn Ebî Şeybe ise el-Musannef, V, 300, No: 26272 eseri Atâ' b. Dinâr'ın sözü olarak rivâyet etmiştir. Bk. İbn Teymiyye, *İktidâ'u's-sırâtü'l-mustakîm*, I, 522.

⁵²⁷ Beyhakî, *Şu'abu'l-îmân*, (nşr. Zağlûl), VII, 43, No: 9385. Eseri “Allah'ın düşmanlarından, kendi bayramları olan günlerinde uzak durunuz.” lafzıyla Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, IV, 14'de ve Beyhaki, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IX, 234'de rivâyet etmiştir. Eserin her iki metininde de isnâdı zayıftır. Çünkü isnâdındaki Seleme b. Ebî Hüsâm, meçhûl bir râvidir. İbn Hibbân hakkında: “Ne onun kim olduğunu, ne de kimin oğlu olduğunu bilmiyorum” demiştir. *es-Sikât*, IV, 318. Eseri ayrıca İbn Hibbân, *Kitâbu'l-Mecrühîn*, I, 132'de, onun rivâyet yoluyla da İbnu'l-Cevzî, *el-İlelu'l-mütenâhiye*, I, 170'de Enes b. Mâlik'den merfû' olarak rivâyet etmiştir. İbnu'l-Cevzî hadisin peşinden “sahih değildir” demiştir.

⁵²⁸ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, V, 300, No: 26273. Tespit edebildiğim kadarıyla isnâdı sahihtir.

⁵²⁹ Bk. İbn Teymiyye, *İktidâ'u's-sırâtü'l-mustakîm*, I, 519-520.

doğru olmayacaktır. Çünkü “*Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O’ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır.*”⁵³⁰ âyetinde buyurduğu gibi Allah insanları kavim/millet ve kabilelere ayırarak birbirleriyle tanışmalarını sağlamıştır. Değişik dillere sahip milletlerin birbirlerinin dillerini öğrenmeden birbirleriyle tanışması olanaksızdır. Müslümanların dinlerini öğrenmek için Arapça’yı öğrenmeleri elbette güzel bir davranıştır. Hatta din âlimleri için farz-ı kifâyedir. Ama Arap olmayan Müslümanların Arapça konuşmamasını mekruh saymak ilmî olmaktan uzak olduğu gibi aklî ve insanî de değildir. Üstelik Allah’ın adaletiyle de bağdaşmamaktadır.

4. Temizlik

Kur’ân-ı Kerîm’in birçok âyetinde,⁵³¹ Hz. Peygamber’in hadislerinde⁵³² ve örnek hayatında temizliğin önemi ve gerekliliği üzerinde ısrarla durulmuş, genel anlamda temizlik ve ibadet amaçlı temizlikle ilgili birtakım ilke ve ölçüler getirilmiş ve temizlik bazı ibadetler için ön şart sayılmıştır. Bu, İslâm dininin dünya hayatına hem âhirete uzanan bir köprü olması hem de insanın yaratılışından beklenen ulvî gaye ve hikmetlerin gerçekleşme alanı olması cihetleriyle önem vermesinin, insan hayatını maddî ve manevî yönleriyle bir bütün halinde ele almasının ve neticede bu hayatı düzene koymada ferde yardımcı olmasının tabii bir sonucudur. Çünkü din, özü itibarıyla manevî kirlere arınma, Allah’ı tanıma, O’na itaat ve ibadet etmeden ibaret gibi görünse de ruhun yücelişi ve insanın böyle manevî bir bağlantı ortamına geçebilmesi için insanı çevreleyen fizik şartların da buna uygun olması gerekir. İbadet hayatıyla ve manevî temizlenme ile beden ve çevre temizliği arasında sıkı bir bağın kurulması hatta Kur’ân’da temizlikten, hem maddî hem de manevî temizliği kapsayacak şekilde genel bir anlatımla söz edilmesi böyle bir anlam taşır. İşte bundan dolayıdır ki, Hz. Peygamber manevî temizliğin yanında maddî temizliğe de önem vermiştir. O kadar ki Müslümanlara çevrelerini temiz tutmalarını, pis olmayı dinî bir vecibe sayan Yahudilere diğer konularda olduğu gibi bu konuda da muhalefet etmeyi emretmiştir. Nitekim Sa’d b. Ebî Vakkâs (ö.55/675) Hz. Peygamber’in şöyle buyurduğunu söylemiştir: “Şüphesiz Allah hoştur, hoş olanı sever. Temizdir, temizliği sever. Kerimdir, keremi (lütüfkârlığı) sever. Cömerttir, cömertliği

⁵³⁰ Hucurât 49/13.

⁵³¹ Bakara 2/222; Mâide 5/6; Hac 22/26; Müddeşsir 74/4. Ay. bk. Bk. Abdülbâkî, *el-Mu’cem*, s. 428-429.

⁵³² Temizlik imanın yarısıdır, hadisi gibi. Müslim, Tahâret, 1, No: 223; Tirmizî, Daavât, 85, No: 3517; Dârimî, Tahâret, 2, No: 679; Ahmed, V, 342, 343-344, 344 ve diğerleri Ebû Mâlik el-Eş’arî’den merfû’ olarak.

sever. Bu sebeple avlularınızı, alanlarınızı temiz tutunuz, Yahudilere benzemeyiniz. Onlar çöpleri evlerinde bir arada bulundururlar.”⁵³³

Hadis kısaca temiz olmamak, taharetlenmemek ve az koku sürünmek bakımlarından Yahudilere benzemeyiniz, anlamına gelmektedir.⁵³⁴

5. Yeme İçme

a. Etin bıçak ile kesilmesi

Kur’ân-ı Kerîm’de, yeryüzünde ne varsa hepsinin insan için yaratıldığı,⁵³⁵ göklerde ve yerde bulunan her varlık ve imkânın Allah’tan bir lütuf olmak üzere insanın emrine verildiği,⁵³⁶ iyi ve temiz şeylerin helal, pis şeylerin haram kılındığı⁵³⁷ bildirilir. Allah’ın rahmân sıfatının sonucu olarak dünya hayatında O’nun bu lutfuna mazhar olan bütün insanlık bunlardan kendi amaçları doğrultusunda ve yapılarına uygun olarak yararalanmaktadır. Hayvanlar da bu imkânlar demetinin önemli bir parçasını oluşturur. Nitekim insanlar, tarih boyunca hayvanları binek veya yük taşıma aracı olarak kullanmak, gücünden, etinden, sütünden, derisinden, tüylerinden yararlanmak suretiyle hayatlarını büyük ölçüde kolaylaştırmışlardır. Hz. Peygamber’in gerek hayvanların kesim biçimiyle ilgili, gerekse kesilmiş hayvanların etinin ne şekilde yeneceğiyle ilgili bazı tavsiyeleri olmuştur. Bu tavsiyelerinden birinde eti yerken bıçakla kesmemek gerektiğini, zira bunun Acemlerin işi olduğunu, bunun yerine eti ön dişlerle sıyırmak gerektiğini belirtmiştir. Nitekim Urve b. ez-Zübeyr’in (ö.93/712) rivâyetine göre Hz. Âişe (ö.58/677) Rasûlullah’ın şöyle buyurduğunu söylemiştir: “Eti bıçakla kesmeyin. Çünkü o, Acemlerin yaptıkları bir iştir. Bunun yerine ön dişlerinizle sıyırın. Bu daha hoş ve daha bir afiyetle sindirilir.”⁵³⁸

⁵³³ Tirmizî, Edeb, 41, No: 2799; Bezzâr, *el-Müsned*, el-Bahrü’z-zehâr, III, 320, No: 1114; Ebû Ya’lâ, *el-Müsned*, II, 121-122, No: 790; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-ıv-sat*, IV, 231, No: 4057 Âmir b. Sa’d b. Ebi Vakkâs yoluyla babası Sa’d b. Ebi Vakkâs’tan merfû’ olarak. Hadisi Tirmizî, Edeb, 41, No: 2799 ve Bezzâr, *el-Müsned*, el-Bahrü’z-Zehâr, III, 320, No: 1114 ayrıca Sâlih b. Ebi Hassân yoluyla Sa’id b. el-Müseyyeb’in kendi sözü olarak rivâyet etmiştir. Hadisin “Avlularınızı temizleyin. Çünkü Yahudiler, insanların en pis kokululardır.” lafzıyla Amr b. Dînâr ⇒ Ebû Ca’fer yoluyla merfû’ olarak gelen bir şahîdi de bulunmaktadır. Bk. Vekî’ b. el-Cerrâh, *ez-Zühhd*, s. 59, No: 293. Hadisin “Şüphesiz Allah cömerttir, cömertliği sever. Bu sebeple avlularınızı, alanlarınızı temiz tutunuz, Yahudilere benzemeyiniz. Onlar çöpleri evlerinde bir arada bulundururlar.” bölümü mecmûu turukuyla hasendir. Bk. Heysemî, *Mecma’u’z-zevâid*, I, 286; Suyûtî, *el-Câmi’i’s-sağîr*, s. 109, 326, No: 1748, 5279; Münâvî, *Fezûl’-kadir*, II, 302-303, No: 1748; IV, 358-359, No: 5279; *et-Teytir*, II, 142, No: 1748; IV, 249-250, No: 5279; el-Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdisi’s-sahiha*, I/1, 472-474, No: 236, 1627; IV, 170; *Mişkâtü’l-mesâbih tahkiki*, II, 1271-1272, No: 4487; *Cilbâbu’l-mer’eti’l-müslime*, s. 197-198; *Gâyetü’l-merâm*, s. 74, No: 113; *Sahîhu’l-câmi’i’s-sağîr*, II, 730, No: 3935; *Da’ifu’l-câmi’i’s-sağîr*, s. 234, No: 1616; *Da’ifu’süneni’-Tirmizî*, s. 288-289, No: 2799.

⁵³⁴ Bk. el-Mübârekfûrî, *Tuhfetü’l-ahvezî*, VIII, 68.

⁵³⁵ Bakara 2/29.

⁵³⁶ Câsiye 45/13.

⁵³⁷ Mâide 5/5; A’râf 7/157.

⁵³⁸ Ebû Dâvûd, Et’ime, 20, No: 3778; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, VII, 280; Deylemî, *Müsnedü’l-firdevs*, V, 34, No: 7377. Hadisin “Eti bıçakla kesmeyin. Çünkü o, Acemlerin yaptıkları bir iştir.” bölümü zayıftır. Bk. Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, IV, 145; İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, IX, 458; Beyhakî, *Şu’abu’l-imân*, (nşr. Zağlûl), V, 91; İbnü’l-Kayyim, *el-Menârü’l-münîf*, s. 83; İbn ‘Anrâk, *Tenzîhu’s-şerî’a*, II, 248, No: 56; el-Elbânî, *Mişkâtü’l-mesâbih tahkiki*, II, 1218, No: 4215; *Da’ifu’l-câmi’i’s-sağîr*, s. 903, No: 6256; *Da’ifu’l-terğîb ve’l-terhîb*, II, 53, No: 1290; *Da’ifu*

Başka bir sahâbî Safvân b. Ümeyye el-Cumahî el-Mekkî ise (ö.41/661)⁵³⁹ bu hadisi “Eti bıçakla kesmeyin. Çünkü o, Acemlerin yaptıkları bir iştir” bölümü olmadan “Eti ön dişlerinize sıyrarak yeyin. Çünkü bu şekilde yemek daha lezzetli ve daha hoştur.”⁵⁴⁰ lafzıyla Hz. Peygamber’den rivâyet etmiştir.

Eti bıçakla kesmekten nehyeden hadislerin aslı olmadığını belirten alimler,⁵⁴¹ ilgili dipnotlarda ifade edildiği üzere her iki hadisin de seneden zayıf olduğunu söylemektedirler.

Öte yandan Âişe hadisi, Buhârî’nin Amr b. Umeyye ed-Damrî’den⁵⁴² rivâyet ettiği şu hadisle çelişmektedir. Buna göre Amr, Hz. Peygamber’i bir koyunun kolundan eliyle et kopardığını görmüştür. Namaza çağırılması üzerine kendisiyle et kopardığı bıçak elinde iken koyunun kolunu bırakmıştır.⁵⁴³

Beyhakî (ö.458/1066), her iki hadisi de rivâyet ettikten sonra şöyle demiştir: “Amr b. Umeyye hadisinde eti bıçakla kesmenin caiz olduğuna işaret vardır. Ondan önceki Âişe hadisine gelince eğer sahih ise Hz. Peygamber bununla –ki doğrusunu en iyi bilen Allah’tır–ilk hadis (Safvân b. Ümeyye hadisi) gibi eğer dişleriyle eti ısırarak olursa, bunun daha hoş ve lezzetli olacağını kastetmiş olmalıdır.”⁵⁴⁴

İbn Hacer de “Eti ön dişlerinize sıyrarak yeyin. Çünkü bu şekilde yemek daha lezzetli ve daha hoştur.” hadisini kastederek Safvân b. Ümeyye hadisinde Âişe hadisinde açıkça ifade edilen eti bıçakla kesme yasağı ziyadesi yer almamıştır. Safvân hadisinde en fazla eti ön dişle sıyrarak yemek hususu zikredilmiştir.”⁵⁴⁵ demektedir.

b. Tek elle içmek

Hz. Peygamber’in öncesinde elleri yıkamak, mutlaka besmeleyle başlamak, sağ elle yemek, birlikte ve bir kaptan yenildiğinde kabın ortasından değil herkesin

süneni Ebî Dâvûd, s. 302, No: 3778. Hadisin “Bunun yerine ön dişlerinize sıyrın. Bu daha hoş ve daha bir afiyetle sindirilir.” bölümü ise isnâd açısından daha sahihtir. Zira hadisin bu bölümü “Eti ön dişlerinize sıyrarak yeyin. Çünkü bu şekilde yemek daha lezzetli ve daha hoştur.” lafzıyla Safvân b. Ümeyye’den merfû’ olarak rivâyet edilmiştir. Bk. Ahmed, III, 400; VI, 464-465; Ebû Dâvûd, Et’ime, 20, No: 3779; Tirmizî, Et’ime, 32, No: 1835; Dârimî, Sayd, 30, No: 2114; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebir*, VIII, 48, No: 7331; Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 126. İbn Hacer, Safvân hadisini İbn Ebî ‘Âsım’ın farklı bir tarihten rivâyetine istinâden hasen görmüştür. Bk. *Fethu’l-bârî*, IX, 458. el-Elbânî ise bu bölümü de bir önceki bölüm gibi zayıf görmektedir. Bk. *Silsiletü’l-ehâdîsi’d-da’ife*, V, 217-219, No: 2194; *Da’ifu’t-terğîb ve’t-terhib*, II, 52-53, No: 1289; *Da’ifu süneni Ebî Dâvûd*, s. 302, No: 3779; *Da’ifu süneni’t-Tirmizî*, s. 174, No: 1835.

⁵³⁹ (ö.41 veya 42/661 veya 662).

⁵⁴⁰ Tahrici Âişe hadisiyle birlikte zikredildi.

⁵⁴¹ İbnü’l-Kayyim, *el-Menârü’l-münîf fi’s-sahîhi ve’d-da’if*, s. 83; Fîrûzâbâdî, *Sifri’s-sa’ade fi’s-süneni’n-nebeviyye ve’s-şemâli’l-Muhammediyye*, s. 347; Bekr Ebû Zeyd, *et-Tahdîs bi mâ kîle lâ yasihhu fihî hadîs*, s. 166, No: 309; Enbiya Yıldırım, *Sahih Hadis Bulunmayan Konular*, s. 97, No: 154.

⁵⁴² Hz. Muâviye’nin hilâfeti sırasında vefat etmiştir. İbn Hacer, *Takrîbu’t-tehzîb*, s. 730, No: 5020.

⁵⁴³ Buhârî, *Vudû’*, 50, No: 208, Et’ime, 20, No: 5408; Müslim, *Taharet*, 92, 93, No: 355; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, VII, 280.

⁵⁴⁴ *es-Sünenü’l-kübrâ*, VII, 280.

⁵⁴⁵ *Fethu’l-bârî*, IX, 458.

önünden yemesi, bir yere dayanarak yememek, üç parmakla yemek, sıcak yememek, sonunda el-hamdulillah demek ve yemek sonrası elleri yıkamak gibi yemek yemeyle ilgili birtakım sünnetleri olduğu gibi içeceklerle ilgili de mutlaka besmeleyle başlamak, sağ elle içmek, kabın içine üflemeden üç defa nefes alarak içmek, içilecek şeylere üflemeden içmek gibi sünnetleri de vardır.⁵⁴⁶ Öte yandan içme âdâbıyla ilgili olarak Rasûlullah'ın tek elle bir şey içmeyi hoş karşılamadığı, aksine Yahudilere muhalefet olsun diye içilecek şeyin kabını iki elle birden tutmayı tavsiye ettiğine dair bir hadis varsa da bu hadis delil alınmayacak derecede zayıftır. Zeyd b. Abdullah b. Ömer babasından rivâyetle dedesi Hz. Ömer'in (ö.23/643) şöyle dediğini aktarmıştır: Rasûlullah bizlere yüzüstü abanarak ağızlarımızla içmemizi yasakladı. Tek elle de avuçlayarak içmemizi yasakladı... diye hadisin geri kalan kısmını zikretti. Hadiste şu ifadeler de yer almaktadır: “Allah'ın kendilerine gazap ettiği kimselerin içtiği şekilde (kimse) tek elle de içmesin.”⁵⁴⁷

Sindî (ö.1138/1725) “Allah'ın kendilerine gazap ettiği kimselerden” maksatın, Yahudiler olduğunu belirtmektedir.⁵⁴⁸

c. Yasaklanmadığı halde bir şeyi yemekten kaçınmak

Kur'an'da yeryüzünde ne varsa hepsinin insanın yararına yaratıldığı ve insanın emrine verildiği belirtilmiş,⁵⁴⁹ diğer alanlarda olduğu gibi yiyecekler konusunda da ancak zorunlu ve istisnâ hallerde yasaklama getirildiği ifade edilmiştir.⁵⁵⁰ Bu, İslâm'ın rahmet ve kolaylık dini olmasının tabii sonucudur. İslâm'daki bu temel kuralın bir gereği olarak Hz. Peygamber yersiz şüphe ve kanaatlere dayanarak aslında yasaklanmadığı halde bir şeyi yemekten kaçınmayı Hristiyanlara benzemek olarak değerlendirmiş ve böyle bir düşüncüyü kesin bir dille yasaklamıştır. Nitekim Kabîsa b. Hulb, babası Hulb et-Tâî'nin şöyle dediğini nakletmiştir: Bir adamın Rasûlullah'a: Benim yemekten çekindiğim bazı yiyecekler var deyip, bir soru sorması üzerine Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu dinledim: “Hristiyanlığa benzediğin herhangi bir şey hakkında, kalbine yersiz bir kanaat girmesin.”⁵⁵¹

⁵⁴⁶ Bu rivâyetler için bk. Nevevî, *Riyâzu's-sâlihîn*, s. 314-326, 2 nolu Yemek Yeme Edebi Kitabı/Bölümü.

⁵⁴⁷ İbn Mâce, Eşribe, 25, No: 3431 Âsım b. Muhammed b. Zeyd b. Abdullah b. Ömer, babası Muhammed b. Zeyd yoluyla dedesi Zeyd b. Abdullah b. Ömer'den merfû' olarak. Hadisi el-Bûsîrî ve el-Elbânî zayıf görmüşlerdir. Bk. *Misbâhu'z-züccâce*, III, 113; *Silsiletü'l-ehâdisi'd-da'îfe*, V, 188, No: 2168; *Da'ifu'l-câmi'i's-sağîr*, s. 919, No: 6370; *Da'ifu süneni İbn Mâce*, s. 278-279, No: 3494.

⁵⁴⁸ Bk. Sindî, *Şerhu süneni İbn Mâce*, II, 338.

⁵⁴⁹ Bakara 2/29; Câsiye 45/13.

⁵⁵⁰ Bakara 2/172, 173; Mâide 5/3, 4; En'âm 6/145; A'râf 7/157.

⁵⁵¹ Ebû Dâvûd, Et'ime, 23, No: 3784; Tirmizî, Siyer, 16, No: 1565; İbn Mâce, Cihad, 26, No: 2830; Ahmed, V, 226, 227; İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, VI, 436-437, No: 32681; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII, 279. Tirmizî hadisin hasen olduğunu belirtmiştir. Bk. *el-Câmi'u's-sahîh*, IV, 113. el-Elbânî de hadisin hasen olduğu kanaatindedir. Bk. *Sahîhu'l-câmi'i's-sağîr*, II, 1268, No: 7663; *Mişkâtü'l-mesâbih tahkiki*, II, 1195, No: 4087; *Cilbâbu'l-mer'eti'l-müslime*, s. 182, 1 nolu dipnot; *Sahîhu süneni Ebî Dâvûd*, II, 445, No: 3784; *Sahîhu süneni't-Tirmizî*, II, 193, No:

el-Mübârekfûrî (ö.1353/1934) hadisin ifade ettiği mana hakkında şunları söylemektedir: “Sen kolay ve müsamahakâr Hanîf dini üzere olduğundan dolayı kalbine herhangi bir darlık ve bir sıkıntıya sebep olacak bir şey girmesin. Çünkü sen bu gibi şeylerle kendi aleyhine işi sıkı tutup, zorluğa koşacak olursan bu hususta ruhbanlığa benzer bir tutum içerisinde girmiş olursun.”⁵⁵²

6. Oyun ve Eğlence

a. Zar, Tavla/Nerd ile oynamak

Günümüzde daha çok hoşça vakit geçirmek için oynanan zarın/tavlanın dinî hükmü konusunda değişik görüşler belirtilmiştir.⁵⁵³ Âlimler genelde, bazı hadislerde geçen “nerd”, “nerdeşîr” ve “kiâb” kelimelerini zar ve tavla olarak anlayıp açıklamışlardır. Nerd ile ilgili olarak Hz. Peygamber’den nakledilen belli başlı hadisler şunlardır: “Nerdeşîr ile oynayan, elini domuz etine ve kanına batırmış gibidir.”⁵⁵⁴ “Nerd ile oynayan kişi, Allah’a ve Rasûlü’ne isyan etmiştir.”⁵⁵⁵ Hz. Peygamber bir hadislerinde de nerdî Acemlerin kumarı olarak vasfetmiştir. Nitekim Ebu’l-Ahvas Avf b. Mâlik el-Cüşemî (ö.100/718 öncesi), Abdullah b. Mes’ûd’un (ö.32/652) şöyle dediğini nakletmiştir: Rasûlullah şöyle buyurdu: “Şu itilerek öne doğru atılan, üzerlerinde işaretler bulunan bu iki küp şeklindeki şeyden (kiâb/zardan) uzak durunuz. Çünkü bunlar Acemlerin kumarıdır.”⁵⁵⁶

1565; *Sahîhu süneni İbn Mâce*, II, 400, No: 2880. Hadisin ‘Adî b. Hâtîm’den gelen bir de sahih şahidi vardır. Bk. Tirmizî, *Siyer*, 16, No: 1565; Ahmed, IV, 258, 379; Tayâlisî, *el-Müsned*, s. 139, No: 1033, 1034; İbn Hibbân, *el-Müsnedü’s-sahîh*, (*el-İhsân*), II, 41-42, No: 332; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebir*, No: 251; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, VII, 279. Ay. bk. el-Elbânî, *Sahîhu süneni’t-Tirmizî*, II, 193, No: 1565; *Cilbâbu’l-mer’eti’l-müslime*, s. 182.

⁵⁵² *Tuhfetü’l-ahvezi*, V, 153. Hadislerle Göre Yahudi ve Hristiyanlara Uymak adlı eseri s. 68’de Mirza Tokpınar’ın “Demek ki her türlü benzeme yasaklanmış değildir. Başka din mensuplarının yalnızca dinlerinde sembol olan giyiniş ve davranışlarında onlara benzemek yasaklanmıştır.” şeklindeki sözleri hadisin ifade ettiği genel anlama aykırı bir değerlendirmedir.

⁵⁵³ Bu görüşler için bk. Buhârî, *el-Edebü’l-müfred*, s. 433-435, No: 1268-1277; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, X, 214-216; Şu’abu’l-îmân, (nşr. Zağlûl), V, 235-247, No: 6494-6544; Şevkânî, *Neylü’l-evtâr*, VIII, 94-95; Seyyid Sâbık, *Fıkhu’s-sünne*, IV, 328-329; el-Elbânî, *Sahîhu’l-edebe’l-müfred*, s. 487-489, No: 957/1269-963/1277; *Da’ifu’l-edebe’l-müfred li’l-İmâmi’l-Buhârî*, s. 113-114, No: 205/1268-206/1276; Karadâvî, *İslâm’da Helâl ve Haram*, s. 309-310; Hayrettin Karaman, *Günlük Hayatımızda Helâller ve Haramlar*, s. 130; Bardakoğlu, “Haramlar ve Helâller”, *İlmihal*, II, 118-121; Hayri Kırbasoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, s. 268-269.

⁵⁵⁴ Müslim, Şi’r, 10, No: 2260; Ebû Dâvûd, *Edeb*, 56, No: 4939; İbn Mâce, *Edeb*, 43, No: 3763; Ahmed, V, 352, 361 ve diğerleri Bureyde b. Husayb el-Eslemî’den merfû’ olarak. Hadis sahihtir. Bk. el-Elbânî, *İrvâu’l-galil*, VIII, 286-287; *Gâyetü’l-merâm*, s. 179, No: 396.

⁵⁵⁵ Ebû Dâvûd, *Edeb*, 56, No: 4938; İbn Mâce, *Edeb*, 43, No: 3762; Mâlik, *el-Muvatta’*, Rû’yâ, 6, II, 729; Ahmed, IV, 394, 397, 400 ve diğerleri Ebû Mûsâ el-Eş’arî’den merfû’ olarak. Hadis hasendir. Bk. el-Elbânî, *İrvâu’l-galil*, VIII, 278-286, No: 2670; *Sahîhu’l-edebe’l-müfred*, s. 487-488, No: 957/1269; *Gâyetü’l-merâm*, s. 179, No: 395.

⁵⁵⁶ Ahmed, I, 446; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, X, 215; Şu’abu’l-îmân, (nşr. Zağlûl), V, 238, No: 6501 ve Suyûtî’nin belirttiğine göre ayrıca İbn Merdiveyh [bk. *ed-Durru’l-mensûr*, II, 563-564, Mâide Süresi 90 nolu âyetin tefsiri]. Hadis isnâdındaki İbrâhîm b. Müslim el-Heceri nedeniyle zayıftır. Bk. İbn Hacer, *Takribü’l-tehziib*, s. 116, No: 254. Ancak hadis Abdullah b. Mes’ûd’un sözünden mevkûf olarak da rivâyet edilmiştir. Bk. Abdürrezzâk, *el-Musannef*, X, 467, No: 19727; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, V, 288, No: 26143; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, X, 215; Şu’abu’l-îmân, (nşr. Zağlûl), V, 238, No: 6502, 6503. Suyûtî bu mevkûf rivâyeti ayrıca Vekî’, Taberânî, Abd b. Humeyd, İbn Cerîr, İbnü’l-Münzir, İbn Ebî Hâtîm, Taberânî ve Ebu Ş-Şeyh’e nispet etmiştir [bk. *ed-Durru’l-mensûr*, II, 564, Mâide Süresi 90 nolu âyetin tefsiri]. Dârekutnî ve Beyhakî mevkûf rivâyetin sahih olan rivâyet olduğunu söylemektedirler. Bk. *el-İtel*, V, 315; *es-Sünenü’l-kübrâ*, X, 215. el-Elbânî hadisin rivâyet yolları

b. Satranç oynamak

İmâm Ahmed⁵⁵⁷ (ö.241/855), el-Mevsılî⁵⁵⁸ (ö. 622/1225), Münzirî⁵⁵⁹ (ö.656/1258), İbnü'l-Kayyim⁵⁶⁰ (ö.751/1350), İbn Kesîr⁵⁶¹ (ö.774/1372), İbn Hacer⁵⁶² (ö.852/1448), Sehâvî (ö. 902/1497), Bekr b. Abdullah Ebû Zeyd,⁵⁶³ Amr Abdülmunim Selîm⁵⁶⁴ ve Enbiya Yıldırım'ın⁵⁶⁵ ifade ettiklerine göre satranç oynamanın haramlığı hakkında varid olan hadislerin hiçbirisi sahih değildir. Satranç oyununun daha ziyade sahâbe döneminde ortaya çıktığı söylenmektedir. Şevkânî'nin (ö.1250/1834) naklettiğine göre İbn Kesîr *el-İrşâd* adlı eserinde şunu rivâyet etmiştir: “Satranç oyunu ilk olarak sahâbe zamanında ortaya çıkmış olup bu oyunu kendisine Sasa denilen Hintli bir adam ortaya çıkarmıştır.”⁵⁶⁶ Bu konuda sahâbeden değişik görüşler nakledilmektedir.⁵⁶⁷ Mesela Hz. Ali (ö.40/660): “Satranç Acemlerin kumarıdır/meysiridir.” diyerek bu oyunun Acemlerin âdeti olduğunu ifade etmiştir. Ancak bu rivâyet zayıftır.⁵⁶⁸

Hanbelî âlim İbn Kudâme'nin (ö.620/1223) satranç oyununun zararları ve yararları hakkında söylediği şu sözler kaydedilmeye değerdir: “Selef satranç oynamanın hükmünün haram mı, helal mi olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir.

hakkında bilgi verdikten sonra hadis hakkındaki kanaatini şöyle dile getirmektedir: “Bilcümle hadis hasendir ya da sahihtir. En doğrusunu Allah bilir.” *Cilbâbu'l-mer'eti'l-müslime*, s. 198-199. *Sahihu'l-edebi'l-müfred*, s. 488, No: 958/1270'de ise hadise (mevkûf rivâyetine) sahih demektedir.

⁵⁵⁷ Ebû Bekr el-Hallâl, *Müntehabu'l-'ilel*, X, 196/A (Amr Abdülmunim Selîm'in *Tahsilu mâ fâte't-tahdîs* adlı eseri s. 226'dan naklen).

⁵⁵⁸ *el-Muğnî 'ani'l-hfzi ve'l-kitâb*, s. 44. Ay. bk. Bekr b. Abdullah Ebû Zeyd, *et-Tahdîs bimâ lâ yasühhu fihî hadîs*, s. 182, No: 337.

⁵⁵⁹ Molla Aliyyu'l-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtîh*, VIII, 340-341, 4512 nolu hadisin şerhi.

⁵⁶⁰ *el-Menâru'l-münîf*, s. 85. Ay. bk. Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, VIII, 96.

⁵⁶¹ Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, VIII, 96.

⁵⁶² Seyyid Sâbık, *Fikhu's-sünne*, IV, 329.

⁵⁶³ *et-Tahdîs bimâ lâ yasühhu fihî hadîs*, s. 182, No: 337.

⁵⁶⁴ *Tahsilu mâ fâte't-tahdîs*, s. 226.

⁵⁶⁵ Enbiya Yıldırım, *Sahih Hadis Bulunmayan Konular*, s. 103-104, No: 168.

⁵⁶⁶ Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, VIII, 95.

⁵⁶⁷ Bu görüşler için bk. Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X, 211-213; *Şu'abu'l-îmân*, (nşr. Zağlül), V, 235-247, No: 6494-6544; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, VIII, 95-96; Seyyid Sâbık, *Fikhu's-sünne*, IV, 329; el-Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'd-da'ife*, III, 283, No: 1145; *İrvâu'l-galîl*, VIII, 287-289, No: 2671; *Da'ifu'l-câmi'i's-sağîr*, s. 762-763, No: 5277; *Mışkâtü'l-mesâbih tahkiki*, II, 1277, No: 4510-4512; Karadâvî, *İslam'da Helâl ve Haram*, s. 310-311; Karaman, *Günlük Hayatımızda Helâller ve Haramlar*, s. 131; Bardakoğlu, “Haramlar ve Helâller”, *İlmihal*, II, 121.

⁵⁶⁸ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X, 212; *Şu'abu'l-îmân*, (nşr. Zağlül), V, 241, No: 6518; *el-Âdâb*, No: 879 Ca'fer b. Muhammed, o babasından, o da Hz. Ali'den. Suyûtî ise eseri, Abd b. Humeyd'in rivâyet ettiğini söylemektedir. Bk. *ed-Durru'l-mensûr*, II, 564 (Mâide Süresi 90 nolu âyetin tefsiri). Eserin yenedi, isnâdındaki kopukluk nedeniyle zayıftır. Tirmizî der ki: “Muhammed b. Ali b. el-Hüseyn, Ali b. Ebî Tâlib'e yetişmemiştir.” *el-Câmi'u's-sahîh*, IV, 84. İbn Ebî Hâtîm de Ebû Zür'a er-Râzî'den bunu böylece nakletmiştir. Bk. İbn Ebî Hâtîm, *el-Merâsîl*, s. 185. Şevkânî, İbn Kesîr'in bu rivâyet hakkında “ceyyid bir munkatıdır” dediğini naklettikten sonra [*Neylü'l-evtâr*, VIII, 95] kendi kanaatini şöyle ifade etmiştir: “Bu konuda rivâyet edilen haberlerin en iyisi daha önce geçen Hz. Ali'den aktarılan rivâyetidir.” *Neylü'l-evtâr*, VIII, 96. Molla Aliyyu'l-Kârî bu rivâyetin şerhinde eserin sıhhatine yönelik bir şey söylememiştir. Bk. *Mirkâtü'l-mefâtîh*, VIII, 339, 4510. el-Elbânî de Molla Aliyyu'l-Kârî gibi eserin sıhhati hakkında bir hüküm belirtmemiştir. Bk. *Mışkâtü'l-mesâbih tahkiki*, II, 1277, No: 4510. Ancak Molla Aliyyu'l-Kârî 4512 nolu rivâyetin şerhinde satranç oynamanın haram olduğunu gösteren Hz. Ali'nin rivâyetinin dışında daha başka rivâyetlerin de bulunduğunu zikretmiş sonrasında da şöyle demiştir: “Bu rivâyetlerin muhtelif yollardan gelmesi satranç oynamanın haram olduğunu gösteren hadisleri hasen li gayrihi de olsa hasen derecesine yükseltir.” *Mirkâtü'l-mefâtîh*, VIII, 341. Sahâbeden gelen diğer rivâyetler için bk. Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X, 211-213; *Şu'abu'l-îmân*, nşr. Zağlül, V, 235-247, No: 6494-6544.

Onu haram kabul edenlerin delili zara benzemesi ve onun meysir (kumar) türünden olmasıdır. Onu mübah kabul edenlerin delili ise haram oluşuna dair nassın vârid olmamasıdır. Dolayısıyla mübahtır. Ayrıca satranç oyunu savaş yönetimi ve birtakım tedbirler almayı beceri olarak kazandıran bir oyundur. Bu yönüyle, yapılan yarışmalara benzer.”⁵⁶⁹

Aliyyu'l-Kârî (ö.1014/1605) ise satranç oyununun insanlara savaş yönetimi sanatı ve düşmanların tuzak ve hilelerini önceden keşfetme gibi beceriler kazandırdığı için mübah olduğu görüşünün, bu oyunu kınayan nasların yanında Hz. Peygamber'in ashâbının da bu oyunu oynamadıklarının sübutu karşısında çok zayıf kaldığını; çünkü Selef'in tavlâ ile satranç oyunları arasında bir fark gözetmediğini, zira her iki oyunun da onlara göre Kur'ân'daki yasak olan kumardan sayıldığını belirttikten sonra şöyle bir soru yöneltmektedir: “Haram olabilmesi için tavlâda değil de sadece satranç oyununda kumar oynanmasının şart koşulması nereden bilinmektedir ki?”⁵⁷⁰ Molla Aliyyu'l-Kârî “kumar oynanmasının şart koşulması” meselesi hakkında ayrıca şu açıklayıcı bilgiyi vermektedir:⁵⁷¹ “Beğavî (ö.516/1122) dedi ki: İlim ehli satranç oynamanın mübahlığı hakkında ihtilaf ettiler. Onlardan bir kısmı satranç oynamaya ruhsat verdiler. Çünkü satranç oyunu insanlara savaş yönetimi sanatı ve düşmanların tuzak ve hilelerini önceden keşfetme gibi beceriler kazandırır. Satranç oynamak şu üç şart aynı anda yerine getirilirse mübah olur: Kumar oynanmaması, satranç oyunu sırasında namazın vaktinin geciktirilmemesi ve oyun sırasında dilin kötü ve fahiş sözlerden muhafaza edilmesi. Bunlardan birini yapan kimse, kişiliği zedelenmiş, şahidliği de reddedilmiş kimsedir. ...”⁵⁷² Anlaşıldığına göre Molla Aliyyu'l-Kârî, Beğavî'nin bu üç şartını doğru bulmayarak satranç oyununu da tavlâ oyunu gibi caiz görmediğini ifade etmektedir.

7. Oturuş Şekli

Hz. Peygamber ashâbına her konuda örnek olmuş, hayatın her alanına yönelik kaide ve kurallar koymuştur. Hatta denebilir ki kâide ve kural koymadık hiçbir alan bırakmamıştır. O'nun kâide ve kural koyduğu bu alanlardan biri de oturma kalkma âdâbıdır. Rasûlullah'ın bu âdâbı bağımsız kâide ve kurallar getirdiği gibi yeri geldiğinde Müslüman olmayanlara muhalefeti de içermektedir. Nitekim O'nun otururken ayaklarından birini diğerinin üstüne sırf Yahudilere muhalefet olsun diye attığı görülmektedir. İbn Ebî Şeybe, Habîb b. eş-Şehîd el-Ezdi'nin (ö.145/762) şöyle dediğini nakletmektedir: Muhammed b. Sîrîn (ö.110/728) beni

⁵⁶⁹ Bk. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XIV, 155-156.

⁵⁷⁰ *Mirkâtü'l-mefâtih*, VIII, 339, 341.

⁵⁷¹ *Mirkâtü'l-mefâtih*, VIII, 339, 4511 nolu hadisin şerhi.

⁵⁷² *Şerhu's-Sünne*, XII, 385.

ayağımı şu şekilde koymuş olduğum halde gördü, deyip sağ ayağını sol uyluğu üzerine koydu. Bana: Ayağımı kaldır, dedi. Çünkü bizden öncekiler bu oturuşun mekrûh olduğunu kabul eddegelmışlerdir. (Habîb) dedi ki: Ben bunu Hasenü'l-Basrî'ye (ö.110/728) söyledim. Bana dedi ki: Yahudiler bu oturuşu hoş görmüyorlardı. Bu sebeple de Müslümanlar onlara muhalefet ettiler.⁵⁷³

İbn Ebî Şeybe başka bir rivâyetinde el-Hakem b. 'Utbe el-Kindî'nin (ö.113/731) şöyle dediğini nakletmiştir: Ben Ebû Miclez Lâhik b. Humeyd ed-Devsî'ye (ö.106/724)⁵⁷⁴ oturup da ayaklarından birini diğerinin üstüne koyanın durumunu sordum. Bana şöyle dedi: Bunda bir sakınca yoktur. Bu, Yahudilerin hoş görmedikleri bir şeydir. Onlar şöyle demişlerdir: "Allah gökleri ve yeri altı günde yarattıktan sonra cumartesi günü istivâ etti ve bu şekilde oturdu."⁵⁷⁵

Öte yandan Müslim'in Sahih'inde Hz. Peygamber'in "Sizden herhangi bir kimse sırtüstü yatarak ayak ayak üstüne de koymasın"⁵⁷⁶ dediği sabit olduğu gibi Müslim'in bir diğer rivâyetinde Hz. Peygamber'in sırtüstü yere yatıp, ayaklarından birini diğerinin üzerine koyduğu da kaydedilmektedir.⁵⁷⁷

Nevevî (ö.676/1277) bu iki hadisin arasını şöyle bulmuştur: "Bu husustaki nehiy yani ilk hadiste zikredilen nehiy mutlak değildir, aksine ondan maksat avret mahallinin açılması halidir."⁵⁷⁸ Nevevî'nin bu sözünden avret mahallinin açılmasına imkan vermemesi halinde otururken ayaklardan birinin diğerinin üstüne konulabileceği anlamı çıkmaktadır ki, buna da Müslim'in ikinci rivâyeti delalet etmektedir.

Hulasa, el-Elbânî'nin de (ö.1420/1999) ifade ettiği gibi İbn Ebî Şeybe'nin her iki rivâyeti de, Yahudilerin böyle bir oturuş, Yüce Rabbin fiilî bir oturuşudur, şeklindeki yalan ve iftiralarına muhalif rivâyetlerdir. Esasen Yüce Allah, onların söylediklerinden pek yüce ve münezzehtir.⁵⁷⁹

8. Okuma Yazma

Kur'ân'ın ilk emri "oku" olmuş⁵⁸⁰, ayrıca Allah Teâlâ kitabında kaleme ve kalem tutanların yazdıklarına yemin etmiştir.⁵⁸¹ Hz. Peygamber de muhtelif uygulamalarıyla sahâbîlerinin okuma ve yazma öğrenmelerine önem

⁵⁷³ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, V, 230, No: 25514 Muâz b. Muâz yoluyla Habîb b. eş-Şehîd'den. Eserin senedi sahihtir, râvileri sikadrlar.

⁵⁷⁴ (ö.106 veya 109/724 veya 727).

⁵⁷⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, V, 229, No: 25507 Yezîd b. Hârûn'dan, o el-'Avvâm b. Havşeb eş-Şeybânî'den, o da el-Hakem b. 'Utbe el-Kindî'den. Eserin senedi sahihtir, râvileri sikadrlar. Bk. Zekerîyyâ b. Gulâm el-Bâkistânî, *el-Ehâdisu'd-dî'âf ve'l-mevdü'ât fi'l-esmâ ve's-sifât*, s. 16-17.

⁵⁷⁶ Müslim, *Libâs*, 74, No: 2099 Câbir b. Abdullah'dan. Ay. bk. *Libâs*, 70-73, No: 2099.

⁵⁷⁷ Bk. Buhârî, *Salat*, 85, No: 475, *Libâs*, 103, No: 5969; *İsti'zân*, 44, No: 6287; Müslim, *Libâs*, 75, 76, No: 2100 Abbâd b. Temîm'in amcasından.

⁵⁷⁸ Bk. *el-Minhâc*, XIV, 78. Ay. bk. el-Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'd-da'ife*, II, 179.

⁵⁷⁹ Bk. el-Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'd-da'ife*, II, 177-180, No: 755; *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahiha*, III, 255.

⁵⁸⁰ Alak 96/4.

⁵⁸¹ Kalem 68/1.

göstermiştir. Bedir savaşında esir alınan fakat fidyelerini ödeme konusunda maddî güçlük çeken Mekkeli müşriklerden okuma yazma bilenlerin Ensâr'ın çocuklarına okuma yazma öğretmesi karşılığında serbest bırakılması uygulaması gibi.⁵⁸² Hiç şüphesiz ki, okunması gereken şeylerin en hayırlısı Allah'ın kelâmı olan Kur'ân'dır. Hz. Peygamber “Sizin en hayırlınız Kur'ân'ı öğrenen ve öğreteninizdir.”⁵⁸³ derken Kur'ân'ın anlam ve tefsirinden öte onun tilavetini kastetmiştir. Ancak Hz. Peygamber'in Kur'ân okunuşuyla ilgili belirlediği bazı kurallar vardır ki, bunlardan biri Kur'ân'ı, Ehl-i kitabın lahin/telhîn ve nağmeleriyle değil, tertîl ve tecvîd kurallarına uygun bir şekilde Arap lahni/telhini ve nağmeleriyle okumaktır. Nitekim Husayn b. Mâlik el-Fezarî şöyle demiştir: Ben Ebû Muhammed künyeli, oldukça yaşlı birisinin Huzeyfe b. el-Yemân'dan (ö.36/656) naklen, Rasûlullah şöyle buyurdu, dediğini dinledim: “Kur'ân'ı Arapların nağmeleri ve sesleriyle okuyunuz. İki kitap ehlinin ve fîsk ehlinin nağmelerinden sakınınız. Şüphesiz benden sonra bazı kimseler gelecek ki bunlar Kur'ân'ı şarkı, ruhbanlık ve ağıt nağmeleri ile nağmelendirerek okuyacaklardır. Fakat onların okudukları bu Kur'ân hançerelerini (boğazlarını) aşmayacak, kalpleri fitneye maruz kalacağı gibi, onların bu halini beğenenlerin kalpleri de onlarla aynı durumda olacaktır.”⁵⁸⁴

Münâvî (ö.1032/1622) hadisin “Siz Kur'ân'ı Arapların sesleri, nağmeleri ve onların ölçüleriyle okuyunuz. Yahudi ve Hristiyanların namelerinden sakınınız.” anlamına geldiğini ifade etmektedir.⁵⁸⁵

Çağdaş âlimlerden Hammûd b. Abdullah et-Tuveycrî ise Kur'ân'nın muhtelif lahin ve nağmelerle okunması konusu hakkında şunları söylemektedir: “Kur'ân-ı Kerîm'i şarkı nağmeleriyle ve musîkide bilinen nota, melodi ve makam gibi ölçüler ile okumak da Yüce Allah'ın düşmanları olan kâfirlere benzemenin kapsamı içerisindedir. İslâm'a müntesip pek çok kimse bu benzemenin sınırları

⁵⁸² Ahmed, I, 247; İbnu'l-Cârûd, *el-Müntekâ*, No: 4387; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 140; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VI, 322 İbn Abbâs'dan merfû' olarak hasen bir isnâdla. Bk. Şuayb el-Amavût, *Müsted tahkiki*, IV, 92, No: 2216, 2 nolu dipnot.

⁵⁸³ Buhârî, Fadıilu'l-Kur'ân, 21, No: 5027, 5028; Ebû Dâvûd, Vitri, 14, No: 1452; Tirmizî, Fadıilu'l-Kur'ân, 15, No: 2907, 2908; İbn Mâce, Mukaddime, 16, No: 212; Dârimî, Fadıilu'l-Kur'ân, 2, No: 3381; Ahmed, I, 57, 58 Hz. Osman'dan merfû' olarak.

⁵⁸⁴ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, VII, 183, No: 7223; Beyhakî, *Şu'abu'l-îmân*, nşr. Zağlûl, II, 540, No: 2649 Bakiyye b. el-Velid yoluyla Husayn b. Mâlik el-Fezarî'den, o Muhammed künyeli oldukça yaşlı birisinden, o da Huzeyfe b. el-Yemân'dan merfû' olarak. Senedi zayıftır. Taberânî der ki: “Bu hadis Huzeyfe'den bu isnâddan başka bir isnâdla rivâyet edilmemiştir. Bu hadisin rivâyetinde Bakiyye teferrüd etmiştir.” Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, VII, 183. İbnu'l-Cevzî de der ki: “Bu sahîh olmayan bir hadistir. Ebû Muhammed meçhûl bir râvidir. Bakiyye ise tedlis yaparak zayıf râvilerden rivâyette bulunur.” *el-İlelî'l-mütenâhiye*, I, 118. Zehebî ise “Bu münker bir haber” demektedir. *Mizânu'l-i'tidâl*, I, 553, No: 289. Heysemî de: “Senedinde adı verilmedik bir râvidir. Bakiyye de böyledir” demektedir. *Mecma'u'z-zevâid*, VII, 169. Münâvî ve el-Elbânî de hadisi zayıf görmektedir. Bk. Münâvî, *Feyzu'l-kadir*, II, 84, No: 1139; *et-Teysîr*, I, 550, No: 1139; *Da'ifu'l-câmi'i's-sağîr*, s. 151, No: 1067; *Mişkâtü'l-mesâbih tahkiki*, I, 675-678, No: 2207.

⁵⁸⁵ *Feyzu'l-kadir*, II, 84, No: 1139; *et-Teysîr*, I, 549, No: 1139.

içerisine düşmüş bulunmaktadır. Özellikle radyolardaki okumalar ve benzerleri için bu böyledir.”⁵⁸⁶

9. Belli Günlerde Çalışmama Yasağı

İslâm dini, diğer bütün alanlarda olduğu gibi çalışma hayatına da el atmış, bu maksatla çalışma hayatını düzenleyen bazı hükümler koymuştur. Bu hükümlerin ekserisi İslâm’a özgü hükümlerdir. Bir kısmı ise Ehl-i kitabın geçmişteki uygulamalarına tepki olarak kendini göstermiş uygulamalardır. Mesela Müslümanların cuma günü, Yahudi ve Hristiyanların tatil günleri olan cumartesi ve pazar günü çalışmayı terk etmeleri gibi bir uygulamada bulunarak o gün özellikle çalışmamaları sahâbenin bir kısmı tarafından hoş görülmemiştir. Nitekim İmâm Mâlik (ö.179/795) şöyle demiştir: Bana ulaştığına (belaganî) göre; Rasûlullah’ın ashâbından bazıları Yahudi ve Hristiyanların cumartesi ve pazar günü çalışmayı terk ettikleri gibi cuma gününde de çalışmayı terk etmeyi mekruh görüyorlardı.⁵⁸⁷

Üzüntüyle belirtmek gerekir ki, bazı İslam ülkelerinde müslümanlar başkalarını taklit ederek cuma günü çalışmayı terk etmiş, rahata ve bugünde tembelliğe kendisini kaptırmıştır. Ancak onlar böyle yapmakla Yüce Allah’ın rızık için gitmeyi ve onun lütfundan aramayı emreden şu buyruğuna muhalefet etmektedirler: “*Artık cuma namaz bitti mi siz de yeryüzüne dağılın. Allah’ın lütfundan arayın ve Allah’ı çokça zikredin. Olur ki felah bulursunuz.*”⁵⁸⁸

D. GİYİM KUŞAM ve ZİNETTE BENZEME

1. Giyim Kuşam

a. Kılık kıyafette müşriklere benzemek

Canlılar içinde insana özgü bir davranış olan giyinmenin, örtünme ve güzel görünme şeklinde iki temel gayeye mâtuf olduğu görülür. Esasen tabii bir ihtiyacı ve yönelişi ifade eden giyinme dini ilgilendirmesi, insanların bu konuda taşıdığı zaafıların, sapabilecekleri aşırılıkların ve olumsuz etkileşimlerin insanın aslî yapı ve kimliğini, cinsler ve insanlar arası münasebetlerin dengesini bozabileceği endişesidir. Bunun için de İslâm dininde, esasen serbesti ve mübah oluş temel kural olmakla birlikte, insanların zaaf ve temayüllerinin sapma noktasına varmasını ve toplumsal bünyenin bozulmasını önlemek maksadıyla giyinme ile ilgili bazı temel ölçüler ve kısıtlamalar getirilmiş, bunun dışında insanların kendi zevk, imkân ve kültürlerine göre giyinip kuşanmasına imkân verilmiştir. Bu yüzden de giyim kuşam konusunda fıkıh kültüründe yer alan bilgi ve önerilerin

⁵⁸⁶ el-İzâh ve't-tebyîn, s. 218.

⁵⁸⁷ Mâlik, el-Müdevvenetü'l-kübrâ, I, 234. Bu rivâyet İmâm Mâlik’e belâğan ulaşan rivâyetlerdendir. Bu da râvinin: Belâğanî an fulân diye rivâyet nakletmesidir ki, böyle bir rivâyet zayıftır.

⁵⁸⁸ Cum’a 62/10.

bir kısmı dinî metinlere dayalı hükümler iken bir diğer kısmı İslâm toplumlarının bu çerçevede oluşan ve asırlar boyu süregelen geleneğini, bilgi birikimini ve hayat tarzını yansıtır.

İşte Müslümanların yukarıda anlatılan çerçevede oluşan ve asırlar boyu süregelen geleneğini, bilgi birikimini ve hayat tarzını yansıtan giyim kuşamlarını bırakarak Müslüman olmayanların giyim kuşamlarına özenmeleri dinen hoş görülmemiştir. Nitekim Ebû Osmân Abdurrahmân b. Mil en-Nehdî (ö.95/714) şöyle anlatır: Biz Azerbaycan’da iken bize Hz. Ömer’den (ö.23/643) bir mektup geldi (Şöyle diyordu): “Ey ‘Utbe b. Ferkad,⁵⁸⁹ nimetlere dalmaktan, şirk ehlinin/müşriklerin kılık kıyafetlerine bürünmekten ve ipek giyinmekten sakınınız.”⁵⁹⁰

Başka bir tâbiî olan Ma’n b. Abdurrahmân el-Huzeli’den rivâyetle Abdullah b. Mes’ûd (ö.32/652) ise şöyle demiştir: “Kılık kılığa benzedi mi nihayet kalpler de birbirine benzer.”⁵⁹¹

Bu rivâyetten anlaşıldığına göre, dış görünüş itibariyle kâfirlere benzemek, ahlâkı ve karakteri de etkiler. Çünkü dış görünüşteki benzerlik zamanla insanlar arasında sevgi, sempati ve dostluk doğurur, nihayetinde de kalpler birbirine benzer.

b. Rahip elbisesi giymek

Hz. Peygamber’in Müslüman olmayanların giyim kuşamlarına benzer elbise giyme yaşağının kapsamına Hristiyan rahiplerin elbiselerini giymek de girmektedir. Nitekim Taberânî’nin rivâyetine göre Hz. Ali (ö.40/660) Rasûlullah’ı şöyle derken işittiğini söyler: “Rahiplerin elbiselerini giyinmekten sakınınız. Çünkü onların elbiselerini giyen yahut benzemeye çalışan, benden değildir.”⁵⁹²

⁵⁸⁹ ‘Utbe b. Ferkad b. Yarbû’ es-Sülemî. Hayber’in fethine katılmış, Ömer tarafından Fütüh’a vali olarak atanmıştır. Hayatının sonlarına doğru Kûfe’ye yerleşmiş ve orada vefat etmiştir. Bk. İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyîzi’s-sahâbe*, III, 364-365, No: 5428.

⁵⁹⁰ Müslim, Libâs, 12-14, No: 2069; Ahmed, I, 16; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, III, 269; X, 14; *Şu’abu’l-îmân*, nşr. Zağlûl, V, 137, No: 6098 (yakın bir lafızla). Abdürrezzâk’ın rivâyeti ise şöyledir: Buna göre Ömer, Ebû Mûsâ’ya mektup yazarak şunları söylemiştir: “Arap olmayanların kıyafetlerini giyinmekten ve onların rahat yaşayışa dalmalarından sakınınız. Siz babanız İsmail’in giyinişi gibi giyinmeye bakınız.” Bunu Ma’mer, Katâde’den, o Ebû Osmân’dan bu şekilde rivâyet etmiştir. *el-Musannef*, XI, 85-86, No: 19994. Buhârî’nin rivâyeti ise muhtasardır. Bk. Libâs, 25, No: 5828-5830, 5834, 5835.

⁵⁹¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VII, 124, No: 34537. Senedi zayıftır. Çünkü senedinde Ma’n ile dedesi Abdullah b. Mes’ûd arasında kopukluk bulunmaktadır. Ayrıca senedinde Leys b. Ebî Süleym vardır ki, ihtilata uğramıştır. Deylemi, *Müsnedü’l-Firdevs*, V, 168, No: 7845’de Huzeyfe’den şu lafızla merfû’ olarak rivâyet etmiştir: “Kılık kılığa benzerse nihayetinde ahlâk da ahlâka benzer.” İbn Arrâk der ki: “Senedinde Ebû Mukâtil Hafs b. Selm es-Semerkandî vardır. Ondan da Ahmed b. Nasr rivâyet etmiştir. Eğer bu şahıs “ez-Zâri” nispetli olan ise deccâlin tekidir, değilse meçhûl bir râvidir.” *Tenzihu’s-şeri’a*, II, 312, No: 94.

⁵⁹² Taberânî, *el-Mu’cemu’l-evsat*, IV, 178, No: 3909 Ebû Kerîme el-Mikdâm b. Ma’d el-Kindî yoluyla Hz. Ali’den merfû’ olarak. Senedinde zayıflık vardır. Heysemî diyor ki: “Taberânî, *el-Evsat*’ta hocası Ali b. Saif’den rivâyet etmiştir ki o da zayıf bir râvidir.” *Mecma’u’z-zevâid*, V, 131. Yine senedinde Ertae b. el-Münzir Ebû Hâtîm el-Basrî vardır. İbn Hacer der ki: Hadisi Taberânî beis bulunmayan bir sened ile rivâyet etmiştir. Bk. *Fethu’l-bârî*,

c. Sarıkların sarılış şekli

Sarik takmak İslâm öncesi Arapların en yaygın âdetlerinden biriydi. İslâm gelince bu âdeti aynen devam ettirdi. Mesela kaynaklarda Hz. Peygamber'in fetih sırasında Mekke'ye siyah sarıkla girdiğinden söz edilmektedir.⁵⁹³ Yalnız Hz. Peygamber sarığın sarılış şeklinde bazı değişiklikler de yapmadı değil. Nitekim kaynaklarda Hz. Rükâne'den⁵⁹⁴ rivâyetle Rasûlullah'ın şöyle buyurduğu kayıtlıdır: “Bizlerle müşrikler arasındaki fark, sarıklarımızın (başımıza geçirdiğiniz) kalansuveler (takke ve benzeri şeyler)⁵⁹⁵ üzerine sarılmasıdır.”⁵⁹⁶

İbn Teymiyye (ö.728/1328) bu hadisi zikrettikten sonra şu bilgileri verir: “Bu hadisten açıkça anlaşılıyor ki, müslüman ile müşriğin kılık kıyafet yönünden birbirinden farklı olması şerîat koyucunun (Rasûlullah'ın) istediği bir şeydir. Bu hadisin üslubu “(Nikahta) helal ile haram arasındaki ayırım çizgisi def çalmak ve şarkı söylemektir.”⁵⁹⁷ hadisinin üslubuna benzemektedir. Burada Peygamberimizin görünüş bakımından, müşriklerden farklı olmayı istediği açıktır. Çünkü sarık olmasa da inanç ve amel yönünden farklılık meydana gelir. Eğer maksad görünüş bakımından farklı olmayı sağlamak olmasaydı, bunun hiçbir yararı olmazdı.”⁵⁹⁸

Öte yandan İbnü'l-Kayyim'in (ö.751/1350), Hz. Peygamber'in sarıklarına dair zikrettiği şu bilgiler bu hadisle kısmen çelişmektedir: Onun es-Sehâb (bulut) diye adlandırılan bir sarığı vardı ki bunu Ali'ye vermişti. O, altında kalansuve

X, 284. el-Elbânî ise İbn Hacer'in bu görüşüne katılmadığını ifade ederek hadisi zayıf görmektedir. Bk. *Silsiletü'l-ehâdisi'd-da'îfe*, VII, 224-226, No: 3234; *Cilbâbu'l-mer'eti'l-müslime*, s. 184, 2 nolu dipnot.

⁵⁹³ Müslim, Hac, 451, 452, No: 1358, 1359; Ebû Dâvûd, Libâs, 21, No: 4076; Tirmizî, Cihâd, 11, No: 1735; Nesâî, Menâsik, 107, No: 2872; Zînet, 109, No: 5346, 5347; İbn Mâce, Cihâd, 22, No: 2822; Libâs, 14, No: 3585; Dârimî, Menâsik, 88, No: 1982; Ahmed, III, 363, 387 ve diğerleri Câbir b. Abdullah'tan merfû' olarak.

⁵⁹⁴ Sahâbi Rükâne b. Abdiyezid b. Hâşim b. Abdülmuttalib b. Abdümenâf el-Muttalibî. Mekke'nin fethiyle Müslüman olmuş, sonra Medine'ye yerleşmiştir. Hz. Muâviye'nin hilafetinin başlarında vefat etmiştir. Bk. İbn Hacer, *Takribü't-tehzib*, s. 328, No: 1966.

⁵⁹⁵ Bk. İbnü'l-Esir, *en-Nihâye fî garibi'l-hadis*, İbnü'l-Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, VI, 181.

⁵⁹⁶ Ebû Dâvûd, Libâs, 21, No: 4078; Tirmizî, Libâs, 42, No: 1784; Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, I, 82; Ebû Ya'la, *el-Müsned*, III, 5, No: 1412; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, V, 71, No: 4614; Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 452; Beyhakî, *Şu'abu'l-îmân*, (nşr. Zağlûl), V, 175, No: 6258. Senedi zayıftır. Tirmizî der ki: “Bu hasen garib bir hadistir. Senedi kâim değildir. Bizler Ebu'l-Hasen el-'Askalânî'yi de, İbn Rükâne'yi de bilmiyoruz.” *el-Câmi'u's-sahih*, IV, 217. Buhârî der ki: “Muhammed b. Rükâne el-Kureşî'nin zikrettiği sened, mechûldür. Çünkü bu râvilerinden birinin diğerinden hadis dinlediği bilinmemektedir.” *et-Târihu'l-kebir*, I, 82. Hâfiz 'Irâkî, İbn Hacer, Suyûtî, Münâvî ve el-Elbânî de hadisin zayıf olduğu kanaatindedirler. Bk. *el-Muğni'an hamli'l-esfâr* [bk. Mahmûd b. Muhammed el-Haddâd, *Tahrîcu ehâdisi'ihyâi'ulümi'd-dîn*, III, 1451, No: 2246]; *Telhisu'l-habir*, IV, 299, No: 2484; *Fethu'l-bârî*, X, 285; *el-Câmi'u's-sağir*, s. 362, No: 5849; *Feyzu'l-kadir*, IV, 564, No: 5849; *et-Teyisir*, IV, 430, No: 5849; *İrvâu'l-galil*, V, 329-331, No: 1503; *Makâlâtü'l-Elbânî*, s. 134; *Da'ifu'l-câmi'i's-sağir*, No: 3959; *Mişkâtü'l-mesâbih tahkiki*, II, 1244, No: 4340; *Da'ifu süneni Ebî Dâvûd*, s. 331, No: 4078; *Da'ifu süneni't-Tirmizî*, s. 168-169, No: 1784.

⁵⁹⁷ Tirmizî, Nikah, 6, No: 1088; Nesâî, Nikah, 72, No: 3371, 3372; İbn Mâce, Nikah, 20, No: 1896; Ahmed, III, 418; IV, 77, 259; ; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 184; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII, 289 Muhammed b. Hâtib el-Cumahî'den. Hadis hasendir. Bk. el-Elbânî, *İrvâu'l-galil*, VII, 50-51, No: 1994; *Mişkâtü'l-mesâbih tahkiki*, II, 943, No: 3153; *Âdâbü'z-zifâf*, s. 183, 2 nolu dipnot; *Sahihu süneni't-Tirmizî*, I, 553, No: 1088; *Sahihu süneni'n-Nesâî*, II, 456-457, No: 3369, 3370; *Sahihu süneni İbn Mâce*, II, 135, No: 1550/1923.

⁵⁹⁸ *İktidâu's-sıratü'l-mustakim*, I, 281.

giyip bu sarığını sarıyordu. Sarıksız olarak kalansuve giydiği de olurdu, kalansuvesiz sarık sardığı da olurdu.”⁵⁹⁹

Beyhakî'nin mürsel rivâyetine göre ise Hâlid b. Ma'dân el-Kelâ'î (ö.113/731) şöyle demiştir: Rasûlullah'a sadaka (zekât) olarak verilmiş elbiseler getirildi. O da bunları ashâbı arasında paylaştırdı ve şöyle buyurdu: “Sarık sararak sizden önceki ümmetlere muhalefet ediniz.”⁶⁰⁰

Muasır hadis âlimlerinden el-Elbânî (ö.1420/1999), sarık takmayı emreden veya sarıkla kılanan namazların sarıksız kılınan namazlardan daha faziletli olduğunu ifade eden bütün hadislerin zayıf olduğunu, ancak yukarıda da ifade edildiği üzere Hz. Peygamber'in de devam ettirdiği bir Arap âdet olarak sarık takmayı reddetmenin mümkün olmadığını, çünkü sarığın ibadet sünnetlerinden değil, âdet sünnetlerinden olduğunu belirtmektedir.⁶⁰¹

d. Yahudilerin elbiseye büründükleri gibi giyinmek

Giyim kuşam konusunda Ehl-i kitaba benzememenin, aksine onlara muhalefet etmenin emredildiği bir diğer konu da Yahudiler gibi elbiseye bürünüp sarınıp sarmalanmaktır. Ebû Seleme Abdurrahmân b. Avf'tan (ö.132/750) rivâyetle Ebû Hureyre (ö.58/678) şöyle demiştir: “Rasûlullah iki giyinişi yasakladı. Sizden birinizin ferici ile karnı arasında hiçbir şey olmayacak şekilde elbisesine bürünmesi (el-ihtibâ'), diğeri ise Yahudilerin elbiseye sarınıp sarmalandıkları şekilde sarınmasıdır (es-sammâ').”⁶⁰²

el-İhtibâ', Kişinin ferici ile karnı arasında hiçbir şey olmayacak şekilde elbiseye bürünmesidir. Kişinin üzerine aldığı elbisenin uçlarını bir araya getirip bağlamasıdır. Bazen bu eller ile de (tutmak suretiyle) olabilir.⁶⁰³

Yahudilerin bürünüp sarınma şekli olan es-Sammâ' ise, kişinin elbisesine sarınarak, onun herhangi bir ucunu kaldırmaması ve ellerinin de, ayaklarının da üzerlerini kapatmasıdır.⁶⁰⁴ Yani iştimâl anlamındaki elbiseyi bütün bedene eli çıkaracak yer bırakmaksızın, sarmaktır.⁶⁰⁵ Hattâbî'nin (ö.388/998) bunu, elbiseyi

⁵⁹⁹ *Zâdu'l-me'âd*, I, 135 (trc. I, 125).

⁶⁰⁰ *Şu'abu'l-îmân*, V, 176, No: 6261. Beyhakî hadisi zikrettikten sonra: “Bu munkatı'dır” demektedir. Çünkü Hâlid b. Ma'dân tâbiî olup, nübüvvet dönemine yetişmemiştir. *Şu'abu'l-îmân*, V, 176. Hâfiz İbn Hacer de bu şahsın çokça mürsel rivâyet zikrettiğine işaret etmiş bulunmaktadır. Bk. *Takrîbu'l-tehziib*, s. 291, No: 1688. Suyûtî hadisin zayıf olduğunu söylerken, Münâvî sadece mürsel olduğuna işaretle yetinmiştir. Bk. *el-Câmi'u's-sağîr*, s. 74, No: 1144; *Feyzu'l-kadîr*, I, 710, No: 1144; *et-Teysîr*, I, 478, No: 1144. el-Elbânî ise hadisin mevzu olduğunu söylemektedir. Bk. *Silsiletü'l-ehâdisi'd-da'îfe*, V, 369-370, No: 2347; *Da'îfu'l-câmi'i's-sağîr*, s. 133, No: 933.

⁶⁰¹ Bk. *Makâlâtü'l-Elbânî*, s. 129-135; *Silsiletü'l-ehâdisi'd-da'îfe*, I, 249-251, 251-252, 253-255, 255-256, No: 127-130; II, 119, 152, No: 669, 718; III, 362, No: 1217.

⁶⁰² Dârimî, Salat, 100, No: 1412; Ahmed, II, 503. Hadisin senedi hasendir. Ay. bk. Buhârî, No: 368, 584, 588, 1993, 2145, 2146, 5819, 5821; Ahmed, II, 432, 475, 478, 496, 510; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, X, 507-508, No: 6124, 6125; İbn Hibbân, *el-Müsnedü's-sahîh*, (*el-İhsân*), VI, 68, No: 2290; XII, 244, No: 5426; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V, 343; Beğavî, *Şerhu's-sünne*, VIII, 142, No: 2111.

⁶⁰³ İbnu'l-Esîr, *en-Nihâye fi garîbi'l-hadis*, I, 335.

⁶⁰⁴ İbnu'l-Esîr, *a.g.e.*, III, 54.

⁶⁰⁵ Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhîd*, s. 1319.

bedene sarmak ve uçlarını kaldırmaksızın salıvermek olarak açıkladığı nakledilmektedir. Subkî (1352/1933) ise bu açıklamaya, elbiseden el çıkaracak yer kalmamasını da ilave etmektedir.⁶⁰⁶ Kaynaklar “iştîmâlu’s-sammâ” ve “el-ihtibâ” kelimeleri ile ifade edilen bu bürünme tarzlarını çeşitli şekillerde açıklamaktadır.⁶⁰⁷

e. Erkeklerin ipek giyinmesi

Hz. Peygamber birçok hadisinde erkeklerin ipek giymesini yasaklamış,⁶⁰⁸ hatta bunun Acemlerin giyiniş tarzı olduğunu belirterek muhalefet edilmesini gerektiğini emretmiştir. Nitekim Ebû Reyhâne (Şem’ûn b. Zeyd)⁶⁰⁹ şöyle demiştir: “Rasûlullah on şeyi nehyetti...” Aralarında şunlar da vardır: “Kişinin Acemlerin yaptığı şekilde elbiselerinin altını ipek yapması (ipekle astarlaması) yahutta Acemler gibi omuzlarının üzerine ipek koymasındır.”⁶¹⁰

Katâde’nin (ö.118/736) rivâyetine göre ise Ömer b. el-Hattâb (ö.23/643) kafasının arka kısmını traş etmiş ve ipek giyinmiş birisini görünce: “Bir kavme benzemeye çalışan onlardandır” dedi.⁶¹¹

f. Usfur/Aspur ile boyanmış elbiseler giyinmek

Usfur, bir bitki adı olup sert eti, iyice haşlayıp pişirmeye yarar. Tohumuna kurtum denilir.⁶¹² Türkçe’de aspur olarak bilinir. Hz. Peygamber kâfirlerin elbiselerine benzediği için aspur ile boyanmış elbise giymeyi yasaklamıştır. Nitekim Cübeyr b. Nüfeyr’in bildirdiğine göre Abdullah b. Amr b. el-Âs şöyle demiştir: Rasûlullah benim üzerimde aspur ile boyanmış iki elbise (üst ve alt) gördü ve şöyle buyurdu: “Şüphesiz bu, kâfirlerin elbiselerindedir. Bunu giyinme!”⁶¹³

⁶⁰⁶ *el-Menhelu’l-‘azbi’l-mevrûd*, V, 25.

⁶⁰⁷ Bu giyim tarzları hakkında geniş bilgi için bk. Ahmed Naim, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, II, 293-294.

⁶⁰⁸ Bu rivâyetler için bk. Nevevî, *Riyâzu’s-sâlihîn*, s. 334-335, 122 nolu bâb; Bardakoğlu, “Haramlar ve Helâller”, *İlmihal*, II, 74-75.

⁶⁰⁹ Bk. İbn Hacer, *el-İsâbe fi temyizi’s-sahâbe*, III, 289-291, No: 3940; *Tehzîbu’t-tehzîb*, IV, 332-333, No: 2921; *Takrîbu’t-tehzîb*, s. 440, No: 2838.

⁶¹⁰ Ebû Dâvûd, *Libas*, 8, No: 4049; Nesâî, *Zinet*, 20, No: 5094; Ahmed, IV, 134-135; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, III, 277. İsnâdında zayıflık vardır. İbn Hacer şöyle demiştir: “Mâlik’e Ebû Reyhâne’nin hadisinden sorulunca onun hadisini zayıf görmüştür.” *Fethu’l-bârî*, X, 338. el-Elbânî de hadisini zayıf olduğu kanaatindedir. Bk. *Mışkâtü’l-mesâbih tahkîki*, II, 1247, No: 4355; *Da’ifu’l-câmi’i’s-sağîr*, s. 874, No: 6072; *Da’ifu’süneni Ebi Dâvûd*, s. 328-329, No: 4049; *Da’ifu’süneni’n-Nesâî*, s. 170-171, No: 5106.

⁶¹¹ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, XI, 453-454, No: 20986. Senedinde inkâtâ’ (kopukluk) vardır; çünkü Katâde, Hz. Ömer’e yetişmemiştir. İbn Ebî Hâtim der ki: “Katâde Rasûlullah’ın ashâbı arasında sadece Enes ve Abdullah b. Sercis ile karşılaşmıştır.” *el-Merâsîl*, s. 175.

⁶¹² Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhîd*, s. 567.

⁶¹³ Müslim, *Libâs*, 27, No: 2077; Nesâî, *Zinet*, 95, No: 5318; Ahmed, II, 162, 207, 211. Ay. bk. Tayâlisî, *el-Müsned*, s. 301, No: 2278; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, IV, 200; Ebû ‘Avâne, *el-Müsned*, V, 236, No: 8532; Tahâvî, *Şerhu me’âni’l-âsâr*, IV, 249; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-evsat*, I, 105-106, No: 327; Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 190; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, V, 60. Bk. el-Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdisi’s-sahiha*, IV, 280-281, No: 1704; *Cülbâbu’l-mer’eti’l-müslime*, s. 183-184, 1 nolu dipnot.

İbn Teymiyye (ö.728/1328) hadisi şöyle açıklar: “Görüldüğü gibi, Peygamberimiz söz konusu elbiseyi giymenin yasak edilmesini o elbisenin “kâfir kıyafeti” oluşu gerekçesine bağlıyor. İsterse bu giyilen elbise kâfirlerin dünya malından paylarına düşünden faydalanmak kasdıyla helal ve hoş gördükleri elbise olsun, isterse kâfirlerin mutad olarak günlük giydikleri elbise olsun, hiç fark etmez. Nitekim Peygamberimiz başka bir hadisinde de şöyle buyurmuştur: “Kâfirler dünyada altın ve gümüş kaplardan faydalanırlar. Oysa bu kaplar âhirette müminler içindir.”⁶¹⁴ İşte bu yüzden İslâm âlimleri özel olarak erkeklerin ipekli kumaş giyinmesini, genel olarak da müslümanların altın ve gümüş kaplar kullanmasını kâfirlere benzemek, onlara özenmek saymışlardır.”⁶¹⁵

Muhaddis el-Elbânî de (ö.1420/1999) şöyle demektedir: “Hadis, müslümanın kâfirlere has elbiseleri giymesinin ve onların kılıklarına bürünmesinin caiz olmadığını göstermektedir.”⁶¹⁶

g. Belden aşağısını örten peştamal/izar ve ayakkabı giyinmek

Hz. Peygamber Ehl-i kitap sadece şalvar giyip izâr bağlamadığı yine mest giyip ayakkabı giymediği için onlara muhalefet ederek bunların hepsinin giyilmesini emretmiştir. Ebû Umâme el-Bâhili (ö.86/705) şöyle bir olay anlatır: Rasûlullah birgün ensardan yaşlıca bazı kimselerin yanından geçti... Hadiste şunlar da zikredilmiştir: Ey Allah’ın Rasûlü, dedik. Ehl-i kitap sirvâl (şalvar ve bu gibi şeyler) giyerler ama izâr⁶¹⁷ bağlamazlar. Bunun üzerine Rasûlullah şöyle buyurdu: “Sizler sirvâl da giyinin, izâr da bağlayın, Ehl-i kitaba muhalefet edin.”

Ey Allah’ın Rasûlü, dedik. Ehl-i kitap mest giyerler ama ayakkabı giyinmezler. Rasûlullah şöyle buyurdu: “Sizler ayakkabı da giyinin, mest de giyinin ve Ehl-i kitaba muhalefet edin.”⁶¹⁸

Atâ’ b. Ebî Rebâh (ö.114/732) da İbn Abbâs’ın (ö.68/687) şöyle dediğini nakleder: Rasûlullah Mekke’yi fethettiğinde şöyle buyurdu: “Şüphesiz Azîz ve Celîl olan Allah ile Rasûlü size şarabı ve onun bedelini haram kıldı... Üzerinizde

⁶¹⁴ İbn Teymiyye “Şüphesiz bu, kâfirlerin elbiselerindedir. Bunu giyinme!” hadisinin hemen öncesinde metnine yer verdiği şu hadisi kastediyor: “Gümüş ve altın kaplarda su içmeyiniz ve yemek yemeyiniz. Bunlar dünyada kâfirler için âhirette ise sizin içindir.” Buhârî, Eşribe, 27, 28, No: 5632, 5633; Müslim, Libâs, 4, 5, No: 2067 ve diğerleri Huzeýfe b. el-Yemân’dan.

⁶¹⁵ *İktidâu’s-sırâtü’l-mustakîm*, I, 360-361.

⁶¹⁶ *Silsiletü’l-ehâdisi’s-sahîha*, IV, 281.

⁶¹⁷ Belden aşağısını örten peştamal. İbnu’l-Manzûr izarı şöyle tanımlamaktadır: “İnsanın belden aşağısını gizleyen ve örten her şey.” *Lisânu’l-Arab*, IV, 17.

⁶¹⁸ Ahmed, V, 264; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebir*, VIII, 236-237, No: 7924; Beyhakî, *Şu’abu’l-îmân*, nşr. Zağlûl, V, 214, No: 6405 el-Kâsım Ebû Abdırrahmân eş-Şâmî yoluyla Ebû Umâme el-Bâhili’den merfû’ olarak. Senedi hasendir. Hafız İbn Hacer de *Fethu’l-bârî*, X, 367’de hasen olduğunu belirtmiştir. Heysemî de şöyle demiştir: “Ahmed’in senedindeki râviler el-Kâsım dışında Sahîh’in râvileridirler. O da sika bir ravi olmakla birlikte hakkında zarar vermeyen ifadeler kullanılmıştır.” *Mecma’u’z-zevâid*, V, 131. el-Elbânî de isnâdının hasen olduğunu belirtmektedir. Bk. *Cilbâbu’l-mer’eti’l-müslime*, s. 184-185, 3 nolu dipnot; *Silsiletü’l-ehâdisi’s-sahîha*, III, 249, No: 1245; *Sahîhu’l-câmi’i’s-sağîr*, I, 313, No: 1493; II, 1196, No: 7114.

izar bağlamadan çarşı pazarlarda yürümeziniz. Bizden başkalarının sünnetini yapan (onların yolundan giden) bizden değildir.”⁶¹⁹

Taberânî'nin rivâyetine göre ise Câbir b. Abdullah (ö.74/693) şöyle demiştir: Ashâb: Ey Allah'ın Rasûlü, müşrikler sirbal (şalvar, uzun gömlek ve benzeri)⁶²⁰ giyinirler, fakat izar bağlamazlar. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Sizler sirbal de giyinin, izarı da bağlayın.” Ey Allah'ın Rasûlü müşrikler çıplak ayakla yürürler ve ayakkabı giyinmezler, dediler. Allah Rasûlü şöyle buyurdu: “Sizler ise çıplak ayakla da yürüebilirsiniz, ayakkabı da giyinebilirsiniz. Gücünüz yettiği her şeyle şeytanın dostlarına muhalefet ediniz.”⁶²¹

2. Zinet/Süslenmek

a. Sakalları uzatmak ve bıyıkları kesmek

Rasûlullah birçok hadisinde sakal ve bıyık hususunda Müşrikler, Mecusiler ve Ehl-i kitap olmak üzere genel anlamda kâfirlere muhalefet edilmesini emrederek sakalların koyverilmesini/uzatılmasını, bıyıkların ise kesilmesini/kısaltılmasını emretmiştir. Bu konudaki hadisler şöyledir:

Nâfi'den (ö.117/735) rivâyetle, İbn Ömer (ö.74/693) Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu nakletti: “Müşriklere muhalefet edin. Sakalları koyverin ve bıyıkları kesin.”⁶²²

Ebû Seleme b. Abdurrahmân'dan (ö.94/713) rivâyetle, Ebû Hureyre (ö.58/678) Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu nakletmiştir: “Mecusiler bıyıklarını salıveriyor, sakallarını kesiyorlardı. Siz onlara muhalefet edin. Bıyıklarınızı kesiniz, sakallarınızı koyveriniz.”⁶²³

⁶¹⁹ *el-Mu'cemu'l-kebir*, XI, 123, No: 11335; *el-Mu'cemu'l-evsat*, IX, 162, No: 9426. Senedi zayıftır, senedinde Yûsuf b. Meymûn vardır. Heysemî der ki: “Senedinde Yûsuf b. Meymûn vardır. Diğer râvileri ise sikadrlar.” *Mecma'u'z-zevâid*, V, 169. Elbânî de hadisin zayıf olduğunu söylemektedir. Bk. *Silsiletü'l-ehâdisi'd-da'ife*, VII, 55-56; No: 4057; *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahiha*, V, 258.

⁶²⁰ Bk. İbnu'l-Esîr, *en-Nihâye fi garîbi'l-hadis*, II, 357.

⁶²¹ *el-Mu'cemu'l-evsat*, IV, 253-254, No: 4122. Taberânî hadisi şu senedle rivâyet etmiştir: Bize Ali b. Sa'îd anlattı, bize Ahmed b. Abdurrahman b. Vehb anlattı, bize amcam Abdullah b. Vehb anlattı, bana Abdullah b. es-Semh, Halid b. Meymun'dan anlattı, o Yunus b. Ubeyd'den, o el-Hasen'den, o Câbir b. Abdullah'tan merfû' olarak. Bu isnâdda zayıflık vardır. Çünkü isnâdda Taberânî'nin şeyhi Ali b. Sa'îd er-Râzî bulunmaktadır. Ebû Hâtim der ki: “Bu hadisin senedi muzdaribtir.” *İlelü'l-hadis*, I, 486. Heysemî de Ali b. Sa'îd dolayısıyla hadisi zayıf olarak değerlendirmiştir. Bk. *Mecma'u'z-zevâid*, V, 131.

⁶²² Buhârî, *Libâs*, 64, No: 5892; ay. bk. *Libâs*, 65, No: 5893; Müslim, *Taharet*, 52-54, No: 259; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I, 150; Beğavî, *Şerhu's-sünne*, XII, 107, No: 3194. Ebû 'Avâne aynı hadisi İbn Ömer'den “Mecusilere muhalefet edin. ...” lafzıyla rivâyet etmiştir. Bk. *el-Müsned*, I, 162, No: 468. Bu bâbda daha başka hadisler de vardır: Ebû Hureyre hadisi: “Mecusilere muhalefet ediniz” lafzıyla Müslim, *Taharet*, 55, No: 260; Ahmed, II, 365, 366; Ebû 'Avâne, *el-Müsned*, I, 161 No: 465; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I, 150. Enes hadisi: Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, IV, 230 “... Bıyıkları kısaltınız, sakalları koyveriniz ve Yahudilere benzemeyiniz” lafzıyla. Bezzar, *el-Müsned*, Keşfu'l-estâr, III, 371, No: 2972 “Mecusilere muhalefet ediniz” lafzıyla. Heysemî, Bezzâr rivâyeti hakkında şöyle der: “Senedinde el-Hasen b. Ebî Ca'fer vardır ki zayıf-metrük bir râvidir.” *Mecma'u'z-zevâid*, V, 166.

⁶²³ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, I, 139. İbn Hibbân hadisi aynı isnâdda “Muhakkak şunlar İslam fitratıdır: Cuma günü gusletmek, sünnet olmak, bıyıkları almak, sakalları salıvermek. Çünkü Mecusiler bıyıklarını salıverir, sakallarını keserler. Siz de onlara muhalefet ediniz. Bıyıklarınızı kesiniz, sakallarınızı salıveriniz.” lafzıyla rivâyet etmiştir. *el-Müsnedü's-Sahih*, (el-İhsan), IV, 23, No: 1221. Hadisin sıhhati senedindeki İsmâil b. Ebî Uveys nedeniyle

Meymûn b. Mihrân'dan (ö.117/735) rivâyetle İbn Ömer şöyle demiştir: Rasûlullah'a Mecusilerden sözedilince şöyle buyurdu: "Onlar bıyıklarını salıveriyorlar, sakallarını ise traş ediyorlar. Siz de onlara muhalefet ediniz." Bu sebeple İbn Ömer koyunun yünlerinin yahut devenin tüylerinin kırılıp kesildiği gibi bıyıklarını keserdi.⁶²⁴

Ömer b. Ebû Seleme'nin (ö.132/750) babası Ebû Seleme b. Abdurrahmân'dan (ö.94/713) rivâyetine göre Ebû Hureyre şöyle demiştir: Rasûlullah şöyle buyurdu: "Şüphesiz müşrikler bıyıklarını salıveriyor, sakallarını kesiyorlar. Siz onlara muhalefet ederek sakalları koyverin ve bıyıkları kesin."⁶²⁵

Ebû Umâme el-Bâhilî (ö.86/705) şöyle bir olay anlatır: Rasûlullah Ensâr'dan yaşlı birtakım kimselerin yanına geldi... Hadiste şu ifadeler de yer almaktadır: Ey Allah'ın Rasûlü! dedik. Ehl-i kitap sakallarını kesiyor, bıyıklarını salıveriyorlar. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Siz bıyıklarınızı kesiniz, sakallarınızı salıveriniz, Ehl-i kitaba muhalefet ediniz."⁶²⁶

Abdûlmeccid b. Süheyl b. Abdurrahmân b. Avf'ın rivâyetine göre Ubeydullah b. Utbe (Abdullah b. Ebî 'Utbe el-Ensârî)⁶²⁷ dedi ki: Mecusilerden bir adam Rasûlullah'a sakalını traş etmiş, bıyığını uzatmış olduğu halde geldi. Hz. Peygamber ona: "Bu ne?" diye sordu. Adam: Dinimizde bu böyledir, deyince, Allah Rasûlü şöyle buyurdu: "Bizim dinimizde bıyıklarımızı kesmek ve sakallarımızı koyvermek vardır."⁶²⁸

tartılılmışsa da genel kanaat hadisin sahih olduğu yönündedir. el-Elbânî de hadisin sahih olduğunu söylemektedir. Bk. *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahiha*, VII, 331-332, No: 3123; *Sahihiu mevâridi'z-zam'an*, I, 267, No: 466/560. Ayrıca hadisin Ebû Hureyre ve İbn Ömer yoluyla az önce kaydedilen iki şahidinin de bulunduğunu hatırdan çıkarmamak gerekir.

⁶²⁴ İbn Hibbân, *el-Müsnedü's-Sahih*, (el-İhsân), XII, 289-290, No: 5476; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I, 151. Hafız İbn Hacer hadisi ve muharriclerini zikretmekle yetinirken el-Elbânî hadisin sahih Şuayb el-Arnâvût da hasen olduğunu belirtmişlerdir. Bk. *Fethu'l-bârî*, X, 3600; *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahiha*, VI/2, 806-808, No: 2834; *Sahihiu mevâridi'z-zam'an*, II, 54-55, No: 1237/5452; *el-İhsân tahkiki*, XII, 289-290, No: 5476, 1 nolu dipnot. İbn Ebî Şeybe hadisin sonunda bulunan İbn Ömer'in uygulamasını şöyle rivâyet etmiştir: "Meymûn b. Mihrân'dan dedi ki: İbn Ömer bıyığına yönelir ve koyunun yünlerinin kırılıp kesildiği gibi bıyıklarını keserdi." *el-Musannef*, V, 228, No: 25492.

⁶²⁵ Bezzâr, *el-Müsned*, Keşfu'l-Estâr, III, 370, No: 2971. Senesinde zayıf vardır. Çünkü isnâdında Ömer b. Ebû Seleme bulunmaktadır. Heysemî şunları söylemektedir: "Senedinde yer alan Ömer b. Ebû Seleme'yi, İbn Ma'in ve başkaları sika olarak değerlendirirken, Şu'be ve başkaları da zayıf olduğunu söylemişlerdir." *Mecma'u'z-zevâid*, V, 166.

⁶²⁶ Ahmed, V, 264; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, VIII, 236-237, No: 7924; Beyhakî, *Şu'abu'l-îmân*, (nşr. Zağlûl), V, 214, No: 6405. Senedi hasendir. Hafız İbn Hacer de *Fethu'l-bârî*, X, 367'de hasen olduğunu belirtmiştir. Heysemî de şöyle demiştir: "Ahmed'in senedindeki râviler el-Kâsım dışında *Sahih*'in râvileridirler. O da sika bir ravi olmakla birlikte hakkında zarar vermeyen ifadeler kullanılmıştır." *Mecma'u'z-zevâid*, V, 131. el-Elbânî de isnâdının hasen olduğunu belirtmektedir. Bk. *Cilbâbu'l-mer'eti'l-müslime*, s. 184-185, 3 nolu dipnot; *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahiha*, III, 249, No: 1245; *Sahihiu'l-câmi'i's-sağîr*, I, 313, No: 1493, II, 1196, No: 7114.

⁶²⁷ Bk. Mizzî, *Tehzibu'l-kemâl*, XV, 271-272, No: 3413; İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyizi's-sahâbe*, IV, 143, No: 4832; *Tehzibu'l-tehzib*, V, 276, No: 3575; *Takribu'l-tehzib*, s. 525, 642, No: 3485, 4348.

⁶²⁸ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, V, 226, No: 25502. Hadis, sahâbenin mürsellerindendir, senedi hasendir. Buna yakın olarak İbn'un-Neccâr, *Zeylu târihi Bağdâd*, II, 89'da İbn Abbâs'dan gelen bir rivâyeti şu lafızla zikretmiş bulunmaktadır: "Acemlerden bir heyet Rasûlullah'ın huzuruna geldi. Bunlar sakallarını traş etmiş, bıyıklarını da kesmişlerdi. Bunun üzerine Rasûlullah şöyle buyurdu: 'Siz bunlara muhalefet ediniz. Bıyıklarınızı kesiniz, sakallarınızı salıveriniz.'"

İbn Teymiyye (ö.728/1328) bu hadislerdeki ifade tarzıyla ilgili olarak şunları söyler: “Rasûlullah mutlak manada müşriklere muhalefet etmeyi emretmiş sonra da “sakalları koyverin ve bıyıkları kesin” demiştir. Bu ikinci cümle ilk cümleden bedeldir. Hiç şüphesiz bu tür bedeller müfredatta (kelimelerde) vukû bulduğu gibi cümlelerde de vukû bulur. Nitekim Allah Teâlâ: “*Onlar (Firavun taraftarları) size azabın en kötüsünü reva görüyorlar, yeni doğan erkek çocuklarınızı kesiyorlar, (fenalık için) kızlarınızı hayatta bırakıyorlardı.*”⁶²⁹ buyurmuştur. İşte bu kesme ve hayatta bırakma en kötü azabın ta kendisidir. Yine burada, bu hadiste de müşriklere muhalefet emri, emredilenin ta kendisidir. Ancak her ne kadar muhalefet etme tutumu belli bir davranışa bağlanıyorsa da, müşriklere muhalefet ifadesinin başa alınması ve hiçbir kayda bağlanmaması sırf muhalefet etme tutumunun şeriat koyucunun amacı olduğunu gösteriyor. Çünkü muhalefet etmeyi öne almak, genel ifadeyi belirlinin önüne getirmek içindir. Tıpkı senin birine “misafirini ağırla; ona yemek ver, onunla konuş” demen gibi. Bu sözünden anlaşılacak şey, senin asıl amacının misafirin ağırlanmasının olduğudur. Bu amacını dile getirdikten sonra bu ikramın o andaki gereği olarak bazı belirli davranışları (yemek verme, konuşma) hatırlatıyorsun. [...] Mecusilerle ilgili hadiste de şeriat koyucunun Mecusilere/ateşperestlere benzememeyi amaç edindiğini görüyoruz. Bu amaç, varılan hükmün ya tek gerekçesi, ya gerekçelerinden biri veya gerekçenin bir bölümüdür. Bu böyle olduğu için ilk devir müslümanları (Selef) gerek bu konuda ve gerekse başka konularda Mecusilere/ateşperestlere benzemenin yanlışlığını anlayınca Peygamberimiz tarafından açıkça belirtilmeyen Mecusi geleneklerinden de uzak durmuşlar, onlardan hoşlanmamışlardır. [...] Görüldüğü gibi ilk devir müslümanları söz konusu hareketin hoş olmayışını bazen Ehl-i kitaba benzemeye ve bazen de Acemlere benzemeye bağlıyorlardı. Bilindiği gibi her iki gerekçe de sünnette belirtilmiştir.”⁶³⁰

el-Elbânî de (ö.1420/1999) bu hadislerdeki ifadenin mefhûmu muhâlifinden yola çıkarak sakalları kesip bıyıkları uzatmanın kâfirlere benzemek demek olduğunu belirtmektedir.⁶³¹

b. Saçları ortadan ayırmak

Hız. Peygamber saçlarına şekil verme hususunda saçlarını alınlarına doğru serbet bırakan Ehl-i kitaba muhalefet etmiş ve saçlarını ortadan ikiya ayırmıştır. Nitekim Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe’den (ö.94/713) rivâyetle İbn Abbâs (ö.68/687) şöyle demiştir: “Ehl-i kitap saçlarını alınlarına doğru serbest

⁶²⁹ Bakara, 2/49.

⁶³⁰ *İktidâu’s-sırâtı’l-mustakîm*, I, 203-207.

⁶³¹ Bk. *Âdâbu’z-zîfâf*, s. 209-210.

bırakıyorlardı.⁶³² Müşrikler de saçlarını ortadan ayırıyorlardı. Rasûlullah ise emrolunmadığı hususlarda Ehl-i kitaba muvafakat etmeyi severdi. Bu sebeple Rasûlullah önce saçının perçemini salıverdi, daha sonra saçını ortadan ayırdı.”⁶³³

Hadisin zahiri, Rasûlullah’ın bu konuda Ehl-i kitaba muhalefet etmekle emrolunduğunu bu nedenle önce saçının perçemini salıverdiğini, daha sonra saçını ortadan ayırdığını ifade etmektedir.

c. Saçla ilgili tasarruflar

Hız. Peygamber peruk (eğreti, takme saç) takan ve taktırana, hem Allah’ın hem de kendisinin lanet ettiğini haber vermiş ve bu eylemi Yahudilere benzeme olarak niteleyerek kesin bir dille yasaklamıştır. Bu konudaki hadisler birçok sahâbî tarafından rivâyet edilmiş olup en sahih hadis mecmualarında geçmektedir.⁶³⁴ Urve b. ez-Zübeyr’in (ö.93/712) İbn Abbâs’tan rivâyet ettiğine göre Rasûlullah kesilmiş bir parça saç ile çıktı ve şöyle buyurdu: “İsrail(oğulları) kadınları bunu başlarına koyuyorlardı. Bu sebeple onlara lanet olundu ve mescidlere gitmeleri onlara haram kılındı.”⁶³⁵

Humejd b. Abdurrahmân b. ‘Avf’tan (ö.105/723) rivâyetle Muâviye b. Ebî Süfyân (ö.60/680) bir hac mevsiminde minber üzerinde olduğu halde hizmetinde bulunanlardan birisinin elinde bulunan bir parça saçını eline alarak: Nerde âlimleriniz, diye sordu. Ben Rasûlullah’ın böyle bir şeyden nehyettiğini ve şöyle buyurduğunu dinlemiştik: “İsrailoğullarının kadınları bunları kullanmaya başlayınca helak edildiler.”⁶³⁶

Bir diğer rivâyette Sa’îd b. el-Müseyyeb (ö.93/712) şöyle demiştir: Muâviye b. Ebî Süfyân Medine’ye son gelişinde bize bir hutbe îrad etti. Bir top saç çıkartarak bize dedi ki: Ben Yahudiler dışında bu işi kimsenin yapacağını zannetmiyordum. Hız. Peygamber buna –yani saçta saç eklemeye– zûr (yalan) adını vermiştir.”⁶³⁷

⁶³² Bk. Nevevî, *el-Minhâc*, XV, 90.

⁶³³ Buhârî, *Menâkıb*, 23, No: 3558; *Menâkıbu’l-Ensâr*, 52, No: 3944; *Libâs*, 70, No: 5917; *Müslim*, *Fadâil*, 90, No: 2336; *Ebü Dâvûd*, *Tereccül*, 10, No: 4188; *Nesâî*, *Zinet*, 61 No: 5240; *İbn Mâce*, *Libâs*, 36, No: 3632; *Ahmed*, I, 246. Ay. bk. *Mâlik*, *el-Muvatta’*, Şaar, 3, II, 722. İbn Şihâb ez-Zühri’den mürsel olarak.

⁶³⁴ Bu hadisler için bk. Nevevî, *Riyâzu’s-sâlihîn*, s. 567-568, 296 nolu bâb; *Kılavuz*, “Akâid”, *İlmihal*, I, 80.

⁶³⁵ *Taberânî*, *el-Mu’cemu’l-kebir*, X, 297, No: 10718; *el-Mu’cemu’l-ıvsvat*, I, 113-114, No: 354. İbn Lehî’a’nın ihtilatından dolayı hadisin senedi sorunludur. *Taberânî* hadisin peşinden şöyle demiştir: “‘Urve’nin İbn Abbâs’dan rivâyet ettiği bu hadisi ‘Urve’den Ebu’l-Esved’den başkası rivâyet etmemiştir. İbn Lehî’a da bu hadisi Ebu’l-Esved’den rivâyette teferrüd etmiştir.” *el-Mu’cemu’l-ıvsvat*, I, 113. Heysemî ise şöyle demiştir: “Senedinde İbn Lehî’a vardır. Onun rivâyet ettiği hadisler hasendir. Bir parça da zayıflığı vardır, diğer râviler sikadrlar.” *Mecma’u’z-zevâid*, V, 169.

⁶³⁶ *Buhârî*, *Ehâdisu’l-Enbiyâ*, 54, No: 3468; *Libâs*, 83, No: 5932; *Müslim*, *Âdâb*, 122, No: 2127; *Ebü Dâvûd*, *Tereccül*, 5, No: 4167; *Tirmizî*, *Edeb*, 32, No: 2781; *Nesâî*, *Zinet*, 67, No: 5247; *es-Sünenü’l-kübrâ*, VIII, 333, No: 9314; *Mâlik*, *el-Muvatta’*, Şaar, 2, II, 722; *Ahmed*, IV, 95 ve diğerleri.

⁶³⁷ *Buhârî*, *Ehâdisu’l-Enbiyâ*, 54, No: 3488; *Libâs*, 83, No: 5938; *Müslim*, *Âdâb*, 123, No: 2127; *Nesâî*, *Zinet*, 67, No: 5248; *es-Sünenü’l-kübrâ*, VIII, 333-334, No: 9315; *Ahmed*, IV, 91 ve diğerleri.

d. Kafanın sadece arka kısmını traş etmek

Hz. Peygamber birden çok hadisinde erkeklerin saçlarının bir kısmını tıraş edip bir kısmını bırakmalarını yasaklamıştır.⁶³⁸ Nitekim Hz. Ömer'in (ö.23/643) rivâyetine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Hacamat yaptırmaksızın başın arka kısmını traş etmek Mecusiliktir.”⁶³⁹

Taberânî hadisi rivâyet ettikten sonra şöyle der: “Bana göre hadisin anlamı – ki en dorusunu Allah bilir– şudur: “Hz. Peygamber bütün başı tıraş etmek yerine sadece başın arka kısmını tıraş etmeyi çirkin görmüştür.”⁶⁴⁰

Hadiste, mesela hacamat gibi insanın başının arka kısmındaki saçları traş etmesini gerektiren bir zaruret olmadan, o bölgeyi traş etmenin yasak olduğu ifade edilmektedir. Buna gerekçe olarak da bu işin Mecusilerin uygulaması olduğu gösterilmiştir.⁶⁴¹

Katâde'den (ö.118/736) rivâyetle Hz. Ömer başının arka kısmını traş etmiş ve ipek giyinmiş bir adam görünce: “Bir kavme benzemeye çalışan onlardır.” dedi.⁶⁴²

e. Saçın iki örük halinde örülmesi

Sahâbenin bir kısmı Yahudilerin uygulamasına benzediği için saçın iki örük halinde örülmesini yasaklamıştır. Nitekim Haccâc b. Hassân el-Kaysî şöyle anlatır: Enes b. Mâlik'in (ö.93/711) yanına girdik. Kızkardeşim Muğîre bint. Hassân et-Temîmiye bana anlattı dedi ki: O gün sen küçük bir çocuktun ve senin

⁶³⁸ Bu hadisler için bk. Nevevî, *Rivâzu's-sâlihîn*, s. 566-567, 295 nolu bâb.

⁶³⁹ Deylemî, *Müsnedü'l-firdevs*, II, 146, No: 2749; İbn Asâkir, *Târîhu (medîneti) Dimaşk*, LVI, 204. Suyûtî ve Münâvî hadisi sadece zikretmekle yetinirlerken, el-Elbânî zayıf olduğunu söylemiştir. Bk. *el-Câmi'u's-sağîr*, s. 228, No: 3753, *Feyzu'l-kadîr*, III, 525, No: 3753; *et-Teyisr*, III, 314, No: 3753; *Silsiletü'l-ehâdisi'd-da'îfe*, VII, 493, No: 3496; *Da'îfu'l-câmi'i's-sağîr*, s. 404, No: 2740. Hadis ayrıca “Rasûlullah “Hacamat dışında başın arka kısmını (bazı rivâyetlerde: usturayla) traş etmeyi yasakladı.” lafzıyla da rivâyet edilmiştir. İbn Ebî Hâtim, *İlelü'l-hadis*, III, 415-416, No: 2462; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, III, 220, No: 2969; *el-Mu'cemu's-sağîr*, (nşr. er-Ravdu'd-Dânî), I, 166-167, No: 261; İbn 'Adî, *el-Kâmil*, III, 1210; İbn Asâkir, *Târîhu (medîneti) Dimaşk*, LVI, 204. Taberânî hadisin hemen peşinden şöyle demiştir: “Hadisi Katâde'den Sa'id b. Beşîr'den başkası, Sa'id'den de el-Velîd b. Müslim'den başkası rivâyet etmemiştir.” *el-Mu'cemu's-sağîr*, (nşr. er-Ravdu'd-dânî), I, 167. Ebû Hâtim er-Râzî hadisin hakkında şöyle söylemektedir: “Bu, bu isnâdla yalan bir hadistir. Mümkündür ki, bir hadis başka bir hadise girmek suretiyle râvîlere ulaşmıştır. Bu hadisi Süleymân b. Şurahbîl'in kitabında gördüm ama yazmadım. Süleymân benim nazarımda, bir adam onun için hadis uydursa bunu anlamayacak konumdadır.” *İlelü'l-hadis*, III, 416. Ebû Zûr'a er-Râzî de şöyle demektedir: “Bu bâtil olup el-Velîd'in hadisinden değildir.” *Sualânu'l-Berza'î li Ebî Zûr'a*, I, 549. İbn 'Adî ise şöyle demektedir: “Bu hadisi Katâde'den Sa'id b. Beşîr'den başkası rivâyet etmiyor. Bu Sa'id'den münker bir metin olup Sa'id'den bunu el-Velîd b. Müslim rivâyet etmiştir.” *el-Kâmil*, III, 1210. Heysemî de şöyle demektedir: “Hadisi Taberânî *es-Sağîr* ve *el-Evsat*'ta rivâyet etmiş olup isnâdında Sa'id b. Beşîr vardır. Sa'id'i Şu'be ve diğerleri tevsik etmiş, İbn Ma'in ve diğerleri ise zayıf görmüşlerdir. Geri kalan ricâli Sahîh'in ricâlidir.” *Mecma'u'z-zevâid*, V, 169. el-Elbânî bu rivâyetin de zayıf olduğunu söylemektedir. Bk. *Silsiletü'l-ehâdisi'd-da'îfe*, VII, 493.

⁶⁴⁰ *el-Mu'cemu's-sağîr*, (nşr. er-Ravdu'd-dânî), I, 167.

⁶⁴¹ İbn Teymiyye, *İktidâu's-sırâtü'l-mustakîm*, I, 205-207.

⁶⁴² Abdürrezzâk, *el-Musannef*, XI, 453-454, No: 20986. Senesinde inktâ' (kopukluk) vardır; çünkü Katâde, Hz. Ömer'e yetişmemiştir. İbn Ebî Hâtim der ki: “Katâde Rasûlullah'ın ashâbı arasında sadece Enes ve Abdullah b. Sercis ile karşılaşmıştır.” *el-Merâsîl*, s. 175.

iki örügün vardı. (Enes) senin başını sıvazladı, sana dua edip dedi ki: “Bu iki örüğü traş edin yahut kesin. Çünkü bu Yahudilerin kılığıdır.”⁶⁴³

İbn Teymiyye (ö.728/1328) bu rivâyetin hemen ardından şöyle der: “Görüldüğü gibi Enes b. Mâlik erkeklerin örgülü saç uzatmasını, Yahudi âdeti olduğu gerekçesi ile yasaklıyor. Herhangi bir yasağı belirli bir gerekçeye dayandırmak o gerekçenin hoş bir şey olmadığını ve olmamasının istendiğini gösterir. Bundan anlaşılır ki, Yahudi âdeti saç biçimi gibi basit bir konu ile ilgili olsa bile, varlığı istenmeyen bir şeydir. Biz de zaten bu ilkeyi vurgulamak istiyoruz.”⁶⁴⁴

Şemsu'l-Hakk el-'Azîm Âbâdî de şunları söylemektedir: “Hadisin başlığa uygunluğu iki örük yapmanın Yahudilerin kılığı olduğunun ifade edilmesi cihetiyledir. Tek bir örük yapmak ise Yahudilerin yaptığı bir şey değildi. Çünkü bu sözü söylemiş olan Enes'in bir perçemi bulunuyordu. Hz. Peygamber de Enes'i o perçeminden yakalıyordu. Böylelikle tek bir örüğün bir sakıncası olmadığı anlaşılmış olmaktadır. Ruhsat ile kastedilen işte budur. ...”⁶⁴⁵

f. Erkeklerin altın yerine gümüş yüzük takması

Hz. Peygamber birçok hadisinde Müslüman erkeklerin altın yüzük takmalarını kesin bir dille yasaklamış,⁶⁴⁶ müşriklere muhalefet olması için altın yüzük yerine gümüş yüzük takılmasını emretmiştir. Nitekim Enes b. Mâlik'in rivâyetine göre Hz. Peygamber: “Altın müşriklerin süsüdür, gümüş müslümanların süsüdür, demir ise cehennemliklerin süsüdür.”⁶⁴⁷ buyurmuştur.

g. Saçları boyamak

Hz. Peygamber bazı hadislerinde Müslüman erkek ve kadınların hiçbir gerekçeye bağlamadan doğrudan, ağaran saçları siyah dışında bir şey ile boyayarak değiştirmeyi emretmiş,⁶⁴⁸ başka bazı hadislerinde ise saçlarını boyamayan Yahudiler ve Hristiyanlara muhalefet gerekçesine dayandırarak

⁶⁴³ Ebû Dâvûd, Tereccül, 15, No: 4197; Beyhakî, *Şu'abu'l-îmân*, (nşr. Zağlûl), V, 231, No: 6483. Eserin isnâdında Hassân'ın kızı Muğire dolayısıyla zayıflık vardır. Şemsu'l-Hakk el-'Azîm Âbâdî eserin sıhhat durumuna yönelik Münziri'nin sükut ettiğini ifade ederken, el-Elbânî eserin zayıf olduğunu belirtmiştir. Bk. *'Avnu'l-ma'bûd*, XI, 168; *Mişkâtü'l-mesâbîh tahkiki*, II, 1271, No: 4484; *Da'ifu'süneni Ebî Dâvûd*, s. 339, No: 4197.

⁶⁴⁴ *İktidâu's-sırân'l-mustakim*, I, 386.

⁶⁴⁵ *'Avnu'l-ma'bûd*, XI, 168.

⁶⁴⁶ Bu hadisler için bk. Buhârî, Libâs, 45, 46, 47, No: 5863-5868; Müslim, Libâs, 51-55, No: 2089-2092.

⁶⁴⁷ Suyûtî ve Ali el-Hindî hadis için Zemahşeri'ye ait bir cüzü kaynak göstermişlerdir. Bk. *el-Câmi'u's-sağîr*, s. 266, No: 4358; *Kenzu'l-'ummâl*, VI, 286, No: 17354. Münâvî ise ayrıca Deylemî'yi kaynak olarak göstermiştir. Bk. *Feyzu'l-kadîr*, III, 767. Suyûtî ve el-Elbânî hadisin zayıf olduğunu söylemişlerdir. Münâvî ise bu konuda bir şey söylememiştir. Bk. *el-Câmi'u's-sağîr*, s. 266, No: 4358; *Da'ifu'l-câmi'i's-sağîr*, s. 450, No: 3064; *Feyzu'l-kadîr*, III, 767, No: 4358; *et-Teysîr*, III, 518, No: 4358.

⁶⁴⁸ Müslim, Libâs, 78, 79, No: 2102.; Ebû Dâvûd, Tereccül, 18, No: 4204; Nesâî, Zînet, 15, No: 5079; İbn Mâce, Libâs, 33, No: 3624; Ahmed, III, 316, 322 ve diğerleri Câbir b. Abdullah'tan merfû' olarak.

saçların boyanmasını emretmiştir. Bu hususta birçok hadis bulunmaktadır. Bazıları şunlardır:

Süleymân b. Yesâr el-Hilâlî'nin (ö.100/718 sonrası) Ebû Hureyre'den (ö.58/678) naklettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Şüphesiz Yahudilerle Hristiyanlar (saçlarını) boyamazlar. Siz onlara muhalefet ediniz.”⁶⁴⁹

İbn Teymiyye (ö.728/1328) hadisi zikrettikten sonra şu yorumu yapmaktadır: “Yani Rasûlullah doğrudan doğruya onlara muhalefet etmeyi kesin olarak emretmiştir. Buradaki ifade düzenlemesinden açıkça anlaşılıyor ki, saçları boyama emrinin gerekçesi Yahudilere ve Hristiyanlara muhalefet etmektir. Çünkü “Yahudiler ve Hristiyanlar saçlarını boyamazlar, siz onların yaptıklarının muhalefet ediniz” ifadesi bu muhalefet emrinin gerekçesinin Yahudi ve Hristiyanların saç boyamamaları olduğunu gerektirir. Yani “saçlarınızı” boyayınız, çünkü onlar boyamazlar.” “Boyama” emrinin gerekçesi “Onların boyamaması olunca bu durum onlara muhalefet etme amacının boyanma emri üzerinde etkisi olmasaydı, boyanma emrinin hemen arkasından “onları” yani Yahudilerle Hristiyanları anmanın hiçbir anlamı olmazdı. [...] Açıkça anlaşılmalı ki, sırf Yahudi ve Hristiyanlara ters düşmek, şerîat koyucunun genel anlamda amacıdır. Bu yüzdendir ki, Ahmed b. Hanbel (ö.241/855) ve başka bazı imamlar saç boyama emrini, muhalefet etme gerekçesine bağlıyorlar.”⁶⁵⁰

Şemsu'l-Hakk el-'Azîm Âbâdî ise şöyle demektedir: “Hadis, saçları (siyahın dışında) boyamanın meşru oluşuna delildir. Bunun illeti de Ehl-i kitaba muhalefettir. Böylelikle saçları boyamanın müstehab oluşu bununla daha da pekişmektedir. Çünkü Rasûlullah da onlara muhalefette işi ileri götürüyor ve bunu emrediyordu.”⁶⁵¹

Başka bir hadiste Ebû Hureyre (ö.58/678) Hz. Peygamber'in şöyle dediğini nakletmiştir: “Ağaran saçların rengini değiştiriniz, Yahudilerle Hristiyanlara benzemeyiniz.”⁶⁵²

⁶⁴⁹ Buhârî, Ehâdisu'l-Enbiyâ, 50, No: 3462; Libâs, 67, No: 5899; Müslim, Libâs, 80, No: 2103; Ebû Dâvûd, Tereccül, 18, No: 4203; Zinet, 14, Nesâî, No: 5072-5075; İbn Mâce, Libâs, 32, No: 3621; Ahmed, II, 240, 260, 309, 401.

⁶⁵⁰ İktidâu's-sırâtu'l-mustakîm, I, 185, 199-200.

⁶⁵¹ 'Avnu'l-ma'bûd, XI, 172.

⁶⁵² Tirmizî, Libâs, 20, No: 1752; Ahmed, II, 261, 499; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, I, 338; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, X, 381, 41, No: 5977, 6021; İbn Hibbân, *el-Müsnedü's-sahiîh*, (el-İhsân), XII, 287, No: 5473; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII, 311 Ebû Seleme Abdurrahmân b. Avf yoluyla Ebû Hureyre'den merfû' olarak. İsnâdî sahihtir. Tirmizî hadis hakkında: “Hasen sahihtir” demiştir. *el-Câmi'u's-sahiîh*, IV, 204. el-Elbânî de hadisin hasen olduğunu belirtmiştir. Bk. *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahiha*, II, 490-491, No: 836; *Mişkâtü'l-mesâbih tahkiki*, II, 1266, No: 4455; *Cilbâbu'l-mer'eti'l-müslime*, s. 189-192, 7 nolu dipnot; *Sahihi süneni't-Tirmizî*, II, 278, No: 1752; *Sahihi süneni'n-Nesâî*, III, 363, 364, No: 5088, 5089. Hadisin ayrıca İbn Ömer, ez-Zübeyr b. el-'Avvâm, Âişe ve mürsel olarak Urve b. ez-Zübeyr'den gelen şahidleri bulunmaktadır. Tahâvî hadisi ve hadisin çeşitli rivâyetlerini kaydettikten sonra şunları söylemektedir: “Hadisin 'Urve yoluyla gelen bu senedinde ıztırâb olduğunu görmüş bulunmaktayız. Bunu Ebû Muâviye, Hişâm'dan, o babasından, o Âişe'den diye rivâyet ettiği gibi; İsbâ b. Yûnus, Hişâm'dan, o babasından, o İbn Ömer'den diye de rivâyet etmiştir. İbn Künâse de Hişâm'dan, o kardeşi Osmân'dan, o babasından, ez-Zübeyr'den diye rivâyet etmiştir. Bu ise ileri derecede bir ızdırâbtır.” *Şerhu müşkilü'l-âsâr*, IX, 300. Nesâî de İbn Ömer ve ez-Zübeyr'den gelen rivâyetleri kaydettikten sonra: “Bu iki rivâyet

İbn Teymiyye (ö.728/1328) hadisle ilgili şu yorumu yapmaktadır: “Bu hadisin ifadesi, Ehl-i kitaba muhalefet etme gereğini, onlara benzemenin yasak olduğunu daha kesin bir şekilde belirtmektedir. Çünkü bizim hiçbir rolümüz olmaksızın meydana gelmiş bir örüntüde (ak saçlılıkta) Ehl-i kitaba benzemek yasak olunca kendi irademizin ürünü olan davranışlarda onlara benzemek haydi haydi yasak olacak, hatta benzerliğin bu çeşidi birinci kategorinin tersine haram olacaktır.”⁶⁵³

Enes b. Mâlik’in (ö.93/711) rivâyetine göre ise Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Ağaran saçlarınızı kına ile değiştiriniz. Çünkü bu, yüzünüzü daha bir açar, ağızlarınızı daha hoşlandırır, cemaatinizi daha çoğaltır. Kına ise cennetliklerin kokularının en başıdır. Kına küfür ile iman arasında ayırt edicidir.”⁶⁵⁴

Abdullah b. Âmir (Gâbir el-Elhânî)’den⁶⁵⁵ rivâyetle ‘Utbe b. ‘Abd es-Sülemî (ö.87/706) şöyle demiştir: Rasûlullah Acemlere muhalefet olsun diye saçın (ağaran rengini) değiştirmeyi emir buyururdu.”⁶⁵⁶

Sa’d b. İshâk b. Ka’b b. ‘Ucre (ö.140/757), Enes b. Mâlik’in (ö.93/711) şöyle dediğini nakletmiştir: Bir gün biz Hz. Peygamber’in huzurunda iken Yahudiler de huzuruna girdi. Rasûlullah onların sakallarının ağarmış olduklarını görünce:

de mahfuz değildir” demektir. *es-Sünen*, VIII, 138. Bk. İbn Teymiyye, *İktidâu’s-sırâtü’l-mustakîm*, I, 202. Darekutnî de şunları söylemektedir: “Hişâm’ın arkadaşlarından birtakım rivâyet hafızları bunu Hişâm’dan, o ‘Urve’den mürsel olarak rivâyet etmişlerdir ki sahih olan rivâyet, budur.” *el-İlel*, IV, 235. Bk. İbn Teymiyye, *İktidâu’s-sırâtü’l-mustakîm*, I, 202.

⁶⁵³ *İktidâu’s-sırâtü’l-mustakîm*, I, 203.

⁶⁵⁴ İbn Asâkir, *Târîhu (medîneti) Dimaşk*, VII, 18. Suyûtî, Münâvî ve el-Elbânî hadisin zayıf olduğunu söylemektedirler. Bk. *Câmi’u’s-sağîr*, s. 302, No: 4909; Suyûtî, *el-Leâlî’l-masnû’a*, II, 229; *Feyzu’l-kadir*, IV, 220-221, No: 4909; *et-Teyvîr*, IV, 127, No: 4909; *Silsiletü’l-ehâdisi’d-da’ife*, VIII, 220-221, No: 3745; *Da’ifu’l-câmi’i’s-sağîr*, s. 498, No: 3408. İbnu’l-Cevzî der ki: “Kınanın faziletine dair birtakım hadisler rivâyet edilmiştir. Ancak aralarında sahih olan bir şey yoktur.” *el-Mevdû’ât*, II, 252. Bk. Şevkânî, *el-Fevâidü’l-mecmû’a*, s. 195, No: 1.

⁶⁵⁵ Taberânî’nin *el-Mu’cemu’l-kebir*’inin matbû nüshasında Abdullah b. Âmir şeklindedir. Bu bir tashîfir. Doğrusu Abdullah b. Gâbir el-Elhânî’dir. Çünkü Utbe b. Abd es-Sülemî’den rivâyette bulunan Abdullah b. Gâbir’dır. Bk. Buhârî, *et-Târîhu’l-kebir*, V, 167, No: 529; İbn Ebî Hâtim, *Kitâbu’l-Cerhi ve’t-ta’dil*, V, 135, No: 629; Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl*, XV, 417, No: 3475; İbn Hacer, *Tehzîbu’t-tehzib*, V, 312-313, No: 3640; *Takribü’t-tehzib*, s. 534, No: 3549.

⁶⁵⁶ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebir*, XVII, 129, No: 316. Hadisin senesinde el-Ahvas b. Hakîm nedeniyle zayıflık vardır. Heysemî hadis hakkında şunları söylemektedir: “Taberânî rivâyet etmiş olup senesinde el-Ahvas b. Hakîm vardır, zayıf bir râvidir. Sika olduğu da belirtilmiştir.” *Mecma’u’z-zevâid*, V, 162. Bu hususta başka hadisler de vardır: İbn Abbâs hadisi: Yukarıdaki lafızla Bezzâr, *el-Müsned*, Keşfu’l-Estâr, III, 373, No: 2979. Heysemî bu rivâyet hakkında der ki: “Senesinde Rişdîn b. Kureyb vardır, zayıf bir râvidir.” *Mecma’u’z-zevâid*, V, 160. Ayrıca İbn Sa’d ve İbn Asâkir bunu Abdurrahmân b. Âiz es-Sümâlî’den mürsel olarak rivâyet etmiştir. *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, I, 338; *Târîhu (medîneti) Dimaşk*, XXXIV, 450. Ebû Hureyre hadisi: Yukarıdaki lafızla İbn Asâkir, *Târîhu (medîneti) Dimaşk*, VII, 352. el-Elbânî bu rivâyeti isnâdındaki Bişr b. ‘Amâra el-Has’âmî nedeniyle zayıf görmüştür. Bk. *Silsiletü’l-ehâdisi’s-sahiha*, V, 150. İbn Ömer hadisi: İbn ‘Adî, “Kına yakınız, saçlarınızı ortadan ayırınız ve Yahudilerle muhalefet ediniz.” lafızıyla rivâyet etmiştir. *el-Kâmil*, II, 614. Hadisin ardından şöyle söylemektedir: “Bu zâtın yani hadisin râvilerinden birisi olan el-Hâris b. ‘İmrân el-Ca’ferî’nin rivâyetlerinin zayıflığı açıkça ortadadır.” Hâfiz İbn Hacer ve Şemsu’l-Hakk el-‘Azîm Âbâdî hadise Taberânî’nin rivâyetiyle yer vermişler, ancak sıhhatine yönelik bir şey söylememişlerdir. Bk. *Fethu’l-bârî*, X, 367; *Avnu’l-ma’bûd*, XI, 179. el-Elbânî ise hadisin mezkur şâhidlerinin hepsinin isnâd bakımından zayıf olduğunu belirttikten sonra ancak bu hadise Hz. Peygamber’in “Şüphesiz Yahudilerle Hristiyanlar (saçlarını) boyamazlar. Siz onlara muhalefet ediniz.” hadisi şâhidlik etmektedir diyerek hadisin hasen olduğu sonucuna varmıştır. Bk. *Silsiletü’l-ehâdisi’s-sahiha*, V, 150, No: 2114; *Sahihi’l-câmi’i’s-sağîr*, II, 880, No: 4887.

“Size ne oluyor? Niye (ağaran saçların rengini) değiştir miyorsunuz?” diye sordu. Onların bu işten hoşlanmadıkları ifade edilince şöyle buyurdu: “Fakat sizler (ağaran saçların rengini) değiştiriniz, ama siyahtan da kaçınız.”⁶⁵⁷

Ebû Umâme el-Bâhilî (ö.86/705) şöyle anlatır: Rasûlullah, sakalları beyazlaşmış Ensâr’dan birkaç yaşlının bulunduğu bir yere geldi. Şöyle buyurdu: “Ey Ensâr topluluğu! Saçlarınızı kırmızıya ve sarıya boyayınız ve Ehl-i kitaba muhalefet ediniz...”⁶⁵⁸

Atâ’ b. Ebî Rebâh (ö.114/732), Câbir b. Abdullah’ın (ö.74/693) şöyle dediğini nakletmiştir: Rasûlullah şöyle buyurdu: “Ağaran saçların rengini değiştiriniz. Siyah renge yanaşmayınız. Düşmanlarınız müşriklere benzemeyiniz. Kendisi ile ağaran saçların rengini değiştirdiğiniz en hayırlı şey ise kına ve ketemdir.”⁶⁵⁹

İbn Sa’d’ın rivâyetine göre İbrâhîm b. Muhammed b. Sa’d b. Ebî Vakkâs dedi ki: Rasûlullah: “Yahudiler ağaran saçlarına ne yapıyorlar?” diye sordu. Ashâb: Ağaran saçları hiçbir şeyle değiştirmiyorlar, deyince şöyle buyurdu: “Onlara muhalefet ediniz. Şüphesiz kendisiyle ağaran saçların rengini değiştirdiğiniz en uygun şey, kına ve ketemdir.”⁶⁶⁰

Dikkat edilecek olursa Hz. Peygamber onlara, muhalefet kastıyla kâfirler hakkında ve yaptıkları uygulamalara dair sorular sormuştur. Erkek için de, kadın için de ağaran saçları sarı ya da kırmızıya boyamak müstehabtır. Fakat daha sahih kabul edilen görüşe göre siyaha boyamak haramdır. Tenzihen mekruh olduğu da söylenmiştir. Ancak tercih edilen görüş haram olduğudur.⁶⁶¹

⁶⁵⁷ *el-Mu’cemu’l-’evsat*, I, 51, No: 142. Senedinde zayıflık vardır; çünkü senedinde Abdullah b. Lehî’ a vardır ki, ihtilâta uğramış bir râvidir. Taberânî hadisin ardından şöyle demiştir: “Bu hadisi, Sa’d b. İshâk’dan İbn Lehî’ a’dan başkası rivâyet etmemiştir.” *el-Mu’cemu’l-’evsat*, I, 51. Heysemî de şöyle der: “Hadisi *el-Evsat*’ta Taberânî rivâyet etmiş olup isnâdında İbn Lehî’ a vardır. Geri kalan ricâli sikadrlar. Hadis hasendir.” *Mecma’u’z-zevâid*, V, 160. el-Elbânî ise Heysemî’nin sözüne aynen yer vermekle yetinmiş kendi kanaatini doğrudan belirtmemiştir. Anlaşıldığı kadarıyla el-Elbânî, Heysemî’nin hasen hükmüne meyletmektedir. Bk. *Tamâmu’l-minne*, s. 86.

⁶⁵⁸ Ahmed, V, 264; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebir*, VIII, 236-237, No: 7924; Beyhakî, *Şu’abu’l-imân*, (nşr. Zağlûl), V, 214, No: 6405. Senedi hasendir. Hafız İbn Hacer de *Fethu’l-bârî*, X, 367’de hasen olduğunu belirtmiştir. Heysemî de şöyle demiştir: “Ahmed’in senedindeki râviler el-Kâsım dışında Sahîh’in râvileridirler. O da sika bir ravi olmakla birlikte hakkında zarar vermeyen ifadeler kullanılmıştır.” *Mecma’u’z-zevâid*, V, 131. el-Elbânî de isnâdının hasen olduğunu belirtmektedir. Bk. *Cilbâbu’l-mer’eti’l-müslime*, s. 184-185, 3 nolu dipnot; *Silsiletü’l-ehâdîsi’s-sahîha*, III, 249, No: 1245; *Sahîhu’l-câmi’i’s-sağîr*, I, 313, No: 1493; II, 1196, No: 7114.

⁶⁵⁹ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-’evsat*, V, 227, No: 5160. Senedi zayıftır. Çünkü senedinde Selm b. Sâlim el-Belhî vardır. Bk. İbn Ebî Hâtim, *Kitâbu’l-Cerh ve’t-ta’dîl*, IV, 266-267, No: 1149; Zehebî, *Mîzânu’l-i’tidâl*, II, 185, No: 3371; İbn Hacer, *Lisânu’l-mizân*, III, 63-64, No: 235. Taberânî rivâyetin ardından şöyle der: “Bu hadisi, İbn Cüreyc’den Selm b. Sâlim’den başkası rivâyet etmemiştir. İshâ b. Sâlim, bu hadisi Selm b. Sâlim’den teferrüd ederek rivâyet etmiştir.” *el-Mu’cemu’l-’evsat*, V, 227.

⁶⁶⁰ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, I, 339. Senedi zayıftır. Hadis mudaldır; çünkü İbrâhîm b. Muhammed b. Sa’d b. Ebî Vakkâs hakkında İbn Hacer şunları söylemektedir: “Bu zâtı İbn Hibbân *es-Sikât*’ında zikretmiş ve şöyle demiştir: Sahâbeden hiç kimseden hadis dinlememiştir.” *Tehzîbu’t-tehzîb*, I, 138, No: 246; *Takribu’t-tehzîb*, s. 114, No: 235. İbn Hacer’in İbn Hibbân’dan naklettiği bu sözü *es-Sikât*’ta tespit edemedim. Bk. *es-Sikât*, VI, 4-5, No: 6472.

⁶⁶¹ Bk. Nevevî, *el-Minhâc*, XIV, 80.

h. Dövmeye yaptırmak

Hz. Peygamber dövmeye yapan ve yaptıranı, hem Allah'ın hem de kendisinin lanet ettiğini haber vermiş ve bu eylemi kesin bir dille yasaklamıştır. Bu konudaki hadisler birçok sahâbî tarafından rivâyet edilmiş olup en sahih hadis mecmualarında geçmektedir.⁶⁶² Abdürrezzâk, Ma'mer'den şöyle dediğini nakletmektedir: Ben Zührî'ye dövmeye dair soru sordum. O: "Dövmeye câhiliye dönemi insanların kılıklarından" diye cevap verdi.⁶⁶³

III. MÜSLÜMAN OLMAYANLARA BENZEMENİN HÜKMÜ

Müslüman olmayanlara benzemenin hükmü hakkındaki bilgilere geçmeden önce bu konunun daha iyi anlaşılabilmesi için birtakım kayıtlardan bahsetmek gerekmektedir. Bunlar kısaca şöyledir:

1- Teşebbühün (yani benzeme gayretinin) Dâr-ı İslâm'da gerçekleşmesi, Dâr-ı Küfür veya Dâr-ı Harb'te gerçekleşmemesi gerekir. Nitekim İbn Teymiyye (ö.728/1328) bu konuda "Dâr-ı Harb'te yahut Dâr-ı Küfür'de bulunan bir müslüman zahiri hallerde onlara muhalefet etmekle emrolunmamıştır. Çünkü bundan dolayı ona zararın gelmesi söz konusudur. Hatta bazen kişinin bazı hallerde onların zahiri tutumlarında onlarla ortak hareket etmesi -eğer bunda dini bir maslahat söz konusu ise- müstehab ya da vacib dahi olabilir."⁶⁶⁴ demektedir.

İbn Teymiyye'nin (ö.728/1328) derin fihhi anlayışının neticesi olan bu sözler benzemeyi zahiri tutumlarla ve dini maslahatın gerçekleşmesi ile sınırlamış bulunmaktadır.

2- Benzemekte zaruret bulunmamalıdır. Zaruret ise miktarına göre değerlendirilir. Müslümana düşen görev, bütün halleri ile kâfirlere muhalefetini ortaya koymaktır. Aksine mecbur kalması/zaruret hali içinde olması müstesnadır. Bir kimsenin, küfür diyarında kâfirlerin kendisine eziyet etmelerinden korkarak kâfirlere benzemeye zorlanması gibi. Bununla beraber onlarla birlikte yaşamının mekrûh olduğunu ve Dâr-ı Küfür'den Dâr-ı İslâm'a hicret etmenin vacib olduğunu da göz önünde bulundurmak gerekir.⁶⁶⁵

3- Benzemenin söz konusu olduğu hal, aynı zamanda kâfirlerin şîarından olmalıdır. Nitekim Buhârî'nin rivâyetine göre Enes b. Mâlik (ö.93/712),

⁶⁶² Bu hadisler için bk. Nevevî, *Riyâzu's-sâlihîn*, s. 567-568, 296 nolu bâb.

⁶⁶³ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, III, 145, No: 5102. Senedi sahihtir, râvileri sikadırlar.

⁶⁶⁴ İbn Teymiyye, *İktidâu's-sırâtı'l-mustakîm*, I, 471.

⁶⁶⁵ Bu konuyla ilgili olarak *el-Fetâvâ'l-hindîyye*'de şöyle denilmektedir: "Mecûsilerin kalensüvesini (başlıklarını) başına koymakla kişi, -sahih kabul edilen görüşe göre- kâfir olur. Ancak sıcaktan ve soğuktan korunmak zarureti ile bunu yapması müstesnadır." Âlemgîr, *el-Fetâvâ'l-hindîyye*, II, 276. Bu durumda kâfir olmanın söz konusu olabilmesi için küfür niyetinin de beraber olması ve (sıcak ve soğuğa karşı kullanabilmek için de) böyle bir başlık dışında başlığın bulunmaması gerekir. Eğer daha başka bir başlıkla kendisine gelecek zararı önleyebilecek ise onu kullanmak daha uygundur.

üzerlerinde taylasân⁶⁶⁶ bulunan bir topluluk görmüştü de bunun üzerine şöyle demişti: “Bunlar sanki Hayber Yahudileridir.”⁶⁶⁷ İbn Hacer (ö.852/1448) bu rivâyetle ilgili olarak şunları söylemektedir: “... Bir başka rivâyette Enes b. Mâlik’in şöyle dediği belirtilmektedir: ‘Bugün insanların mesciddeki durumları ile taylasânların çokluğunu ancak Hayber Yahudilerine benzetebiliyorum.’ Görüldüğü kadarıyla Hayber Yahudileri çokça taylasân giyerlerdi. Ama Enes b. Mâlik’in rastladığı diğer insanlar ise taylasâmı çokça giyinmezlerdi. O Basra’ya geldiğinde onların çokça taylasân giydiklerini görünce kendilerini Hayber Yahudilerine benzetti. Fakat bu, taylasân giyinmenin mekrûh olmasını gerektirmez. Taylasânlardan kastın birtakım giyecekler olduğu da söylenmiştir. Enes b. Mâlik’in gösterdiği tepki bunların rengine idi. Çünkü bu taylasânların rengi sarı idi.”⁶⁶⁸ Başka bir yerde ise şunları söylemektedir: “Yahudilere ait olduğu belirtilen bu hali delil göstermek, taylasân kullanmanın Yahudilerin şîârından olması halinde uygun olabilir. Ancak bu durum şu zamanda ortadan kalkmıştır. Bunun sonucunda da mübahın genel çerçevesi dâhiline girmiş olur.”⁶⁶⁹

İbn Abdilberr’in (ö.463/1071) naklettiğine göre sağ ele yüzük takmak mübahtır ve hasendir. Ancak Rafizîler çoğunlukla sağ ellerine yüzük koyup, buna da başka bir şeyi karıştırmamaya başladıklarından itibaren ilim adamları onlara benzemeyi hoş görmediklerinden ötürü, uzak kalmak anlamı ile bunu mekrûh görmüşlerdir.⁶⁷⁰

4- Onlara benzemenin yerilmemiş olan hususlarda ve benzeme kastı güdülmeyen şeylerde olması ve kullar için onda bir maslahatın bulunup herhangi bir zararın söz konusu olmadığı hallerde bulunması. Çivililerle tutturulmuş ayakkabıların, rahiplerin giydikleri ayakkabılardan olması dolayısıyla Süfyân ile Sevr’in bunu mekrûh gördükleri Ebû Yûsuf’a nakledilince o şöyle demiştir: Rasûlullah kılları alınmamış ayakkabılar giyerdi, fakat bunlar da rahiplerin giydikleri ayakkabılardan idi. Böylelikle benzeme suretinin kulların maslahatı ile alakalı ve zarar vermeyen hallerde olduğuna işaret etmiştir. Çünkü öyle birtakım

⁶⁶⁶ Taylasân, tâlisân bir çeşit kuşak olup, omuzdan koltuk altına uzatmak suretiyle omuz üzerine konulur yahutta onunla beden sarılır. Vücut hatlarına göre biçmek ve dikmek söz konusu değildir. Mısır avamcasında bu şal diye bilinir. Bk. Komisyon, *el-Mucemu'l-vasîtu*, II, 561, 574. Şöyle de denmiştir: Taylasân, başa sarılan sarıngın bir ucunun arkadan aşağı sarkıtmak suretiyle takma, usulünün adıdır. Yahudi âdetlerinden olduğu için, Müslümanların bu şekilde sarık sarmaları Enes b. Mâlik tarafından yadırganmıştır. Bk. Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 191; İbnu'l-Cevzî, *Kesfu'l-müşkil min hadisi's-Sâhîhayn*, III, 293-294, No: 1684/2083; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, VII, 544; X, 286; 'Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XVII, 324; Kâmil Miras, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, X, 281-282.

⁶⁶⁷ Megâzi, 38, No: 4208. İbn Hacer’in bildirdiğine göre İbn Huzeyme ve Ebû Nu'aym'a ait diğer bir rivâyette Enes b. Mâlik'in şöyle dediği belirtilmektedir: “Bugün insanların mesciddeki durumları ile taylasânların çokluğunu ancak Hayber Yahudilerine benzetebiliyorum.” Hadisi bu lafızla Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 191 ve İbn Adî, *el-Kâmil fi du'afâi'r-ricâl*, III, 1052 rivâyet etmiştir. Hâkim hadis hakkında “Bu, isnâdî sahîh bir hadis olup Buhârî ve Müslim tarafından rivâyet edilmemiştir.” demiş, Zehebî de “sahîh” diyerek ona muvafakat etmiştir.

⁶⁶⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, VII, 543-544.

⁶⁶⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, X, 286.

⁶⁷⁰ İbn Abdilberr, *et-Temhid*, II, 702.

yerler vardır ki, bu gibi yerlerde uzun mesafeler kat edebilmek ancak bu tür ayakkabılar giymekle mümkün olur.⁶⁷¹

Diğer taraftan Nâsır el-‘Akl haklı olarak şu noktaya da dikkat çekmektedir: “Yine bunun gibi onların dünya işleriyle ilgili özelliklerinden olmayan ve onları müslümanlardan ayırt etme özelliği bulunmayan her türlü mübah da, eğer onlara bir kötülük gelmesine sebep teşkil etmiyorsa yahutta müslümanların küçülmesi sonucunu verecek şekilde kâfirlere bir menfaat sağlamıyorsa bu kabildendir, yani mübahdır.⁶⁷²

A. KÂFİRLERE MUHALEFET ETME HUSUSUNDA NEBEVÎ ÜSLÛP

Hz. Peygamber, peygamber olarak gönderildiğinden itibaren kâfirlere muhalefete başlamıştır. Tevhid putperestlikle taban tabana zıt olduğuna göre böyle bir muhalefet nasıl olmasın ki? Dosdoğru güzel ahlâk, câhiliye insanlarının ahlâkına muhalif olduğuna göre böyle bir şeyin olmaması düşünülebilir mi? İbn Abbâs’ın (ö.68/687) haber verdiğine göre Rasûlullah saçlarını ortadan ikiye ayıran müşriklere muhalefet olsun diye o da saçlarını salıverirdi.⁶⁷³

Bununla birlikte Müslümanlar için başında zayıf oldukları için şer‘î bir kâide olarak benzemeye çalışmaktan sakındırmanın veya muhalefeti emretmenin henüz belirgin özellikleri netlik kazanmamış ve bunun yöntemi ancak Medine’de belirginleşmeye başlamıştır. Bu nedenle muhalefet esasları onlar için şer‘î bir hüküm olarak belirlenmemiştir. Din kemale erip, güç kazanıp, üstünlük sağlayınca bu hüküm de teşri edildi.

Diğer taraftan müslümanlar Kureyş kâfirlerinden daha köklü bir kültüre sahip ve hile ve tuzakları daha güçlü yeni bir düşman olan Yahudilerle karşılaştılar. Bunlar câhiliye döneminde Medinelileri etkilemişlerdi. Medineliler de onların geleneklerini sindirmişler ve onları taklide koyulmuşlardı. Hz. Peygamber Yahudilere benzemeye çalışmanın köklerini söküp atmak, kendisine uyan kimselerin kalplerini onlara benzemeye çalışmaktan temizlemek istedi. Böylelikle muhalefet emri ortaya çıktı, bunun üslupları çeşitlendi, yöntemi de belirginlik kazanmış oldu ve nihayet bu, Sünnetin yücelttiği bir slogan; müslümanların esas olarak istikametinde yol aldıkları şer‘î bir kural haline geldi.

Bu hususta Nebevî Sünnetin kullandığı en önemli üsluplardan bazıları şunlardır:

- 1- Terhîb (korkutma)

⁶⁷¹ Âlemgîr, *el-Fetâva 'l-hindiyye*, V, 333.

⁶⁷² Nasır el-‘Akl, *Men teşebbehe bi kavmin fe hüve mihnum*, s. 21. Dikkat edilmesi gereken hususlar ve göz önünde bulundurulması gerekli kayıtlar ile ilgili açıklamalar için bk. *el-Mevsû'atü 'l-fikhiyye*, XII, 5-13.

⁶⁷³ Hadisin tahriri için bk. 633 nolu dipnot.

a- Kâfirlerin yaptığı davranışlar ile helak oluş arasında ilişki kurmak: Hz. Peygamber'in ümmetine olan şefkati dolayısıyla o herhangi bir amel sebebiyle Allah tarafından helak edilmiş olan kâfirlere benzememelerini istemiş, bundan dolayı onları korkutmuştur. Nitekim Rasûlullah bir hadisinde "Sizden öncekilerin helak oluş sebebi ancak onların kitap hakkında ihtilafa düşmeleridir."⁶⁷⁴ buyururken diğer hadisinde "Sizden öncekilerin helak oluşlarının sebebi, ancak onların toplumun alt tabakasında olanlara hadleri uygulamaları, üst tabakalarında olan şerefli kabul ettikleri kimselere uygulamayışlarıdır."⁶⁷⁵ buyurmuştur. Bu buyruklarından Hz. Peygamberin muhalefeti emrettiği açıkça anlaşılmaktadır.

b- Kâfirlere benzeme tehlikesine düşmekten korkutmak. Nitekim şöyle buyurmuştur: "(Musibet sebebiyle) yanaklarına vuranlar, yakalarını yırtanlar ve câhiliye davasını güdenler bizden değildir."⁶⁷⁶ Yine şöyle buyurmuştur: "Bizden olmayanlara benzemeye çalışanlar bizden değildir. Yahudilere de, Hristiyanlara da benzemeye çalışmayınız. Şüphesiz Yahudilerin selamlaşmaları parmaklarla işaret etmekle olur..."⁶⁷⁷

2- Açıkça muhalefet emri: Nitekim Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: "Yahudilere muhalefet ediniz. Şüphesiz onlar ayakkabılarıyla da, mestleriyle de namaz kılmazlar."⁶⁷⁸ Ayrıca şöyle buyurmuştur: "Müşriklere muhalefet ediniz, sakallarınızı koyveriniz, bıyıklarınızı kesiniz."⁶⁷⁹

3- Kâfirlerin işlerine dair sormak: Rasûlullah kâfirlerin davranış ve tutumlarına dair soru sordu. Onların davranış ve tutumları kendisine bildirilince o da müslümanları onlara muhalefet etmeye davet ederdi. Nitekim şöyle buyurmuştur: "O, Yahudilerin ağaran saçlar ile ilgili nasıl uygulama yaptıklarını sorunca, ashâb: Herhangi bir şeyle onun rengini değiştirmezler, dediler. O da: O halde onlara muhalefet ediniz... diye buyurdu."⁶⁸⁰

Bizzat Yahudilerin kendilerine soru sorması da buna bir örnektir. Onun huzuruna girdiklerinde sakallarının beyazlaşmış olduğunu görünce: "Ne diye bunun rengini değiştirmiyorsunuz?" diye sordu, Yahudilerin bu işten hoşlanmadıkları söylenince şöyle buyurdu: "Fakat siz rengini değiştiriniz ama siyaha boyamaktan da kaçınınız."⁶⁸¹

Ashâb-ı Kirâm, kâfirlere muhalefetin onun bir prensibi ve bir hidayet örnekliliği olduğunu görünce, onlar da kâfirlerin yaptıkları davranışlar hakkında soru sormaya başladılar. Nitekim hadiste şu zikredilmektedir: Rasûlullah

⁶⁷⁴ Hadisin tahriri için bk. 227 nolu dipnot.

⁶⁷⁵ Hadisin tahriri için bk. 486 nolu dipnot.

⁶⁷⁶ Hadisin tahriri için bk. 416 nolu dipnot.

⁶⁷⁷ Hadisin tahriri için bk. 499 nolu dipnot.

⁶⁷⁸ Hadisin tahriri için bk. 336 nolu dipnot.

⁶⁷⁹ Hadisin tahriri için bk. 622 ve 623 nolu dipnotlar.

⁶⁸⁰ Hadisin tahriri için bk. 660 nolu dipnot.

⁶⁸¹ Hadisin tahriri için bk. 657 nolu dipnot.

Ensâr'dan yaşlı bazı kimselerin yanına gitti... Bu hadiste şu ifadeler de yer almaktadır: Biz ey Allah'ın Rasûlü dedik. Ehl-i kitap şalvar giymezler ve peştamal bağlamazlar. Bunun üzerine Allah Rasûlü şöyle buyurdu: “Şalvar giyiniz, peştamal bağlayınız ve Ehl-i kitaba muhalefet ediniz.”⁶⁸²

4- Nehy üslûbu: Hz. Peygamber kâfirlere benzemeyi nehyediyor idi. Nitekim şöyle buyurmuştur: “Güneşin doğuşu esnasında namaz kılmayınız. Çünkü güneş şeytanın iki boynuzu arasında doğar ve her kâfir ona secde eder.”⁶⁸³ Ashâb-ı Kirâm'ın, onun iki çeşit elbise giyinmeyi nehyettiğine dair verdikleri haber de buna örnektir: “... Bu iki giyiniş şekillerinden birisi Yahudilerin giyiniş tarzı olan örtüye el ve ayakları sarıp sarmalayacak şekilde bürünme tarzıdır (iştîmâlu's-sammâ').”⁶⁸⁴

5- Kâfirleri yerme üslûbu: Onların yerilmesi onlara muhalefet etmeyi gerektirir. Nitekim Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: “Haberiniz olsun, câhiliye döneminden kalma her bir iş benim ayaklarımın altındadır, kaldırılmıştır. Câhiliye döneminin kan davaları kaldırılmıştır...”⁶⁸⁵

6- Kâfirlerin kötü durumlarından haber vermek: Bundan da Allah Rasûlünün bu sözleriyle, onlara benzemeye çalışmayı sakındırdığı anlaşılmaktadır. Nitekim şöyle buyurmuştur: “Yahudiler yetmiş bir yahut yetmiş iki firkaya bölündü...”⁶⁸⁶

7- Kâfirlere beddua etmek: Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Allah, Yahudilerle Hristiyanlara lanet etsin. Onlar peygamberlerinin kabirlerini mescit edindiler.”⁶⁸⁷ Hz. Âişe (ö.58/677) bu ifadelerden onların yaptığı gibi yapmanın sakındırıldığını anlamış ve: “Onların yaptıklarının benzerini yapmaktan sakındırmak istemişti” diye açıklamada bulunmuştur.

Ayrıca Allah Rasûlünün şu buyruğu da: “Allah Yahudileri kahretsin. Onlara iç yağları haram edildi, fakat onlar bunları eriterek sattılar.”⁶⁸⁸ bir diğer örnektir.

8- Kâfirler söz konusu edilmeden fiilen muhalefet etmek üslûbu: Buna sebep ise kâfirlerin fiili olarak o işin meşhur olmasıdır. Ashâb-ı Kirâm da böylelikle Allah Rasûlünün muhalefet etmeyi kastettiğini anlamışlardır. Nitekim İbn Abbâs (ö.68/687) şöyle demiştir: “Allah'a yemin ederim, Rasûlullah'ın zülhicce ayında Âişe'ye umre yaptırmasının tek sebebi, bununla müşriklerin uygulamalarının sonunu getirmek istemesidir...”⁶⁸⁹

9- Kâfirlerden ayrı ve farklı olmaya davet etmek: Nitekim Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: “Bizim tuttuğumuz oruç ile Ehl-i kitabın oruç tutması arasındaki

⁶⁸² Hadisin tahriri için bk. 618 nolu dipnot.

⁶⁸³ Hadisin tahriri için bk. 269 nolu dipnot.

⁶⁸⁴ Hadisin tahriri için bk. 602 nolu dipnot.

⁶⁸⁵ Hadisin tahriri için bk. 173 nolu dipnot.

⁶⁸⁶ Hadisin tahriri için bk. 230 nolu dipnot.

⁶⁸⁷ Hadisin tahriri için bk. 307 nolu dipnot.

⁶⁸⁸ Hadisin tahriri için bk. 482 nolu dipnot.

⁶⁸⁹ Hadisin tahriri için bk. 405 nolu dipnot.

fark, sahur yemeği yemektir.”⁶⁹⁰ Yine şöyle buyurmuştur: “Mezar kazımında lahd şekli bizim içindir, şak (yarıp açmak) şekli de bizden başkaları içindir.”⁶⁹¹

B. MÜSLÜMAN OLMAYANLARA BENZEMENİN ve ONLARA MUHALEFET ETMEMENİN HÜKMÜ

Kâfirlere benzememenin ve onlara muhalefet etmenin, İslam şeriatının gerçekleştirmeye dikkat gösterdiği, açıklamayı önemseydiği ve teşvik ettiği bir maksat olduğu hususuna temas edilmişti. Kâfirlere benzememenin ve onlara muhalefet etmenin şer‘î bir tutum olduğu kitap, sünnet ve icmâ ile sabittir. Bu duruma göre ya vacib, ya da müstehab olabilir. İşi yapan kimsenin kâfirlere benzeme kastı güdüp gütmeme arasında da bir fark yoktur. Çünkü müslümanlar genel olarak kâfirlerin amellerine benzemek maksadı ile davranışta bulunmazlar. Hatta saçın beyazlaşması ve buna benzer hususlarda olduğu gibi benzeme kastı düşünülemez hususlar da vardır.⁶⁹²

Birinci asırdan itibaren ilim ehli kâfirlere benzemeye çalışmanın yasak olduğu hususunda fikir birliği içindedirler.⁶⁹³ el-Buhûti (ö.1051/1641) ise bu hususta icmâ bulunduğunu nakletmektedir.⁶⁹⁴

Benzemeye çalışmanın genel olarak haram oluşuna dair bu hüküm ile ilgili olarak bir takım ayrıntılı açıklamaya ihtiyaç vardır. Dolayısıyla şer‘î delillere ve şeriatin kaidelerine dayalı her bir mesele ile ilgili özel bir hükme ihtiyaç vardır.

İlim ehlinin kitaplarının incelenmesi sonucunda onların benzemeye çalışma meseleleri ile alakalı hükümlerinde haram, mekrûh, mübah hatta bazen vücub ifade eden farklı ibareler kullandıklarını görüyoruz.

Haram olan benzeme şekillerine, itikadi meselelerde benzemeye çalışmak ile bazı âdetlerle ibadetlerde benzemeye çalışmak örnek gösterilebilir.⁶⁹⁵

Bu durumda bir müslüman, mecûsilerin Nevruz bayramına çıkması ve katılması sebebiyle küfre düşer. Çünkü onların bugünde yaptıklarında onlara muvafakat etmiş olur.⁶⁹⁶

Ravzatu't-Tâlibîn adlı eserde de şöyle denilmektedir: “Beline zünnar bağlayacak olursa küfre düşer fakat mecûsilere özgü kalensüveyi (başlığı) başına koyan kimse hakkında fukahânın hükümleri farklıdır. Sahih olan onun kâfir olacağıdır.” Ancak Nevevî (ö.676/1277) şunu da söylemeyi ihmal etmez: “Eğer böyle bir niyeti yoksa kâfir olmaz.”⁶⁹⁷

⁶⁹⁰ Hadisin tahriri için bk. 350 nolu dipnot.

⁶⁹¹ Hadisin tahriri için bk. 415 nolu dipnot.

⁶⁹² İbn Teymiyye, *İktidâu's-sırâtu'l-mustakîm*, I, 473.

⁶⁹³ Ahmed Şâkir, *Tahkîku Müsnedi Ahmed*, X, 19.

⁶⁹⁴ el-Buhûti, *Keşşâfu'l-kanâ'*, III, 131.

⁶⁹⁵ Nâsir el-'Akl, *Men teşebbehe bi kavmin fe hüve minhum*, s. 20.

⁶⁹⁶ Âlemgîr, *el-Fetâva'l-hindîyye*, II, 276.

⁶⁹⁷ Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn*, VII, 288.

Kimi benzemeye çalışma fiilleri de mekrûhtur. Bu ise hükümde gerekli açıklık bulunmadığından ötürü mübah ile haram arasında gidip gelen hususlardandır. Bazı yaşayış şekilleri, gelenekler ve dünyevî şeyler buna örnektir. Bu ise müslümanların kâfirlere benzemeye çalışmalarını önlemek içindir, dolayısıyla bunun hükmü mekrûh olarak kalır.⁶⁹⁸

Kimisi de mübahdır. Bu da onların özelliklerinden olmayan dünyevî hususlar ile müslümanlara herhangi bir kötülüğe sebep teşkil etmeyen yahut müslümanların küçülmeleri sonucunu veren (kâfirlere) bir menfaat sağlamayan işlerdir. Katıksız maddi üretim bu türdendir. Aynı şekilde akide ve ahlâk ile ilgisi bulunmayan dünyevî ilimler de bu türdendir.⁶⁹⁹

Benzemenin müstehab ya da vacib olduğu haller de vardır. Bu benzemenin, kâfirleri davet ve müslümanlara bu hususları haber vermek amacıyla onların gizli hallerini bilmek ya da onların müslümanlara verebilecekleri zararlarını önlemek ve buna benzer güzel maksada dayalı dinî maslahat ihtiva etmesi halinde, bu hüküm söz konusudur.⁷⁰⁰

Bu bağlamda kâfirlere benzememenin ve onlara muhalefet etmenin hükmü hakkında İbn Teymiyye'nin hadislerden örneklerle anlattığı şu sözlerine yer vermek yerinde olacaktır: “Kur’ân’ın buyrukları, Peygamberimizin hadisleri ve Râşid Halifelerin uygulamalarına istinâden bütün fıkıh âlimleri, kâfirlere muhalefet edilmesi/ters düşülmesi, onlara benzemeye çalışılmaması ve özenilmemesi gerektiği hususunda görüş birliğine varmışlardır. Nitekim daha önce kaydettiğimiz bir hadiste Rasûlullah “Şüphesiz Yahudilerle Hristiyanlar (saçlarını) boyamazlar. Siz onlara muhalefet ediniz.”⁷⁰¹ buyurmuştur. Yani Rasûlullah doğrudan doğruya onlara muhalefet etmeyi kesin bir dille emretmiştir. Buradaki ifade sıralamasından açıkça anlaşılıyor ki, saçları boyama emrinin gerekçesi Yahudilere ve Hristiyanlara muhalefet etmektir. Çünkü “Yahudiler ve Hristiyanlar saçlarını boyamazlar, siz onların yaptıklarının muhalefet ediniz” ifadesi bu muhalefet emrinin gerekçesinin Yahudi ve Hristiyanların saç boyamamaları olduğunu gerektirir. Yani “Saçlarınızı” boyayınız, çünkü onlar boyamazlar.” “Boyama” emrinin gerekçesi “Onların boyamaması olunca bu durum onlara muhalefet etme amacının boyanma emri üzerinde etkisi olmasaydı, boyanma emrinin hemen arkasından “onları” yani Yahudilerle Hristiyanları anmanın hiçbir anlamı olmazdı.

⁶⁹⁸ Nâsır el-‘Akl, *Men teşebbehe bi kavmin fe hüve minhum*, s. 21.

⁶⁹⁹ Nâsır el-‘Akl, *Men teşebbehe bi kavmin fe hüve minhum*, s. 21.

⁷⁰⁰ İbn Teymiyye, *İktidâu’s-sırâtı’l-mustakîm*, I, 471.

⁷⁰¹ Hadisin tahriri için bk. 649 nolu dipnot.

Fakat şunu da belirtelim ki, bu hadisler kâfirlere muhalefet etmenin şeriatin amacı olduğunu ispatlıyorsa da, bu durum onlara muhalefet edilen davranışın aynı zamanda yararlı olmasına engel değildir. Burada iki önemli nokta vardır:

Biri şu ki, dış görünüş bakımından onlara muhalefet etmekte, Allah'ın mümin kulları hesabına doğrudan doğruya fayda vardır. Çünkü onlara muhalefet etmek, onlardan ayrı ve onlara zıt olmayı, bu da cehennemliklerin davranışlarından uzak kalmayı sağlar. Bu faydayı kalbinde nur bulunanlar kısmen de olsa görebilirler. Çünkü böyleleri “gazaba uğramışlar” ile “sapıklar”ın tutkunu oldukları manevî kalp hastalığının bütün organik hastalıklardan daha ağır bir illet olduğunun farkındadırlar.

İkinci noktaya gelince onların kimi âdet ve gelenekleri ya zararlı veya yetersiz oldukları için yasaklanmış ve yararlılıkla kemâle ulaşsın diye zıtları emrolunmuştur. Sebebine gelince onların âdet, gelenek ve görüşleri içinde bir tanesi bile yoktur ki, ya zararlı veya yetersiz olmasın. Çünkü onların yürürlükten kalkmış olan gelenek, görenek ve davranışları zaten zararlıdır. Bunların içinde asılları yürürlükten kaldırılmamış (neshedilmemiş) olanlar ise, ya eksiltilmiş veya fazlalaştırılmış durumdadır. Sözün kısası onların görüş, davranış ve geleneklerinde kâmil hiçbir şey bulunması düşünülemez.

Böyle olunca, her konuda onlara muhalefet etmek bizim için yararlı ve uygundur. Hatta dünya işlerinde bazı titizlikleri bile ya âhiretimizi veya onların üzerinde titizlikle durduklarının dışında kalan daha önemli dünya işlerimizde bize zararlı olabilir. Demek ki, onlara muhalefet etmeyi/ters olmayı prensip edinmek bizim yararımızdır.

Bu konuyu biraz irdelersek anlarız ki, kâfirlik kalp hastalığına benzer, hatta daha ağır bir iletir. Kalp hasta olunca vücudun hiçbir azası tam anlamı ile sağlıklı olamaz. Buna göre kalbi hasta olana hiçbir davranışı bakımından benzememelisin. Eğer organlardan herhangi birisindeki hastalığı fark edemiyorsan, kökteki bozukluğun mutlaka dallarda da etkisini göstereceğini bilmen yeterlidir. Bu gerçeğin farkına varan kimse, Allah'ın bu konudaki emirlerinin bazı hikmetlerini, bazı inceliklerini anlayabilir.

Buna karşılık kalbinde hastalık olanlar sırf kâfirlere muhalefet etmek için gelen emirleri kuşku ile karşılarlar. Ya bunların faydasını kavrayamadığı için kuşkuya kapılır veya bu emirleri, yeryüzündeki egemenliğini pekiştirmek isteyen kralların ve hükümdarların buyruklarının benzeri sanır. Oysa nübüvvet (peygamberlik) egemenliği, gerçi Allah'ın “kimilerine verip kimilerinden geri aldığı” egemenliğin doruk noktasıdır, ama aynı zamanda Peygamberlerin gerek dünya ve gerekse âhiret ile ilgili direktiflerine uyan kullar için yararlılığın da doruk noktasıdır.

Gerçekten kâfirlerin bütün davranış ve düşüncelerinde mutlaka sahiplerine yarar sağlamalarını engelleyen bir bozukluk vardır. Zaten onun herhangi bir davranışı tam anlamı ile sağlıklı olsa bu yüzden âhirette sevap elde etmeyi hak ederdi. Oysa onların tüm davranış ve düşünceleri ya bozuk veya yetersizdir. Bu böyle olduğu için bize bağışladığı İslam nimetinden dolayı Allah'a hamd ediyoruz. O ki, nimetlerin en büyüğü ve hayırların anasıdır.”⁷⁰²

Açıkça anlaşılmalı ki, sırf Yahudi ve Hristiyanlara muhalefet etmek, şeriat koyucunun genel anlamda amacıdır. Bu yüzdendir ki, Ahmed b. Hanbel (ö.241/855) ve diğer bazı imamlar saç boyama emrini muhalefet etme gerekçesine bağlıyorlar. Nitekim Hanbel b. İshâk (ö.273/886) şöyle diyor: “Ebû Abdullah’dan işittiğime göre insan için en yerinde hareket ihtiyarlık görüntüsü olan beyaz saçın rengini değiştirip Ehl-i kitaba benzememektir. Çünkü Peygamberimiz “Ağaran saçların rengini değiştiriniz, Yahudilerle Hristiyanlara benzemeyiniz.”⁷⁰³ buyurmuştur. Aynı konuda İshâk b. İbrâhim de (ö.275/888) “Ebû Abdillâh’ın babama şöyle dediğini işitmiştim. Ey Ebû Haşim! Ömründe bir kere bile olsa saçlarını boya senin saçlarını boyayıp Yahudilere benzemekten uzak kalmanı isterim.” demiştir.

Bu hadisin ifadesi, Ehl-i kitaba muhalefet etme gereğini, onlara benzemenin yasak olduğunu daha kesin bir şekilde belirtmektedir. Çünkü bizim hiçbir rolümüz olmaksızın meydana gelmiş bir örüntüde (ak saçlılıkta) Ehl-i kitaba benzemek yasak olunca kendi irademizin ürünü olan davranışlarda onlara benzemek haydi haydi yasak olacak, hatta benzerliğin bu çeşidi birinci kategorinin tersine haram olacaktır.

İbn Ömer tarafından rivâyet edilen şu hadise göz atmakta da ayrıca fayda vardır: “Müşriklere muhalefet edin. Sakalları koyverin ve bıyıkları kesin.”⁷⁰⁴ Görüldüğü gibi Rasûlullah mutlak manada müşriklere muhalefet etmeyi emretmiş sonra da “sakalları koyverin ve bıyıkları kesin” demiştir. Bu ikinci cümle ilk cümleden bedeldir. Hiç şüphesiz bu tür bedeller müfredatta (kelimelerde) vuku bulduğu gibi cümlelerde de vuku bulur. Allah Teâlâ’nın şu buyruğunda olduğu gibi: “*Onlar (Firavun taraftarları) size azabın en kötüsünü reva görüyorlar, yeni doğan erkek çocuklarınızı kesiyorlar, (fenalık için) kızlarınızı hayatta bırakıyorlardı.*”⁷⁰⁵ İşte bu kesme ve hayatta bırakma en kötü azabın ta kendisidir. Yine burada, bu hadiste de müşriklere muhalefet emri, emredilenin ta kendisidir. Ancak her ne kadar muhalefet etme tutumu belli bir davranışa bağlanıyorsa da, müşriklere muhalefet ifadesinin başa alınması ve hiçbir kayda bağlanmaması sırf muhalefet etme tutumunun şeriat koyucunun amacı olduğunu gösteriyor. Çünkü muhalefet etmeyi öne almak, genel

⁷⁰² İbn Teymiyye, *İktidâu’s-sırâtü’l-mustakîm*, I, 197-199.

⁷⁰³ Hadisin tahriri için bk. 652 nolu dipnot.

⁷⁰⁴ Hadisin tahriri için bk. 622 nolu dipnot.

⁷⁰⁵ Bakara 2/49.

ifadeyi belirlinin önüne getirmek içindir. Tıpkı senin birine “misafirini ağırla; ona yemek ver, onunla konuş” demen gibi. Bu sözünden anlaşılacak şey, senin asıl amacının misafirin ağırlanmasının olduğudur. Bu amacını dile getirdikten sonra bu ikramın o andaki gereği olarak bazı belirli davranışları (yemek verme, konuşma) hatırlatıyorsun. Yine aynı anlamı ifade eden başka bir hadise göre Peygamberimiz “Mecusiler bıyıklarını salıveriyor, sakallarını kesiyorlardı. Siz onlara muhalefet edin. Bıyıklarınızı kesiniz, sakallarınızı koyveriniz.”⁷⁰⁶ buyurmuştur. Burada da şeriat koyucunun Mecusilere/ateşperestlere benzememeyi amaç edindiğini görüyoruz. Bu amaç, varılan hükmün ya tek gerekçesi, ya gerekçelerinden biri veya gerekçenin bir bölümüdür.

Bu böyle olduğu için ilk devir müslümanları (Selef) gerek bu konuda ve gerekse başka konularda Mecusilere/ateşperestlere benzemenin yanlışlığını anlayınca Peygamberimiz tarafından açıkça belirtilmeyen Mecusi geleneklerinden de uzak durmuşlar, onlardan hoşlanmamışlardır. Nitekim İmam Mervezî (ö.275/888) şöyle demektedir: “Bir defasında Ebû Abdillah Ahmed b. Hanbel’e (ö.241/855) enseyi traş etme konusundaki görüşünü sordum. Bana bu, bir Mecusi (ateşperest) âdetidir, kim bir kavme benzemeye çalışırsa onlardandır.” diye karşılık verdi. Mervezî yine şöyle demiştir: Ahmed b. Hanbel’e “Erkeğin ensesini ve yüzünü traş etmesi mekruh mudur?” denilince “Bana gelince ben ensemi traş etmem” diye yanıt vermiştir.⁷⁰⁷ Mervezî şöyle de demiştir: “Ahmed b. Hanbel hacemattan/kan aldirmeden önce ensesini traş ederdi.”⁷⁰⁸ Ahmed b. Hanbel bu konuda şöyle demiştir: “Hacemattan/kan aldirmeden önce ensesini traş etmenin bir mahzuru yoktur.”⁷⁰⁹ Yine bu konuda Mu’temir b. Süleymân (ö.187/803) babasından şunu aktarmaktadır: “Babam saçlarını kestirirken, ensesini traş ettirmezdi. Kendisine bunun nedeni sorulunca “Acemlere benzemek mekruhtur da ondan” diye cevap verdi.”⁷¹⁰

Görüldüğü gibi ilk devir müslümanları söz konusu hareketin hoş olmayışını bazen Ehl-i kitaba benzemeye ve bazen de acemlere benzemeye bağlıyorlardı. Bilindiği gibi her iki gerekçe de sünnette belirtilmiştir. Üstelik Peygamberimiz, daha önce belirttiğimiz gibi Müslümanların hem berikilere ve hem de ötekilere benzeyeceklerini önceden haber vermişti. Şimdi de sahâbîlerden Şeddâd b. Evs’in rivâyet ettiği şu hadise bakalım: “Yahudilere muhalefet ediniz. Çünkü onlar ayakkabıları ile ve mestleriyle namaz kılmazlar.”⁷¹¹ Görüldüğü gibi Yahudilerin ayakkabılarını çıkarmaları Allah’ın Hz. Musa’ya “Hemen pabuçlarını çıkar.”⁷¹²

⁷⁰⁶ Hadisin tahriri için bk. 623 ve 624 nolu dipnotlar.

⁷⁰⁷ İbn Teymiyye, *İktidâu’s-sırâtu’l-mustakîm*, I, 205.

⁷⁰⁸ İbn Teymiyye, *İktidâu’s-sırâtu’l-mustakîm*, I, 206.

⁷⁰⁹ İbn Teymiyye, *İktidâu’s-sırâtu’l-mustakîm*, I, 206.

⁷¹⁰ İbn Teymiyye, *İktidâu’s-sırâtu’l-mustakîm*, I, 207.

⁷¹¹ Hadisin tahriri için bk. 336 nolu dipnot.

⁷¹² Tâhâ 20/12.

şeklindeki buyruğuna dayandığı halde yine onlara muhalefet edilmesi/ters düşülmesi emredilmiştir.

Öte yandan Amr b. el-Âs'ın (ö.40/660) rivâyet ettiği bir hadiste “Bizim orucumuz ile Ehl-i kitabın orucu arasındaki fark, sahur yemeğini yemektir.”⁷¹³ buyurulmaktadır. Bu hadis Müslümanlarla Ehl-i kitabın oruç ibadetlerinin birbirinden farklı olmasının şeriat koyucu tarafından amaç edinildiğini gösteriyor. Nitekim Ebû Hureyre'nin rivâyet ettiği bir hadiste Peygamberimiz bu amacı daha güçlü bir ifade ile vurgulayarak şöyle buyuruyor: “İnsanlar iftar yapmakta ellerini çabuk tuttıkları sürece din güçlü kalmaya devam edecektir. Çünkü Yahudilerle Hristiyanlar (iftarı) geciktirirler.”⁷¹⁴ Bu hadisin belirttiğine göre vakit gelince gecikmeksizin iftar etme sayesinde bu dinin kazanacağı üstünlük sırf iftar zamanı konusunda Yahudi ve Hristiyanlara ters düşülmesinin sonucudur. İşin bir de şu yanı var. Bilindiği gibi Peygamberimizin gönderilmesinin amacı “Allah'ın dinini, diğer tüm dinlerden üstün kılmaktır.”⁷¹⁵ Yahudi ve Hristiyanlara muhalefet etmek bu dinin üstünlük kurmasını sağladığına göre demek ki, Yahudi ve Hristiyanlara muhalefet etmek Peygamberin gelişinin en önemli amacıdır.

Bu arada muhtelif kanallarla rivâyet edilen şu hadis bu konuyu daha açık bir şekilde dile getirmektedir. “Ümmetim şu üç işi yapmadığı sürece sebat ve hayra sahip olmaya devam edecektir: Yahudilere benzeyerek karanlığın basmasını bekleyip, akşam namazını geciktirmedikleri sürece, hristiyanlığa benzeyerek yıldızların kaybolmaya yüz tuttuğu vakte kadar sabah namazını geciktirmedikleri sürece ve cenazeleri (kaldırma ve diğer işlerini) sadece o cenazenin yakınlarına terk etmedikleri sürece.”⁷¹⁶

Öte yandan Beşir b. el-Hasâsiye es-Sedûsî'nin hanımı Leylâ şöyle bir olay anlatıyor; “Bir seferinde visâl ile (kesintisiz olarak) iki gün oruç tutmak istedim, Beşir bana engel olarak dedi ki: Rasûlullah böyle oruç tutmayı yasakladı ve şöyle buyurdu: “Bu işi Hristiyanlar yaparlar. Fakat sizler Allah'ın size emrettiği gibi oruç tutunuz ve orucu akşama kadar tamamlayınız. Akşam oldu mu oruç açınız.”⁷¹⁷

Görüldüğü gibi bu olay da akşam iftar etmeden oruç tutmanın yasaklanmasına bu şekilde oruç tutmanın Hristiyan orucu oluşu gerekçe olarak gösteriliyor. Bu âdet de Peygamberimizin başka bir hadiste buyurduğu gibi onların kendi kafalarından uydurdukları ruhbanlık anlayışının bir ürününe benzemektedir.

Ayrıca Müslim'de yer alan şu olay dikkat çekicidir: Enes b. Mâlik'in anlattığına göre Yahudiler, aralarında bir kadın ay hali oldu mu onunla birlikte yemek yemez, evlerde onlarla birlikte bir arada bulunmazlardı. Sahâbîler hayızlı kadınlara karşı

⁷¹³ Hadisin tahriri için bk. 350 nolu dipnot.

⁷¹⁴ Hadisin tahriri için bk. 359 nolu dipnot.

⁷¹⁵ Bk. Tevbe 9/33; Fetih 48/28; Saf 61/9.

⁷¹⁶ Hadisin tahriri için bk. 271 nolu dipnot.

⁷¹⁷ Hadisin tahriri için bk. 356 nolu dipnot.

nasıl davranacaklarını Rasûlullah'a sorunca Yüce Allah "Sana kadınların ay halini sorarlar. De ki: O, bir rahatsızlıktır. Bu sebeple ay halinde olan kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın."⁷¹⁸ buyruğunu indirdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber de şöyle buyurdu: "Cinsi münasebet dışında onlarla birlikte her şeyi yapınız." Bu husus Yahudilere ulaştınca şöyle dediler: "Bu adam bizim yaptıklarımız arasında muhalefet etmedik hiçbir şey bırakmak istemiyor. Her yaptığımıza karşı çıkıyor." O sırada sahâbilerden Useyd b. Hudayr ve 'Abbâd b. Bişr Peygamberimize gelerek "Ey Allah'ın Rasûlü! Yahudiler şöyle şöyle diyorlar. Acaba hayırlı kadınlarla hiç bir araya gelmesek olmaz mı?" diye sordular. Bu soru üzerine Peygamberimizin yüzünün rengi değişti. Biz de O'nun soru soran o iki sahâbîye darıldığını sandık. Bunun üzerine o iki kişi çıkıp gitti, yolda Rasûlullah'a hediye gelen bir tas sülle karşılaştılar. Peygamberimiz hemen onları geri çağırarak kendilerine o süttten ikram etti. Bunun üzerine onlara gücenediğini anladık.⁷¹⁹ Bu hadis, Allah'ın Peygamberimize birçok konuda Yahudilere karşı çıkmayı emrettiğini, hatta onun bütün Yahudi geleneklerine muhalefet etmeyi ilke edindiğini ve bu yüzden Yahudilerin O'nun hakkında "Bu adam bizim yaptıklarımız arasında muhalefet etmedik hiçbir şey bırakmak istemiyor. Her yaptığımıza karşı çıkıyor." dediklerini belgelemektedir. Ayrıca hadiste zikredilen bu muhalefet, bazen hükmün aslında ve bazen sadece şeklinde, biçiminde olur. Allah'ın aybaşı kadınlara rahatsızlığın kaynağı dışında yaklaşmayı meşrû ve serbest bırakması gibi. Nitekim bazı sahâbiler bu konuda Yahudilere muhalefet etmeyi meşru sınırların dışında kalan başka alanlara taşımak isteyince Peygamberimizin yüzünün renginin değiştiğini görüyoruz. Aslında bu konu yani temizlik konusu Yahudilerin kendi kendilerine ağır yükler yükledikleri, dar sınırlamalar getirdikleri bir konudur. Buna karşılık Hristiyanlar Allah'ın hiçbir iznine dayanmaksızın bu sınırlamaların tümünü ortadan kaldırdılar. Gerçi Yahudilerin koymuş oldukları sınırlamalar ve kısıtlamalar da meşrû değildi. Buna göre bu konuda Allah'ın emretmediği kısıtlamalar tanıyıp, onlardan kaçınmak Yahudilere ve Allah'ın kaçınılmasını emrettiği yasakları çiğnemek de Hristiyanlara yaklaşmak olur.⁷²⁰

⁷¹⁸ Bakara 2/222.

⁷¹⁹ Hadisin tahriri için bk. 255 nolu dipnot.

⁷²⁰ Bk. İbn Teymiyye, *İktidâu's-sırâtı'l-mustakîm*, I, 196-216.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerîm'in birçok âyetinde, önce geçen toplumların akîdevî ve ahlâkî olumsuzluklarından örnekler verilerek Müslümanların dinî anlayış ve yaşayış bakımından onlara benzememeleri, onları taklit etmemeleri istenmiştir. Aynı anlayıştan hareketle Hz. Peygamber de Müslümanların kendileri dışındaki toplumlara benzememeleri ve onları taklid etmemeleri konusunda uyarmıştır. Rasûlullah'ın bu uyarıları, dinî nitelik taşıdıkları kadar sosyal ve sosyo-psikolojik uyarılardır.

Hız. Peygamber, bu toplumların davranışlardan bir kısmına, benzer davranışta bulunmamayı, bir kısmına da muhalefet ederek, farklı olmayı emretmiştir. Bu suretle o, İslâmiyet'in, hem eski dinleri taklide ihtiyacının olmadığını göstermiş, hem de yeni dine ait yeni bir kültür tesis etmeyi amaçlamıştır. Bu amacı gerçekleştirmeye yönelik olarak da, sosyologların maddî kültür dedikleri, toplumlar arasında taklidi ve yayılması en kolay olan kılık kıyafet, saç sakal şekilleri gibi dış görünüş ile ilgili davranışlarda Müslümanları uyarmıştır. Diğer uyardığı davranış şekilleri ise, bu toplumların kendi dinlerinde önemli görülen davranışlar ve ibadetlerle, yine özel dinî anlamı bulunan bazı sosyal ilişki biçimleridir.

Hız. Peygamber'in bu toplumlara benzemeyi yasaklaması ve onlardan farklı olmayı emretmesinden, İslâm'ın diğer hedeflerinin yanında, bir de kültür politikasının bulunduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu politikanın ilkelerini bizzat Hız. Peygamber'in kendisi tesis etmiştir. Rasûlullah tarafından belirlenen bu ilkeler günümüz biliminin ifadesiyle kanaatimizce sosyal psikolojideki "ters tepki ile uymama"dır. Çünkü başta İbn Teymiyye olmak üzere birçok âlimin de ifade ettiği gibi Müslüman olmayan toplumlara muhalefet etmek, şeriat koyucunun genel anlamda amacıdır.

Bundan başka Hız. Peygamber'in bu hususlardaki emirlerine uymanın hükmünü, İslâm âlimleri yeri geldiğinde haram, yeri geldiğinde mekrûh, yeri geldiğinde mübah, yeri geldiğinde de müstehab veya vacib olarak belirlemişler, ancak onlardan hiçbiri bu emirlerin gereğini yerine getirmeyen bir kimsenin dinden çıkacağını ileri sürmemiştir. Biçilen bu değer de göstermektedir ki, Hız. Peygamber söz konusu hususlara verilmesi gerektiği kadar değer vermiş, hiçbir şekilde aşırı gitmemiştir.

Hız. Peygamber'in bu hadislerle ortaya koymaya çalıştığı anlayış hedefine ulaşmak isterken, inananlarını başka etkilerden koruyup sosyal kişilik kazandırma, ilan ettiği evrensel ve dinî değerlerin başka yanlış ve kabul edilemez geleneklerle karışmamasını sağlama; bunların, ilk saflığı ve doğruluğu ile insanlar tarafından anlaşılıp yaşanmasına çalışma düşüncesinden kaynaklanmaktadır. O, muhalefeti emredip benzemeyi yasaklarken,

Müslümanları “biz şuuruna” ulaştırmayı, kâfirlere dinî farklılıklar kadar, sosyal farklılıkların da bulunmasını sağlamayı ve “benzeşme” sonucunda doğacak kültür ve toplumsal kişilik kaybını engellemeyi, Müslümanlar arasında bir “bütünleşme/integration” temin etmeyi amaçlamıştır. Nitekim pek çok hadiste karşılaştığımız “Leyse minnâ.../ ...bizden değildir” ifadeleri bu amacı açık bir şekilde göstermektedir.

Ayrıca bu konudaki emir ve yasakların bir çeşit “sosyal norm” oluşturduklarını da görmekteyiz. Dinin manevî kültüre temel teşkil ettiği, müşterek bir kültür olmadan uyumlu bir cemiyetin olamayacağı da açık olduğuna göre, Hz. Peygamber’in bu uyarılarının ne kadar yerinde olduğu, özellikle zamanımızda daha iyi anlaşılmaktadır.

İşte Hz. Peygamber başka dinlerin mensuplarına benzemeyi yasaklarken, oluşturmakta olduğu toplumun, üyelerini yetiştirme gayreti içinde olmuştur. Ayrıca benzeşme, kültürel etkilenmelerin başlamasında önemli yer tutmaktadır. Bu da görünüşle ilgili konularda/maddi kültür daha kolay gerçekleşmektedir. Hz. Peygamber’in konuyla ilgili yasaklamaları, İslâm kültürünü oluşturmaya ve korumaya yöneliktir.

KAYNAKÇA

- ‘Abd b. Humeyd, Ebû Ahmed ‘Abd b. Humeyd el-Kişşî (ö.249/863), *el-Müsned (el-Müntehab min müsnedi ‘Abd b. Humeyd)*, (nşr. Subhî el-Bedrî es-Semerrâî, ve Mahmûd Muhammed Halîl es-Sa‘îdî), I Cilt (III Cüz), Mektebetü’s-Sünne, Kâhire 1408/1988 ve ‘Âlemü’l-Kütüb, Beyrut 1408/1988.
- Abdullah b. Ahmed, Ebû Abdirrahmân Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî (ö.290/902), *es-Sünne*, (nşr. Muhammed b. Saîd b. Sâlim el-Kahtânî), I-II, Remâdî li’n-Neşr, Demmâm 1416/1995.
- Abdürrezzâk es-San‘ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm (ö.211/826), *el-Musannef*, (nşr. Habîbu’r-Rahmân el-‘A‘zamî), I-XII, el-Mektebu’l-İslâmî, Beyrut 1403/1983.
- , *et-Tefsîr*, (nşr. Mustafâ Müslim Muhammed), Mektebetü’r-Rüşd, Riyâd 1410/1989.
- ‘Aclûnî, İsmâîl b. Muhammed Abdülhâdî b. el-Ganî el-‘Aclûnî eş-Şâfî‘î (ö.1162/1748), *Keşfu’l-hafâ’ ve muzîlu’l-ilbâs ‘amme’s-tehara mine’l-ehâdîsi ‘alâ elsineti’n-nâs*, (nşr. Ahmed el-Kalâş), I-II, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1416/1996.
- Âcurrî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hüseyn (ö.360/970), *eş-Şerî‘a*, (nşr. Mektebu’t-Tahkîk fi Müesseseti’r-Reyyân), Müessesetü’r-Reyyân, Beyrut 1421/2000.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilâl eş-Şeybânî (ö.241/855), *el-Müsned*, I-VI, Dâru Sâdır, Beyrut 1398/1978; ve (nşr. Şuayb el-Arnâvût), I-L, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1419/1999.
- , *el-‘İlel ve ma’rifetü’r-ricâl*, (nşr. Vasıyyullah b. Muhammed Abbâs), I-III, el-Mektebu’l-İslâmî ve Dâru’l-Hancî, Beyrut 1408/1988.
- , *ez-Zühd*, (nşr. Muhammed Abdüsselâm Şâhîn), Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut 1420/1999.
- , *Fadâilu’s-sahâbe*, (nşr. Vasıyyullah b. Muhammed ‘Abbâs), I-II, Dâru İbni’l-Cevzî, Demmâm 1420/1999.
- Ahmed el-Bennâ, Ahmed b. Abdurrahmân es-Sâ‘âtî, *Bulûğu’l-emânî şerhu’l-fethi’r-Rabbânî li tertîbi müsnedil’l-İmâm Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî*, I-CXX (Cüz Halinde), Dâru’ş-Şihâb, Kâhire, ts.
- Ahmed Naim-Kâmil Miras, *Sâhîh-i Buhârî Muhtasarı Tadrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, I-XI, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1985.
- Âlemgîr, Sultân Muhyiddîn Ebu’l-Muzaffer Muhammed Evrenğzîb Bahâdır Âlemgîr (ö.1118/1706), *el-Fetâva’l-hindiyye*, I-VI, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, Beyrut, ts.

- Alî el-Hindî, ‘Alâuddîn Alî el-Muttakî b. Husâmuddîn el-Hindî (ö.975/1567), *Kenzu’l-‘ummâl fî süneni’l-akvâli ve’l-ef’âl*, (nşr. Mahmûd Ömer ed-Dimyâtî), I-XVIII, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut 1424/2004.
- Amr Abdülmunim Selîm, *Tahsilu mâ fâte “et-tahdîs bi mâ kîle lâ yasıhhu fihî hadîs*, Dâru’d-Dıyâ’, Tantâ (Mısır) 1422/2001.
- Apaydın, H. Yunus Apaydın, “Namaz”, *İlmihal*, I-II, DİA, Ankara, 2005.
- Arslantürk, Zeki, *Sosyal Bilimler İçin Araştırma Metod ve Teknikleri*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2008.
- Âsım Efendi, *Kamus Tercümesi*, I-IV, İstanbul 1304-1305/1886-1887.
- Atar, Fahrettin, *Fıkıh Usûlü*, İFAV, İstanbul 2021.
- ‘Aynî, Ebû Muhammed Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed b. Hüseyin b. Yûsuf b. Mahmûd el-‘Aynî el-‘Ayıntâbî (ö.855/1451), *‘Umdetü’l-kârî fî şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, (nşr. Abdullah Mahmûd Muhammed Ömer), I-XXV, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut 1421/2001.
- Bardakoğlu, Ali, “Adak ve Yeminler”, *İlmihal*, I-II, DİA, Ankara 2005.
- , “Haramlar ve Helâller”, *İlmihal*, I-II, DİA, Ankara 2005.
- , “Hukukî ve Ticarî Hayat”, *İlmihal*, I-II, DİA, Ankara 2005.
- Beğavî, Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes’ûd el-Ferrâ el-Beğavî eş-Şâfi’î (ö.516/1222), *Şerhu’s-sünne*, (nşr. Züheyr eş-Şâviş ve Şuayb el-Arnâvût), I-XVI, el-Mektebu’l-İslâmî, Beyrut 1403/1983.
- , *Me’âlimu’t-tenzil*, I-IV, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut 1424/2004.
- Bekr Ebû Zeyd, Bekr b. Abdullah Ebû Zeyd, *Fevâid fi’l-elfâz*, (*Mu’cemu’l-menâhi’l-lafziyye* içinde) Dâru’l-‘Âsime, Riyâd 1417/1996.
- , *et-Tahdîs bi mâ kîle lâ yasıhhu fihî hadîs*, Dâru’l-Hicre, Riyâd 1412/1991.
- , *Mu’cemu’l-menâhi’l-lafziyye*, (*Fevâid fi’l-elfâz* ile birlikte), Dâru’l-‘Âsime, Riyâd 1417/1996.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Alî (ö.458/1065), *Delâilü’n-nübüvve*, (nşr. Abdülmü’tî Kal’acî), I-VII, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut 1423/2002.
- , *es-Sünenü’l-kübrâ*, (Zeylinde İbnu’t-Türkmânî’nin (ö.745h.) el-Cevheru’n-Nakî’si ile birlikte), I-X, Dâru’l-Fikr, Beyrut, ts.
- , *el-Âdâb*, (nşr. Mecdî b. Mansûr b. Sa’îd eş-Şûrî), Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut 1425/2004.
- , *el-Esmâ’ ve’s-sıfât*, (nşr. ‘İmâduddîn Ahmed Haydar), I-II, Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, Beyrut, 1415/1994.
- , *el-Medhal ile’s-süneni’l-kübrâ*, (nşr. Muhammed Ziyâuddîn el-A’zamî), Dâru’l-Hulefâ’ li’l-Kitâbi’l-İslâmî, Kuveyt 1404/1984.

- , *Fadâilu'l-evkât*, (nşr. Adnân Abdurrahmân Mecîd el-Kaysî), Mektebetü'l-Menâre, Mekke-i Mükerrreme 1401/1990.
- , *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*, (nşr. Seyyid Hasen), I-VII, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1412/1991.
- , *Şu'abu'l-îmân*, (nşr. Muhammed Sa'îd Zağlûl), I-IX, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1410/1990.
- Bezzâr, Ahmed b. Amr b. Abdülhâlik el-Atekî el-Basrî (ö.292/904), *el-Müsned, el-Bahru'z-zehhâr bi Müsnedi'l-Bezzâr*, (nşr. Âdil b. Sa'd), I-XI, Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem, Medine-i Münevvere 1424/2003; ve Heysemî (ö.807/1404), *Keşfu'l-estâr 'an zevâidi'l-Bezzâr 'ale'l-kütübi's-sitte*, (nşr. Habîburrahmân el-'A'zamî), I-IV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1405/1985.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm (ö.256/869), *el-Câmi'u's-sahîh* (İbn Hacer'in *Fethu'l-bârî* Şerhi ile birlikte).
- , *el-Edebü'l-müfred*, (nşr. Muhammed Fuâd 'Abdülbâkî), Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1417/1997.
- , *et-Târihu'l-kebîr*, (nşr. Mustafâ Abdülkâdir 'Atâ'), I-IX, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1422/2001.
- el-Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. İdrîs el-Buhûtî el-Hanbelî (ö.1051/1641), *Keşşâfu'l-kınâ' 'an metni'l-iknâ'*, (ta'lik Hilâl Muslihî Mustafâ Hilâl), I-IV, 'Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1403/1983.
- el-Bûsirî, Şihâbuddîn Ahmed b. Ebî Bekr el-Bûsirî (ö.840/1436), *İthâfu'l-hiyarati'l-mehera bi zevâidi'l-mesânîdi'l-aşera*, (nşr. Ebû Abdurrahmân Âdil Sa'd ve Ebû İshâk es-Seyyid Muhmûd İsmâil), Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd 1419/1998.
- Cemâl Sultân, *Cuzûru'l-inhirâf fi'l-fikri'l-İslâmî*, Merkezu'd-Dırâsâti'l-İslâmiyye, Berningham 1412/1991.
- , *Meşrû'üne'l-hadârî*, Dâru'l-Vatan, Riyâd 1413/1993.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd et-Türkî el-Utrârî (ö.393/1002), *es-Sihâh*, (nşr. Ahmed Abdülgafûr), Dâru'l-'Alem li'l-Melâyîn, Beyrut 1404/1984.
- el-Cüdey', Nâsır b. Abdurrahmân b. Muhammed, *et-Taklîd fi bâbi'l-'akâid ve ahkâmuh*, Dâru'l-'Âsime, Riyâd 1426/2005.
- Çağrıncı, Mustafa, "İslâm Ahlakı", *İlmihal*, I-II, DİA, Ankara 2005.
- Çanga, Mahmut, *Kur'an-ı Kerim Lugatı*, Timaş Yayınları, İstanbul 1999.
- Dârekutnî, Ebu'l-Hasen Alî b. Ömer ed-Dârekutnî, (ö.385/995), *es-Sünen*, (nşr. Mecdî b. Mansûr b. Seyyid eş-Şûrî), I-IV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1417/1996.

- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân b. el-Fadl b. Behrâm (ö.255/868), *es-Sünen*, (nşr. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî), I-IV, Dâru'l-Muğni, Riyâd 1421/2000.
- Demircan, Ali Rıza, *İslâm'da Batıla Benzemenin Hükmü*, Eymen Yayınları, İstanbul, ts.
- Deylemî, Şîreveyh b. Şehredâr b. Şîreveyh (ö.509/1115), *Müsnedü'l-firdevs*, (nşr. es-Sa'îd Zağlûl), I-VI, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.
- Dönmezer, Sulhi, *Sosyoloji*, Ankara 1982.
- ed-Dûlâbî, Ebû Bîşr Muhammed b. Ahmed b. Hammâd ed-Dûlâbî (ö.310/922), *el-Künâ ve'l-esmâ'*, (nşr. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fereyâbî), I-III, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1421/2000.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî (ö.275/888), *el-Merâsîl*, (nşr. Abdullah b. Müsâ'id ez-Zehrânî), Dâru's-Sumey'î, Riyâd 1422/2001.
- , *es-Sünen*, (nşr. 'İzzet 'Ubeyd ed-De'âs), I-V, Dâru'l-Hadîs, Hıms 1969-1970.
- , *ez-Zühd*, (nşr. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm b. Muhammed ve Ebû Bilâl Guneym b. Abbâs b. Guneym), Kâhire 1413/1993.
- Ebû 'Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm, el-Kâsım b. Sellâm b. Abdullah el-Herevî (ö.224/838), *Garîbu'l-hadîs*, (nşr. Muhammed Abdülmu'îd Hân), I-IV, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 1396/1976; ve I-II, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1424/2003.
- , *Kitâbu'l-Emvâl*, (nşr. Muhammed Halil Herrâs), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1406/1986.
- Ebû Nu'aym, Ahmed b. Abdullah b. Ahmed el-Esbehânî (el-İsfahânî) (ö.430/1038), *Hilyetü'l-evliyâ' ve tabakâtü'l-asfiyâ'*, I-X, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 1387/1967.
- , *Zikru ahbâri Esbehân (İsfahân)*, I-II, Matba'atü Birîl, Liyon 1934; ve ed-Dâru'l-İlmiyye, Yenidelhî 1405/1985.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsilî (ö.307/919), *el-Müsned*, (nşr. Hüseyin Selîm Esed), I-XIV, Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, Dimaşk 1393/1973.
- , *Misbâhu'z-züccâce fi zevâidi'bni Mâce*, (Mûsâ Muhammed Alî ve 'İzzet Alî 'Atrıyye), I-IV, Mataba'atü Hassân, Kâhire, ts.
- el-Elbânî, Muhammed Nâsıruddîn el-Elbânî (ö.1420/1999), *Âdâbu'z-zifâf*, el-Mektebetü'l-İslamiyye, Ammân 1409/1989.
- , *Ahkâmu'l-cenâiz ve bida'uhâ*, Mektebetü'l-Me'ârif, Riyâd 1412/1992.
- , Cemâluddîn el-Kâsımî'nin (ö.1332/1914), *el-Mesh 'ale'l-huffeyn tahkiki*, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1406/1986.

- , Cemâluddîn el-Kâsımî'nin (ö.1332/1914), *İslâhu'l-mesâcid mine'l-bida'i ve'l-'avâid tahkiki*, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1403/1983.
- , *Cilbâbu'l-mer'eti'l-müslime fi'l-kitâb ve's-sünne*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Ammân (Ürdün) 1413/1993.
- , *Da'ifu'l-edebi'l-müfred li'l-İmâmi'l-Buhârî*, Dâru's-Sıddîk, el-Cübeyl (Suudi Arabistan) 1415/1994.
- , *Da'ifu süneni Ebî Dâvûd*, Mektebetü'l-Me'ârif, Riyâd 1421/2000.
- , *Da'ifu süneni İbn Mâce*, Mektebetü'l-Me'ârif, Riyâd 1417/1997.
- , *Da'ifu süneni't-Tirmizî*, Mektebetü'l-Me'ârif, Riyâd 1420/2000.
- , *Da'ifu mevâridi'z-zam'ân ilâ zevâidi'bni Hibbân*, Dâru's-Sumay'î, Riyâd 1422/2002.
- , *Da'ifu'l-câmi'i's-sağîr ve ziyâdetuh*, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1410/1990.
- , *Da'ifu't-terğîb ve't-terhîb*, I-II, Mektebetü'l-Me'ârif, Riyâd 1421/2000.
- , el-İsrâ' ve'l-mi'râc ve zikru ehâdisihimâ ve tahrîcuhâ ve beyânu sahîhihâ min sakîmihâ, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Ammân (Ürdün) 1421/2000.
- , er-Ravdu'n-nadîr fî tertîbi ve tahrîci Mu'cemi't-Taberâniyyi's-Sağîr, Yazma Eser, (el-Elbânî'nin diğer eserleri aracılığıyla).
- , es-Semeru'l-müstetâb fî fikhi's-sünne ve'l-kitâb, I-II, Gırâs, Kuveyt 1422/2002.
- , *Fehresu mahtûtâti Dâri'l-Kütübi'z-Zâhiriyye el-Müntehab min mahtûtâti'l-hadis*, (nşr. Meşhûr Hasen Selmân), Mektebetü'l-Me'ârif, Riyâd, 1422/2001.
- , Gâyetü'l-merâm fî tahrîci ehâdisi'l-helâli ve'l-harâm, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1414/1994.
- , Haccetü'n-nebî kemâ revâhâ 'anhu Câbir radiyallâhu anh, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1405/1985.
- , İbn Ebi'l-'İzz el-Hanefî'nin (ö.792/1389) *Şerhu'l-'akîdeti't-tahâviyye tahkiki*, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1408/1988.
- , İbn Huzeyme'nin (ö.311/923) *es-Sahîh'inin takkiki*, I-V, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1395/1975.
- , *İrvâu'l-galîl fî tahrîci ehâdisi menâri's-sebîl*, I-IX, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1405/1985.
- , *Makâlâtü'l-Elbânî*, (cem ve tertîb: Nüreddîn Tâlib; takdîm ve ta'lîk: Muhammed 'Îd el-'Abbâsî ve Abdullah 'Allûş), Dâru Atlas, Riyâd 1422/2001.

- , Mansûr Alî Nâsîf'in *et-Tâcu'l-câmi' li'l-usûli fi ehâdîsi'r-rasûl* adlı eserinin tenkidi mâhiyetindeki *Nakdu kitâbi't-tâc* adlı eseri, (el-Elbânî'nin diğer eserleri aracılığıyla).
- , Menâsîku'l-hac ve'l-'umre fi'l-kitâbi ve's-sünneti ve âsâru's-selef ve serdu mâ elhaka'n-nâsu bihâ mine'l-bida', el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Ammân (Ürdün) ve Mektebetü'l-Me'ârif, Riyâd 1406/1986.
- , Nevevî'nin (ö.676/1277) *Riyâzu's-sâlihîn tahrîci*, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1412/1992.
- , *Sahîhu süneni Ebî Dâvûd*, I-III, Mektebetü'l-Me'ârif, Riyâd 1421/2000.
- , *Sahîhu süneni İbn Mâce*, I-III, Mektebetü'l-Me'ârif, Riyâd 1417/1997.
- , *Sahîhu süneni'n-Nesâî*, I-III, Mektebetü'l-Me'ârif, Riyâd 1419/1998.
- , *Sahîhu süneni't-Tirmizî*, I-III, Mektebetü'l-Me'ârif, Riyâd 1420/2000.
- , *Sahîhu mevâridi'z-zam'ân ilâ zevâidi'bni Hibbân*, I-II, Dâru's-Sumay'î, Riyâd 1422/2002.
- , *Sahîhu'l-câmi'i's-sagîr ve ziyâdetuh*, I-II, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1408/1988.
- , *Sahîhu'l-edebi'l-müfred li'l-İmâmi'l-Buhârî*, Dâru's-Sıddîk, el-Cübeyl (Suudi Arabistan) 1415/1994.
- , *Sahîhu't-terğîb ve't-terhîb*, I-III, Mektebetü'l-Me'ârif, Riyâd 1421/2000.
- , Sıfatü salâti'n-nebî sallallâhu aleyhi ve sellem mine't-tekbîri ile't-teslîmi keenneke terâhâ, Mektebetü'l-Me'ârif, Riyâd 1411/1991.
- , Silsiletü'l-ehâdîsi'd-da'îfe ve'l-mevdû'a ve eseruhâ's-seyyi' fi'l-ümme, I-XIV/3, Mektebetü'l-Me'ârif, Riyâd 1412/1992.
- , *Silsiletü'l-ehâdîsi's-sahîha*, I-VII/3, Mektebetü'l-Me'ârif, Riyâd 1415/1995.
- , Tahâvî'nin (ö.321/933) *el-'Akîdetü't-tahâviyye şerh ve tahrîci*, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1414/1993.
- , *Tahzîru's-sâcid mini't-tihâzi'l-kubûr mesâcid*, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1403/1983.
- , Tebrîzî'nin (ö.737/1336) *Mişkâtü'l-mesâbih tahkiki*, I-III, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1405/1985.
- , *Telhîsu ahkâmi'l-cenâiz*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Ammân (Ürdün) ve Mektebetü'l-Me'ârif, Riyâd 1406/1986.
- , *Zulâlu'l-cenne fi tahrîci's-sünne*, I-II, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1413/1993.
- el-Emîr San'ânî, Muhammed b İsmâîl el-Emîr el-Yemânî es-San'ânî (ö.1182/1768), *Subulu's-selâm şerhu bulûğî'l-merâm men ceme'a*

- edillete'l-ahkâm*, (nşr. Fevvâz Ahmed Zemerlî ve İbrâhîm Muhammed el-Hacel), I-IV, Dâru'r-Reyyân li't-Türâs, Beyrut 1407/1987.
- Eşref b. Abdülhamîd b. Muhammed Bârka'ân, *Mazâhiru't-teşebbüh bi'l-küffâr fi'l-'asri'l-hadis ve eseruhâ 'ale'l-müslimîn*, Dâru İbni'l-Cevzî, Riyâd 1426/2005.
- Fettenî, Cemâluddîn Muhammed Tâhir b. Ali es-Sıddîkî el-Hindî el-Fettenî (ö.986/1578), *Tezkiretü'l-mevdû'ât fi'l-ehâdisi'l-merfû'ât* (Zeylinde müeelifin *Kânûnu'l-mevdû'ât ve'd-du'afâ'* adlı eseriyle birlikte), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut 1399/1978.
- Fîrûzâbâdî, Ebû Tâhir, Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb eş-Şîrâzî Fîrûzâbâdî (ö.817/1414), *el-Kâmûsu'l-muhît*, (nşr. Mektebu Tahkiki't-Türâs fi Müesseseti'r-Risâle), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1415/1994.
- , *Sifrü's-sa'ade fi's-süneni'n-nebeviyye ve's-şemâili'l-Muhammediyye*, (nşr. Abdülazîz 'İzzüddîn es-Seyrevân), Dâru Lübnân, Beyrut, 1408/1988.
- Fuâd Haydar, *eş-Şahsiyyetü fi'l-İslâm ve fi'l-fikri'l-ğarbî*, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Beyrut 1411/1991.
- Gökâlp, Ziya, *Makaleler IX*, (haz. Şevket Beysanoğlu), İstanbul 1980.
- Güngör, Erol, *Dünden Bugünden*, İstanbul 1987.
- el-Ğimarî, Ahmed b. es-Sıddîk el-Ğimarî, *el-İstinfâr li gazvi't-teşebbühi bi'l-küffâr*, (nşr. eş-şeyh Abdullah et-Telîdî), Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1384/1409.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdullâh b. Muhammed b. Hamduveyh en-Nisâbûrî (ö.405/1014), *el-Müstedrek 'ale's-sahîhayn*, (Zehebî'nin Telhîsu'l-Müstedrek'i ile birlikte), I-IV, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut, ts.
- Hammûd b. Abdullâh et-Tüveycrî, el-Îzâh ve't-tebyîn fi mâ vaka'a bihi Kesîrun mine'l-muslimîn mine't-teşebbühi bi'l-lâfirin, Matba'atü'l-'Ubeykân, Riyâd 1405/1984.
- Hâris b. Ebî Usâme, Hâris b. Muhammed b. Ebî Usâme b. Yezîd b. 'Adî (ö.282/895), *el-Müsned*, (bk. Heysemî, *Buğyetü'l-bâhis 'an zevâidi müsnedi'l-Hâris*).
- el-Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit (ö.463/1070), *Târîhu Bağdâd*, I-XVIII, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut, ts.
- Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm b. el-Hattâb el-Hattâbî el-Bustî (ö.388/998), *Me'âlimu's-sünen*, Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, Beyrut 1411/1991.
- Hennâd, Ebu's-Serî Hennâd b. es-Serî b. Mus'ab b. Ebî Bekr et-Temîmî ed-Dârimî el-Hanzalî el-Kûfî (ö.243/857), *ez-Zühd*, (nşr. Abdurrahmân b. Abdülcebbâr el-Firyevâî), I-II, Dâru'l-Hulefâ' li'l-Kitâbi'l-İslâmî, Kuveyt 1406/1985.

- Heysemî, Ebu'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Ebî Bekr (ö.807/1404), *Buğyetü'l-bâhis 'an zevâidi müsnedi'l-Hâris*, (nşr. Hüseyin Ahmed Sâlih el-Bâkerî), I-II, Merkezü Hidmeti's-Sünne ve's-Sîreti'n-Nebeviyye bi'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye, Medin-i Münevvere 1413/1992.
- , *Keşfu'l-estâr 'an zevâidi'l-Bezzâr 'ale'l-kütübi's-sitte*, (nşr. Habîburrahmân el-'A'zamî), I-IV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1405/1985.
- , *Mecma'u'z-zevâid ve menba'u'l-fevâid*, I-X, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1408/1988.
- el-Humeydî, Ebû Bekr, Abdullah b. ez-Zübeyr b. 'Îsâ b. 'Ubeydullah el-Kureşî el-Esedî el-Mekkî (ö.219/834), *el-Müsned*, (nşr. Hüseyin Selîm Esed), I-II, Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, Beyrut 1423/2002.
- 'Irakî, Zeynuddîn Ebu'l-Fadl Abdurrahîm b. el-Hüseyn b. Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. İbrâhîm el-'Irakî (ö.806/1403), *el-Muğni 'an hamli'l-esfâr fi'l-esfâr fi tahrîci mâ fi'l-ihyâi mine'l-ahbâr*, (bk. Mahmûd b. Muhammed el-Haddâd, *Tahrîcu ehâdîsi ihyâi 'ulûmi'd-dîn*, I-VII, Dâru'l-Âsime, Riyâd 1408/1987).
- İbn Abdilberr, Ebû Amr Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed en-Nemerî el-Kurtubî (ö.463/1070), *Câmi'u beyâni'l-ilm ve fadlih*, (nşr. Ebu'l-Eşbâl ez-Züheyri), I-II, Dâru İbni'l-Cevzî, Demmâm 1419/1998.
- , *el-İstî'âb fi ma'rifeti'l-ashâb*, (nşr. Ali Muhammed Muavvaz ve Âdil Ahmed Abdülmevcûd), I-IV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1415/1995.
- , *et-Temhîd limâ fi'l-muvatta' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*, (nşr. Muhammed 'Abdülkâdir 'Atâ'), I-XI, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1424/2003.
- İbn 'Adî, Ebû Ahmed Abdullah b. 'Adî el-Cürcânî (ö.365/975), *el-Kâmil fi du'afâi'r-ricâl*, (nşr. Kurul), I-VII, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1405/1985.
- İbn 'Arrâk, Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. 'Arrâk el-Kinânî (ö.963/1555), *Tenzihu's-şerî'a 'ani'l-ahbâri's-şeni'ati'l-mevdû'a*, (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatif ve Abdullah Muhammed es-Siddîk), I-II, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1401/1981.
- İbn 'Asâkir, Ebu'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetüllâh b. Abdullah ed-Dımaşkı eş-Şâfî'î (ö.571/1175), *Târîhu (medîneti) Dımaşk ve zikru fadlihâ ve tesmiyetü men hallehâ mine'l-emâsil evi'ctâze bi nevâhîhâ min vâridihâ ve ehlihâ*, (nşr. Alî Şîrî), I-LXX, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1419/1998.
- İbn Batta, Ebû Abdillâh 'Ubeydullah b. Muhammed b. Muhammed b. Hamdân el-'Ukberî el-Hanbelî (ö.387/997), *el-İbâne 'an şerî'ati'l-firkati'n-nâciye ve mücânebeti'l-fıraki'l-mezmûme (el-Kader)*, (nşr. Osmân b. Abdullah Âdem el-Esyûbî), I-II, Dâru'r-Râye, Riyâd 1418/1997.

- İbn Ebî ‘Âsım, Ebû Bekr Ahmed b. ‘Amr b. İbn Ebî ‘Âsım ed-Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî (ö.287/900), *el-Âhâd ve’l-mesânî*, (nşr. Yahyâ Murâd), Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut 1424/2003; ve (nşr. Bâsim Faysal Ahmed el-Cevâbira), I-VI, Dâru’r-Râye, Riyâd 1411/1991.
- , *es-Sünne*, (nşr. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî), I-II, el-Mektebu’l-İslâmî, Beyrut 1413/1993.
- İbn Ebî Dâvûd, Ebû Bekr Abdullah b. Süleymân b. el-Eş‘as es-Sicistânî (ö.316/928), *Kitâbu’l-Masâhif*, (nşr. Selîm el-Hilâlî), Gırâs, Kuveyt 1427/2006.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Ebî Hâtim Muhammed b. İdrîs b. el-Münzir et-Temîmî el-Hanzalî er-Râzî (ö.327/938), *el-Merâsîl*, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1402/1982.
- , et-Tefsîr (Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘azîm müsnefen ‘an Rasûlillâhi sallallâhu aleyhi ve selleme ve’s-sahâbeti ve’t-tâbi‘în), (nşr. Es‘ad Muhammed et-Tayyib), I-XIV, el-Mektebetü’l-‘Asriyye, Beyrut 1424/2003.
- , *İlelü’l-hadis*, I-IV, (nşr. Neş‘et b. Kemâl el-Mısırî), el-Fârûk el-Hadîsiyye, Kâhire 1423/2003.
- , *Kitâbu’l-Cerhi ve’t-ta’dîl*, I-IX, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, Beyrut 1271/1952; ve (nşr. Mustafâ Abdülkâdir ‘Atâ’), I-X, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut 1422/2002.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe (ö.235/849), *el-Musannef*, (nşr. Muhammed Abdüsselâm Şâhîn), I-IX, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut 1416/1995.
- İbn Fâris, Ebu’l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ (ö.395/1004), *Mu‘cemu makâyisi’l-luğa*, (nşr. Abdüsselâm Muhammed Hârûn), Dâru’l-Cîl, Beyrut 1411/1991.
- İbn Hacer, Şihâbuddîn Ebu’l-Fadl Ahmed b. Alî el-‘Askalânî (ö.852/1448), *Bulûğu’l-merâm min edilleti’l-ahkâm*, (nşr. Muhammed Hâmid el-Fakî), Dâru’l-Buhârî, Medine-i Münevvere 1412/1992.
- *ed-Dirâye fî tahrîci ehâdisi’l-hidâye*, (ta’lik Abdullah Hâşim el-Yemânî el-Medenî), I-II, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, ts.
- *el-İsâbe fî temyîzi’s-sahâbe*, (nşr. Âdil Ahmed ‘Abdülmevcûd ve Alî Muhammed Mu‘avvaz), I-VIII, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut 1415/1995.
- *el-Metâlibu’l-‘âliye bi zevâidi’l-mesânîdi’s-semâniye*, (nşr. Habîburrahmân el-‘Azamî), I-V, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut 1414/1993.
- *Fethu’l-bârî bi şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, (dipnot: Abdülazîz b. Abdullah b. Bâz), I-XIII, Dâru’r-Reyyân li’t-Türâs, Kâhire 1407/1986.

- , *İthâfu'l-mehara bi'l-fevâidi'l-mübtekira min etrâfi'l-aşera*, (nşr. Abdülkuddûs Muhammed Nezîr), I-XVIII, Medine-i Münevvere Kur'ân Matbaası Merkezü Hidmeti's-Sünneti ve's-Sîreti'n-Nebeviyye, Medine-i Münevvere 1418/1997.
- , *Lisânu'l-mîzân*, I-VII, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, Kâhire, Birinci Baskı, ts.
- , *Ta'cîlu'l-menfe'a bi zevâidi ricâli'l-eimmeti'l-erbe'a*, (nşr. İkrâmullâh İmdâdullâh), Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut, ts; ve (nşr. Eymen Sâlih Şa'bân), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1416/1996.
- , *Takribu't-tehzib*, (nşr. Ebu'l-Eşbâl Sağîr Ahmed Şâğîf el-Pâkistânî), Dâru'l-'Âsime, Riyâd 1416h.
- , *Tehzibu't-tehzib*, (nşr. Mustafa 'Abdülkâdir 'Atâ'), I-XII, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1415/1994.
- , *Telhîsu'l-habîr fî tahrîci ehâdisi'r-Râfiyyi'l-kebîr*, (nşr. Ebû Âsım Hasen b. Abbâs b. Kutb), I-IV, Müessesetü Kurtuba, Mekke 1416/1995.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Sa'îd el-Endelûsî ez-Zâhirî (ö.456/1063), *el-Muhallâ*, (nşr. Abdülgaffâr Süleymân el-Bendârî), I-XII, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut, ts.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Bustî (ö.354/965), *el-Müsnedü's-sahîh 'ale't-tekâsîmi ve'l-envâ'i min gayri vucûdi kat'in fî senedihâ ve lâ subûti cerhin fî nakilihâ*, (Emîr 'Alâuddîn Alî b. Belbân el-Fârisî'nin (ö.739/1338), *el-İhsân fî takrîbi sahîhi İbn Hibbân tertibiyle*), (nşr., Şuayb el-Arnâvût), I-XVIII, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1408/1988.
- , *es-Sikât*, (nşr. es-Seyyid Şerefuddîn Ahmed), I-IX, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1395/1975; ve (nşr. İbrâhîm Şemsuddîn ve Türkî Ferhân el-Mustafâ), I-V, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1419/1998.
- , *Kitâbu'l-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-dau'afâ ve'l-metrûkîn*, (nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Silefî), I-II, Dâru's-Sumey'î, Riyâd 1420/2000.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Hımyerî (ö.213 veya 218/828 veya 833), *es-Sîretü'n-nebeviyye*, (nşr. Mustafâ es-Sakkâ, İbrâhîm el-Ebyârî ve Abdülhafîz Şelebî), I Cilt (I-IV Cüz Halinde), Dâru'l-Muğnî, Riyâd 1420/1999.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nisâbü'rî (ö.311/923), *es-Sahîh*, (nşr. Muhammed Mustafa el-'A'zamî), I-IV, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1395/1975.
- İbn Kesîr, İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer b. Kesîr el-Kureşî ed-Dımaşkî (ö.774/1372), *el-Bidâye ve'n-nihâye*, (nşr. Abdullah b. 'Abdülmuhsin et-Türkî), I-XXI, Dâru Hecr, Cize (Suudi Arabistan) 1417/1997. (*El-Bidâye*

ve'n-Nihaye Büyük İslâm Tarihi, trc. Mehmet Keskin, I-XV, Çağrı Yayınları, İstanbul 1994).

———, *Müsnedü'l-fârûk*, (nşr. 'Abdülmü'tî Kal'acî), I-II, Dâru'l-Vefâ', Mansûra (Mısır) 1411/1991.

———, *Tefsîrul-Kur'âni'l-'azîm*, I-IV, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1408/1988.

———, *Telhîsu'l-istiğâse fi'r-reddi 'ale'l-Bekrî*, (İbn Teymiyye'nin el-İstiğâse fi'r-reddi 'ale'l-Bekrî ve hâmişinde Kitâbu'r-Reddi 'ale'l-Ehnâi kitaplarıyla birlikte), Dâru Atlas, Riyâd 1417/1997.

İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî ed-Dımaşkı (ö.620/1223), *el-Muğnî 'alâ muhtasari'l-Hirakî*, (nşr. Abdülmuhsin et-Türkî ve Abdülfettâh Muhammed el-Hulv), I-XV, Mektebetü Heçr, Kâhire 1412/1992.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni (ö.275/888), *es-Sünen*, (nşr. Muhammed Fuâd 'Abdülbâkî), I-II, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut, ts.

İbn Ma'în, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ma'în b. 'Avn el-Gatafânî (ö.233/847), *Târîhu İbn Ma'în*, Ebu'l-Fadl el-Abbâs b. Muhammed b. Hâtem ed-Dûrî el-Bağdâdî'nin (ö.271h.) rivâyetiyle, (nşr. Ahmed Muhammed Nûr Seyf), I-IV, Merkezü'l-Bahsi'l-'İlmî ve İhyâu't-Türâsi'l-İslâmî, Mekke-i Mükerrreme 1399/1979.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Manzûr el-İfrîkî el-Mısırî (ö.711/1311), *Lisânü'l-'Arab*, I-XV, Dâru Sâdır, Beyrut, 1410/1990.

İbn Receb, Zeynuddîn Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Şihâbuddîn el-Bağdâdî (ö.795/1392) *Câmi'u'l-'ulûm ve'l-hikem fî şerhi hamsîne hadîsen min cevâmi'i'l-kelim*, (nşr. Şuayb el-Arnâvût ve İbrâhîm Bâcis), I-II, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1413/1993.

———, *Fethu'l-bârî fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, (nşr. Ebû Mu'âz Târik b. 'Avazullah b. Muhammed), I-VII, Dâru İbni'l-Cevzî, Demmâm 1417/1996.

———, *Şerhu 'ileli't-Tirmizî*, (nşr. Hemmâm Abdürrahîm Sa'îd) I-II, Mektebetü'l-Menâr, Zerkâ' (Ürdün) 1407/1987.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Hâşimî el-Basrî (ö.230/844), *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, I-IX, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1410/1990.

İbn Tâhir, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Tâhir b. Alî b. Ahmed el-Kayserânî el-Makdisî (ö.507/1113), *Etrâfu'l-garâib ve'l-efrâd min hadîsi Rasûlillâh sallallâhu aleyhi ve sellem li'l-İmâmi'd-Dârekutnî*, (nşr. Mahmûd Nassâr ve es-Seyyid Yûsuf), I-VI, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1419/1998.

- İbn Teymiyye, Takıyyuddîn Ahmed b. Abdülhalîm b. Abdüsselâm b. Teymiyye el-Harrânî (ö.728/1327), *el-Cevâbu's-sahîh li men bedelde dîne'l-mesîh*, (nşr. Ali Hasen Nâsır, Abdülazîz İbrâhîm el-'Asker ve Hamdân Muhammed), I-VI, Dâru'l-'Âsime, Riyâd 1414/1994.
- , *el-Fetâve'l-kübrâ*, I-VI, (nşr. Muhammed Abdülkâdir 'Atâ' ve Musatafâ Abdülkâdir 'Atâ'), I-VI, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut, ts.
- , *el-İstiğâse fi'r-reddi 'ale'l-Bekrî*, (nşr. Abdullah b. Düceyn es-Sehlî), Mektebetü Dâri'l-Minhâc, Riyâd 1426/2005.
- , *İktidâu's-sırâtü'l-mustakîm li muhâlefeti ashâbi'l-cahîm*, (nşr. Nâsır b. 'Abdülkerîm el-'Akl), I-II, Dâru'l-'Âsime, Riyâd 1419/1998.
- , *Kâ'idetün celîletün fi't-tevessülü ve'l-vesîle*, (nşr. Rabî' b. Hâdî el-Medhalî), Mektebetü Lîne, Demnehûr 1412/1992.
- , *Mecmû'u'l-fetâvâ*, (cem' ve tertîb: Abdurrahmân b. Muhammed b. Kâsım el-'Âsımî en-Necdî el-Hanbelî) I-XXXVII, Dâru 'Âlemi'l-Kütüb, Riyâd 1412/1991. (*İbn Teymiyye Külliyyatı*, trc. Kurul, I-IX, Tevhid Yayınları, İstanbul 1988).
- İbn Vaddâh, Ebû Abdillâh Muhammed b. Vaddâh b. Bezî' el-Mervânî el-Kurtubî (ö.287/900), *el-Bida'u ve'n-nehyu 'anhâ*, (nşr. 'Amr 'Abdülmun'im Selîm), Mektebetü İbn Teymiyye, Kâhîre 1416/1996; (nşr. Bedr Abdullah Bedr), Dâru's-Sumey'î, Riyâd 1416/1996; (nşr. Ebû Abdillâh eş-Şâfi'î), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1418/1997.
- İbnu'l-A'râbî, Ebû Sa'îd Ahmed b. Muhammed b. Ziyâd b. Bîşr b. Dirhem el-Basrî es-Sûfî (ö.340/951), *el-Mu'cem*, (nşr. Ahmed el-Belûşî), Mektebetü'l-Kevser, Beyrut 1412/1991.
- İbnu'l-Cârûd, Ebû Muhammed Abdullah b. Alî b. el-Cârûd en-Nîsâbûrî (ö.307/919), *el-Müntekâ mine's-süneni'l-müsne'de 'an Rasûlillâh*, (ta'lik Mis'ad b. Abdülhamîd b. Muhammed es-Sa'dunî), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1417/1996.
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed b. Alî el-Kuraşî el-Bağdâdî (ö.597/1200), *el-İlelü'l-mütenâhiye fi'l-ehâdisi'l-vâhiye*, (ta'lik Halîl el-Meys), I-II, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1424/2003.
- , *el-Mevdû'ât*, (nşr. Tevfik Hamdân), I-II, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1415/1995.
- , *Keşfu'l-müşkil min hadîsi's-Sahîhayn*, (nşr. Ali Hüseyin el-Bevvâb), I-IV, Dâru'l-Vatan, Riyâd 1418/1997.
- , *Sifatü's-safve (Safvetü's-safve)*, (nşr. İbrâhîm Ramazân ve Sa'îd el-Lahhâm), I-IV, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1409/1989.

- İbnu'l-Esîr, Ebu'l-Hasen 'İzzuddîn b. el-Esîr b. Alî b. Muhammed el-Cezerî (ö.630/1232), *Usdü'l-ğâbe fî ma'rîfeti's-sahâbe*, (nşr. Alî Muhammed Mu'avvaz ve Âdil Ahmed 'Abdülmevcûd), I-VIII, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1424/2003.
- İbnu'l-Esîr, Mecdüddîn Ebu's-Saadât el-Mübârek b. Muhammed (ö.606/1209), *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs*, (nşr. Tâhir Ahmed ez-Zâvâ ve Mahmûd Muhammed et-Tanâhî), I-V, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, ts.
- İbnü'l-Kayyim, Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr ez-Zer'î ed-Dımaşkî (ö.751/1350), *Ahkâmu ehli'z-zimme*, (nşr. Yûsuf Ahmed el-Bekrî ve Şâkir Tefvîk el-Ârûrî), I-III, Remâdî li'n-Neşr, Demmâm, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1418/1997.
- , *el-Menârü'l-münîf fî's-sahîhi ve'd-da'if*, (nşr. Abdurrahmân b. Yahyâ el-Mu'allimî-Mansûr b. Abdülazîz es-Simârî), Dâru'l-Âsime, Riyâd 1416/1996.
- , *Fevâidu'l-fevâid*, (nşr. Alî b. Hasen b. Alî b. Abdülhamîd), Dâru İbni'l-Cevzî, Demmâm (Suudi Arabistan) 1421/2001.
- , *Hidâyetü'l-hayârâ fî ecvibeti'l-yahûd ve'n-nasârâ*, (nşr. Mustafâ Ebu'n-Nadr eş-Şelebî, Mektebetü's-Sevâdî, Cidde 1410/1990.
- , *İğâsetü'l-lehfân fî mesâidi's-şeytân*, (nşr. Muhammed 'Affî), I-II, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1419/1998.
- , *I'lâmu'l-muvakkâ'in 'an Rabbi'l-âlemîn*, (nşr. 'Abdurrahmân el-Vekîl), I-IV, Mektebetü İbn Teymiyye, Kâhire, ts.
- , *Kitâbu's-Salâh ve hükmü târikihâ*, (nşr. Muhammed Nizâmüddîn el-Füteyyih), Mektebetü Dâri't-Türâs, Medine-i Münevvere, 1412/1992.
- , *Şerhu's-şurûti'l-umeriyye*, (nşr. Subhî Sâlih), Dâru'l-'Alem li'l-Melâyîn, Beyrut, ts.
- , *Tehzîbu's-sünen*, (bk. Şemsu'l-Hakk el-'Azîm Âbâdî 'Avnu'l-ma'bûd şerhu Süneni Ebî Dâvûd).
- , *Tuhfetü'l-mevdûd bi ahkâmi'l-mevlûd*, (nşr. Salâhuddîn Makbûl Ahmed), Dâru İlâfî'd-Düveliyye, Kuveyt 1416/1996.
- , *Zâdu'l-me'âd fî heydi hayri'l-ibâd*, (nşr. Şuayb el-Arnâvût ve Abdülkâdir el-Arnâvût), I-VI, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1412/1992. (*Zâdu'l-Meâd*, terc. Şükrü Özen, I-VI, İklim Yayınları, İstanbul 1988).
- İbnu'l-Keyyâl, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Hatîb Zeynuddîn Ebu'l-Berekât İbnu'l-Keyyâl (ö.939/1532), *el-Kevâkibu'n-neyyirât fî ma'rîfeti meni'htelata mine'r-ruvâti's-sikât*, (nşr. Abdülkayyûm Abdurabbinnebî), Dâru'l-Me'mûn, Beyrut 1401/1981.
- İbnu's-Sünnî, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. İshâk ed-Dîneverî eş-Şâfî (ö.364/974), *'Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, (nşr. Ebû Muhammed

- Abdurrahmân Kevser el-Berunî), Dâru'l-Kıble li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, Cidde ve Müessesetü 'Ulûmi'l-Kur'ân, Beyrut, ts.
- 'İclî, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Abdullah b. sâlih el-'İclî (ö.261/874), *Târihu's-sikât*, (nşr. Abdülmu'tî Kal'acî), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1405/1985; *Ma'rifetü's-sikât*, (nşr. Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî), I-II, Mektebetü'd-Dâr, Medine-i Münevvere 1405/1985.
- İshâk b. Râhûye, İshâk b. İbrâhîm b. Mahled el-Hanzalî el-Mervezî (ö.238/852), *el-Müsned*, (nşr. Abdülgafûr b. Abdülhakk el-Belûşî), I-V, Mektebetü'l-Îmân, Medine-i Münevvere 1412/1991.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem, *İnsan ve İnsanlar*, İstanbul 1979.
- Karadâvî, Yûsuf el Karadâvî (1926-2022), *İslam'da Helâl ve Haram*, trc. Ramazan Nazlı, Hilal Yayınları, İstanbul, ts.
- , *Keyfe nete'âmel ma'a's-sünneti'n-nebeviyye me'âlim ve davâbit*, Mektebetü'l-Müeyyed, Riyâd 1411/1991.
- , *el-Medhal li dirâseti's-sünneti'n-nebeviyye*, Mektebetü Vehbe, Kâhire 1412/1992.
- , *Müslümanlar Gayri Müslimlere Nasıl Davrandı*, trc. Beşir Eryarsoy, İhya Yayınları, İstanbul 1985.
- Karaman, Hayrettin, *Günlük Hayatımızda Helâller ve Haramlar*, İz Yayıncılık, İstanbul 2008.
- Kevserî, Muhammed Zâhid el-Kevserî (ö.1371/1952), “Hadîsü ‘Men teşebbehe bi kavmin fe hüve minhüm’”, *Makâlâtu'l-Kevserî*, Dâru's-Selâm, Kâhire 1418/1998. (Kim Bir Kavme Benzerse, O da Onlardandır” Hadisi, trc. Bekir Tatlı, Ç.Ü. İlähiyat Fakültesi Hadis Araştırma Görevlisi).
- Kılavuz, Ahmet Saim, “Akâid”, *İlmihal*, I-II, DİA, Ankara 2005.
- Kırbaçoğlu, Hayri, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, Kitabiyat, Ankara 2002.
- Kirmânî, Şemseddîn Muhammed b. Yûsuf b. Ali el-Kirmânî el-Bağdâdî (ö.786/1384), *el-Kevâkibu'd-derârî fî şerhi'l-câmi'i's-sahîh li'l-Buhârî*, I-XXV, Kâhire 1356/1937.
- Komisyon, İbrâhîm Enîs, Abdülhalîm Muntasır, ‘Atıyye es-Sevâlihî, Muhammed Halefullah Ahmed, *el-Mucemu'l-vasît*, I-II, Matâbi'u Dâri'l-Me'ârif, Mısır 1393/1973.
- el-Kudâ'î, Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme b. Ca'fer b. Ali el-Kudâ'î el-Mısırî eş-Şâfi'î (ö.454/1062), *Müsnedü's-şihâb*, (nşr. Hamdî es-Silefi), I-III, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1406/1986.
- Kurtkan, Âmiran, *Genel Sosyoloji*, Filiz Kitapevi, İstanbul 1986.
- Kurtubî, Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Ensârî el-Hazrecî el-Kurtubî (ö.671/1272), *et-Tezkira fî ahvâli'l-mevtâ ve umûri'l-âhira*, Dâru'r-Reyyân, Kâhire 1411/1991.

- el-Lâlekâî, Ebu'l-Kâsım Hibetullah b. el-Hasen b. Mansûr et-Taberî (ö.418/1027), *Şerhu usûli İ'tikâdi ehli's-sünneti ve'l-cemâ'a*, (nşr. Ahmed Sa'd Hamdân), I-IX, Dâru Tayyibe, Riyâd, ts.
- Mahmûd b. Muhammed el-Haddâd, Ebû Abdillâh Mahmûd b. Muhammed el-Haddâd, *Tahrîcu ehâdisi ihyâi 'ulûmi'd-dîn*, I-VII, Dâru'l-Âsime, Riyâd 1408/1987.
- Mâlik, Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Medenî (ö.179/795), *el-Muvatta'*, (nşr. Muhammed Fuâd 'Abdülbâkî), I-II, Dâru'l-Hadîs, Kâhire, ts.
- el-Mervezî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Nasr b. el-Haccâc (ö.294/906), *es-Sünne*, (nşr. Selîm el-Hilâlî), Gırâs, Kuveyt 1426/2005.
- Meşhûr b. Hasen b. Selmân-Râid b. Sabrî, *Mu'cemu'l-musannefâti'l-vâride fi Fethi'l-bârî*, Dâru'l-Hicre, Riyâd 1412/1991.
- el-Mevsilî, Ebû Hafs Ziyâüddîn Ömer b. Bedr b. Saîd el-Mevsilî (ö. 622/1225), *el-Muğni 'ani'l-hfzi ve'l-kitâb*, el-Matbaatü's-Selefiyye, Kâhire 1342.
- Mizzî, Cemâluddîn Ebu'l-Haccâc Yûsuf b. ez-Zekî Abdurrahmân b. Yûsuf (ö.742/1341), *Tehzibu'l-kemâl fi esmâi'r-ricâl*, (nşr. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf), I-XXXV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1422/2002).
- Molla Aliyyu'l-Kârî, Ebu'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî (ö.1014/1605), *Mirkâtü'l-mefâtih şerhu mişkâti'l-mesâbih*, (nşr. Cemâl 'Ayâtânî), I-XI, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1422/2001.
- Mu'allimî, Abdurrahmân b. Yahyâ el-Mu'allimî (ö.1386/1966), *el-Envâru'l-kâşife limâ fi kitâbi "advâ' ale's-sünne" mine'z-züleli ve't-tadlîli ve'l-mücâzeze*, 'Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1403/1983.
- Muhammed b. Hamed el-Hamûd en-Necdî, *el-Kavlu's-sebt fi savmi yevmi's-sebt*, Cem'iyetü İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, Kuveyt, 1420/1999.
- Muhammed b. Sa'id el-Kahtânî, *el-Velâ ve'l-berâ fi'l-İslâm*, Dâru Tîbe, Mekke-i Mükerreme 1412/1991.
- Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî b. Sâlih el-Mısrî (1882-1968), *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1411/1990.
- Muhammed Hişâm et-Tâhirî el-Efgânî, *İthâfu ehli'l-kible bi ahkâmi'l-kuble*, Gırâs, Kuveyt 1423/2002.
- Muhammed Riyâd el-Mâlih, Fehresu Mahtûtâtî'z-Zâhiriyye, *Matbû'âti'l-Mücemma 'i'l-İlmiyyi'l-'Arabî*, Dımaşk, ts.
- el-Mübârekfûrî, Ebu'l-'Alâ' Muhammed Abdurrahmân b. Abdürrahîm el-Mübârekfûrî (ö.1353/1934), *Tuhfetü'l-ahvezî bi şerhi câmi'i't-Tirmizî*, I-X, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1410/1990.

- Münâvî, Muhammed Abdurraûf el-Münâvî (ö.1032/1622), *et-Tevkîf 'alâ mühimmâti't-te'ârîf*, (nşr. Muhammed Rıdvân ed-Dâye), Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsir, Beyrut ve Dâru'l-Fikr, Dımaşk (Şam) 1410/1990.
- , *et-Teyşîr şerhu'l-câmi'i's-sağîr*, (nşr. Mustafâ Muhammed ez-Zehebî), I-VI, Dâru'l-Hadîs, Kâhire 1421/2000.
- , *Feyzu'l-kadîr şerhu'l-câmi'i's-sağîr min ehâdîsi'l-beşîri'n-nezîr*, (nşr. Ahmed Abdüsselâm), I-VI, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1422/2001.
- Münzirî, Zekiyyuddîn Ebû Muhammed Abdülazîm b. Abdülkaviyy b. Abdullah b. Selâme b. Sa'd el-Münzirî eş-Şâmî (ö.656/1258), *et-Terğîb ve't-terhîb mine'l-hadîsi'ş-şerîf*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1422/2001.
- , *Muhtasarü süneni Ebî Dâvûd*, (nşr. Muhammed Hâmid el-Fakî ve Ahmed Şâkir), I-VIII, Mektebetü's-Sünneti'l-Muhammediyye, Kâhire 1369/1950.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî (ö.261/874), *Sahîhu Müslim*, (nşr. Muhammed Fuâd 'Abdülbâkî), I-III, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1374/1955.
- Nâsır el'Akl, *Men teşebbehe bi kavmin fe huve minhum*, Dâru'l-Vatan, Riyâd 1411/1990.
- Nebhânî, Yûsf, el-Fethu'l-kebir fi dammi'z-ziyâdeti ile'l-câmi'i's-sağîr, I-III, Beyrut, ts.
- Nesâî, Ebû 'Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Alî b. Bahr b. Sinân b. Dînâr (ö.303/915), *es-Sünenü'l-kübrâ*, (nşr. Şuayb el-Arnâvût), I-XII, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1421/2001.
- , *es-Sünenü's-sügrâ (el-Müctebâ)*, (işrâf: Sâlih b. 'Abdülazîz b. Muhammed b. İbrahim Âlu'ş-Şeyh), Dâru's-Selâm, Riyâd 1420/1999; ve (Suyûtî'nin (ö.911h.) *Zehru'r-rubâ ale'l-müctebâ* şerhi ve Sindî'nin (ö.1138h.) hâşiyesiyle birlikte), I-VIII, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1348/1930.
- Nevevî, Ebû Zekerriyyâ Yahyâ b. Şeref (ö.676/1277), *el-Ezkâr*, (nşr. 'Âmir b. Alî Yâsîn), Dâru İbn Huzeyme, Riyâd 1422/2001.
- , *el-Mecmû' şerhu'l-mühezzeb*, I-XX, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ts.
- , *el-Minhâc fi şerhi sahîhi Müslim İbni'l-Haccâc*, I-XVIII, Dâru'r-Reyyân li't-Türâs, Kâhire 1407/1987.
- , *Ravzatü't-tâlibîn*, (nşr. 'Âdil Ahmed Abdülmevcûd ve Alî Muhammed Mu'avvaz), I-VIII, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.
- , *Riyâzu's-sâlihîn*, (nşr. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî), el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1412/1992.
- Osmân Dûkûrî, *et-Tedâbirü'l-vâkiye mine't-teşebbüh bi'l-küffâr*, I-II, Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd 1421/2000.

- Rûyânî, Ebû Bekr Muhammed b. Hârûn er-Rûyânî er-Râzî el-Âmilî et-Taberî (ö.307/919), *Müsnedü'r-Rûyânî (Müsnedü's-sahâbe)*, (nşr. Ebû Abdîrrahmân Salâh b. Muhammed b. 'Uveyda), I-II, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1417/1997.
- Sahnûn et-Tennûhî, 'Abdüsselâm b. Habîb et-Tennûhî el-Kayravânî (ö.240/854), *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, (İbn Rüşd'ün (ö.520/1126) *Mukaddimât İbn Rüşd li beyânî maktadathu'l-müdevvenetü mine'l-ahkâm*, Suyûtî'nin (ö.911/1505) *Kitâbu Tezyîni'l-memâlik bi menâkibi seyyidînâ el-İmâm Mâlik* ve 'Îsâ b. Mes'ûd ez-Zevâvî'nin *Kitâbu Menâkibi seyyidînâ el-İmâm Mâlik* kitaplarıyla birlikte) (nşr. Zekeriyâ 'Umeyrât), I-V, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1426/2005.
- Sa'îd b. Mansûr, Sa'îd b. Mansûr b. Şu'be el-Horasânî el-Mekkî (ö.227/841), *es-Sünen*, (nşr. Habîburrahmân el-'A'zamî), I-II, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.
- Sarı, Necmi, "Çocukların Yedi Günlükken Sünnet Edilmesine Yönelik Hadislerin Sened ve Metin Yönünden Değerlendirilmesi", *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, VII/2, Kocaeli 2021, s. 616-656.
- , *Din Tarih Ahlak Tıp ve Hukuk açısından Erkek Sünneti ve Kadın Sünneti*, Ümmülkura Yayınevi, İstanbul, 2021.
- , "İslâm Hukukunda Çocukların Sünnet Yaşı", 4. Uluslararası Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Sempozyumu (4. International Symposium on Social Human and Administrative Sciences), 3-4-5 Mayıs 2018, *Asoscongress Conference Proceedings*, Alanya 2018, Tam Metin Kitabı, s. 485-504.
- , *Kitâbu't-Tevhîd Tahkiki*, Ümmülkura Yayınları, İstanbul 2006.
- , *Pratik Akâid Dersleri Tahkiki*, Ümmülkura Yayınları, İstanbul 2007.
- , "Rivâyetlere Göre Sünnetin (Hitânın) Tarihi ve Ahkâmı", *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Trabzon 2014, sy. 8, s. 259-290.
- , *Tevessül Teberrük ve İstiğâse Konularında Tevhid İnancına Aykırı İddialar ve Cevapları Tahkiki*, Ümmülkura Yayınları İstanbul, 2006.
- Selîm el-Hilâlî, Ebû Usâme Selîm b. 'Îd el-Hilâlî es-Selefî el-Eserî, *Nushu'l-ümme fî fehmi ehâdîsi iftirâki hâzihi'l-ümme*, Dâru'l-Edhâ, Beyrut 1409/1989.
- Semhûdî, Ebû'l-Hasen Nûrûddîn Alî b. Abdillâh b. Ahmed b. Alî el-Hasenî es-Semhûdî (ö. 911/1506), *el-Gummâz 'ale'l-lümmâz*, (nşr. Muhammed Abdülkâdir Atâ), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1406/1986.
- Sindî, Ebu'l-Hasen Nûrûddîn b. Abdülhâdî es-Sindî (ö.1138/1725), *Hâşiyetü's-Sindî ale's-süneni'n-Nesâî*, Bk. Nesâî, *es-Sünenü's-sügrâ (el-Müctebâ)*.

- , *Şerhu süneni İbn Mâce*, Dâru'l-Cîl, Beyrut 1411/1990.
- Subkî, Mahmûd Muhammed Hattâb es-Subkî (ö.1352/1933), *el-Menhelu'l-'azbi'l-mevrûd şerhu süneni'l-İmâm Ebî Dâvûd*, I-X, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, yy., 1974.
- Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed (ö.911/1505), *ed-Durru'l-mensûr fi't-tefsîri bi'l-me'sûr*, I-VI, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1411/1990.
- , *el-Câmi'u'l-kebîr (Cem'u'l-cevâmi')*, (nşr. Ahmed Sakr), I-IX, Kâhire 1321/1903.
- , *el-Câmi'u's-sağîr min ehâdîsi'l-beşîri'n-nezîr*, I-II, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1423/2002.
- , *el-Emru bi'l-ittibâ' ve'n-nehyu 'ani'l-ibtidâ'*, (nşr. Meşhûr Hasen Selmân), Dâru İbni'l-Kayyim, Demmâm 1410/1990.
- , *el-Hasâisu'l-kübrâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1405/1985.
- , *el-Leâliu'l-masnu'a fi'l-ehâdîsi'l-mevdû'a*, I-II, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1417/1996.
- , *Zehru'r-rubâ ale'l-müctebâ*, [bk. Nesâî, es-Sünenü's-Sügrâ (el-Müctebâ)].
- Şâfi'î, Muhammed b. İdrîs eş-Şâfi'î (ö.204/819), *el-Müsned*, (nşr. Mâhir Yâsîn el-Fahl), I-IV, Mektebetü Girâs, Kuveyt 1425/2004.
- , *el-Ümm*, (nşr. Mahmûd Matarcî), I-IX, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1423/2002.
- Şemsu'l-Hakk el-'Azîm Âbâdî, Ebu't-Tayyib Muhammed, *'Avnu'l-ma'bûd şerhu süneni Ebî Dâvûd* (İbnü'l-Kayyim'in *Tehzîbu's-sünen*'i ile birlikte), I-XIV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1410/1990.
- Şevkânî, Muhammed b. Alî b. Muhammed b. Abdullah es-San'ânî eş-Şevkânî (ö.1250/1834), *el-Fevâidu'l-mecmû'a fi'l-ehâdîsi'l-mevdû'a*, (nşr. Abdurrahmân b. Yahyâ el-Mu'allimî), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1416/1995.
- , *el-Kavlu'l-mufîd fi edilleti'l-ictihâd ve't-taklîd*, (nşr. Abdurrahmân Abdülhâlık), Kuveyt 1396/1976.
- , *es-Seylü'l-cerrâr el-mütedeffik 'alâ hadâiki'l-ezhâr*, (nşr. Mahmûd İbrâhîm Zâyid), I-IV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.
- , *İrşâdu'l-fuhûl ilâ tahkîki'l-hakki min 'ilmi'l-usûl*, (nşr. Muhammed Subhî Hasen Hallâk), Dâru İbn Kesîr, Dimaşk ve Beyrut 1421/2000.
- , *Neylü'l-evtâr şerhu'l-münteka'l-ahbâr*, I-VIII, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.
- eş-Şisrî, Sa'd b. Nâsır b. Abdülazîz, *et-Taklîd ve ahkâmuh*, Dâru'l-Vatan, Riyâd 1430/2009.

- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed (ö.360/970), *el-Mu'cemu'l-evsat*, (nşr. Târik b. 'Ivazullâh b. Muhammed ve 'Abdulmuhsin b. İbrâhim el-Hüseynî), I-X, Dâru'l-Haremeyn, Kâhire 1415/1995.
- , *el-Mu'cemu'l-kebîr*, (nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Silefi), I-XXV, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ys., ts.
- , *el-Mu'cemu's-sâğîr (er-Ravdu'd-dânî ile'l-mu'cemi's-sağîr li't-Taberânî)*, (nşr. Muhammed Şükür Mahmûd el-Hâcc), I-II, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut ve Dâru 'Ammâr, Ammân 1405/1985.
- , *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, (nşr. Hamdî 'Abdülmecîd es-Silefi), I-IV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1409/1989.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî (ö.310h.), *Câmiu'l-beyân an (fi) te'vîli âyi'l-Kur'ân*, I-XII, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1412/1992; ve (nşr. Ahmed Muhammed Şâkir), I-XVI, Dâru'l-Me'ârif, Mısır, ts.
- , *Sarîhu's-sünne*, (nşr. Bedr b. Yûsuf el-Ma'tûk/Şeyh Bedr b. Abdullah el-Bedr'in müracaasıyla), Mektebetü Ehli'l-Eser ve Mektebetü Gırâs, Kuveyt 1426/2005.
- , *Tehzîbu'l-âsâr*, (nşr. Mahmûd Şâkir), Matba'atü'l-Medenî, Kâhire 1402/1982.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme (ö.321/933), *Şerhu me'âni'l-âsâr*, (nşr. Muhammed Zührî en-Neccâr), I-IV, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1416/1996.
- , *Şerhu müşkili'l-âsâr*, (nşr. Şuayb el-Arnâvût), I-XVI, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1415/1994.
- Turtûşî, Ebû Bekr Muhammed b. Velîd b. Muhammed b. Halef el-Fihri et-Turtûşî (ö. 520/1126), *Kitâbu'l-Havâdis ve'l-bida'*, (nşr. Alî b. Hasen el-Halebî), Daru İbni'l-Cevzî, Ahsâ' (Suudi Arabistan), 1411/1990.
- Tayâlisî, Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd (ö.204/819), *el-Müsned*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ts.
- Temmâm er-Râzî, Ebu'l-Kâsım Temmâm b. Muhammed b. Abdullah b. Ca'fer b. Abdullah b. el-Cüneyd el-Becelî er-Râzî ed-Dımaşkî (ö.414/1023), *el-Fevâid*, (nşr. Hamdî es-Silefi), Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd 1412/1991; ve *er-Ravdu'l-bessâm bi tertîbi ve tahrîci fevâid Temmâm*, (nşr. Câsim Fuheyd ed-Devserî), Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1413/1992.
- Tirmizî, Ebû 'Îsâ Muhammed b. 'Îsâ b. Sevre (ö.279/892), *el-Câmi'u's-sahîh*, (nşr. Ahmed Muhammed Şâkir), I-V, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut, ts.
- , *el-İlelü'l-kebîr*, Ebû Tâlib'in tertibi ile, (nşr. Hamza Dîb Mustafâ), I-II, Mektebetü'l-Aksâ, Ammân (Ürdün) 1406/1986.

- Tokpınar, Mirza, *Hadislere Göre Yahudi ve Hristiyanlara Uymak*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003.
- , “Men teşebbehe bi kavmin fe-hüve minhun’ Hadisi Üzerine Bir İnceleme”, *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, III/2, 2005, s. 85-109.
- Turhan, Mümtaz, *Garphılaşmanın Neresindeyiz*, İstanbul 1980.
- , *Kültür Değişmeleri*, İFAV, İstanbul 1997.
- ‘Ukaylî, Ebû Ca’fer Muhammed b. ‘Amr el-‘Ukaylî el-Mekkî (ö.322/933), *ed-Du’afâu’l-kebîr*, (nşr. Abdulmu’tî Emîn Kal’acî), I-IV, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut 1404/1984.
- Vâhidî, Ebu’l-Hasen Alî b. Ahmed el-Vâhidî en-Nisâbûrî (ö.468/1075), *Esbâbu’n-nüzûl*, (nşr. ‘İsâm b. Abdülmuhsin el-Humeydân), Dâru’l-İslâh, Demmâm 1412/1992.
- Vekî’ b. el-Cerrâh, Ebû Süfyan Vekî’ b. el-Cerrâh b. Müleyh er-Ruâsî el-Kûfî (ö.197/812), *ez-Zühhd*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1424/2003.
- Wensinck, Arent Jan, “*Hitân*”, *İA*, V/I, 543-547.
- , *el-Mu’cemü’l-müfehres li-elfâzi’l-hadîsi’n-nebevî*, (nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), I-VIII, Mektebetü Beril, Leiden 1936.
- Yıldırım, Enbiya, *Sahih Hadis Bulunmayan Konular*, Otto, Ankara, 2017.
- Yücel, İrfan, “Hac ve Umre”, *İlmihal*, I-II, DİA, Ankara 2005.
- Zebîdî, Ebu’l-Feyz Muhammed Murtazâ b. Muhammed ez-Zebîdî (ö.1205/1790), *Tâcu’l-‘arûs*, Dâru Lîbyâ li’n-Neşr, Bingâzî 1386/1966.
- Zebîdî, Zeynuddîn Ebu’l-Abbâs Ahmed b. Ahmed b. Abdülatîf el-Yemânî eş-Şercî ez-Zebîdî el-Hanefî (ö.893/1487), *Sâhîh-i Buhârî Muhtasarı Tedrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, (trc. Ahmed Naim-Kâmil Miras), I-XI, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1985.
- Zehebî, Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kaymaz et-Türkmânî (ö.748/1347), *el-Kâşif fî ma’rifeti men lehu rivâyetün fî’l-kütübi’s-sitte*, (nşr. Muhammed ‘Avvâme ve Ahmed Muhammed el-Hatîb), I-II, Dâru’l-Kible li’s-Sekâfeti’l-İslâmiyye ve Müessesetü ‘Ulûmi’l-Kur’ân, Cidde 1413/1992.
- , *el-Kebâir*, (nşr. Beşîr Muhammed ‘Uyûn), Mektebetü’l-Müceyyed, Tâif ve Mektebetü Dâri’l-Beyân, Dımaşk 1411/1990.
- , *Mizânu’l-i’tidâl fî nakdi’r-ricâl*, (nşr. Alî Muhammed el-Becâvî), I-IV, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, ts.
- , *Telhisu’l-müstedrek*, Hâkim’in (ö.405) *el-Müstedrek ‘ale’s-sahihayn* Zeylinde, I-IV, Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, Beyrut, ts.
- Zemahşerî, Ebu’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî el-Huvarzmî en-Nahvî (ö.538/1143), *el-Fâik fî garîbi’l-hadîs*, (nşr. Alî Muhammed el-Becâvî ve Muhammed Ebu’l-Fadl İbrâhîm), I-IV, Dâru’l-

- Ma'rife, Beyrut, ts.; ve (nşr. İbrâhîm Şemseddîn), I-IV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Beyrut 1417/1996.
- Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdullah eş-Şâfi'î (ö.794/1391), *el-Bahru'l-muhît fî usûli'l-fikh*, (nşr. Abdülkâdir Abdullah el-Ânî-Ömer Süleymân el-Eşkar), I-VI, Kuveyt Vakıflar ve İslâmî İşler Bakanlığı, Kuveyt 1413/1992.
- , *el-İcâbe li irâdi me's-tedrekethu Âişetü 'ale's-sahâbe*, (nşr. Bünyamin Erul), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1425/2004.
- Zeydan, Abdülkerim, *Fıkıh Usûlü*, İFAV, İstanbul 1993.
- Zeyla'î, Cemâluddîn Ebû Muhammed Abdullah b. Yûsûf el-Hanefî ez-Zeyla'î (ö.762/1360), *Nasbu'r-râye li ehâdîsi'l-hidâye*, (nşr. İdâretü'l-Meclisi'l-İlmî), I-IV, Mektebetü'r-Riyâdi'l-Hadîse, ys., ts.
- Ziyâ' el-Makdisî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdülvâhid b. Ahmed b. Abdirrahmân b. İsmâîl b. Mansûr es-Sa'dî ed-Dımaşkî el-Hanbelî (ö.643/1245), *el-Ehâdisu'l-muhtâre*, (nşr. Abdülmelik b. Düheyş), Mektebetü'n-Nehdati'l-Hadîse, Mekke 1410/1990.
- , *Fadâilu beyti'l-makdis*, (nşr. Muhammed Mutî' el-Hâfız), Dâru'l-Fikr, Dımaşk, ts.